

T.C.
İSTANBUL
YENİ YÜZYIL
ÜNİVERSİTESİ

YENİ YÜZYIL'DA

İLETİŞİM ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Temmuz 2024

CİLT: 2 SAYI: 10

Derginin Adı

Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları Dergisi

İçerik

İstanbul Yeni Yüzyıl İletişim Dergisi içeriği, İletişim ve medya ile ilgili araştırma raporları, özgün makaleler, medya ile ilgili kitap eleştirileri ve incelemelerinden oluşmaktadır.

Amacı

Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları dergisinde, iletişim ve medya alanında bilimsel açıdan nitelikli özgün makaleler, araştırma raporları, derleme makaleler, medya ile ilgili kitap eleştirileri ve incelemeler yayımlanır. Amaç, iletişim alanı ile ilgili literatüre kuramsal ve ampirik araştırma sonucunda elde edilen bilgilerle katkı sağlamaktır.

Periyodu

Yılda 2 kez, Ocak ve Temmuz aylarında yayımlanır.

Dili

Türkçe-İngilizce

Yayına Başlama Tarihi

2020 /Haziran / June

ISSN

2757-7007

Yayın Tekniği

Dijital

Tarandığımız İndeksler

Directory of Research Journals Indexing (DRJI), CiteFactor, ResearchBib,
ICI Journal Master List, Asos İndeks, Google Scholar, Academindex

Dergimiz Açık Erişim Politikasını benimsemiştir ve Ocak 2023 tarihi itibarıyla DergiPark'ta yer almaktadır.

DergiPark
AKADEMİK

Sahibi

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Yaşar Hacısalihoğlu, Rektör

Baş Editör

Prof. Dr. Aysel AZİZ

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Cihan OĞUZ - Doç. Dr. Ümmühan MOLO

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi Serkan KARATAY - Dr. Öğr. Üyesi Melike SEJFULA

İngilizce Dil Editörleri

Prof. Dr. Serra İnci ÇELEBİ - Dr. Öğr. Üyesi Belgin YAZICI

Yazın Editörleri

Arş. Gör. Deniz REKA - Arş. Gör. İlkay Burak TAŞKIRAN

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj Editörü

Öğr. Gör. Artür Vahe KARAPEKMEZ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Safiye Kırlar Aksu
Prof. Dr. Aysel Aziz
Prof. Dr. Jale Sarmaşık
Prof. Dr. Serra İnci Çelebi
Dr. Öğr. Üyesi Belgin Yazıcı
Dr. Öğr. Üyesi Sevil Bektaş Durmuş
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Nur Sadedil
Dr. Öğr. Üyesi Yücel Sarı

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Vugar Zifer Aliyev - Bakü Devlet Üniversitesi (Azerbaycan)
Prof. Dr. Dona Kolar-Panov - International Balkan University (Makedonya)
Prof. Dr. Abdülrezak Altun – Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Özden Cankaya – Galatasaray Üniversitesi (E)
Prof. Dr. Şükran Esen - Marmara Üniversitesi (E)
Prof. Dr. Süleyman İrvan – Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Levent Kılıç - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hasip Pektaş – İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer Sezer – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Oya Tokgöz – Ankara Üniversitesi (E)
Prof. Dr. Hülya Yengin - İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Konca Yumlu - Ege Üniversitesi
Dr. Salvatore Scifo – Bournemouth Üniversitesi (İngiltere)
Dr. Mashoed Bailie - Eastern Mediterranean University (KKTC)

Bu Sayının Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Dağ - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel Aziz - İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Prof. Dr. Emine Yavaşgel - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Çubukçu
Prof. Dr. Kaya Özkaracalar - Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İrvan - Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Aysel Çetinkaya – Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Beyler Yetkiner - Malatya İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Tuğba Akdal – Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynep Burcu Şahin - İstanbul Gelişim Üniversitesi
Doç. Dr. Taylan Maral - İstanbul Gelişim Üniversitesi
Doç. Dr. Bahadır Uçan – Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cahit Üstün - İstinye Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Engin Başcı - İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülay Doğan – İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mert Can Atar - İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yücel Sarı - İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. İbrahim Emre Günay - Yıldız Teknik Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Altuğ Koç - Kırklareli Üniversitesi

İletişim

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Topkapı Dr.
Azmi Ofluoğlu Yerleşkesi Maltepe Mahallesi,
Yılanlı Ayazma Caddesi, No: 26 34010 Cevizlibağ
Zeytinburnu / İSTANBUL Tel : 444 50 01

Editör İletişim

Dr. Öğr. Üyesi Cihan Oğuz
Doç. Dr. Ümmühan Molo
iletisim.editor@yeniyyuzyl.edu.tr

EDİTÖR'DEN...

Merhabalar,

İletişim Fakültemizin “İletişim Çalışmaları Dergisi”nin 10. sayısı ile karşınızdayız. İlk sayımızı dört yıl önce, Temmuz 2020 tarihinde çıkarmış; dijital ortamda iletişim akademisyenleri, sektör ilgilileri ve iletişim öğrencilerinin beğenisine ve kullanımına sunmuştuk. Aradan geçen bu süre içerisinde bizler de büyüdük; geçen sayımızda da belirttiğimiz gibi deneyim kazandık, kadromuzu genişlettik, daha farklı düzenlemeler yaptık. Ocak 2025 tarihinden itibaren dergimizi yılda üç kez yayımlamayı planlıyoruz.

Bu sayımızda, yedisi Türkçe, biri de İngilizce olmak üzere toplam sekiz özgün makaleye yer verdik. Makalelerin İstanbul dışındaki üniversitelerden de gelmesi, klasik medyadan dijital medyaya kadar geniş bir yelpazede yer alması sevindirici...

İlk makalemiz “Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında II. Abdülhamid Döneminde Fransız Basınına Uygulanan Sansür ve Yasaklar” başlığıyla, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programı Öğrencisi **Burçin Gülgün** ile İYYÜ İletişim Fakültesi’nden **Dr. Öğr. Üyesi Yücel SARI** tarafından hazırlanmış. II. Abdülhamid dönemi, Althusser’in ünlü “Devletin İdeolojik Aygıtları” olarak dile getirdiği kuramı çerçevesinde irdeleniyor. Osmanlı kaynaklarına inilerek hazırlanmış özgün bir çalışma...

İkinci makalemiz Giresun Üniversitesi Keşap Meslek Yüksekokulu öğretim üyelerinden **Öğr. Gör. Dr. Dilek TERZİOĞLU**’nun “Medya-Demokrasi-Basın Özgürlüğü İlişkisi Bağlamında İletişim Tarihinin Çok Zamanlılığı Üzerine Bir Değerlendirme” adlı makalesi. Yazar, iletişim tarihini, medya, demokrasi ve basın özgürlüğü kavram ve olgularını alan yazını tarayarak incelemiştir.

Üçüncü makalemiz İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi **Aycan ERDENİR** ile **Prof. Dr. Hilal Özden ÖZDEMİR ÇAKIR**’ın birlikte hazırladıkları “Kültürlerarası İletişim Bağlamında Dil Ögesine Yönelik Bir Araştırma” başlığını taşıyor. Yazarlar, Türkiye’nin Londra, Berlin ve Paris Büyükelçiliklerinde

kullanılan diplomasi dilini sosyal medyanın en sık kullanılan iletişim kanalı Twitter (X) üzerinden inceliyor.

Dördüncü makalemiz “Siyasal Kampanya Metinlerinde Sol Popülizmin Dışavurumu: Türkiye İşçi Partisi’nin 2024 Yerel Seçim Bildirgesinde Kamulara Yönelik Olumsuzluk İçeren Söylemlerinin Analizi” başlığıyla, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyelerinden **Dr. İsmail Uğur AKSOY** tarafından hazırlanmış. Seçim kampanyasının önemli bir belgesi olarak seçim bildirimlerinin incelenmesi, hele ki “sol popülizm” açısından ele alınması, araştırmayı konu bağlamında daha belirli bir özel alana taşıyor.

Beşinci makalemiz, karikatür çözümlemesiyle ilgili. Gazi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencilerinden **Sevinç KIRGIL** ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi öğretim üyesi **Prof. Dr. Ahmet ÇİFTÇİ**’nin birlikte hazırladıkları “Bir Sanatsal İfade Biçimi Olarak Karikatürün İfade Hürriyeti ve Kişilik Hakları Ekseninde Değerlendirilmesi” adlı çalışma. Makalede fikir ve sanat eserleri vasıtasıyla kişilik haklarının ihlali konusu, karikatür özelinde hem kişilik hakları hem de ifade hürriyeti kavramlarıyla ilişkisi bakımından irdeleniyor.

Bu sayımızın son üç makalesi film ve dizi analizleriyle ilgili...

Altıncı makalemiz “Transhümanizm Olgularının Medyaya Yansımalarını Göstergebilimsel Olarak Çözümlemek: Kabuktaki Hayalet Örneği” başlığını taşıyor. İstanbul Medipol Üniversitesi MYO öğretim üyelerinden **Öğr. Gör. Dr. İsnur İnci ARMUTLU** ile Nişantaşı Sosyal Bilimler Fakültesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nden **Dr. Öğr. Üyesi Hakan TAN**’ın ortaklaşa yaptıkları bir film analizi. Makalede, araştırmacılar “transhümanizm” kavramını açıklarken, bu olgunun sinemaya göstergebilimsel açıdan nasıl uyarlandığını da anlatıyorlar. Konuya ilgi duyanlar için ilginç bir çalışma...

Yedinci makalemiz İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencilerinden **Eda AKYÜZ**’ün “Simgesel Sermaye Olarak Güzelliğin Yüceltilmesi: ‘Şahane Hayatım’

Dizisi Örneği” adlı makalesi. Araştırmacı, TV dizilerinde sunulan kadın güzelliğinin “simgesel sermaye” sahibi olarak yansıtılmasını, konuyu literatüre kazandıran Pierre Bourdieu’nun bakışıyla tartışıyor.

Sekizinci ve son makalemiz yine bir dizi analizi... İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi’nden **Arş. Gör. Kübra Nisanoğlu**’nun İngilizce olarak kaleme aldığı *“Biopolitics And Commodification of Body and Faith in Altered Carbon: A Critical Discourse Analysis”* adlı makalede, Altered Carbon dizisindeki bedenin ve inancın metalaştırılması kavramı, Netflix’in bilim kurgu dizisindeki söylemleri üzerinden inceleniyor.

Bu sayımızda da, makale yazarlarımız başta olmak üzere, çok kişinin emeği, katkısı var... Öncelikle dergimizi tercih ettikleri ve emekleri için makale yazarlarına teşekkürler. Her makale en az iki hakem tarafından titizlikle incelendiği için hakemlerimize sonsuz teşekkürler... Son teşekkürüm ise Tagore’un ünlü deyişiyle, “Gölgede durarak mumu tutanlara...” Başta Editörlerimiz **Cihan Oğuz** ve **Ümmühan Molo** hocalarımız olmak üzere tüm dergi ekibine teşekkürler, sağ olsunlar...

Esenlikle kalın...

Prof. Dr. Aysel AZİZ

İÇİNDEKİLER

1

Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında II. Abdülhamid Döneminde Fransız Basınına Uygulanan Sansür ve Yasaklar

Burçin GÜLGÜN

Dr. Öğr. Üyesi Yücel SARI

16

Medya-Demokrasi-Basın Özgürlüğü İlişkisi Bağlamında İletişim Tarihinin Çok Zamanlılığı Üzerine Bir Değerlendirme

Öğr. Gör. Dilek TERZİOĞLU

26

Kültürlerarası İletişim Bağlamında Dil Ögesine Yönelik Bir Araştırma

Aycan ERDENİR

Prof. Dr. Hilal Özden ÖZDEMİR ÇAKIR

38

Siyasal Kampanya Metinlerinde Sol Popülizmin Dışavurumu: Türkiye İşçi Partisi'nin 2024 Yerel Seçim Bildirgesinde Kamulara Yönelik Olumsuzluk İçeren Söylemlerinin Analizi

Dr. İsmail Uğur AKSOY

İÇİNDEKİLER

**Bir Sanatsal İfade Biçimi Olarak Karikatürün İfade Hürriyeti
ve Kişilik Hakları Ekseninde Değerlendirilmesi**

Sevinç KIRGIL

Prof. Dr. Ahmet ÇİFTÇİ

51

**Transhümanizm Olgularının Medyaya Yansımalarını
Göstergebilimsel Olarak Çözümlemek:
Kabuktaki Hayalet Örneği**

Dr. Öğr. Üyesi Hakan TAN

Öğr. Gör. Dr. İsnur İnci ARMUTLU

69

**Simgesel Sermaye Olarak Güzelliğin Yüceltilmesi: “Şahane
Hayatım” Dizisi Örneği**

Eda AKYÜZ

89

**Biopolitics and Commodification of Body and Faith in Altered
Carbon: A Critical Discourse Analysis**

Arş. Gör. Kübra NİSANOĞLU

100

DEVLETİN İDEOLOJİK AYGITLARI BAĞLAMINDA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE FRANSIZ BASININA UYGULANAN SANSÜR VE YASAKLAR

IN THE CONTEXT OF IDEOLOGY AND IDEOLOGICAL STATE APPARATUSES CENSORSHIP AND PROHIBITIONS IN THE FRENCH PRESS DURING PERIOD OF ABDULHAMID II

Burçin GÜLGÜN

*İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Medya ve İletişim Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
ORCID ID: 0000-0001-9552-8358, b.glnart88@gmail.com*

Dr. Öğr. Üyesi Yücel SARI

*İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Yeni Medya ve İletişim Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-6585-0984, yucel.sari@yeniyuzyil.edu.tr*

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda basın ilerleme kaydettiği dönemlerden biri kuşkusuz II. Abdülhamid dönemidir. Bu dönemde basın faaliyetleri, uygulanan yasaklar ve sansürlerle de ön plana çıkmıştır. II. Abdülhamid birçok gazeteye yasak ve sansür getirmiş, bazı durumlarda yayınların imha edilmesini istemiştir. Bu uygulamalar, Osmanlı'da yayınlanan Osmanlı gazetelerinin yanı sıra yabancı gazeteler üzerinde de sürdürülmüştür. Yazılı basına getirilen sansür ve yasaklar basın özgürlüğünün kısıtlayıcı bir görünümü olarak birçok çalışmada eleştiri konusu olmuştur. Bu uygulamaların sürdürülen iç ve dış politikadaki nedenlerinin dönemin koşulları içinde değerlendirilmemesi sebebiyle sansür ve yasaklar konusu II. Abdülhamid dönemi basınına kara bir leke olarak sürülmüştür. II. Abdülhamid'in basın alanında getirdiği sansür ve yasakların iktidarın salt otoriter yönetim anlayışının keyfi sonucu mu olduğu, yoksa uluslararası ilişkilerinde dış güçlerin Osmanlı'ya karşı hedefleri doğrultusunda sürdürdükleri basın politikası sonucunda mı getirmek zorunda kaldığı sorusu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Konuya sınırlılık getirmek amacıyla, Osmanlı'nın uzun süre dostane ilişkilerini sürdürdüğü, en çok kapitülasyon tanıdığı devletlerden biri olan Fransa ile arasında sürdürülen basın politikası ele alınmıştır. Çalışmada, Osmanlı'nın bu alanda getirmiş olduğu sansür ve yasakların nedenleri Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde bulunan arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir. Osmanlı'nın, otoriter yönetim anlayışının yanı sıra Fransa'nın sürdürdüğü politika sonucunda sansür ve yasaklar getirmek zorunda kaldığını gösteren belgelere ulaşılmıştır. Bu uygulamalara ilişkin gösterilen nedenler Althusser'in devletin ideolojik aygıtları kuramı bağlamında değerlendirilmiştir. Arşiv belgelerinin incelenmesi sonucunda yapılan çalışma nitel ve betimsel bir çalışmadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, II. Abdülhamid, Fransız Basını, Sansür ve yasaklar

ABSTRACT

One of the periods in which the press made progress in the Ottoman Empire was undoubtedly the Abdulhamid II period. During this period, press activities came to the fore with the bans and censorship imposed. These practices were continued on foreign newspapers as well as Ottoman newspapers published in the Ottoman Empire. Censorship and bans on the written press have been criticized in many studies as a restrictive aspect of press freedom. Since the reasons for these practices in the domestic and foreign policies were not evaluated within the conditions of the period, the issue of censorship and bans was put as a black mark on the press of the Abdulhamid II period. The starting point of the study was the question "Whether the censorship and bans imposed by Abdulhamid II in the field of press were the arbitrary result of the purely authoritarian management approach of the government, or whether the Ottoman Empire had to impose them as a result of the press policy pursued by foreign powers in line with their goals against the Ottoman Empire in its international relations." In order to limit the subject, the press policy between France and the Ottoman Empire, with which the Ottoman Empire maintained friendly relations for a long time and was one of the states to which it gave the most capitulations, was discussed. In the study, the reasons for the censorship and prohibitions imposed by the Ottoman Empire in this field were examined in the light of archive documents in the Presidential State Archives of the Republic of Türkiye. Documents have been found showing that the Ottoman Empire had to impose censorship and bans as a result of the authoritarian management approach as well as the policy pursued by France. The reasons given for these practices were evaluated in the context of Althusser's theory of ideological state apparatus. The study conducted as a result of examining archival documents is a qualitative and descriptive study.

Keywords: Ottoman Empire, II. Abdulhamid, French Press, Censorship and bans

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda, devletin 16. yüzyıldan itibaren Batı devletleri karşısındaki üstünlüğünü kaybetmeye başlaması, askeri alanda yaşadığı başarısızlıklar ve bunun sonucu yaşanan toprak kayıpları, merkezi otoritenin zayıflaması gibi problemler yeni düzenlemelere gidilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Ongunsu, 1940). Devletin problemlerinin çözümüne yönelik hazırlanan düzenlemelerle, toplumun sosyal ve kültürel açıdan düzeltilmesi ve iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde, Avrupa'daki gelişmelere dair bilgi elde etmek amacıyla yurtdışına sefirler gönderilmiştir (Unat, 1968). Avrupa'ya gönderilen sefirler, farklı devletlerin dillerini, bilimini ve kültürünü öğrenerek, bu bilgileri Osmanlı'ya taşımıştır. Birçok alanda Batı'nın gelişmelerini yakından takip etme fırsatı bulan aydın kesim, Batı'nın siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi ve fikri gelişmelerini Osmanlı Devleti'ne taşımada önemli rol oynamıştır (Berman, 1992).

Batılılaşma döneminde, gerek yabancı devletlerden geri kalmamak, gerekse 1830'da Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak milli krallık haline gelmesiyle sonuçlanan 1821 isyanı, Osmanlı'yı bölmek isteyen Fransızların ve diğer Avrupa basınının Yunanlıları desteklemeleri ve siyaseten yalnız kalması gibi sebepler; askeri, mimari, kültür ve sanat gibi birçok alanda yenilikler getiren Osmanlı yöneticilerini basın çalışmaları üzerine düşünmeye sevk etmiştir (Karal, 2007). Osmanlı, ilk defa Avrupa basını gibi etkili bir basına sahip olamayışın ve bu sayede kamuoyuna hitap edemeyişin eksikliğini hissederek basın faaliyetlerini desteklemeye başlamıştır. Fakat zamanla, sürdürdüğü ideoloji gereği basında sansür ve yasaklara sıkça başvurmuştur. Özellikle II. Abdülhamid döneminde Osmanlı basını sıkı denetim altında faaliyetlerine devam etmiştir.

Osmanlı'nın basın alanında sansür ve yasaklara başvurduğu ülkelerden biri de Fransa olmuştur. Çalışmada, Osmanlı'nın Fransız basınına ve Osmanlı'da yayımlanan Fransızca yayınlara neden yasak getirdiği araştırılmıştır. II. Abdülhamid'in basın alanında getirdiği sansür ve yasakları iktidarın yönetim anlayışının sonucu mu yoksa Fransa'nın Osmanlı'ya karşı sürdürdüğü basın politikası sonucunda mı getirmek zorunda kaldığı sorusuna cevap aranmıştır.

Arşiv taraması sonucunda elde edilen veriler, ideoloji, Osmanlı'da basın, Osmanlı basınında hukuki düzenlemeler, II. Abdülhamid döneminde basında sıkıyönetim, II. Abdülhamid döneminde Fransız basını başlıkları altında, devletin ideolojik aygıtları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bakımdan, çalışma, nitel ve betimsel bir çalışmadır. Araştırılan soruların cevabı öncelikle arşiv belgelerinde aranmıştır. Dolayısıyla çalışma, birincil kaynakların kullanılması bakımından önem taşımaktadır.

1. İDEOLOJİ

İdeoloji kavramı tüm zamanlarda disiplinlerarası akademik çalışmalara temel olmuştur. Araştırmacılar tarafından kavram üzerine birçok tanım yapılmıştır. İdeoloji üzerine yapılan bu tanımlarda, karşıt fikirleri kapsayan tanımlar da bulunmaktadır (Eagleton, 1996). İdeoloji kavramının geniş bir anlam bütünlüğüne sahip olmasından dolayı birçok anlamı bulunmaktadır. İdeoloji kavramının farklı kullanımlarının ortaya çıkması, onun anlaşılmasını da zorlaştırmıştır (Mannheim, 2002).

İdeoloji kavramının, siyasi ve kültürel hareketlerin ve demokrasi düşüncesinin toplumda yaygınlaşmasının sonucu olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Aydınlanma dönemi düşünürleri hakikat arayışı mücadelesine girerek yeni bir anlam ortaya koymak istemiştir (Bell, 2013). İdeoloji fikrinin öncüsünün Fransız filozof Antoine Louis Claude Destutt de Tracy olduğu bilinmektedir. Tracy, ideal modern toplumun nasıl kurulabileceği ve ideal modern bir bireyin nasıl doğru düşünebileceği üzerine çalışmıştır (Vincent, 2006). Bu nedenle, somut ve nesnel olan hakikate ulaşmayı amaçlamıştır (Bell, 2013). Tracy'nin bu konu hakkındaki düşünceleri dönemin diğer düşünürleri üzerinde de etkili olmuştur. Fransız filozofun öncülüğünde ortaya çıkan fikir, aydınlanma dönemi filozofları tarafından da desteklenmiştir (McLellan, 2005). Tracy'den sonra birçok düşünür ideoloji kavramı üzerine çalışma yapmış, kavrama farklı anlamlar getirmiştir. Tracy diğer düşünürler ile birlikte, ideolojiyi fikirler bilimi olarak kabul etmektedir. Tracy, ideolojiyi doğru düşünmeyi sağlayan fikir bilimi olarak tanımlamış, aynı zamanda Fransız Devrimi'nin getirdiği düşüncelerin uygulanması için fırsat oluşturduğunu ileri sürmüştür (McLellan, 2005).

Kavramın gelişme süreci incelendiğinde, ideolojiye ait tek bir görüşün olmadığı görülmektedir. A. Heywood'a (2007) göre bu sonucun iki nedeni bulunmaktadır. İlk nedeni, siyasette fikirlerin rolünü, inançlar ile teoriler arasındaki ilişkiyi ve maddi hayat ile siyasi tutumları ele almasıdır. İkinci neden ise ideolojinin kendini, siyasi ideolojiler arasında oluşan mücadelenin dışında tutamamasıdır. Bu nedenle ideoloji, tüm zamanlarda birbirine rakip düşünce ya da inanç sistemlerine karşı araç olarak kullanılmıştır.

İdeoloji kavramı, kitle toplumunun meydana gelmesiyle oluşan inançlar bütünü olarak ifade edilmektedir. Bu tanıma göre toplumu yöneten her rejim, dış ve iç politikada sürdürdüğü bir ideolojiye sahiptir. Bu nedenle yönetilen toplum, yöneten rejimin ideolojisi ile şekillenmektedir (Lefebvre, 1964). Bir başka tanıma göre ideoloji, "bireylerin davranışlarının amacını ve bu amaçlara nasıl ulaşılacağını, sosyal ve fiziki gerçekliğin özelliklerini tespit eden ilkeler sistemi"dir (Allardt, 1971, s. 117). Eagleton ise ideoloji kavramının on altı tanımının bulunduğunu ileri sürmektedir. Eagleton'a göre (1991) ideoloji, insana ve topluma dair çok yönlü bir inanç sistemi olarak ifade edilmektedir. Bu tanımların yanı sıra ideoloji kavramının üç temel özelliğinin bulunduğu ileri sürülmektedir. Bunlar, "belirli bir sınıf ya da gruba ait inançlar sistemi olması; doğru, bilimsel bilgiyle çelişecek yanlış inançlara sahip olması; anlam ve düşünce üretiminin genel süreci niteliğini taşımasıdır" (Fiske, 2003, s. 212).

Frankfurt Okulu'nun önde gelen düşünürlerinden Horkheimer ve Adorno da ideoloji üzerine çalışmıştır. Horkheimer, ideolojinin meşru teorik sınırlarının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Horkheimer'a göre "ideoloji ismi kendi bağımlılığından habersiz, tarihsel, fakat somutlaşmış ve ileri seviyeye ulaşmamış bir bilgi için -gerçekliğin aksine- gerekli bir şarttır" (Horkheimer, 1962, s. 47). Adorno'ya göre ise ideoloji, "sadece toplumsal fonksiyonel olmayıp, aynı zamanda kültürel anlamda da etkin olmak zorundadır" (Adorno, 2003, s. 77).

Marks'ın ise ideoloji kavramı üzerine farklı tanımları bulunmaktadır. Marks'a göre (1977) ideoloji, altyapıya bağlı ve onun etkisiyle gelişen bir yorumlama şeklini ifade etmektedir. Ona göre belirleyici olan "toplumun altyapısı, üretim ilişkileri ve içinde bulunduğu maddi ortamdır" (Marks ve Engels, 1977, s. 40).

Marks, ideolojilerin oluşturduğu sistemin temelinin, kapitalizmin doğasında var olan gelir eşitsizliği olduğunu savunur. Bu nedenle çalışmalarında sınıf çatışması kavramına dikkat çeker (Allan, 2007).

Her ideoloji farklı hedeflere hizmet etme işlevine sahiptir. İdeolojinin genel amacı, var olan veya oluşacak olan durumları değerlendirerek tutumları değiştirmektir. Bu nedenle, Marks gibi Freud da, asıl amacın "dünyayı yorumlamak değil, onu değiştirmek" olduğunu ileri sürmüştür (Eagleton, 1996, s. 225). Farklı hedefler için kullanılan ideolojiler, bazı durumlarda iktidarı meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Özellikle, Gramsci'nin "hegemonya kavramı", Althusser'in (2003), "devletin ideolojik aygıtları" çalışmalarında ileri sürdükleri ideoloji hakkındaki fikirleri, ideolojinin iktidarı meşrulaştırma aracı olma özelliğini ortaya koymaktadır.

1.1. Devletin İdeolojik Aygıtları

Marksistler, devlet iktidarı ile devlet aygıtını birbirinden ayrı değerlendirmiştir. Bu düşünürlere göre, devlet tüm zamanlarda baskı aygıtı olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle, toplumlardaki sınıf çatışmaları devlet iktidarını ele geçirmek olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada, amaca ulaşmak için devletin aygıtına ihtiyaç duyulmuştur (Althusser, 2003). Althusser, devletin tanımını Marksist düşüncedeki devlet tanımından yola çıkarak yapmıştır:

Devlet, devletin baskı aygıtıdır. Devlet ve devlet iktidarı birbirinden ayrıdır. Sınıf mücadelesinin amacı, devlet iktidarını ele geçirmektir ve bunu başaran sınıf devlet aygıtını kendi amaçları doğrultusunda kullanır. Proletarya öncelikle burjuva devlet aygıtını yıkıp onun yerine bambaşka bir devlet aygıtı koyar ve böylece ilerleyen süreçte devleti ortadan kaldırmayı hedefler (Althusser, 2016, s. 48-49).

Althusser ideoloji üzerine üç ana tez ileri sürmüştür. Bu tezlere göre; "İdeolojinin tarihi yoktur. İdeoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerini temsil eder, bu ilişkilerin bir tasarımıdır. İdeoloji bireyleri özne olarak çağırır" (Althusser, 1970, s. 48).

Althusser, "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" adlı çalışmasında, ideoloji kavramını, kültür ve ideoloji ilişkisi üzerine tespitte bulunarak tanımlamaya çalışmıştır. Ona göre toplumsal pratik ile ideoloji

tüm zamanlarda birlikte hareket eden kavramlardır. Althusser'e göre (2003) ideoloji hayatla birlikte başlar. Bu nedenle, ideoloji ona göre bir hayat pratiğidir. İdeoloji bu süreçte topluma otomatik olarak empoze edilir. Bu nedenle, Marks'ın ideolojiyi tanımlarken ileri sürdüğü "bilmiyorlar ama yapıyorlar" düşüncesi, Althusser için de geçerlidir (Fiske, 2003).

Althusser, ideolojinin birçok yapıyı etkileyebilen önemli bir güç olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, toplumlarda ideolojiyi yaymada veya empoze etmede kullanılan araçlar bulunmaktadır. Bu araçlar, devletin olabileceği gibi devlet dışı da olabilmektedir. Althusser, ideolojiyi yaygınlaştırmak amacıyla devletin hedefleri doğrultusunda kullandığı iki aygıt olduğunu vurgulamıştır. Bunlar devletin ideolojik aygıtları (DİA) ve devletin baskı aygıtlarıdır (DBA). Devletin baskı aygıtları "hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler ve hapishaneler" olarak tanımlanmaktadır. İdeolojik aygıtlar ise "nesneldir ve toplumda gündelik yaşantının bir parçası olarak varlıklarını sürdürmektedir" (Larrain, 1995, s. 91). Althusser tarafından DİA'lar şu şekilde sıralanabilirler:

Dinsel DİA (farklı kiliselerin oluşturduğu sistem), Öğrenimsel DİA (gerek özel gerekse devlet okullarının oluşturduğu sistem), Aile DİA'sı, Hukuki DİA, Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem), Sendikal DİA, Haberleşme DİA'sı (basın, radyo televizyon vb.), Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) (Althusser, 2003, s. 169).

2. OSMANLI'DA BASIN

Osmanlı topraklarında ilk basım faaliyetlerinin 15. yüzyılda David ve Samuel isimindeki Musevi kardeşler tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Kurulan ilk matbaanın ardından, Ermeni ve Rum basımevlerinin de açıldığına dair bilgilerin yer aldığı kaynaklar mevcuttur (Gevgilili, 1983). İbrahim Müteferrika ile Said Efendi'ye, ilk resmi basımevinin kurulması için 1726 yılında Osmanlı Padişahı III. Ahmet tarafından ferman verildiği bilinmektedir (Akbulut, 2002). İlk matbaanın kurulmasının ardından, 1795 yılında Mühendishane Matbaası ve 1802 yılında Üsküdar Matbaaları kurulmuştur (Uçman, 1999). Bu gelişmeler tarihsel olarak incelendiğinde, Osmanlı'da basın faaliyetlerinin, aynı dönem sınır komşuları olan devletler ve topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin basın faaliyetlerinden çok sonra başladığı görülmektedir (Koloğlu, 1985).

Osmanlı'da basım faaliyetlerinin başlamasına rağmen, Osmanlı topraklarında Türkçe yayımlanan gazeteler, yabancı dilde yayımlanan gazetelerden uzun süre sonra çıkmaya başlamıştır (İnuğur, 1958). Osmanlı'da ilk Türkçe-Arapça gazete 1828 yılında Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından çıkarılmıştır. Vakâyi-i Mısriyye adlı bu gazetede daha çok resmi bildiriler ve yasal uygulamalara yer verilmiştir (Koloğlu, 1985). Türkçe gazetenin yaygınlaşmaya başladığı yıllarda, Osmanlı'da basının gelişmesi anlamında önemli adımlar atılmasına rağmen, Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasal gelişmeler nedeniyle tam anlamıyla istenen ilerleme sağlanamamıştır.

Navarin Deniz Savaşı'nın ardından Osmanlı Batı ülkeleriyle ilişkilerine büyük ölçüde mesafe koymuştur. Bu savaş Osmanlı'da basının gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde, Osmanlı topraklarında basın alanında önemli bir yere sahip olan Fransız Basını faaliyetlerine devam etmektedir. Fakat, Osmanlı'nın siyasal anlamda, uluslararası ilişkilerinde farklı bir politika izlemeye başlaması Osmanlı topraklarında basın hayatına katkı sağlayan Fransız gazetelerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle Fransızca yayınlarda azalma görülmüştür. Faaliyetlerin azalması sonucu Osmanlı basın faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. III. Selim döneminde (1789-1807), Osmanlı yöneticileri gazete hakkında fikir sahibi olmaya başlamıştır. Fransa'nın olağanüstü elçisi Verninac 1795 yılında İstanbul'da Fransız elçiliği matbaasında basılan Fransızca bir gazete yayımlamıştır (Kartal, 2007). Osmanlı döneminde, II. Mahmud gazetenin önemini kavrayan ilk padişah olmuştur. Onun himayesinde Alexandre Blacque isimli bir Fransız 1825 yılında İzmir'de *Le Spectateur de l'Orient* isiminde bir gazete yayımlamaya başlamıştır. Gazete, bir süre sonra *Courier de Smyrne* ismini almıştır. 1831 yılında gazetenin sahibi, Padişah tarafından İstanbul'a çağırılmış ve *Moniteur Ottoman* ismiyle devletin Fransız dilinde çıkan resmi gazetesi yayımlanmıştır (Kartal, 2007).

Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok alanda kötü bir süreçten geçtiği bu dönemde, II. Mahmud, tasarladıkları projeyi hayata geçirerek, basın faaliyetlerinin ilerlemesi için 1831 yılında Osmanlı Devleti'nin resmi sözcüsü olarak Takvim-i Vekayi'yi yayımlatmıştır. Sultan II. Mahmud bu gazeteyle bizzat ilgilenmiş ve Takvim-i Vekayi'nin adını kendisi koymuştur (Öner, 2007). Osmanlı topraklarında yayımlanan ilk gazete

olan Takvim-i Vekayi, Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice ve Bulgarca dillerinde basılmıştır. Bu gazete Tanzimat Dönemi'nde de yayınlarına devam etmiştir. Takvim-i Vekayi, devlet desteği ve izniyle basılmasına rağmen, bazı dönemlerde çeşitli haber ve dizgi hatalarından dolayı devlet tarafından sansüre uğramıştır. Bu uygulamalardan dolayı gazeteden yılda 15-20 sayı arası, bazı dönemlerde en fazla 30 sayı çıkarılabilmektedir. Takvim-i Vekayi 1860 yılından sonra resmi gazete olarak basılmaya başlanmıştır. Fakat buna rağmen yine devlet tarafından sıkı denetim altına alınmış ve çeşitli baskılarla karşılaşmıştır. Gazete, 1879 yılında kapatılmıştır. Bu nedenle, gazetenin faaliyetlerine 12 yıl ara verilmiştir (Topuz, 1973). 27 Temmuz 1908 tarihinde tekrar açılan gazete yayın hayatına devam etmeye başlamıştır. Fakat İstanbul Hükümeti'nin son bulmasıyla 1922 yılında kalıcı olarak tamamen kapatılmıştır (Topuz, 1973). Takvim-i Vekayi'nin düzenli yayımlanmadığı durumlarda yayın açığını, Tanzimat Dönemi'nin ikinci gazetesi olan Ceride-i Havadis gazetesi telafi etmiştir. (Ölker, 2013). Bu gazetede, genellikle ülkede duyurulması istenen iç ve dış haberlere yer verilmiştir. Ceride-i Havadis gazetesinin yayın hayatı 1212 sayıdan sonra, 1864 yılında sona ermiştir (Ölker, 2013).

Osmanlı Basını, Tanzimat Dönemi'nde yeni gazete ve mecmuaların yayımlanmaya başlamasıyla büyük ilerleme kaydetmiştir. Bu dönemde "vilayet gazeteleri" basılmaya başlanmıştır. İlk vilayet gazetesi 1860 yılında basılmıştır. Vilayet gazeteleri Osmanlı'da gazeteciliğin gelişmesinde önemli rol oynamış ve taşra ile merkez arasındaki haberleşmenin önemli bir aracı haline gelmiştir (Kocabaşoğlu, 1995). Vilayet gazetelerinden bazılarının adları, tarihleri ve basıldıkları şehirler şunlardır: Hadıka al-Ahbar (Beyrut, 1860), Sunye (Şam, 1865), Gadir el Fırat (Halep, 1867), Selanik (Selanik, 1869), Girit (Girit, 1867), Yemen (Yemen, 1872), Kosova (Priştine-Üsküp, 1877), Musul (Musul, 1884), Beyrut (Beyrut, 1888), Kudüs (Kudüs, 1903), Hicaz (Hicaz, 1908). 1870'li yılların ortalarında Osmanlı Basını siyasal gelişmeleri yakından takip etmiş, bu durum basın faaliyetlerinin gelişmesine olanak tanımıştır. Sultan Abdülaziz dönemine denk gelen bu dönemde basılan önemli gazetelerden bazıları şunlardır: "Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr, Muhbir, İbret ve Basiret" (Topuz, 1973, s. 25).

Osmanlı'da basın uzun bir süre sıkı denetim altında faaliyetlerini sürdürmüş ve bu denetim altında gelişme kaydetmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının ardından Kanun-i Esasi'nin (anayasa) ilan edilmesiyle basın üzerindeki baskı kısa süreliğine kalkmıştır. Bu dönemde birçok yeni gazete yayın hayatına başlamıştır (Koloğlu, 1985, s. 72). Abdülhamid döneminde Jön Türklerin çıkarmış olduğu gazeteler, Osmanlı basın faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Jön Türk gazetelerinden bazıları "Mesveret, Ezan, Mizan, Osmanlı, Terakki, Şuray-ı Ümmet, Hürriyet, Kanun-i Esasi, Hakikat, Enini Mazlum, İntikam, Yıldırım, Selâmet'tir" (Topuz, 1973, s. 39-41). Yayın hayatına başlayan bu gazeteler, basın alanında yapılan hukuki düzenlemeler çerçevesinde uygulanan sıkı denetim altında faaliyetlerine devam etmiştir.

2.1. Osmanlı Basını'nda Hukuki Düzenlemeler

Osmanlı, gücünün ve otoritesinin dış güçlere karşı tehlikeye düşmesini önlemek amacıyla, basın alanındaki uygulamaları "sınırlandırma" şeklinde sürdürmüştür. 1856 yılında hükümet tarafından verilen emirle basımevlerinin yerli, yabancı bütün kitap ve broşürlerinin denetlenmesi için memur görevlendirilmiştir. 1857 yılında ise Matbaa Nizamnamesi çıkarılmıştır. Bu nizamname ile basın alanında yapılan denetimlere yasal bir düzenleme getirilmiştir (Koloğlu, 2010). Tanzimat hareketinin önemli bir bölümünü meydana getiren "resepsiyon" çalışmaları kapsamında, 1858'de Fransa'dan örnek alınan ceza kanununun 138. ve 139. maddeleriyle basına yönelik cezai düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre, matbaalarda halk ve hükümet aleyhinde gazete, kitap ve zararlı yayın yapanların yayınlarının toplatılmasına, işledikleri suçun derecesine göre matbaasının kapatılmasına ya da para cezasına hükmedilmesine karar verilmiştir (Koloğlu, 1985).

1860 yılından sonra Osmanlı, Türkçe basında daha aktif ve etkili bir döneme girmiştir. Bu dönemde Osmanlı, devleti ve milletini, yapılacak olan saldırılara karşı korumak amacıyla daha fazla önlem almaya başlamıştır. Bu nedenle, 1860'lı yılların başında özellikle yabancı basından taahhütname alınmıştır. Bunun sonucunda alınan önlemler şunlardır: "başyazıları önceden Basın Bürosu'na bildirip onaylattırmak; Basın Bürosu'nun onaylamadığı haberleri yayımlamamak; Avrupa gazetelerinde çıkan yazıları düzeltmek amacıyla Basın

Bürosu'nca verilecek yazıları aynen yayımlamak" (Koloğlu, 2010, s. 77). Getirilen bu düzenlemelerin ardından Osmanlı topraklarında yaşayan ve basın alanında faaliyet gösteren yabancı uyruklu vatandaşlar ile sorun yaşanmıştır. Osmanlı'da yaşayan yabancı uyruklu gazeteciler, sorun yaşadıklarında kendi konsolosluklarına ait mahkemelerde yargılanmak istemiştir (Koloğlu, 2010).

1864 yılında Osmanlı'da Matbuat Nizamnamesi yayımlanmıştır. Bu Nizâm-nâme, daha önce kurulmuş olan Bâbîâlî Tercüme Odası, Matbuat Müdürlüğü gibi kurumlara basın karşısında yeni sorumluluklar getirmiştir. Bu görevlerden bazıları şunlardır: "Siyasal nitelikli yayınlara ruhsat vermek; yayınların içeriğini (yayımdan sonra) kontrol etmek; gazetelere verilecek resmi bildirileri hazırlamak; Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhinde yayın yapan gazete ve kitapların ülkeye girmesini engellemek; bu kurallara aykırı davranışlar hakkındaki para ve hapis cezalarının uygulanması" (Koloğlu, 1985, s. 79). Nizamname'nin çıkarıldığı 1864 yılında, Osmanlı'da faaliyetlerine devam eden gazetelerden bazıları Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Şinasi tarafından kurulan Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr ile diğer dillerde yayımlanan gazetelerdir (Topuz, 1996). Osmanlı Basını'nda Nizâm-nâme genel hatlarıyla 1909 yılına kadar uygulanmıştır.

Osmanlı'da kabul edilen 1864 yılına ait Nizamname, Fransa'da uygulanan kararlar örnek alınarak hazırlanmıştır. Osmanlı'nın Fransa'yı örnek almasında, Fransa'nın köklü ve güçlü bir basın tarihine sahip olması etkili olmuştur. Fransa Kralı 3. Napolyon'un 17 Şubat 1852 tarihinde bir basın kanunu yayınladığı bilinmektedir. Bu kanun Fransa'da kısa süre uygulanmışsa da Osmanlı'da çeşitli değişikliklerle birlikte II. Meşrutiyet'e kadar devam etmiştir (Goldstein, 2000).

Fransa'da kabul edilen kararnameden alınan maddelerden bazıları şunlardır: Birinci maddede "Herhangi bir lisanda olursa olsun mevaddı politikiye ve mülkiyeyi şamil olmak üzere... evrakı mürettebe istihsalı ruhsat olmaksızın ihdas ve neşrolunmayacağı" belirtilmiştir. Kararnamenin 5. maddesinde gazetenin sahiplerinin gazeteyi başka bir şahsa devretmesi durumunda tekrar yeni bir ruhsat alınması gerektiği vurgulanmıştır (Topuz, 1973). Nizamnamenin ikinci

bölümünde ise suç ve cezalara yer verilmiştir. Örneğin, madde 10'da, "Ruhsatsız gazete çıkarmak: 10 adet yüzlük altın para cezası ve gazetenin kapatılması", madde 11'de "Gazetenin imzalı bir sayısını ilgili devlet dairesine göndermemek: 10 adet yüzlük altın cezası", madde 12'de "Hükümetten gelen resmi yazıları yayımlamamak: 25-200 altın para cezası", madde 13'te "Devleti Aliyyenin iç güvenliğini bozacak suçlardan birinin icrası için bazı kişilerin kışkırtılması: Suç işleyen kişilere verilecek ceza kadar da gazeteciye ceza verilecektir", madde 14'te "Genel adaba ve milli ahlaka aykırı yazılar 25-100 altın para cezası", madde 20'de "Devlet memurlarının aleyhinde kötü yazı yazmak: 10 günden 10 yıla kadar hapis veya 1-40 altın para cezası" yer almaktadır (Topuz, 1973, s. 44-46).

Osmanlı, kabul ettiği bu yasanın basını kontrol etmek için yeterli olmadığını düşünerek, yeni bir kararname yayımlamıştır. Bu kararname, Âli Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, 1867 yılında özellikle Girit konusunda yapılan eleştirileri önlemek amacıyla yayımlanmıştır. Söz konusu kararname "Âli Kararnâme" olarak adlandırılmıştır. Yayımlanan bu yeni kararname ile "hükümete, ülkenin genel çıkarları gerektirdiğinde, yürürlükteki Basın Yasası'ndan bağımsız olarak, idarî bir yetkiyle, gazeteler hakkında kovuşturma hakkı" tanınmıştır (Koloğlu, 1985, s. 81). Kararnâmenin sonunda, önlemlerin "tamamen geçici olduğu ve bunu gerektiren sebepler ortadan kalktıktan sonra kararnâmenin de yürürlükten kaldırılacağı" bildirilmiştir. Belirtilen gerekli şartlar oluşmadığı için kararnâme 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Topuz, 1973). Osmanlı ülke dışına çıkan haberleri kontrol etmenin yanı sıra postalar aracılığıyla ülkeye giren yabancı gazeteleri ve kitapları da kontrol altına almıştır. Muzır içerikli yayınlara ülke içine girmeden müdahale edilmiştir (Koloğlu, 1988). II. Abdülhamid'in tahta geçmesinden sonra Osmanlı Basını'nda uygulanan yasak ve sansürlerle basın faaliyetleri üzerindeki denetim artmıştır.

3. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE BASINDA SIKIYÖNETİM

Osmanlı Hükümeti'nin II. Abdülhamid döneminde savaş sürecinde olması ve bu nedenle içinde bulunduğu koşulların getirmiş olduğu zorunlu haller, II. Abdülhamid'i var olan düzenden daha sıkı denetimleri kapsayan bir yönetime mecbur bırakmıştır. Devletin

birçok alanında olduğu gibi basın alanında da gerçekleştirilen denetimler ağırlaştırılmıştır. Bu dönemde, basın alanında gerçekleştirilen yaptırımlar nedeniyle, II. Abdülhamid'in 33 yıllık hükümdarlık dönemi, basın üzerindeki sansür ve yasakların en katı olduğu dönem olarak tarihe geçmiştir (Koloğlu, 2010). II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen basın faaliyetlerinde yer alan önemli konulardan bazıları, basın sansürü, basına uygulanan yasaklar, gazetelerin kapatılması, gazetecilere çıkarlar sağlanması ve jurnalcılık, yabancı basının satın alınması ve yabancı ülkelerle haberleşmenin bilinçli olarak engellenmesidir.

II. Abdülhamid, I. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra basın alanında yeni tedbirler almak ihtiyacı duymuştur. 20 Eylül 1877 tarihinde yeni bir nizamname yayımlanmıştır. Bu Sıkıyönetim Nizamnamesi ile Padişah gerekli gördüğü zamanlarda gazeteleri kapatma yetkisine sahip olmuştur (Topuz, 1973). II. Abdülhamid döneminde basın sansürü tam anlamıyla Sıkıyönetim Nizamnamesi'nin uygulanmasından sonra başlamıştır. Bu Nizamname ile daha önce sadece siyasal gazetelerde uygulanan sansürler, tüm gazeteler ve dergiler için geçerli sayılmıştır. Bu dönemde basına uygulanan üç tür sansür bulunmaktadır. Bunlar, Türkçe ve azınlıkların dilleriyle yayımlanan gazetelere uygulanan sansür, Türkiye'de ve yurtdışında yabancı dillerde basılan gazetelere uygulanan sansür ile yerli ve yabancı kitaplara uygulanan sansürdür (Topuz, 1973). Sıkıyönetim Nizamnamesi'nin yayımlanmasının ardından gerekli denetimlerin gerçekleştirilmesi amacıyla 1880 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Encümeni Teftiş ve Muayene kurulmuştur. 1897 yılında, yine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Tetkiki Müellefat ile Kütübü Diniye ve Şeriye Tetkik Heyeti kurularak denetim için görevlendirilmiştir (Topuz, 1973). Basında sansür uygulanacak konular bizzat Osmanlı Hükümeti tarafından belirlenmiş, kurulan kurum ve kurullar tarafından yakından takip edilmiştir. Denetimler hakkında görevlendirilen ilgili kurumlara gerekli yönergeler gönderilmiştir. Bu yönergelerden biri aynen şu şekildedir:

Her şeyden önce Padişah'ın değerli sağlığına, ürünlerin durumuna, ticaretin ve sanayiinin gelişmesini bildiren haberlere öncelik verilmesi. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ahlak açısından onaylamadığı hiçbir romanın veya yazı dizisinin yayınlanmaması. Bir sayıda yayımlanamayacak kadar uzun edebî ve bilimsel yazılara yer verilmemesi. 'Devamı var', 'Devamı yarına' gibi deyimlerin

kullanılmaması. Yazıda boşluklar bırakılmaması, çünkü bunlar birtakım kötü sanılara ve kafaları karıştırmaya yol açabilir. Kişilere sataşılmasa, bir vali veya mutasarrıfın hırsızlık yaptığı, para yediği, adam öldürdüğü veya ayıplanacak bir iş yaptığı söylenecek olursa saklanması gerekir. Kişilerin ve Vilâyet ahalisinin bazı yolsuzlukları bildirmek için Hükümdara verdikleri dilekçelerin yayımlanması kesinlikle yasaktır. Tarihte ve coğrafyada özelliği olan bazı adların kullanılmaması, örnek: Ermenistan. Yabancı hükümdarlara karşı her ne biçimde olursa olsun girişilen suikastleri veya yabancı ülkelerdeki kışkırtıcı gösterileri yazmak yasaktır. Çünkü yasalara saygısı olan barışsever halkımızın bunları duyması iyi olmaz. Bazı kötü niyetli kişilerin yersiz yorum ve gözlemlerine yol açabileceği için bu yönergenin gazetede yayımlanması yasaktır (Topuz, 1973, s. 60-61).

Uyulması beklenen nizamnameye göre çoğaltılacak olan yayınlarda bazı kelimelerin kullanılması sakıncalı bulunmuş ve bu nedenle yasaklanmıştır. Sansür memurlarına yasaklanması gerektiği bildirilen kelimelerden bazıları şunlardır: "Grev, suikast, ihtilâl, anarşi, sosyalizm, dinamo, dinamit, infilâk, kargaşalık, hal, Kanuni Esasi, hürriyet, vatan, Girit, Kıbrıs, yıldız vb." (Topuz, 1973, s. 62). II. Abdülhamid döneminde, basının büyük baskı altında kalmasına rağmen gazeteciliğin meslekleşmesi anlamında önemli adımlar atılmıştır. II. Abdülhamid, basının gelişmesi ve yapılan yayınların çoğalması amacıyla para yardımıyla bulunmuştur. Bu dönemde basına uygulanan sansür ve yasalara rağmen basın ülkenin dört bir yanına yayılmıştır. Berkes'in (2012, s. 36) ifade ettiği gibi, "II. Abdülhamid döneminde basın yayın Tanzimat dönemine kıyasla çok daha fazla gelişmiştir".

3.1. II. Abdülhamid Döneminde Fransız Basını

Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa Devleti arasındaki siyasi ilişkiler uzun bir geçmişe dayanmaktadır. İki ülke arasındaki bu ilişkiler bazı dönemlerde bozulsa da uzun yıllar dostane şekilde devam etmiştir. Fransa ve Osmanlı hükümdarlarının birbirleriyle iletişimde kalmaları siyasi ilişkileri düzenli ve kalıcı hale getirmiştir (Collas, 2005). Uzun süre devam eden siyasi ilişkiler, iki ülke arasında birçok alanda etkileşime neden olmuştur (İnalçık, 2010). Bunun sonucu olarak, askeri, eğitim, mimari, müzik ve sahne sanatları ile daha birçok alanda Osmanlı topraklarında görülen Fransız izleri, kendini basın alanında da göstermiştir. Türk topraklarında yaşayan Fransız vatandaşların

basın faaliyetlerinde bulunması ve İstanbul'da bulunan Fransız Elçiliği'nin 1795 yılında kendi özel matbaasını kurması Fransızca yapılan yayınların çoğalmasına olanak sağlamıştır (Berkes, 1985).

Osmanlı topraklarında yaşayan Fransız vatandaşlara verilen haklar ile Fransızlar kendi yayın faaliyetlerine devam etmiştir. Osmanlı'da hükümetin izni ve desteği ya da özel sermaye ile birçok Fransız gazetesi yayımlanmıştır. Bu gazeteler, Fransızca ve İngilizce dilinde basılmıştır. İstanbul ve İzmir'de Fransızca yayın yapan bu gazetelerden bazıları şunlardır:

Le Spectateur de l'Orient, Le Smyrnéen, Le Courier de Smyrne, L'Echo de l'Orient, L'Imperial de Smyrne, La Turquie, L'Impartial, La Réforme, Levant Herald, Striboul, Presse Orient, Courier d'Orient, Gazette Médicale d'Orient, Le Commerce de Constantinople, La Gazette Française de Constantinople, Le Moniteur Orient, Revue d'Orient, Indépendant, Le Levant, La Liberté, Echo de la France (Topuz, 1973, s. 31-36).

II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarına bakıldığında, padişahın tahta çıktıktan hemen sonra 1876 yılında ilan edilen Anayasanın 12. maddesinde "basının yasalar çerçevesinde serbest olduğu"nın belirtildiği görülmektedir. Fakat II. Abdülhamid, çok uzun zaman geçmeden Anayasada yer alan maddeyi dikkate almayarak, basına müdahale etmeye başlamıştır. Bu dönemde II. Abdülhamid, yasa gereği tasarlanan basını özgür kılacak yeni bir basın yasasının meclisten geçmesine de izin vermemiştir.

Hatta Sultan Abdülhamid tahta oturduğu anlarda Mithat Paşa'dan ilk iş olarak Anayasa'da sözü edilen ama somutlaşmamış bulunan basın yasası tasarısını hazırlamasını istemiştir (Grece, 1995). Bunun üzerine harekete geçen Mithat Paşa, yasayı kendi başkanlığındaki bir komisyona kısa süre içinde hazırlatarak, Meclis'te görüşmeye açmıştır. Tasarı Meclis-i Mebusan'ın 1294 (1877) yılı Rebiülahir ayı 23. günü görüşülmüş, bazı milletvekilleri; Vasilaki Efendi, Hüdaverdi Efendi ve Hasan Fehmi Efendi gibi isimler devrin Matbuat Müdürü Macit Efendi'nin muhalefetine rağmen basının yasaklanmaması gerektiğine ilişkin görüşler bildirmişlerdir. Örneğin; "Amerika'nın bu kadar ileriye gidişine herkes şaşıyor. Bilmiyorlar ki iki Amerikalı bir yerde bulunursa, yanlarında bir matbaa, bir de gazete bulunur" diyen Vasilaki Efendi, bu tasarı (layiha) meclise geldiğinde onu matbuat kanunu değil, ceza kanunu sandıklarını söylemiştir. Çünkü ona göre

bu tasarının içinde nakdi cezadan, hapisten başka bir şey yoktur. Oysa matbuat serbest olmalıdır ve zira matbuatın serbest olduğu yerlerde ilerleme olmuştur (Güneş, 1996).

Hüdaverdi Efendi de "Matbuat kanun dairesinde serbesttir denildikten sonra, matbuatı zincirle bağlarsak hürriyet kalır mı?" (Erinç, 2002, s. 7) diyerek şu örneği vermiştir: "Silah tehlikelidir ama hangi memlekette silah satılması yasak edilmiştir? Herkes silah alır ama adam öldürürse devlet onu alır ve cezasını verir" demiştir (Çakır, 2001). En çok tartışma ise mizah yayınlarının kapatılması yönünde olmuştur. Matbuat Müdürü Macit Efendi mizah gazetelerinin lüzumsuz, faydasız ve zararlı olduğunu söylemiştir (Güneş, 1996). Macit Efendi'nin görüşlerine İstanbul Mebusu Hasan Fehmi Bey karşı çıkmıştır (Yücebaş, 1976). Hasan Fehmi Bey'i Vasilaki Efendi (Topuz, 2011), Hüdaverdi Efendi ve Solidi Efendi de desteklemiştir (Güneş, 1996). Matbuat Müdürü ile mebuslar arasındaki tartışma, mizah gazeteleri lehine bitmiş ve 47 oyla mizah gazetelerinin tasarıdan çıkarılması kabul edilmiştir (Güneş, 1996). Yasa tasarısı 2 Mayıs 1877'de Mebusan Meclisi'nden, on gün sonra da Ayan Meclisi'nden geçerek Padişahın onayına sunulmuştur (Topuz, 2011). Ne var ki Abdülhamid, tasarıdan mizah gazetelerinin yasaklanmasını öngören hükümler ile gazete çıkarılması için ruhsat zorunluluğunu getiren madde çıkarıldığından dolayı yasayı onaylamayıp, yürürlüğe sokmamıştır.

1878 yılında meclisin dağılmasından sonra basın ile ilgili uygulanan eski nizamnameler ve kararname, gerçekleştirilen düzenlenmeler için kullanılmaya devam etmiştir (Koloğlu, 2020). Bu nedenle, Osmanlı Hükümeti tarafından basına yapılan müdahaleye karşı çıkan ve baskı altında yayın yapmak istemeyen bazı aydınlar basın özgürlüğünü, dolayısıyla kurtuluşu ülke dışına çıkmakta bulmuştur. Yurtdışına giden bazı basın mensupları basın faaliyetlerine orada devam etmiştir. Bu kişiler tarafından 1880'li yılların başlarında Bulgaristan'da büyük bir Fransızca gazete grubu oluşturulmuştur. "1878 ile 1886 yılları arasında ya Filibe ya da Sofya'da kısmen ya da tamamen Fransızca olmak üzere toplam 8 gazete çıkmıştır" (Pierre, 2005, s. 174, 175). 1891 yılında muhalif basında yayınlarına devam eden isimlerden biri M. Demetrius Georgiadès olmuştur. Georgiadès, Paris'te La Turquie Contemporaine adlı gazeteyi kurmuştur. Bu gazete faaliyetlerine kısa süre

devam edebilmiştir. Yayın hayatına başladıktan kısa bir süre sonra Fransız Devleti'nin yayını durdurmasıyla faaliyetleri sonlandırılmıştır. Georgiadès gazetesinin kapatılmasının ardından çalışmalarına devam etmiş, "La Turquie actuelle, Les peuples affranchis du joug ottoman et les intérêts français en Orient" adlı kitabını yazmıştır. Kitap 1892 yılında Paris'te basılmıştır" (Özgören, 2022, s. 118).

II. Abdülhamid'e karşı muhalif basında yer alan isimlerden bir diğeri de Hüdavendigar (Bursa) Vilayeti Maarif Müdürü Rıza Bey'dir. Rıza Bey, 1892 yılında Fransa'da bir sergi ziyareti sebebiyle Avrupa'ya giderek orada 1895 yılında Mechveret (Meşveret) isimli gazeteyi çıkarmıştır. 1895 yılında Paris Jön Türk grubuyla İstanbul İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olarak kurulan Türkçe Mechveret gazetesinin başına geçmiştir. Bu gazetenin yanı sıra Mechvéret Supplément Français'in çıkmasına öncü olmuştur. Fransız Hükümeti, 1896 yılında Ahmet Rıza Bey'in çıkarmış olduğu Mechveret adlı gazetenin yayımını durdurmuştur. Fakat Fransız basınından gelen eleştiriler nedeniyle Fransa Hükümeti Jön Türk yayınlarının sadece Fransa'da dağıtımının yapılmasını yasaklayabilmiştir. Bu yasakların ardından Ahmed Rıza Bey, yayın faaliyetlerine İsviçre'de devam etmek zorunda kalmıştır. Ancak burada da basına yapılan müdahalelerin ardından Ahmed Rıza Bey Fransa'ya geri dönmüştür (Fesch, 1907).

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı topraklarında birçok Fransız gazetesi kurulmuş ve faaliyetlerine devam etmiştir. Osmanlı'da faaliyet gösteren Fransız basını, Hükümetin sıkı kontrolü altında yayın hayatına devam etmek zorunda kalmıştır. Bu gazeteler özellikle ciddi sansür ve yasaklarla karşılaşmış ve bununla mücadele etmiştir. Bazı durumlarda ise Fransız Basını Sultanın para yardımı ile ödüllendirilmiştir. Özellikle, II. Abdülhamid'in, yurtdışında kendisi ve hükümet hakkında eleştirel bir dil kullanan yayınlara karşı kendi lehine yayın yapan basın organlarını para yardımı ile desteklediği Osmanlı arşivinde yer alan belgelerden anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid, Avrupa'da başkent veya büyük şehirlerde çıkan gazeteleri kendi lehine yayın yapmaları şartıyla maddi olarak desteklemiştir (Nicolaidès, 2014). Bunun yanı sıra sadece kendi lehinde yayın yapılması için gazete çıkarılmasını da sağlamıştır.

II. Abdülhamid basına yapmış olduğu parayardımlarının yanı sıra yurtdışında lehte yapılan yayınlar için gazetecilere çeşitli devlet nişanı ve madalya vermiştir. Padişah, gazetelerin haricinde bazı haber ajanslarına da maddi destek sağlamış ve İstanbul'daki muhabirlere para ödemiştir. Örneğin "Fransız Agence Nationale'in İstanbul müdürüne aylık maaş bağlandığı gibi, Paris'teki genel müdüre ve bazı görevlilere de çeşitli devlet nişanları verildiği" bilinmektedir (Nicolaidès, 2014, s. 13-14). Başka bir belgede ise Fransız basınına haberlerin istenilen doğrultuda yapılması veya iptal edilmesi için para verildiği bilgisi yer almaktadır: Bu bilgiye göre, "Liberté gazetesine 750 frank, Voltere gazetesine 1.000 frank, République Française de Presse gazetesine 1.000 frank" verildiği bilinmektedir (Topuz, 1973, s. 71). Y.PRK.AZJ.14-53 numaralı belgede ise Fransızca bir gazetenin neşri için Padişah'tan yardım talep edildiğine dair yazı mevcuttur.

3.2. Basında Sansür, Yasak ve Yardımlar

Yerli basın kurumlarının haricinde yabancı basın da Osmanlı topraklarında yayın faaliyetlerine devam etmiş ve Osmanlı'da basının gelişimine katkı sağlamıştır. Osmanlı'da yayın faaliyetlerini sürdüren yabancı uyruklu vatandaşların yayın yapmak, matbaa açmak gibi basın alanına ait hakları Osmanlı Hükümeti tarafından belirlenmiştir. Osmanlı Hükümeti dış ve iç basında farklı uygulamalar getirmiştir. Bu uygulamalar hakkında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda basın alanında yapılan yasak ve sansürlere dair birçok belge bulunmaktadır. Bu arşiv belgelerinin büyük çoğunluğu II. Abdülhamid döneminde basın alanında uygulanan sansür ve yasaklara ait belgelerden oluşmaktadır. Bu belgelerde görüldüğü gibi, uygulanan ya da uygulanması gerektiği belirtilen sansür ve yasaklar farklı nedenler içermektedir.

Osmanlı'da basın ve yayın alanında yapılan düzenleyici nizamname 1857 yılında yapılan Matbaa Nizamnâmesi'dir. Bu nizamnâme ile gazete basımı hakkında sadece yabancı kişiler için bir düzenleme getirilmiştir. 1864 yılında ise Matbuat Nizamnâmesi yayımlanarak Osmanlı'da süreli yayınları düzenleyen ilk hukuki metin yapılmıştır. Nizamnâmede Türkçenin dışında yayın yapan basının yanı sıra Türkçe basının da düzenlemeye dâhil edildiğine dair maddelere yer verilmiştir. Hazırlanan nizamnâme ile birlikte gazete

çıkarmak isteyen Osmanlı ve yabancı vatandaşlara ruhsat alma zorunluluğu getirilmiştir. Yabancı vatandaşlara Hariciye Nezareti, Osmanlı vatandaşlarına ise Maarif Nezareti ruhsat vermekle görevlendirilmiştir (Demirkol, 2016). 1867 yılında ise Âli Paşa Hükümeti tarafından bir kararnâme yayımlanmıştır (Celan, 2006). II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarında, basın ile ilgili eski nizamnâmeler ve kararnameler ile basın alanındaki düzenlemelere devam edilmiştir (Koloğlu, 2020).

Söz konusu nizamnâmede Osmanlı topraklarında kimlerin gazete çıkarabilecekleri, gazete çıkarmak için yapılması gerekenler, Osmanlı ve yabancı vatandaşların gazete çıkarmak için alacakları ruhsatlara dair bilgileri içeren maddelere yer verilmiştir. Örneğin 1864 Matbuaat Nizamnâmesi'nin birinci, ikinci ve üçüncü maddelerinde, hangi dilde olursa olsun ruhsatsız yayın yapılamayacağı, isteyenlerin hangi makamların denetiminden geçerek ruhsat alabilecekleri belirtilmiştir:

Madde 1 - Herhangi lisanda olursa olsun mevadd-ı politikıyye ve mülkiyyeyi şâmil olmak üzere gerek suret-i muntazamada evkaat-ı muayyenede ve gerek cüz cüz ve evkaat-ı gayr-ı muayyenede ve sair evrak-ı mürettebe istihsal-i ruhsat olunmaksızın ihdas ve neşr olunmayacaktır. Bu misillü gazete ve evrakın neşrine talip olanlar evvel-emirde tanzim edeceği istid'ânâmelerini tebea-i Devlet-i Aliyye'den oldukları halde Maarif Nezaret-i celilesine ve tebeai ecnebiyyeden bulundukları surette Hariciye Nezaret-i celilesine takdim edeceklerdir. Nezaretyn-i müşarünileyhüma tarafından dahi üçüncü maddede münderic olan şeraitin tamamıyla mevcut olduğu ba'd-et - tahkik iktiza eden ruhsat 'ıta buyurulacak ve ruhsat senetleri Matbuat kaleminden verilecektir (Kudret, 2000, s.29).

Madde 2 - Eyâlât-ı şahanede bu misillü gazete ve evrak neşrini arzu edenler evvel-emirde vali-i eyalete istid'ânâme takdim edip vali tarafından dahi ol şahıs tebea-i Devlet-i Aliyye'den ise Maarif Nezareti'ne ve tebea-i ecnebiyyeden olduğu halde makaam-ı Nezaret-i celile-i Hariciyye'ye arz ve inha olunacak, üçüncü maddede beyan olunan şeraitin mevcut olduğu sabit oldukça icap eden ruhsat senedi vali-i eyalete irsal kılınacaktır (Kudret, 2000, s. 29).

Osmanlı arşivinde, yayınların hükümet izniyle verilen ruhsat ile yapıldığını gösteren arşiv belgeleri bulunmaktadır. Örneğin M.B.İ.110-149 numaralı arşiv belgesinde Osmanlı devletinin lehine Beyoğlu'nda Fransızca bir gazete yayımlamak isteyen Monsieur

Odiber'in, bu konuda yapmış olduğu müracaatlar sonucunda kendisine ruhsat verilmesine dair yazının yer aldığı arşiv belgesi yer almaktadır. Osmanlı arşivinde, Osmanlı topraklarında farklı dillerde gazete çıkarmak isteyen azınlıklara dair birçok belge bulunmaktadır. Bu belgeler Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılan Fransızca olarak yazılmış gazetelerin yayımlanmasına yönelik belgelerdir. Bu belgelerden biri de Y.PRK.BŞK.10-17 numaralı arşiv belgesidir. Miladi takvime göre 1885 yılı, II. Abdülhamid dönemine ait bir belgedir. Belgede azınlık tebasından olan Ernest adlı kişinin Osmanlı Devleti'nde Almanca ve Fransızca dillerinde Osian adlı bir gazete çıkarmak istediği ve bu talebine dair izin yer almaktadır. Osmanlı topraklarında Fransızca gazete çıkarmak talebiyle müracaatta bulunulduğunu gösteren bir başka belge DH.MKT.1449-47 numaralı arşiv belgesidir. Miladi takvime göre 1887 yılına ait belgede, Petit Journal adıyla Fransızca gazete çıkarmak için imtiyaz isteyen gazete müdürünün talebinin uygun olduğuna dair bilgi yer almaktadır.

Düzenlenen nizamnâmede belirtilen konulardan biri, gazetelerin imtiyaz haklarının devirlerinin yine Osmanlı Hükümeti'nin izniyle yapılabileceği yönündeki karardır. Osmanlı arşivinde bulunan belge bu maddenin uygulandığının göstergesidir. 1887 tarihli, DH.MKT. 1481-118 numaralı belgede, İzmir'de haftada iki defa yayımlanmakta olan Fransızca Journal de İzmir adlı gazetenin imtiyaz hakkının Alfred Darlo'dan Oskar Marinec'e devrine izin verilmesine dair karar yer almaktadır.

Osmanlı Hükümeti basında yer alan yayınların takibini sıkı bir denetimle sürdürmüştür. Bu yayınların takibi için Osmanlı'nın memurlar atadığı bilinmektedir. Denetimden geçen yayınlar arasında bulunan, dış ve iç basında devlet ve padişah aleyhine yayımlanan yazılar Osmanlı Devleti'nin itibarını korumak amacıyla yasaklanmış ya da sansürlenmiştir. Yasaklanan veya sansür getirilen yayınların birçoğu Osmanlı Hükümeti hakkında yanlış bilgi veren, Padişahın sağlığı hakkında dış basına duyurulmak istenmeyen bilgileri içeren, Osmanlı Hükümeti'ni yabancı devletlere askeri ve siyasi yönden güçsüz gösteren yazıları içeren yayınlardan oluşmaktadır. Arşiv belgelerinden özellikle padişah hakkında çıkan haberlerin yasaklandığı veya sansür getirildiği görülmektedir.

Osmanlı arşivinde Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'in sağlığıyla ilgili çıkan yazıların sansürlendiğine veya yasaklandığına dair birçok belge bulunmaktadır. Fransız gazetelerinde Sultanın sağlığı ile ilgili dış veya iç basında çıkan yayınların engellendiğini bu belgelerden öğrenmekteyiz. Söz konusu belgelerin birçoğunda, Sultanın sağlığı hakkında kötü haber yapan Fransız gazeteleri hakkında bilgiler ve bu haberlerin doğru olmadığına, yapılan yalanlayıcı beyanlara dair bilgiler yer almaktadır. HR.SYS.1846-16 numaralı 1901 tarihli arşiv belgesinde Padişahın sıhhati hakkında "melun" haber yapan Fransız gazetelerine yer verilmiştir. Arşiv belgeleri arasında Padişahın sağlığı hakkında yapılan haberlerin tezip ettirilmesine dair belgeler bulunmaktadır. Örneğin, HR.SYS.1846-31 numaralı 1903 yılına ait arşiv belgesinde, ikinci derece Fransız gazetelerinin Padişahın sağlığı hakkında Le Figaro gazetesinde yayımlanan haberin tezip ettirilmesi üzerine karar vardır. Y.PRK.HR.23-89 numaralı arşiv belgesinde de II. Abdülhamid'in sağlığı ile ilgili Fransız gazetelerindeki haberin tezkibi üzerine kaleme alınan yazı yer almaktadır.

II. Abdülhamid'in sağlık durumu hakkında Fransız gazetelerinde yayımlanan yazılar Osmanlı Hükümeti tarafından bazı dönemlerde yalanlanmış, bazı dönemlerde ise bu haberleri yapan Fransız gazetelerinin Osmanlı topraklarına girmesi yasaklanmıştır. 1906 tarihli HR.SYS 1846-76 tarihli arşiv belgesinde bu gibi haberleri yapan Fransız gazetelerinin Osmanlı topraklarına alınmamasına dair talep hakkında yazı yer almaktadır. 1864 yılında yayımlanan Matbuat Nizamnamesi'nde, gazetelerde yayımlanacak olan yayınların sahip olması beklenen niteliklere dair birçok madde bulunmaktadır. Bu maddelerde Osmanlı Hükümeti ve Osmanlı Padişahı aleyhinde, onun saygınlığına zarar verecek yayınların yapılmaması gerektiği, bu hususa uyulmaması halinde aşağıda belirtilen cezaların verileceği bildirilmiştir:

Madde 14 - Her hangi gazete âdâb-ı umumiyye ve mahâsin-i ahlâk-ı millîyye mugaayir bir şey yazar ve edyân ve mezâhib-i câriyyeden birine gazete vasıtasıyla hakaret ederse bir yüzlük altından yirmi beş yüzlük altına kadar ceza-yı nakdi alınır veyahut bir haftadan üç mâha kadar hapis olunur.

Madde 15 - Bir gazeteci Saltanat-ı Seniyye'yi Hanedan-ı şevket-nişân-ı hazreti Pâdişâhı haklarında elfaz ve

ta'birât-ı gayr-ı lâyika istimal eder veya Hükümet-i Seniyye-i hazret-i Padişâhı aleyhine taarruz eyler ise altı aydan üç seneye kadar hapis veyahut yirmi beş altından yüz elli altına kadar ceza-yı nakdi ahz kılınır.

Madde 16 - Vükela-yı Saltanat'ı Seniyye'ye veyahut Memâlik-i Mümtâze reislerine dokunacak söz yazan olursa bir aydan bir seneye kadar hapis veyahut beş altından elli altına kadar ceza-yı nakdi ahz olunur (Kudret, 2000, s. 36).

Örneğin, 1907 tarihli Y.PRK.AZJ.53-73 numaralı belgede Fransız gazetelerinin Devlet-i Aliyye aleyhinde yayın yaptığına dair bilgi yer almaktadır. Diğer bir örnek 1894 yılına ait belgedir. HR-SYS.29-50 numaralı arşiv belgesinde Les nouvelles d'Orient gazetesinin Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlar yaptığı belirtilmiştir.

Osmanlı aleyhinde Fransız gazetelerinde yapılan yayınlardan, Osmanlı topraklarında yaşayan Fransız vatandaşları da rahatsız olmuştur. Bunu kanıtlar nitelikteki belgeler Osmanlı arşivinde yer almaktadır. 1886 yılına ait Y.PRK.TKM.11-23 numaralı belge buna örnektir. Belgede, La Nouvelle Revue adlı Fransız gazetesinin Padişah aleyhinde yapmış olduğu yayınların İstanbul'da yaşayan Fransız dostlarını üzdüğüne dair açıklamalar yer almaktadır.

Osmanlı Hükümeti, Fransız gazetelerinde aleyhinde yapılan yayınlardan rahatsızlık duyduğunu bazı dönemlerde Fransız Hükümeti'ne bildirmiştir. Örneğin, Osmanlı arşivinde bulunan 1838 yılına ait HR.SYS.2922-45 numaralı belge buna örnek niteliktedir. Söz konusu belgede, Osmanlı'nın Fransız gazetelerinde çıkan yazılardan duyduğu rahatsızlığın, Fransa Kralı'na iletilmesine dair ifadeler yer almaktadır. Osmanlı Hükümeti rahatsızlık duyduğu yazıları reddetmiş ve söz konusu yazılar hakkında ilgili yerlere başvuruda bulunmuştur.

Osmanlının, bazı zamanlarda hakkında gazetelerde yayımlanan makalelerden rahatsızlık duyduğunu ve bu yazıların yayımlanmasının reddini istediğine dair müracaatlarda bulunduğunu yine arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Osmanlı arşivinde bulunan Y.A.HUS. 220-39 numaralı belge Osmanlının bu reddine ve talebine örnek niteliğindedir. Belgede, Osmanlı Hükümeti aleyhinde İtali gazetesinde yazılan bir makalenin engellenmesi için yapılan girişime ilişkin bilgi yer almaktadır. Y.A.HUS.218-37 numaralı belgede ise İtali gazetesinde çıkan yazıların yazarlarının

kim olduğunun tespiti konusunda Paris Osmanlı Sefareti'nce yapılan başvuru üzerine, Fransız Dışişleri Bakanı'nın konuyla ilgili Papa nezdinde başvuruda bulunacağı yönündeki açıklamalar bulunmaktadır.

II. Abdülhamid döneminde hükümet aleyhinde yayın yaptığı gerekçesiyle yasaklanan Fransız gazeteleri ve Fransızca yayın yapan gazetelerin tutumları yetkililer tarafından takip edilmiş, olumlu tutum sergilemeleri durumunda gazetelerde yapılan yasaklar kaldırılmıştır. Örneğin, HR.TH.76-38 numaralı arşiv belgesinde Fransa'da rahip Andre adlı bir Fransız tarafından yayımlanan ve Osmanlı topraklarına girişi yasaklanan gazetenin, hükümetin lehine bir dil kullanmaya başlamasından dolayı, uygulanan yasağın kaldırıldığına dair karar ver almaktadır.

Bir başka örnek ise DH.MKT.2325-31 numaralı belgedir. Belgede, yasaklanan bazı Fransız gazetelerinin yasaklarının kaldırıldığı, fakat söz konusu gazetelerin bir süre daha takip altında olacağı ve gerekenin tekrar yapılacağı yazmaktadır. 1901 yılına ait MF.MKT.619-8 numaralı belgede ise daha önce yasaklanan fakat daha sonra yasakları kaldırılan gazetelerden bazılarının isimleri yer almaktadır. Belgede adı geçen gazeteler, La Republique Française gazetesi, La Revue Diplomatique gazetesi, Le Journal gazetesi, Le Journal Illustré gazetesi, Echo de Paris gazetesi, Le Matin gazetesi ve Le Presse gazetesidir. Osmanlı Devleti basın alanında yapmış olduğu denetimler sonucu bu yayınları yasaklamakla kalmamış, uygun görmediği yayınları imha ettirmiştir. 1881 yılına ait, MF.MKT.73-144 numaralı belgede Osmanlı topraklarına girişi yasaklanan gazete ve izinsiz basılan kitapların toplatılarak imha edildiği bilgisine yer verilmiştir.

Osmanlı Hükümeti sadece uygun olmayan metinlere yasak ve sansür getirmemiş, aynı zamanda uygun olmayan resimleri içeren yayınları da yasaklamıştır. Buna örnek Fransız gazetelerinde yayınlanan bir haberdur. Osmanlı arşivinde bulunan 1892 tarihli, BEO.111-8306 numaralı arşiv belgesinde, Paris'te gerçekleşen dinamit patlaması olayına dair kötü görüntüler içeren Petit Parisien adındaki Fransız gazetesinde yayımlanan haberin Osmanlı topraklarına alınmasının reddedilmesine dair metin bulunmaktadır. Osmanlı Hükümeti, Petit Parisien'de yayımlanan haberin görüntülerinden rahatsız olduğu için bu görüntüleri halkının görmemesi amacıyla gazeteye yasak getirmiştir.

Osmanlı, hükümet hakkında çıkan haberleri takip etmekle kalmamış, ülke dışında yaşayan Türk vatandaşları hakkında çıkan haberleri de yakından takip etmiş ve doğruluğunu araştırmıştır. Örneğin, 1896 yılına ait HR.SYS.2749-31 numaralı arşiv belgesinde, Paris'te bulunan Ermeni öğrencilerin, Türk ve Kürtler tarafından Ermenilerin maruz bırakıldıkları eylemleri yazarak yayımlamaları için Fransız gazeteleri nezdinde çalışmalar yürüttükleri, bu tür yazıların çıkmaya başladığı duyumları alındığından, haberin doğruluğunu öğrenmek amacıyla Osmanlı Dışişleri'nden Paris Büyükelçiliği'ne gönderilen yazı bulunmaktadır. Yine aynı konu hakkında 1896 tarihli, HR.SYS.2749-34 numaralı arşiv belgesinde, Paris'teki Ermeni öğrencilerin Fransız gazetelerinde yayımlatmak istedikleri iftira dolu haberlere engel olunması için Osmanlı Dışişleri'nin Paris Büyükelçisi'ne gönderdiği yazı bulunmaktadır.

Osmanlı Hükümeti bazı Fransız gazetelerinde çıkan yayınların engellenmesi için Fransız makamlarına da başvurmuştur. 1891 yılına ait, HR.SYS.1922-87 numaralı arşiv belgesinde, La Turquie Libre gazetesinin engellenmesi için Fransız makamları tarafından harekete geçilmesinin talep edildiğine dair beyanlar yer almaktadır. Osmanlı'nın zararlı gördüğü yayınları yasaklamasının yanı sıra sansür getirdiği de bilinmektedir. Osmanlı arşivinde sansür uygulandığına dair birçok belge bulunmaktadır. Örneğin 1890 yılına ait, DH.MKT.1812-68 numaralı belgede Osmanlı sınırları içinde yayımlanan İngilizce ve Fransızca gazetelerde uygun bulunmayan yayınların engellenmesi için sansür usulünün uygulanmasının bildirilmesine dair metin yer almaktadır. Sansür uygulaması hakkında, 1890 yılına ait, DH.MKT.1812-105 numaralı belgede, Türkçe gazeteler gibi İngilizce ve Fransızca gazetelerin uygunsuz yayın yapmalarının engellenmesi için tedbir alınmasının Hariciye Nezareti'ne tebliğ edildiğine dair karar bulunmaktadır.

SONUÇ

II. Abdülhamid ile birlikte toplum üzerinde sürdürülen baskıcı yönetim derinleşmiştir. Bu rejim her alanda olduğu gibi basın alanında da etkisini göstermiştir. Bu dönemde basında sansür ve yasaklar uygulanmıştır. Osmanlı Hükümeti, II. Abdülhamid döneminde yabancı devletlere karşı sürdürdüğü muhafazakar milliyetçi ideolojiyi basın alanında da sürdürmüştür.

Buna rağmen, Sultan II. Abdülhamid döneminde basında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Osmanlı, devletin saygınlığını korumak, bazı durumlarda içişleri hakkında dış ülkeleri bilgilendirmemek amacıyla, birçok gazete ve yayına sansür uygulamış ve bazı durumlarda sakıncalı gördüğü yayınları yasaklamıştır. Basın alanında uygulanan nizamnâmede bu konu hakkında birçok maddeye yer verilmiştir. Yine aynı şekilde Osmanlı Padişahının talepleri doğrultusunda uygulamalara gidilmiştir. Örneğin Padişah, kendisi hakkında çıkacak yayınların denetimden geçtikten sonra yayımlanmasını, izin alınmadan yapılan zararlı ve hükümet aleyhinde yapılan yayınların ise yasaklanmasını, sansür getirilmesini, toplatılmasını ve bazı durumlarda imha edilmesini talep etmiştir. Sultanın sağlığı hakkında olumsuz haberler yayımlandığını ve bu haberlerin Osmanlı Hükümeti tarafından Padişahın itibarını zedelememek amacıyla yalanlandığı HR.SYS.1846-16 numaralı 1901 tarihli arşiv belgesinden, HR.SYS.1846-31 numaralı 1903 yılına ait arşiv belgesinden ve Y.PRK.HR.23-89 numaralı arşiv belgesinden anlaşılmaktadır.

Osmanlı aleyhinde yayın yapan Fransız gazeteleri de takip edilmiş, bu yayınlar bildirilmiştir. Örneğin 1907 tarihli Y.PRK.AZJ.53-73 numaralı belgede, 1894 yılına ait HR-SYS.29-50 numaralı arşiv belgesinde, 1886 yılına ait Y. PRK.TKM.11-23 numaralı belgede Padişah aleyhinde yayın yapıldığına dair bilgi yer almaktadır. Osmanlı Hükümeti, ülke hakkında doğru olmayan veya devletin itibarını zedeleyecek haberler hakkında sansür ve yasak uygulamış ve aynı zamanda bu yayınlardan rahatsızlık duyduğunu Fransız Hükümeti'ne bildirmiştir. Osmanlı arşivinde yer alan 1838 yılına ait HR.SYS.2922-45 numaralı belge bu taleplerden biridir. Bu belgede, Fransız gazetelerinde yer alan olumsuz yayınlardan dolayı duyulan rahatsızlığın Fransa Kralı'na iletilmesine dair talep yer almaktadır. Osmanlı'da yasaklanan Fransız gazeteleri bir süre takip edilmiş, Hükümete karşı olumlu yayınlara başlamaları durumunda ise bu yasaklar Osmanlı tarafından kaldırılmıştır. HR.TH.76-38 numaralı arşiv belgesi DH.MKT.2325-31 numaralı belge, MF.MKT.619-8 numaralı belge ve 1901 yılına ait İ.HUS.94-108 numaralı arşiv belgesi bu bilgiyi doğrulamaktadır. Osmanlı arşivinde, Osmanlının, gazetecilere Padişah ve hükümet hakkında olumlu haber yapmaları için para verdiğine dair belgeler

yer almaktadır. Y.PRK.BŞK.14-90 numaralı arşiv belgesinde Fransız gazetelerine Padişah ve hükümet hakkında olumlu haber yapmaları için verilen ücrete dair bilgi yazmaktadır. Bunun yanı sıra, Osmanlı arşivinde Fransız basınına sansür uygulandığına dair birçok arşiv belgesi bulunmaktadır. Örneğin 1890 yılına ait, DH.MKT. 1812-68 numaralı belge ve 1890 yılına ait DH.MKT.1812-105 numaralı belge buna örnektir. II. Abdülhamid döneminde basın alanında yapılan sansürler ve nedenleri bu belgeler üzerinden okunmaktadır. Arşiv belgelerinden görüldüğü gibi, uygulanan yasak ve sansürlerin birçoğunun hükümet aleyhine yapılan yayınların önlenmesi amacıyla getirildiği görülmektedir. Bu noktada, Osmanlı Hükümeti'nin, Fransız basınında çıkan haberlere karşı kendi ülkesinin değerlerini korumak amacıyla sansür ve yasaklara başvurduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu belgeler, Osmanlı'nın basın karşısındaki tutumunun, II. Abdülhamid döneminde sürdürülen muhafazakâr ideolojinin basın üzerindeki etkisini de gösterdiğine işaret eder.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (A. Tümerterkin, Çev.), İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (1970). *Idéologie et appareils idéologiques d'état*. La Pensée.
- Althusser, L. (2016). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümerterkin, Çev.), İthaki Yayınları.
- Adorno, Th.W. (2003). *Kültür endüstrisini yeniden düşünürken*. (B. O. Doğan, Çev.) Cogito (36), 77.
- Allardt, E. (1971). *Finland: institutionalized radicalism decline of ideology*, Rejai Mostofa (der.). Aldine Atherton.
- Allan, K. (2007). *The social lens: an invitation to social and sociological theory*. Pine Forge Press.
- Akbulut, U. (2013). Osmanlı basın tarihine bir katkı: gazetelerin yayınlanma amaçları üzerine (1831-1876). *Turkish Studies – International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(5), 34.
- Bell, D. (2012). *İdeolojinin sonu*. (V. Hacıoğlu, Çev.), Sentez Yayıncılık.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. (Yay. Haz. A. Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (1985). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. Doğu-Batı Yayınları
- Berman, M. (1992). “Modernlik: dün bugün ve yarın”, *Birikim*, sayı 34.
- Collas, B. C. (2015). *1864’te Türkiye*. Bileşim Yayıncılık.
- Celan, A. (2006). Tanzimat dönemi Osmanlı basım ve yayımında hukuki düzen (1839-1876), *Türk Hukuk Araştırmaları Dergisi*, (Bahar), (1).
- Doğaner, Y. (2012). Hürriyet ve modernleşme enstrümanı olarak Osmanlı’da basın, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXIX(1) Haziran 2012, 109-121.
- Demirkol, G. (2016). Tanzimat mizahının sonu: 1877 Matbuat Kanunu tartışmaları ve Osmanlı’da mizah dergilerinin kapanması, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2).
- Erinç, O. (2002). “Ha Bugün Ha 125 Yıl Önce”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.05.2002, s. 7
- Çakır, A. (2001). “Sansürün altın yılları ve Abdülhamit...” 23 Temmuz 2001.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. (M. Özcan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: an introduction*. Verso.
- Fıske, J. (2003). İletişim çalışmalarına giriş. (S. İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat.
- Fesch, P. (1907). *Constantinople aux derniers jours d'Abdul-Hamid*, Paris.
- Gevgilili, A. (1983). *Türkiye basını*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.
- Grece, de M. (1995). “II. Abdülhamit Yıldız sürgünü”, (D. Bayladı, Çev.), Milliyet Yayınları.
- Goldstein, R. J. (2000). *The war for the public mind: political censorship in nineteenth century Europe*, Greenwood Publishing Group
- Güneş, İ. (1996). *Türk Parlamento tarihi Meşrutiyete geçiş süreci: 1. ve 2. Meşrutiyet*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları
- Heywood, A. (2007). *Siyasi ideolojiler: bir giriş*, (A. K. Bayram vd., Çev.). Adres Yayınları.
- Horkheimer, M. (1962). *Ideologie und Handeln*, in: *Frankfurter Beiträge zur Sozialforschung*, yayınlayan Th.W. Adorno/W. Dirks 10, Frankfurt a/M.
- İnuğur, M. N. (1968). *Basın ve yayın tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- İnalcık, H. (2010). *Has-Bağçede ‘Ayş u Tarab*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karal, E. Z. (2007), *Osmanlı tarihi (Islahat Fermanı Devri-1856- 1861)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koloğlu, O. (1985). *Osmanlı basını: içeriği ve rejimi*. Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi. İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı dönemi basının içeriği*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

- Koloğlu, O. (1988). Avrupa kıskacında Abdülhamit. İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2020). *Osmanlı'dan 21. yüzyıla basın tarihi*. Pozitif Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U., Birinci, A. (1995). Osmanlı vilayet gazete ve matbaaları üzerine Gözlemler, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 2, 101-122.
- Lefebvre, H. (1964). *Sociologie de Marx*. PUF Collection SUP.
- Larrain, J. (1995). İdeoloji ve kültürel kimlik. (N. N. Domaniç, Çev.), Sarmal Yayınevi.
- Mannheim, K. (2002). İdeoloji ve ütopya. (M. Okyayuz, Çev.), Epos Yayınları.
- McLellan, D. (2005). İdeoloji. (B. Yıldırım, Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- Marks, K. & E. (1977). *Devlet ve hukuk üzerine*. (S. Ron, Çev.), Friedrich. May Yayınları.
- Nicolaides, N. (2014). *Bir gazetecinin gözüyle II. Abdülhamid*. Erdoğan Keskinçilic (Ed.) Yitik Hazine Yayınları.
- Ongunsu, A. H. (1940). *Tanzimat ve amillerine umumi bir bakış*, Tanzimat I Maarif Vekaleti.
- Öner, S. (2007). Türk basınının ilk resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de padişah portresine ilişkin haberler, *Yıldız Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 149-168.
- Ölker, P. (2013). Ceride-i Havadis ve Hakayikül Vekayi gazetelerinde Türk dili ile ilgili iki yazı, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume VIII(IX), Summer, Ankara, 2021-2033.
- Pierre, J. (2005). La presse française de Turquie, canal de transmission des idées de la Révolution, *Le Temps des médias*, No:5.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda başlangıçtan bugüne Türk basın tarihi*. Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (2011). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Uçman, A. (1999). *Tanzimat'tan sonra basın ve edebiyat*, Osmanlı, IX, Yeni Türkiye Yayınları.
- Unat, F. R. (1968). *Osmanlı sefirleri ve sefaretnameleri*. T.T.K.
- Vincent, A. (2006). *Modern politik ideolojiler*. (A. Tüfekçi, Çev.), 1. Basım, Paradigma Yayıncılık.
- Yücebaş, H. (1976). *Hiciv ve mizah edebiyatı antolojisi*. Milliyet Yayınları.

MEDYA-DEMOKRASİ-BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İLETİŞİM TARİHİNİN ÇOK ZAMANLILIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE POLYCHRONICITY OF COMMUNICATION HISTORY IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP OF MEDIA-DEMOCRACY-PRESS FREEDOM

Öğr. Gör. Dilek TERZİOĞLU

Giresun Üniversitesi, Keşap Meslek Yüksekokulu

ORCID ID: 0000-0001-5339-6203, dilek.terzioglu@giresun.edu.tr

ÖZ

İletişim kavramı sadece anlık, belirli bir zamanla sınırlı ileti alışverişleri olarak değil, tarihsel süreç içinde aktarılan iletileri de kapsayacak bir anlayışla ele alınmalıdır. Çünkü bugün tarih olarak adlandırdığımız maddi hayatın üretim süreci, insanlar arasında kurulan iletişimin ve toplumsallaşmanın bir sonucudur. İnsan, tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilen bir varlıktır ve bu inşa sürecinde iletişim araçlarının rolü yadsınamayacak kadar büyüktür. Demokrasiye katkı sağlayacak bir medyanın unsurlarının tespiti, iletişim araçlarının tarihsel süreçte bünyesine yerleşmiş kusurların ve eksikliklerin bir analizini gerekli kılmaktadır. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi, insanın tarihsel serüveninin, bu serüvende ortaya çıkan iletişim biçimlerinin ve toplum-medya-iktidar ilişkilerinin çok zamanlı, çok katmanlı bir analizini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, böyle bir değerlendirmeyi yapmayı sağlayacak bilimsel yaklaşımları derlemek amacıyla literatür taraması yönteminden faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: İletişim tarihi, Çok zamanlılık, Medya, Demokrasi, Basın özgürlüğü

ABSTRACT

The concept of communication should be considered not only as instantaneous message exchanges limited to a certain time, but also as an understanding that includes messages transferred throughout the historical process. Because the production process of material life, which we call history today, is the result of the communication and socialization between people. Human is a being constructed historically and socially, and the role of communication tools in this construction process is undeniably great. Determining the elements of a media that will contribute to democracy requires an analysis of the flaws and deficiencies that have become have been embedded in the means of communication throughout history. Making this assessment requires a multi-time, multi-layered analysis of the historical journey of human beings, the forms of communication that have emerged in this journey, and the relations between society-media-power. In this study, the literature review method was used to compile scientific approaches that will enable such an evaluation.

Keywords: Communication history, Polychronicity, Media, Democracy, Freedom of the press

GİRİŞ

İletişim alanındaki çalışmalar, lineer bir bakışla basitçe iletilerin alışverişinden, toplumsallaşmayı oluşturan anlam aktarımı şeklinde bir kavramsallaştırmaya yaklaştıkça iletişim tarihine yönelik çalışmaların da bu yaklaşımdan etkilendiği görülmektedir. İletilerin o döneme özgü araçlarla aktarılması şeklindeki düz çizgisel yaklaşımın etkisindeki iletişim tarihi anlatısı büyük ölçüde bu araçların gelişimi ve bunların etkisine odaklanırken, anlam aktarımı şeklindeki iletişim kavramsallaştırmasının geliştirilmesiyle birlikte iletişim tarihi giderek toplumsal bağlamla ilişkisi üzerinden ele alınmaya başlanmıştır.

Kodlanmış iletilerin medya aracılığıyla iletilmesinden öte, anlamların aktarıldığı bir alan olarak iletişim kavramsallaştırması, toplumsal hayatın gereği olan iletişimi, maddi ve sembolik yaşantıların yeniden üretiminin hem koşulu hem de sonucu olan; anlamlar üzerinden mücadelenin asla sona ermediği bir alan biçiminde tasvir etmemize olanak sağlamaktadır. Anlam üzerine mücadele hakkında konuşmak, geçmişten bugüne, iktidar, güç, dogma, eşitsizlik kadar; bilgi, dayanışma, eşitlik ve özgürlük üzerine ve bunlara bel bağlayanların kullandığı anlam aktarım araçları, bunların ekonomi-politiği, yani medya üzerine konuşmak anlamına da gelmektedir. Tarih ve iletişim tarihi, böyle bir toplumsal bağlamda incelendiğinde “güneşin altında yeni olan hiçbir şey yok” gibi görünmektedir. Bu açıdan, iletişim tarihini incelemeye yönelik düz çizgisel bir bakış, toplumsallığın maddi ve sembolik yeniden üretim koşullarını anlamayı mümkün kılmadığı gibi, iletişimin tarihsel sürecini toplumsal bağlama yerleştirmemizi de sağlamayacaktır. Bu nedenle, anlam mücadelesinin tarihsel süreçteki izliğini mümkün kılacak, çok zamanlı bir iletişim tarihi kavrayışına ihtiyacımız vardır.

Braudel’e (2008) göre, önceki asırlardan, bundan da öte insanlığın günümüze kadar yaşadığı tarihsel evrimin tamamından beslenen içinde bulunduğumuz zaman dilimi, çok daha eski tecrübelerin farklı derecelerdeki uzantısıdır. “Böylece, yakın bir geçmişle, az veya çok uzak bir geçmiş, şimdiki zamanın çoğulluğu içinde birbirlerine karışmaktadırlar.” Serres’e (1995) göre de zamansallığı anlamının doğrusal olmayan bir biçimi olarak sadece tek bir yöne akmayan, karmaşık, süzülmuş bir zamandan söz edilebilir ve her tarihsel

dönem, arkaik, modern ve fütüristik jestleri bir arada bulundurur. Nesneler ve koşullar, “bu nedenle çok renkli, çok zamanlıdır ve birçok katmanla bir araya getirilmiş bir zamanı gözler önüne serer.” Bu bakış açıları, Fernand Braudel’in çeşitli zamanların çok katmanlı, çok ritimli, uyumlu bir çoğulluğu olarak çizdiği tarih kavrayışına uygun düşmektedir.

Braudel ve Serres’in şimdinin nesneleri, koşulları ve olguları içinde geçmişin birikiminin izlendiği bu yeni zamansallık kavrayışı, iletişim tarihi açısından da yeni bakış açıları yakalama imkânlarını barındırmaktadır. Bu bağlamda Parikka (2017), birlik dayatan, çelişkiden kaçınan, inşa edilmemiş doğallık varsayımında bulunan, bütüncül bir doğrusallığı ve iç bütünlüklü anlatıları tercih eden medya tarihi biçimleri yerine; geçmiş şimdileri anlamının daha doğrusal olmayan yolları olduğunu ileri sürerek, farklı bir zamansallık anlayışıyla, farklı bir medya eleştirisi yapılabileceğini iddia etmektedir.

Böyle bir medya eleştirisine neden ihtiyaç olduğu sorusuna Keane’in (2010) verdiği yanıt, “şimdideki geçmiş”lerin etkisini ortaya koymakta ve çok zamanlı bir tarih kavrayışına karşı duyulacak şüpheleri gidermektedir. Keane, “Medya ve Demokrasi” kitabında dünün tartışmalarının bugüne yansımalarını ve iletişim tarihinin çok zamanlılığını şöyle anlatmaktadır:

Sanki tarih tekerrür ediyor. Basın özgürlüğünün o dönemden kalma ölü kahramanları birer birer diriltiliyorlar. Yazılı basın ve özellikle radyo-televizyon yayımcılığı konularındaki tartışmalarda modası geçmiş kavramlarla gittikçe daha fazla karşılaşyoruz: Devlet sansürü, bireysel seçim, yasal düzenlemenin kaldırılması (deregülasyon), pazar rekabeti ve yasa kuralları ile sayıca azlık yerine, özgürlük ile seçim tarafından belirlenen bir iletişim çağının doğuşu gibi... (2010, s. 66-67)

Düz çizgisel olmayan bir tarih kavrayışını bu ifadelerle dile getiren Keane (2010), “modern ideal” ya da “klasik ütopya” olarak değerlendirilen basın özgürlüğü ve medya-demokrasi ilişkisi hakkındaki eski söylemlerin bugün tekrar tartışılması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak medyanın demokratik ideallere hizmet etme şartlarının tespitine yönelik böyle bir tartışma, medyanın kurumsallaşma sürecinde siyasal ve ekonomik erklerle ilişkisinin nasıl geliştiğine dair bir incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, iletişim tarihine çok zamanlı bir perspektiften bakarak, liberal demokrasilerde hak ve özgürlükleri kamu gözcüsü sıfatıyla garanti altına alma iddiasındaki medyanın, siyasi-ekonomik elitlerin anlam aktarım aracı haline gelmesi sürecine ve bu kavrayışla gerçek demokrasi tesisinin medyanın demokratikleşmesinden bağımsız olamayacağına dair bir farkındalığa katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1. MEDYA-DEMOKRASİ İLİŞKİSİNİN GELİŞİMİ

1584'te Engizisyon Mahkemesi tarafından yargılanarak ölümüne mahkûm edilen Menocchio, Avrupa'da bir yüzyıldan fazla zamandır faaliyette olan matbaanın yarattığı dönüşümün etkilediği ve çağdaşı olan çoğunluğun aksine okumayı bilen bir köylüdür. Okuduğu şeyler ona başka bir dünyanın penceresini açmış ve kendi inançlarının temellerini sorgulamaya yöneltmiştir. Menocchio, sorgusu süresince sürekli olarak bu fikirlerin kendine ait olduğunu iddia etse de bu kısmen doğrudur. Bu görüşler, büyük ihtimalle kökleri başka topraklara uzanan ve bu köyden daha öteelerde de etkisini hissettiren sosyal bir dönüşümün görünen sonuçlarıdır (Ginzburg, 1996; Thompson, 2008).

İletişimle ilgili çalışmayapan birçok düşünür (McLuhan, 2017; Ong, 2020; Innis, 2007), insanların düşünüş biçimlerinin ve böylece doğrudan ya da dolaylı olarak içinde yaşadıkları toplumun, -Menocchio'yu ölümüne götüren kitaplarda olduğu gibi- iletişim kurdukları medya tarafından etkilendiği üzerinde birleşmişlerdir.

Kullanılan iletişim araçlarına bağlı olarak, son altı bin yıl içinde sözlü, yazılı, tipografik (basılı kitaba dayalı) ve elektrik/elektronik medya kültürü birbirinin ardı sıra ortaya çıkmış, sahneye çıktığı hayatın akışını etkilemiştir. Yazının bulunmasından Gutenberg'e kadar geçen süre beş bin yılken, matbaadan, elektrik ve elektronik medyaların dolaşıma sokulmasına kadar geçen zaman dört yüzyılı bile bulmamıştır. Bu sürecin hızlanmasıyla doğru orantılı olarak, bilgilerin paylaşımı da hızlanmış, yaygınlaşmış ve ucuzlamıştır. İçinde bulunduğumuz çağda ise bir medya patlaması yaşanmakta, hatta bu çağ "medya çağı", "bilgi çağı", "enformasyon çağı" olarak nitelendirilmektedir.

Uygarlığın iletişimle bağlantılı tarihsel süreci incelendiğinde, üç temel devrim âni göze çarpmaktadır: Chirografik devrim (M.Ö. 4. yüzyıl/yazı), Gutenberg

devrimi (15. yüzyıl /matbaa) ve elektrik/elektronik devrim (telgraf, radyo-televizyon). İletişimde gerçek bir devrime yol açan oynar başlı matbaanın icadı, bilim tarihçisi G. Sarton için "Rönesans'ın en büyük buluşudur." M. Gilmore ise bunu "Batı uygarlığının entelektüel yaşamında en köklü devrime neden olmuş, düşüncelerin biçimlenmesinde yeni ufuklar açmış ve etkisi eninde sonunda insan davranışlarının her alanında kendisini göstermiş" bir olay olarak değerlendirmektedir. Hatta Innis, büyük imparatorlukların doğuşunu yazı ve papirüsle ilişkilendirirken, basım ve kâğıdın yaygınlaşmasını da ulusçuluğun doğuşuyla ilişkilendirmektedir. McLuhan da benzer şekilde bir ulusun ancak basın aracılığıyla kendi kendisini gözlemleme olanağına kavuşacağını, bu nedenle basım ve ulusçuluğun birbirine bağlı kavramlar olduğunu iddia etmektedir (Akt. Baldini, 2000).

Uygarlık tarihi boyunca genel olarak bilginin ve sembolik içeriğin üretimi, depolanması ve dağıtılması, toplumsal hayat için yaşamsal önemde olmuştur. Ancak 15. yüzyılın sonları itibarıyla ortaya çıkıp süregelen medya kurumlarındaki gelişim, sembolik üretim ve değişimin doğasını esaslı ve geri dönülemez biçimde dönüştürmüştür. Bu dönem itibarıyla, pazarda alınıp satılabilen metalar haline gelen sembolik biçimler, o güne kadar görülmemiş şekilde (yeniden) üretimin konusu olmuş, belli bir dereceye kadar uzam ve zaman sınırı olmaksızın bireylerin kullanımına açılmıştır (Thompson, 2008). Gutenberg'le birlikte kütüphaneden yoksun olan sınıflar için halka açık kitaplıklar kurulmuş, hatta 1500'lerden sonra kiliseye bağlı olan kitaplıkların sayısı azalırken, özel kütüphanelerin sayısı artmıştır (Baldini, 2000). Matbaa, yazılı sözcüğün üzerindeki sınıf tekeli kırılmış ve sıradan insanlara -sembollere çevrildiği oranda- başka kültürlerle erişimi mümkün kılacak bir araç sağlamıştır. Böylece, geçmiş zamanları ve gelecek zamanları, yakını ve uzağı, çoktan hayattan göçmüş olanları ve henüz doğmamış olanları bir araya getirerek insanlığın zaman ve mekândaki etki alanını artırmıştır (Mumford, 2019). Bu açıdan bambaşka kültürlerin, başka türlü insanların, inançların, değerlerin, anlamların, yani her anlamda çeşitliliğin var olduğu; köylü Menocchio'nun tecrübe ettiği gibi başka türlü düşünmenin mümkün olduğu fikrini doğurmuştur.

Bu kırılma noktasından yaklaşık beş yüzyıl sonra, 19.

yüzyıl ve 20. yüzyılın başı boyunca sayısız mekanik ve elektrikli çizelgeleyici, hesaplayıcı geliştirilmiş ve kullanıma sunulmuştur. Aynı süreçte görüntülerin, seslerin ve metinlerin farklı maddi biçimlerde (fotoğraf klişeleri, gramofon kayıtları, vs.) depolanmasını sağlayan, hareketsiz fotoğrafların hareketli hale getirilmesiyle birlikte de film gösterimini mümkün kılan modern medyanın yükselişine tanık olunmuştur.

“Hareketi yazma” anlamına gelen “sinematograf” sözcüğünden de anlaşıldığı gibi, sinema da görsel verileri maddi bir formda kaydetmek ve depolamak mantığına dayanmaktadır. Bir film kamerası verileri film üzerine kaydeder; film projektörü de bu verileri okur. Bu sebeple, sinematik bir aygıt, temel olarak bilgisayarın çalışma mantığına benzer bir özelliğe sahip görülmekte ve Evrensel Turing Makinası bir film projektörüne benzetilmektedir. Zira izleyen süreçte sinemanın ikonik kodu, Zuse ve Turing’in öncü çalışmalarıyla hayata geçen dijital bilgisayarların daha verimli olan ikili kodu tarafından yerinden edilmiş; süreç medya ve bilgisayarın tek bir aygıtta birleştiği bir yöne evrilmiştir. Var olan bütün iletişim araçları bilgisayarın erişebileceği sayısal verilere çevrilebildiğinde, grafikler, hareketli görüntüler, sesler, şekiller, alanlar ve metinler hesaplanabilir olmuş, yani basitçe bilgisayar verileri öbeği haline gelmiş; yani medya, yeni medya haline gelmiştir (Manovich, 2019).

İletişim araçlarının teknik gelişimi açısından kısaca özetlenen bu süreçte tarihsel ve toplumsal bakımdan ortak olan yön, anlamı aktaran iletişim araçları olmaları sebebiyle zamanın tekniğinden bağımsız olarak tüm bu araçların, gerek iktidar bloklarının, gerekse özgürlük ve eşitlik mücadelesi verenlerin odağında olmasıdır. Enformasyonun üretilmesi, depolanması ve paylaşılmasını sağlayan iletişim araçlarının sahipliği, şekli ve işlevi, sözlü kültürden başlayarak yazılı kültüre, oradan da elektronik kültür dolayısıyla dijital kültüre daldığımız çağımızda; yani sembollerin anlam aktardığı tüm insanlık tarihi boyunca, gücün merkezileşmesi veya kamusal hale getirilmesinde başat rol oynamıştır. Bu açıdan insanın özgürleşmesi tarihi, bir anlamda da iletişim araçlarının kamusal kullanımının olanaklı kılındığı veya sınırlandırıldığı, gelişme çizgisinin doğrusal olmadığı, çok zamanlı bir tarih anlatısını ima eder. Liberal demokrasi, felsefe olarak mutlak iktidarda gücün tahkim edilmesini önlemek için yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılığını ve bu

güçleri denetleyen, kamusallığın aracı olan medyanın da bir güç olarak işlev göreceği bir mekanizmaya dayanmaktadır. Ancak, halkın egemenliği, eşitliği ve özgürlüğü iddiasıyla formüle edilen bu rejim türünde de Keane’in ifade ettiği gibi “tarih tekerrür etmekte” ve siyasi-ekonomik güç ittifaklarının medya yoluyla kamusal alanı daraltmaya çalıştıkları görülmektedir.

2. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ; İLERİ VE GERİ

Basın tarihi açısından incelendiğinde, erken modern dönem Avrupa’da kurulu iletişim ağlarını derinden etkileyen en önemli gelişmelerden birinin posta hizmetlerinin hayata geçirilmesi, diğerinin ise haberlerin üretilmesi ve yayılmasında matbaanın kullanılması olduğu görülmektedir. Bu iki gelişmeyle birlikte, 15. yüzyıl ortalarından itibaren birçok basılı kitapçık, afiş ve ilan görülmeye başlanmıştır. Süreli haber ve bilgi yayınları 16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıksa da, modern gazetenin, her hafta düzenli olarak yayımlanan haber gazetelerinin ortaya çıktığı 17. yüzyıl başında doğduğu kabul edilmektedir (Thompson, 2011).

Medya-demokrasi ilişkisinin tarihsel incelemesinde basın özgürlüğüne karşı devlet denetiminin gelişiminin incelenmesi kaçınılmazdır. Aslında düşüncenin ifade edilmesine karşı sansür uygulamaları -filozoflara uygulanan sansürle- el yazmalı kültürün geçerli olduğu dönemde bile görülmektedir. M.Ö. 5. yüzyılda tanrılara hakaretle suçlanan Pitagor sürgüne gönderilip eserleri toplumun şahitliğiyle yakılırken; Roma’da Augustus zamanında (M.Ö. 8. yüzyıl) imparatorun hoşuna gitmeyen söylemleri olan Tito Labieno’nun bütün yazıları benzer şekilde yakılmıştır. Kleberg, artık yaşlanmış olan Seneca’nın, bu cezayı daha önce eşine rastlanmamış bir ceza olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir (Baldini, 2000).

Matbaa sonrası döneme gelindiğinde ise -basımcılık henüz başladığı sıralarda- kilise, metinlerin yeniden üretiminin geliştirmekte olan yöntemlerini desteklemiş, basımcıları dini eserler üretme konusunda görevlendirmiş, hatta birçok manastırın kapılarını basımcılara açmıştır. Ancak, el yazması kitaplar çağında bu eserleri elle çoğaltanları ve çoğaltılan eserleri kolaylıkla denetleyebilen kilise, sayıları gittikçe artan matbaa şirketi ve satış yerleri üzerinde kontrol sağlayamadığını görmüş ve 15. yüzyıl sonu, 16. yüzyıl başında seküler otoritelerle işbirliği yaparak bu

alandaki baskı kurmaya çalışmıştır (Thompson, 2008). 1486'da ilk sansür bürosu Magonza'da kurulmuş ve 1559'da kilise tarafından ilk kez "index librorum prohibitorum" (yasaklanmış kitaplar listesi) resmen yayımlanmıştır. Sansür, dine karşı metinleri ve yönetimdekileri eleştirenlere dinsel ve siyasal sansür olarak uygulanmıştır. Baldini (2000), 1600-1756 yılları arasında Fransa'nın Bastille Hapishanesi'nde basımcı, yazar, kitapçı olarak 800 kişi bulunduğunu belirtirken Eisenstein (2011) da Febvre ve Martin'e dayanarak, o yüzyıllarda kitapçı ve basımcılar arasında yaşamları boyunca en az bir kere hapse girmeyen olmadığını ortaya koymaktadır.

Avrupa'da süreli yayınların ve gazetelerin hızla arttığı süreçte siyasi otoriteler dolaylı engelleme yolları da kullanmış ve bu artışı kontrol etmek için bazı özel vergiler koyma yoluna gitmişlerdir. Bu vergiler, üretimi sınırlama, daha marjinal yayınları iş yapamaz hale getirme ve aynı zamanda devlet gelirlerinin artmasını sağlama amacıyla konulmuştur.

18. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'nın farklı yerlerinde süreli yayınlar hâlâ çeşitli derecelerde denetlenip sansürlense de (Thompson, 2011), bu yüzyılda artık vaaz kürsüsünün yerini her yerde kesin olarak süreli yayınlar almış, gazetecinin kariyerini betimleyen cümle "hiçbir şey kutsal değildir" şeklinde sloganlaştırılmıştır. Bu süreç, yalnızca sekülerleşme açısından değil, yerel cemaat bağlarının zayıflamasına bir açıklama getirdiği için de önemlidir. "Okuyan bir kamu, doğası gereği yalnızca daha fazla dağılmış değildir; ayrıca dinleyen bir kamuya göre daha atomistik ve bireycidir" (Eisenstein, 2011, s. 157).

Burjuvazinin veya kapitalist sınıfın Avrupa ve Amerika'da egemen ekonomik aktör olarak sahneye çıkışı, eski düzenin ilgasını ve bu yeni sınıfın siyasal egemenliğinin tekelleşmesini gerektirmiştir. Kapitalizmin hâkimiyeti için girişimcilik özgürlüğünün; maddi üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların bunları kullanması için düşünce ve eylem özgürlüğünün olduğu bir iklime ihtiyaç duyulmuştur. Mutlak iktidar, tanrısal yetki ideolojisine son verilmeli ve soyla aktarılan unvanların yerine piyasa dinamikleriyle elde edilen sermayenin statüsü tanınmalıdır. Bu nedenle, Locke ve Milton gibi aydınların felsefesiyle, siyasal ve ideolojik alanda temsili demokrasi ve birey/vatandaşlık hakları talep

edilip mutlak iktidar sınırlandırılmaya çalışılırken, liberal demokrasinin ana mottosu "devletin saldırısına karşı bireylere sivil özgürlükler vermek" olmuştur (McNair, 2011).

Kamusal alan-özel alan ikiliğinin belirginleşmesi, modern devletin oluşum sürecinde kamusalılık, kamuoyu ve siyasetin bunlarla ilişkisinin anlaşılma biçimlerinde esaslı etkiler yapmıştır. Bu sebeple Thompson, en az devlet müdahalesi ve denetimiyle olayları aktarabilen ve bunlar hakkında yorum yapabilen bağımsız bir basın mücadelesinin, modern anayasal devletin gelişiminde temel bir rol oynadığı iddiasına katılmaktadır. Zira bu tarihsel aşamada basın-yayın organlarının gelişimi, egemenlerin dolaşıma soktuklarından farklı ve bu verili öğretilere eleştirel yaklaşan bir kamuoyunun filizlenmesinde pay sahibi olmuştur. Britanya'daki gazete endüstrisi pul vergilerine karşı mücadele ederken, John Stuart Mill, Bentham, James Mill gibi 19. yüzyıl liberal filozofları, farklı seslerin duyulabilmesi, Kant'ın yolunda aydınlanmış ve sorgulayan bir kamunun oluşabilmesi için basının gerekliliğine dair fikirlerini paylaşmaya başlamışlardır. Bu düşünürler, kamunun bağımsız basın organları aracılığıyla bilgi sahibi olması ve görüş bildirmesinin, devlet gücünün despotik kullanımına karşı yaşamsal bir güvence sağlayacağı ve böylece mutlak otoritenin denetiminin mümkün olacağına ısrar etmişlerdir: "Özgür ve bağımsız bir basın, eleştirel bir bekçi köpeği rolü oynayabilirdi" (Thompson, 2008, s. 359).

Burjuva ideali sonraki süreçte yasalara da yansımış ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı sonrası ilan edilen Anayasa'da basın özgürlüğü, devrim sonrası Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesi'ne dayanan 1791 ve 1793 tarihli Fransız Anayasalarında ise ifade özgürlüğü açıkça korunmuştur. İfade özgürlüğü, zamanla birçok Avrupa ülkesinde yasalarla teminat altına alınmış; böylece basın özgürlüğü, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde birçok Batılı devletin anayasal özelliği haline gelmiştir (Thompson, 2008, 2011).

Batı dünyasının önce düşünce ve ifade özgürlüğü ve daha yeni olmakla birlikte de basın özgürlüğü konusunda mücadele verdiğini vurgulayan Alemdar (2001), öncelikle kapitalizmin egemen olduğu yerlerde ortaya atılan bu fikirlerin çıkışıyla ekonomik gelişmelerin yakından ilgili olduğunu ifade etmektedir. Bu ilişkinin anlaşılması önemlidir. Zira bu özgürlükler tarihin

yardımlı olmadan anlaşılmağa çalışıldığında, sürekli biçimde olmayan bir şeyin peşinde koşulduğu duygusu doğmaktadır. Bu nedenle medyanın “kamu gözcüsü” rolünü oynayabilme olasılığı ya da olanaksızlığının analizi, medyanın kamusal alandaki temsillerinin ve ekonomi-politiğinin tarihsel gelişiminin incelenmesini gerektirmektedir.

3. MEDYA DÖRDÜNCÜ KUVVET Mİ?

Temsili kamunun kamu otoritesine dönüşümü, feodal devletin modern devlete dönüşümüyle gerçekleşirken (Yılmaz, 1998), buna karşılık kamusal alan, muhakeme eden özel şahısların hükümet tarafından düzenlenen kamuyu kendilerine mal etmeleriyle, kamusal otoriteye yönelik bir eleştiri alanı olarak dizayn edilmiş ve kurumlaşmıştır. Kamusal alan, tartışma platformlarıyla oluşmuş olan “edebi kamu”nun işlevsel değişimi olarak ortaya çıkmıştır (Habermas, 2014). Kamusal alan, mutlak iktidar-özel alan ilişkisinde, kamuyu olabilecek keyfi karar ve uygulamalara karşı muhafaza eden kurumlar şeklinde; bir çeşit “tampon bölge” olarak inşa edilmiştir. Böyle bir kurumsallaşmada basın özellikle siyaset ve kültüre ilişkin genel çıkarların, kamusal alanda rasyonel, eleştirel ve objektif bir şekilde müzakere edilmesini sağlayacak bir enstrüman veya bir müzakere meydanı olarak işlev görmelidir (McNair, 2011).

Buna rağmen 19. yüzyıla gelindiğinde medyanın farklı bir yöne evrildiği görülmektedir. Bu noktadan sonraki sürece bakıldığında medya için üç eğilim gözlenmektedir: 1) Medya kurumlarının kâr amaçlı büyük holdinglere dönüşümü, 2) İletişimin uluslararasılaşması, 3) İletişimin aracılı elektronik biçimlerinin gelişmesi (Thompson, 2008).

Bu gelişmeler nedeniyle Habermas (2014), burjuva kamusal alanı olarak tarif ettiği yapının 19. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla gücünü artıran devlet ve örgütlü çıkar odaklarının tahakkümüne girdiğini, medyanın bunun bir sonucu olarak kamuyu güçlendirme ve rasyonellik rolünden uzaklaştığını tespit etmektedir. Medya bu noktadan sonra, bu güç merkezlerinin kamuyu, kamusal alandan dışlamasının ve yönlendirmesinin aracı haline gelmiştir.

Modernitenin gelişim sürecinde basın, liberal değerlere uygun olarak eşitlik, özgürlük, serbest girişimcilik ve demokratik düzenin savunusunu

yaparken, kapitalizmin ve burjuvazinin güçlenmesi ve kapitalizmin biçim değiştirip tekelci bir yapıya dönüşmesiyle birlikte basın da amaçlarını yeniden tanımlamıştır (Güngör, 2011). Endüstriyel ve örgütlü bir sektör olarak kapitalizmin diğer sektörleri gibi kâr amacıyla güdülenen basın, sermaye sahiplerinin mülkiyetine geçtikçe gücünü pekiştirmek isteyen ekonomik ve siyasi egemenlerin ittifak alanı haline gelmiş ve kamusal görevi bir maske olmuştur. “Medya endüstrisindeki aşırı kapitalleşme, gerçekten de başat ekonomik güçlerin ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları ve diğer önemli toplumsal güçlere doğrudan, dolayimsız erişimin esirgendiği bir nüfuz alanı yaratmıştır” (Curran, 2014, s. 155).

Medyanın ekonomik, örgütlü yapısını inceleyen Erdoğan (1997), teknolojinin tarafsızlığını tartışmanın, teknolojinin ve medyanın toplumsal köklerine bakmadan mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bu analiz yapıldığında; ilk olarak, modern iletişim teknolojilerinin kapitalist yapılardan çıktığı, ikinci olarak, kapitalist egemenlikte, teknolojinin benimsenmesi, ilerlemesi ve teşvikinin ekonomik karar vericilere bağlı olduğu, üçüncü olarak, teknolojiyi kullanan ve kontrol edenlerin farklı sınıflardan olduğu görülecektir. Bu üç özellik nedeniyle, yani kökeni, ilerlemesi ve uygulaması bakımından teknolojinin güç ilişkileri tarafından belirlendiği, bu sebeple de tarafsız olabileceğinin söylenemeyeceğini vurgulamaktadır.

Kitle toplumunu kamu toplumundan ayıran özelliğın, kamu toplumunda kitle iletişim araçlarının kamusal etkileşimde müzakere ortamını sağlama işlevini yerine getirmesi olduğunu ifade eden Mills’e göre, kitle toplumunda kamu, yalnızca kendine aktarılanları alımlayan bir tüketiciye indirgenmiştir. Bu yapıda medya, politik, ekonomik, askeri egemenlerden oluşan “iktidar seçkinleri” için çalışarak güdüleyebilecekleri bir kitle yaratmaya çalışmaktadır. Böyle bir yönlendirmede karşılıklı ve gerçek bir toplumsal iletişimin sağlanması mümkün değildir (Akt. Türkoğlu, 2010).

Yurttaşların ve kurumların kamusal müzakere yapabildiği ancak diğer yandan doğru enformasyona da ulaşabildiği bir kamusal alanın varlığı, siyasette katılımcılığı artırarak kamusal erkin eylemlerini vatandaşın denetimine açmasıyla demokrasinin ilerlemesinin de gerek şartıdır (Encabo, 2014). Bununla birlikte Garnham, kapitalist medyanın çıktı

ve dağıtımların denetimine yönelik engellemeleri nedeniyle kamuyla arasında asimetrik bir güç ilişkisi geliştirdiğini belirtmektedir. Böyle bir medya yapısı, kamu yayıncılığına karşıt ve kamusal yaşama düşmandır (Akt. Keane, 2014). Habermas (2006) da son tahlilde aracılı siyasal iletişimin, müzakereci siyasetin normatif gerekliliklerinin doğasına aykırı olduğunu ileri sürmektedir. “Medyanın hizmet ettiği sanılan görünüşte demokratik ideallerle, gerçekte geçerli olan iletişim yapıları ve pratikleri arasındaki gerilimler ve farklılıklar”, demokratik sistemde kamu gözcüsü olma kapasitesini ve idealini zaafa uğratmaktadır (Gurevitch ve Blumler, 2014, s. 193).

Teknik özellikleriyle ön plana çıkan iletişim medyasının bu yönüne odaklanılarak, semboller yoluyla anlamların aktarıldığı bir araç olma işlevi göz ardı edilmektedir. Ne var ki “bu teknik özellikler, iletişim medyasının gerçekte toplumsal yaşamın sembolik karakterinin biçimlendiricisi, enformasyon ve sembolik içeriğin toplumsal dünyada üretilmesinin ve değişiminin yeni bir şekillendiricisi ve bireylerin birbirleriyle ve kendi kendileriyle bağlantılarını kuran yeni bir yapılandırıcısı olduğu gerçeğini gizleyemez” (Thompson, 2008, s. 26). Modern iletişim araçları ve kurumları, sembollerle anlamları aktarırken, toplumsal ve siyasi yapıyı inşa edip belirlemektedir. Bu nedenle Hall’a göre (2014) özetle, “medya ideolojiktir.” Schiller’e (1993) göre de medya ekonomik fonksiyonları yanında çeşitli mitlerle (bireysellik ve kişisel tercih miti, yansızlık miti, değişmeyen insan tabiatı miti, sosyal çatışmanın mevcut olmadığı miti ve medya pluralizmi miti) rıza imal eden, zihinleri yönlendiren manipülatif ideolojik bir araçtır.

Enformasyon özgürlüğü, bugün temel insan haklarından biridir ve enformasyon alma, aktarma hakkı şeklinde birbirine bağlı iki boyutu vardır. Temelde vicdan özgürlüğüyle bağlantılı olan enformasyon iletme hakkı, medya sahibi ve profesyonellerinden öte bireyin ifade özgürlüğünü de içerir. Enformasyon alma hakkı ise kamunun objektif bir şekilde aktarılan gerçek enformasyon aracılığıyla kendi kanısını oluşturabilme hakkının güvence altına alınmasıdır. Dolayimli iletişim çağında bugün medyanın ahlaki sorumluluğu, olgu ve olaylara dair bilgilerin neredeyse bütünüyle medya tarafından sağlanması ve gerçek dışı/yönlendirici aktarımlar söz konusu olduğunda yurttaşların bunu tespit edebilecek kaynaklardan/araçlardan mahrum

olmasından kaynaklanmaktadır (Encabo, 2014).

Kitle iletişim araçlarından çoğaltım teknikleriyle üretilen ürünlerle kitlelerin yönlendirilmesi; yani belli bir şekilde düşünme, hissetme, davranma ve inanmaya güdüleme hedefi, Williams’a (2017) göre, herkese seslenecek ortalama değerlerin yaratılmasına ve bireylerin hayata dair deneyimlerinin en basite indirgenmesine sebep olmaktadır. Ona göre teknik, en kötü ihtimalle nötrdür. Demokrasi ilkesinin kabul edildiği, ama tam ve etkin biçimde hayata geçmesinden korkulduğu durumlarda, zihin örtük bir teslimiyete sürüklenir ve demokrasi için gerçek tehlike de budur; yoksa güçlü ve etkili çoklu aktarım araçlarının varlığı değil. Bu durum, demokrasinin bir neticesi olmaktan çok, içinde yaşamaya mecbur kıldığımız “o yarım yamalak duygu dünyasından kaynaklanan bir demokrasi inkârıdır.”

Basının, -liberal yaklaşımdaki- kamu gözcülüğü rolünün aksine bir rolü olduğunu ironiyle iddia eden Chomsky (2002) ise medyanın gerçekten toplumsal bir amacının olduğunu, ama bunun, insanların düşünce yapılarını toplumsal, ekonomik ve politik yapıya sadakatle bağlanacak biçimde şekillendirmek olduğunu savunmaktadır. Zira “liberal düzenin korktuğu türde bir demokrasi krizine katkıda bulunmayan medya, ayrıcalıklı kesimleri halkın kavrayışı ve katılımı tehdidinden koruyan uyanık bekçileri oluşturur” (Chomsky, 2002, s. 21-22).

Medyanın ekonomi politikası meselesinde Keane (2010), basın ve yayın konusunda liberal argümanı çürüten şeyin, piyasa rekabetinin faydasına dair şüpheler yanında, yaklaşımın devlet erkinin sorumsuzluğuna ve keyfi uygulamalarına gösterdiği hoşgörü olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle de modern devletlerin sürekliliğinde kalemler (basın-yayın-ideolojik aygıt), en az süngüler (devletin güç aygıtları) kadar önemlidir. Kamusal tartışma eski moda ayrıcalıklı yetkiler ve bu yetkilerin yeni tekniklerince engellenmektedir. Bu bağlamda Keane, “Demokratik Leviathan” şeklinde tanımladığı yeni bir siyasal sansür döneminin başladığını ve yaşamın önemli kısımlarının bu yeni zamanda “çeşitli eski ve yeni kalemlerle donatılmış, sorumsuz siyasal kurumlar tarafından biçimlendirildiğini” iddia etmektedir.

İktidar-sermaye eklemlenmesini ele alan bir başka isim olan Erdoğan (1997) ise tepkilere ve mücadelelere

gebe olan görünür devlet yasaları ve sansürün kontrolün sadece bir yüzünü oluşturduğunu; kitle iletişimi özgürlüğü sorunda en büyük problemin, kamu sahipliği ve sansürde değil, medya sermayesinin egemen siyasal güçle ortaklaşmasında odaklandığını vurgulamaktadır. Devletin siyasal ideolojisi ile medyanın faaliyetleri arasındaki uyum, ideolojik tahakküm ve denetimin perde arkasındaki gerçeği göstermektedir. Basın özgürlüğü, örgütlenme biçimiyle kendi düşmanını yaratmıştır. Kapitalist medyanın sektörel yapısı ve uygulamaları, herkesin olan enformasyon alma ve aktarma hakkını, belli bir sınıfın özgürlüğü yapmıştır. Bir azınlık, bu araçlarla sözde halkın olan havayı (frekans dalgaları) kullanarak istediklerini söyleyip yayın yaparken, kamu, medya denilen modern iletişim araçlarını kamusal kullanma olanaklarından yoksun bırakılmıştır. Böylece aslında özgürlük, özel teşebbüsün çıkarlarıyla eşleşmiş ve çıkar çatışması olarak yansıtılan şeyler, belli bir özel çıkar grubunun çıkarlarından başka bir şeyi temsil edemez olmuştur.

Bundan dolayı, Curran'ın (2014) haklı tespitiyle, medyanın demokrasiye katkı potansiyeline ilişkin bir tartışma, medyanın örgütlenme şeklini de kayıtsız şartsız içermelidir. Ancak, liberal piyasa kurallarının basına da uygulanarak basının tüm regülasyonlardan arındırılması gerektiğine dair düşüncenin tartışılmaya başlanması, serbest piyasa düzeninin doğallığına dair varsayımı da sorgulatacağından kabul edilemez bir şeydir: "İlk ilkelere geri dönme ve medyanın demokratik rolünü yeniden değerlendirme süreci, aynı zamanda geleneksel kamu hizmeti anlayışının pazar sistemine alternatif oluşturup oluşturmadığı konusundaki soruları da gündeme getirmektedir." Medya-demokrasi ilişkisi tartışılırken, nelerin ortadan kaldırılacağı, nelerin yerine ikame edileceği ve nelerin yeniden düzenleneceği samimi bir değerlendirmeyi gerektirmektedir ve bu düzenlemeler "yüzyıllardır birikmiş gereksiz eşyaları taşıyıp götürecek bir yük arabasını gerekli kılmaktadır" (Chomsky, 2002, s. 21-22).

SONUÇ

Herhangi bir konudan söz ederken onun tarihinden söz etmek, bahsedilen olgunun tanımını yapmak yerine, o olgunun tarihsel süreçteki dönüşümlerini toplumsal

bağlamına eklemleyerek açıklamayı gerekli kılmaktadır. Her tarih anlatısı büyük oranda, durduğunuz yer kadar, baktığınız yere göre de farklılaşmaktadır. Bu anlamda tarih yazımı da ideolojiye ve anlam aktarım sürecine içkindir. Örneğin iletişim tarihi açısından bu seçim, nötr bir şekilde medya teknolojisinin dönüşümü, kronolojisi veya birtakım biyografileri kapsayabileceği gibi, incelenen dönemdeki medyanın sahiplik yapısına, iletişim sürecinin etkilediği taraflara, etkilenme şekillerine ve bu ilişkinin toplumdaki eşitliği, özgürlüğü, kamusal faydayı yaratma veya engellemeye dair sonuçlarına yönelik olabilir.

İletişimin, iletilerin araç dolayimli bir süreçle aktarımı yerine, toplumsallaşmanın hem öncülü hem sonucu olan; anlamların paylaşıldığı bir alan olarak kavramsallaştırılması, anlık veya içinde bulunulan zamana has bir kavrayışa değil, tarihsel olarak inşa edilen bir anlam dünyası kavrayışına da kapı açmaktadır. Maddi ve sembolik yeniden üretim için, yani toplumsallaşmak ve tarih yapmak için iletişimsel eylem zorunlu olduğuna göre, insan topluluklarının gelişimi, evrimi ve bugün geldiği noktanın anlaşılabilmesi, iletişim tarihinin incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü bugünü anlamamanın anahtarı, geçmişin üstünde çalışmak ve anlamaktır. "Geçmiş bizim için bugünün ışığında anlaşılabilir ve bugünü tümüyle ancak geçmişin ışığında anlayabiliriz" (Carr, 2002, s. 30, 64). Bu açıdan geçmişi içinde barındıran şimdiye dair çok zamanlı bir iletişim tarihi anlayışı, sözde çoksesli, özde monopol haline gelmiş, siyasi iktidara eklenmiş ticari medya ikliminin, yüzyıllar öncesine dair benzer anlatılarla ilişkisini kurmayı sağlayacaktır. Bu ilişkinin kurulması, maddi/sembolik dünyaya dair üretim ilişkileri değişse de her türlü iktidar sahipliği veya özgürleşme/eşitlik çabasının iletişimle bağlantısını tespit etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, iddiası özgürleşme ve en azından yurttaşlık manasında eşitlik olan liberal demokrasilerde bile, medyanın, kamusal fayda yerine manipülasyon için anlamların çarpıtıldığı bir makina, egemenin çıkarı için işlev gören bir aparat haline geldiği görülebilir; dolayısıyla, ilerlemenin kaçınılmazlığı inancı, bir mittir.

Bu noktadan hareketle, medya-demokrasi ilişkisinin gelişimine dair düz çizgisel, ilerlemeci, doğallaştırıcı mitlere dayanan bir iletişim tarihi kavrayışının aksine, tekerrür eden, tek yöne akmayan, çok zamanlı, çok katmanlı bir tarih kavrayışının, medya örgütlenmesinin

ekonomi-politik yapısını, dolayısıyla kusurlarını ve varsa gerçek bir dördüncü kuvvet yaratma potansiyelini ortaya çıkararak, demokrasiye daha fazla katkı sağlayacağı ileri sürülebilecektir. Medya/basın özgürlüğü-demokrasi ilişkisi, demokrasinin demokratikleştirilmesinden ayrı düşünülebilecek bir konu değildir. Bu anlamda, denge ve denetleme sağlayan diğer kurumsal erklerle birlikte kamu yararına çalışan bir medya düzenlemesi, yüzlerce yıl önce olduğu gibi siyasal-ekonomik, mikro veya makro iktidarların mutlak gücünün nasıl sınırlandırılacağı ve kamuyu, yurttaşı güçlendirici bir niteliğe nasıl kavuşturulacağına dair argümanların tartışılmasını gerektirmektedir. Medyanın niteliği ve işlevini de içeren bu tartışmalar, bu çalışmanın kapsamının çok ötesindeki bir boyutta; temsili demokrasinin günümüzdeki krizi şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Toplumsal hayatın anlamların paylaşıldığı iletişimle kurulduğu dikkate alındığında, -liberal demokrasilerin medyayı da içeren ilerleme yanılısamasının aksine- medyanın demokratikleştirilmesi çabasının, süreklilik arz eden kamusal bir uğraş olması gerektiği açığa çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alemdar, K. (2001). *İletişim ve tarih*. Ümit Yayıncılık.
- Baldini, M. (2000). *İletişim tarihi* (G. Baltuş, Çev.). Avcıol BasımYayım.
- Braudel, F. (1996). *Uygarlıkların grameri* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi.
- Carr, E. H. (2002). *Tarih nedir?* (M. G. Gürtürk. Çev.). İletişim Yayınları.
- Chomsky, N. (2002). *Medya gerçeği* (A. Yılmaz, O. Akınhay, Çev.). Everest Yayınları.
- Curran, J. (2014). "Medya ve demokrasi: yeniden değer biçme". *Medya, Kültür, Siyaset* (S. İrvan, Der.). 135-191. Pharmakon Yayınevi.
- Eisenstein, E. (2011). "Okuma kamusunun yükselişi". *İletişim Tarihi* (D. Crowley, P. Hayer, Der.). 148-159. Siyasal Kitabevi.
- Encabo, M.N. (2014). "Gazetecilik etiği ve demokrasi". *Medya, Kültür, Siyaset* (S. İrvan, Der.). 347-361. Pharmakon Yayınevi.
- Erdoğan, İ. (1997). *İletişim, egemenlik, mücadeleye giriş*. İmge Kitabevi.
- Ginzburg, C. (1996). *Peynir ve kurtlar, bir 16.yüzyıl değirmencisinin evreni* (A. Gür, Çev.). Metis Yayınları.
- Gurevitch, M. ve Blumler, J. G. (2014). "Siyasal iletişim sistemleri ve demokratik değerler". *Medya, Kültür, Siyaset* (S. İrvan, Der.). 193-212. Pharmakon Yayınevi.
- Güngör, N. (2014). *İletişim, kuramlar ve yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.
- Habermas, J. (2006). "Political communication in media society: does democracy still enjoy an epistemic dimension?". *Communication Theory* 16. 411-426. International Communication Association.
- Habermas, J. (2014). *Kamusallığın yapısal dönüşümü* (T. Bora, M. Sancar, Çev.). İletişim Yayınları.
- Hall, S. (2014). "İdeoloji ve iletişim kuramı". *Medya, Kültür, Siyaset* (S. İrvan, Der.). 79-96. Pharmakon Yayınevi.
- Innis, H.A. (2007). *İmparatorluk ve iletişim araçları* (N. Törel, Çev.). Ütopya Yayınevi.
- Keane, J. (2010). *Medya ve demokrasi* (H. Şahin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Manovich, L. (2019). *Medya nasıl yeni medya oldu? İletişim Tarihi*. (D. Crowley, P. Hayer, Der.). 37-375. Siyasal Kitabevi.
- McLuhan, M. (2017). *Gutenberg galaksisi* (G. Ç. Güven, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Mcnaire, B. (2011). *An introduction to political communication*. Routledge.
- Mumford, L. (2019). *Matbaanın icadı. İletişim Tarihi* (D. Crowley, P. Hayer, Der.). 115-134. Siyasal Kitabevi.
- Ong, W.J. (2020). *Sözlü ve yazılı kültür* (S. P. Banon, Çev.). Metis Yayınları.
- Parikka, J. (2017). *Medya arkeolojisi nedir?* (E. Kılıç, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Schiller, H. (1993). *Zihin yönlendirenler*. (C. Cerit, Çev.). Pınar Yayınları.
- Serres, M. ve Latour, B. (1995). *Conversations of science, culture and time*. (Translated by Roxanne Lapidus). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Thompson, J. B. (2008). *Medya ve modernite* (S. Öztürk, Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Thompson, J. B. (2011). "Haber ticareti". *İletişim Tarihi* (D. Crowley, P. Hayer, Der.). 174-179. Siyasal Kitabevi.
- Türkoğlu, N. (2010). *Toplumsal iletişim*. Urban Kitap.
- Williams, R. (2017). *Kültür ve toplum, 1780-1950* (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.
- Yaylagül, L. (2013). *Kitle iletişim kuramları*. Dipnot Yayınları.
- Yılmaz, H. (1998). "Kamu, kamu otoritesi ve devlet: Habermas'ın ışığında Türkiye'yi düşünmek". *Cogito*. No.15.

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM BAĞLAMINDA DİL ÖGESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA¹

A RESEARCH RELATED TO LANGUAGE ITEM IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Aycan ERDENİR

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi
ORCID ID: 0000-0001-8837-2316, aycan.erdenir@gmail.com

Prof. Dr. Hilal Özden ÖZDEMİR ÇAKIR

İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü
ORCID ID:0000-0001-8127-8044, hozdemir@ticaret.edu.tr

ÖZ

21. yüzyıl kültüründe sosyal medyanın özel bir yeri bulunmakta, kültürlerarası iletişimin yoğun yaşandığı çağdaş diplomasi çevrelerinde iletişime ve dile olan ihtiyaç artmaktadır. Dil, kültürlerarası iletişimin öncül ögesidir. Daha önceleri diplomasi dili olarak belirgin olan Fransızcanın yerini İngilizcenin aldığı belirtilmektedir. İngilizce, yirmi birinci yüzyıla 'lingua franca' olarak giriş yapmıştır. Bununla birlikte, ulusal kültür kavramının başat ögesi ana dilin korunmasına ve yaygınlaşmasına yönelik olarak Almanya, Fransa gibi Avrupa ülkeleri yanı sıra, Türkiye de devlet gözetiminde çeşitli yerlerde girişimlerde bulunmaktadır. Çapraz-kültürel ilişkiler söz konusu olduğunda, diplomatik temsilcilerin kendi ana dilleri yanı sıra, görev yapılan ülke dilini de kullanmakta oldukları, sosyal medya paylaşımlarında konuşulan dil yerine çeşitli simgelere de yer verdikleri görülmektedir. Türkiye'nin, yurtdışında en çok Türk yaşayan ilk dört ülkeden üçünün, Berlin-Londra ve Paris Büyükelçiliklerinin sosyal ağ sitelerinden birisi olan Twitter'da (X) 2022 yılında yaptıkları paylaşımlarda kullandıkları dillerin içerik analizi yöntemi ile karşılaştırmalı olarak incelendiği bir çalışma ile her üç Büyükelçilik arasında farklılık olup olmadığı yönünde bir durum saptaması ortaya konulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kültürlerarası iletişim, Dil, Sosyal medya

ABSTRACT

Social media has a special place in twenty-first century culture, and the need for communication and language has been increasing in contemporary diplomatic circles where intense intercultural communication occurs. Language is the primary element of intercultural communication. It has been stated that French, which was previously the prominent language of diplomacy, has been replaced by English. English has entered the twenty-first century as 'lingua franca'. However, European countries such as Germany and France, as well as Türkiye have been taking initiatives in various places under state supervision, to protect and spread the native language, which is the dominant element of the concept of national culture. When it comes to cross-cultural relations, it has been seen that diplomatic representatives use the language of the country of duty, in addition to their own native language, as well as they place various symbols replacing the spoken language. By a research, using the content analysis method and making comparisons, the languages used by Türkiye's Berlin-London-Paris Embassies that are in three of the four countries with the highest number of Turks living abroad, have been analysed by their posts on Twitter (X) in 2022. It has been revealed in form of a due diligence whether there are any differences between the three Embassies.

Keywords: Intercultural communication, Language, Social media

¹ Bu çalışma, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Bilimi ve İnternet Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Programı'nda, Prof. Dr. Hilal Özden Özdemir Çakır danışmanlığında yürütülen "Uluslararası Halkla İlişkiler Bağlamında Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Uygulamaları: Twitter Üzerinde Bir Analiz" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Kültür kavramına yaklaşımların zaman içerisinde çeşitlendiği, tartışmalara açık bir alan olduğu bilinmektedir. Kültür teriminin sosyal bilimlerdeki en belirsiz ve tartışmalı kavramlardan biri olduğunu ifade eden Immanuel Wallerstein, anlam konusunda anlaşmaya varılamadığından söz etmektedir (Wallerstein, 2013). Amerikalı antropologlar Kroeber ve Kluckhohn'ın 1871-1950 arası yapılan tanımları derledikleri bir çalışmada 164 ayrı tanımdan söz etmektedir (Üstel, 2021). Edward B. Tylor (1871) gibi kültür ve uygarlığı eşanlamlı kullananlar görüldüğü gibi, iki kavramı birbirinden ayrı yorumlayanlar da bulunmaktadır (Oğuz, 2011). Güvenç'ten (1970) aktarıldığı şekilde, Tylor'a göre kültürün (ya da uygarlığın), "toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, ahlak, gelenekler ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütün" olarak tanımlandığı ve bu anlayışın da daha sonraki çalışmaları günümüze değin etkilediği belirtilirken; Tursun'da (2004), kültürün bir süreç olduğu, "kültürü oluşturan değerler, inanç ve geleneklerin öğrenme yoluyla aktarıldığı", aktarma sürecinde davranışların olduğu kadar, toplumsal yapıda bulunan nesnelerin de etkili olduğu görüşüne değinilmektedir (Yılmaz, 2019, s. 110, 112). Kartarı, Collier'in (1994) bir çalışmasına dayanarak, kültürü, "sembol, anlam ve normların tarihsel aktarımı" olarak varsaymaktadır (Kartarı, 2014, s. 33). Amerikalı sosyal antropoloji uzmanı Margaret Mead'in de, doğanın dışında bir ulusun yaşamına şekil veren maddi ve manevi her şeyin kültür kavramına dahil olduğu görüşü vurgulanmaktadır (Kaplan, 2018). Çoğu antropoloğa göre kültür öğrenme yolu ile değil de, edinim yolu ile elde edilmektedir (Reynolds ve Niedt, 2021). Kültür kavramına şüpheci yaklaşanlardan Jean Baudrillard (2018), kültürün üretildiğini, ancak kalıcı olarak üretilmediğini savunarak klasik sayılabilecek kültür tanımlamalarına karşı durmaktadır.

Kültür; alt kültür-yüksek kültür, tecimsel açıdan kitle kültürü-popüler kültür (Türkoğlu, 2004) gibi çeşitlere ayrıştırılabildiği gibi, maddi kültür-manevi kültür ya da daha makro düzeyde ulusal kültür-evrensel kültür (Kongar, 2013) gibi ayrımlara da tabi tutulabilmektedir. Ayrıca, popüler kültüre dayalı yaşam tarzlarının küreselleşmeyle ortaya çıkan bir çeşit ortak kültür olduğuna da (Çöteli, 2019) değinilirken, ortaya sürülen ortak kültür kavramının yanı sıra ağ kültürü,

dijital kültür, global (küresel) kültür gibi kavramlara da rastlanmaktadır.

Kültürü dil olmadan, dili de kültür olmadan düşünmek imkansızdır. 21. yüzyılda İngilizcenin '*lingua franca*' olarak kullanılmakta olduğu belirtilmektedir (Seidlhofer, 2005). Terim, farklı dilleri konuşan kişiler arasındaki iletişimde kullanılan dil anlamına gelmektedir (Cambridge Online Dictionary, t.y). Bu şekilde farklı dilleri konuşabilen kişilerin bir dili iletişimde tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun da İngilizce olduğu öne sürülmektedir. Avrupa Birliği ise "Avrupa'daki dil ve kültür çeşitliliğini bir zenginlik kaynağıolarak korumayı ve geliştirmeyi benimsemekte", en az iki yabancı dil öğrenimini destekleyerek, "yabancı dil olarak tek bir dilin egemenliğinin önlenmesini" amaçlamaktadır (Gündoğdu, 2005, s. 122-123). Keza, Avrupa Birliği'nin web sitelerindeki başlıca içeriklerin İngilizce sürekli olmak üzere, üye devletlerin dilleri de dahil edilerek yirmi dört ulusal dilde düzenlenmiş olduğu görülebilmektedir. Kuruluş, araştırmalara göre bu şekilde İngilizceyi kullanarak sitelerini ziyaret edenlerin yaklaşık yüzde 90'ına tercih ettikleri bir yabancı dilde veya ana dillerinde (sunulanlar içinde) ulaşılabilirdiğini açıklamaktadır. Acil verilmek istenen bilgilerin, birtakım teknik nitelikteki, ihale duyurusu gibi özel haberlerin de hedef kitleye bağlı olarak birkaç dilde, hatta tek bir dilde verilebileceği de açıklanmaktadır (The European Union/Avrupa Birliği web sitesi, t.y.).

Marshall McLuhan'ın (1967) "*medium is the message*" ile medyanın rolüne yaptığı vurgu, kültürün ve dilin, içinde bulunulan dönemin iletişim biçimleri ile dönüşümlerini de açıklayabilmektedir. Twitter ve Facebook gibi küresel ölçekteki yeni medya kuruluşları, kimi siyasetçileri ortamdaki uzaklaştırdıkları, mesajlar üzerinde algoritmik eylemlerde bulundukları gerekçesi ile siyasi davranmakla eleştirilmişlerdir. Yüksek kullanıcı sayılarına ve etkileşim imkanlarına sahip küresel kuruluşlar, gerek sözcükler gerekse de çeşitli dijital simgeler aracılığı ile 'taraf olduğunu' göstermeyi mümkün hale getirmişlerdir. Gündemdeki küresel meseleler, çeşitli ülkelerde içeriğinin belirgin olmaması nedeniyle görüş ayrılıkları ve toplumsal olaylar, yaşanan kültürel çeşitlilik tezi, seçim dönemlerindeki siyasi kampanyalar gibi konular bu bağlamda kullanıcılara ait dil göstergeleri üzerinden de anlamlandırılabilmektedir. Siyasi aktörlerin sosyal

medya olarak tanımlanan ortamlarda kullanmayı tercih ettikleri dil, kültürel bağlam içinde ortaya çıkmakta, kendi ana dillerini kullanmış iseler dahi, farklı dillerde geri dönüş mesajları aldıkları da izlenebilmektedir. Devletler, yurtdışındaki temsilcilikleri aracılığı ile iletilerinde kültürlerarası bağlama yakın durulmasını tercih edebilmektedir.

Bu çalışma kapsamında kültür kavramına, yer değiştirmiş kültür toplumları ve farklı bir kültür toplumu ile iletişimin aynı ortamda gerçekleştirilmesini sağlayan dil ögesi ile yaklaşmaktadır.

1. KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Edward T. Hall'e göre, "kültür iletişim, iletişim de kültürdür" (Akt. Kartarı, 2014, s. 30; Hall, 1959). Kültürel iletişim, bir toplumda, onu meydana getiren insanlar tarafından ortak bir iletişimsel davranış (*communicative conduct*) olarak inşa edilmektedir (Philipsen, 2003). Donald P. Cushman ve Robert T. Craig, kültürel iletişimin temelinde iki unsurun bulunduğu düşünülmektedir. Bunlardan biri olan 'ağlarda' ulus, kültür, sınıf, alt kültür, yöre, toplum ve aile yer almakta, diğer bir unsur olan 'kodlar' ise dil, lehçe ve aksanı kapsamaktadır. Tipik süreçler bilhassa kitle iletişim araçlarıyla yayılma, gelenek ve göreneklerdir (Cushman ve Craig, 1976). Kültürlerarası iletişim ise farklı kültürlere sahip bireyler arasındaki etkileşimin incelendiği bir bilim dalı olarak görülmekte, aynı ülkede yaşamakta olan kültür grupları arası iletişimin de kültürlerarası özellikler taşıdığı belirtilmektedir. Çağımızda kültürlerarası çalışmalarda benzerlikler ve farklılıklar irdelenmektedir. Hall'ün literatüre en önemli katkılarından biri olan ve akademik yazında geniş bağlamli kültürler-dar bağlamli kültürler olarak adı geçen tezi, günümüz kültürlerarası-uluslararası ilişkiler çalışmalarında sıklıkla kullanılan yaklaşımlardan biridir. Türk toplumunun geniş bağlamli kültüre ait olduğu ileri sürülmektedir (Sargut, 2015).

Kültürlerarası iletişim, iletişim bağlamına göre iletişim piramidinin en üstünde yer almakta (Aziz, 2013); yalnızca dil ile sınırlı kalınmayarak, kendi kültürünü ve farklı kültürü karşılaştırabilme yönünde istekli ve bilgili olunmasını gerektirmektedir. Gadamer'e (1971) dayalı olarak, kültürlerarası iletişimde, yorumlayanın, "yabancı olanı kendi kültüründen yola çıkarak, kendi kültürüyle karşılaştırmalarda bulunarak ve kendi

durum ve ihtiyacı" doğrultusunda anlamakta olduğuna işaret edilmektedir (Tosun ve Akın, 2021, s. 14).

Çapraz-kültürel iletişim (*cross-cultural communication*) ise kültürler arasındaki iletişim karşılaştırmaları olarak ifade edilmekte, kültürlerarası iletişimde bir ön koşul olarak tanımlanmaktadır (Gudykunst, 2003). Günümüzde çapraz-kültürel iletişimin, etkileşimden bağımsız olarak, farklı kültürel grupların iletişim pratiklerinin incelenmesiyle mümkün olacağı ileri sürülmektedir. Kültürler somut, ayrıştırılabilir varlıklar olarak görülmekte, göreceli olarak homojen ve ulusal düzeyde incelenmektedir. Kültürlerarası iletişim, birbirleriyle etkileşim içinde olan farklı kültürel grupların iletişimsel pratiklerinin (Örn. Almanlar ve Çinlilerarası iletişim) incelenmesi olarak tanımlanırken; kültürlerin ulusal sınırlarla sınırlı olmayıp, dinamik ve bulanık sınırlara kaydırları, uyumlaştırılabilir ve melez oldukları öne sürülmektedir. İletişim çalışmalarında oldukça yeni bir alan olan transkültürel iletişim ise kültürel ve dilsel farklılıkların katılımcılarla ilintili olduğu, ancak belirli bir grupla zorunlu biçimde bağlantılı olmadığı iletişim uygulamalarının incelenmesi olarak ifade edilmektedir. Kültürel ve dilsel sınırların aşılabilirliği, kültürlerin heterojen oluşları varsayılmakta ve kültürel tanımlamaların tartışmalı olduğu belirtilmektedir. Ulusal kültürler, yerelden küresele uzanan pek çok ölçekten biri olarak görülmekte, katılımcıların arada olmaktan ziyade, ölçekler arasında hareket ettiklerine düşünülmektedir (Baker, 2018). Akademik yazındaki çeşitli çalışmalarda ise iki kültür arasındaki karşılaştırmaların çoğu defa kültürlerarası iletişim olarak adlandırıldıkları görülmektedir. Kültür göreceli bir kavram olarak evrensel bir kurama dayandırılmadığından ötürü, bu konudaki araştırmalar Hall'ün Enformasyon Sistemleri, Geert Hofstede'nin Kültürel Boyutlar yaklaşımları ağırlıklı olarak karşılaştırmalı analizler biçiminde sürdürülebilmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalar Ulusal Tez Merkezi verileri ile incelendiğinde; Türkiye'deki Suriyeliler, Çinliler ve Süryaniler, Ermeniler, Çerkesler, Arnavutlar, Balkan göçmenleri gibi altkültür gruplarına ya da Avusturya'daki, İsveç'deki, Makedonya'daki, Almanya'daki vd. Türklere dair araştırmalar ile alana katkı sağlanmakta olduğu görülmektedir.

Küreselleşme ile önem kazanan ve çeşitli araştırmalara konu olan kültürlerarası iletişim yeterliliği;

kültürlerarası duyarlılığa, kültürlerarası farkındalığa ve kültürlerarası becerikliliğe sahip olmak olarak tanımlanmaktadır. Duyarlılık duyusal, farkındalık bilişsel, beceriklilik (*adroitness*) ise davranışsal boyutu temsil etmektedir. Farklı kültürler ile etkin iletişim için bu üç boyut da gerekli görülmektedir. Dolayısıyla, kültürlerarası iletişim yeterliliğinin geliştirilmesi için, duyarlılığın yanı sıra bilişsel düzeyde farkındalığın da artması beklenmektedir. Bu da ölçümlenebilir ve gözlemlenebilir bir davranış olarak ortaya çıkmalıdır (Chen ve Starosta, 1998).

Günümüzde artan göç hareketliliği göz önünde bulundurulduğunda, kendi tercihi ile başka bir ülkede yaşamını sürdürmek isteyen bir bireyin karşılaştığı farklı kültür yönünde duyarlılık, farkındalık ve beceriklilik anlamında iletişim yeterliliğinin gelişmesinin beklendiği anlaşılmaktadır. Türkiye’den göçlerin en fazla Almanya’ya yapılmış olduğu bilinmektedir. Türkiye bir yandan orada yaşayan Türk toplumunun ülkeye uyumunu ve katılımcılığını desteklerken, diğer yandan da ulusal kültür ile bağlarını pekiştirmek amacı ile Türkçe ve tarih eğitimi, dini değerlere bağlı kalmaları, hukuki meselelerde destek gibi konularda devlet nezdinde girişimlerde bulunmaktadır. Bununla birlikte, Avrupa ülkelerinde yükseldiği öne sürülen yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslam karşıtlığı gibi olayların zaman zaman meydana geldiği bilgilendirmesi de yapılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Dışişleri Bakanlığı, “politikacıların ve medyanın sorumlu bir tutum benimsemeleri, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve İslam karşıtlığını tırmandıracak beyan ve tutumlardan kaçınmaları” yönünde açıklamada bulunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı web sitesi, t.y.). Bu oluşumlara bir tepki olarak sosyal medya aracılığı ile geçmiş yıllarda yaşanan trajedik olayların gündeme getirildiği, acıların tekrar yaşanmamasının ifade edildiği görülmektedir. Son yılların en tartışmalı konularından biri durumuna gelen kültürel çeşitlilik ve ‘çeşitliliği haklılaştırma’ kapsamında Heywood (2022, s. 281), temelde üç tane olarak saydığı liberal-çoğulcu-kozmopolit çokkültürlülük kavramlarının her birinin dayandığı fikirlerin, toplumsal yönden yarattığı belirsizliklere dikkat çekmekte ve “kültürlerarasıcılığın” bu bakımdan bir alternatif olarak daha fazla ilgi çektiğini öne sürmektedir.

2. DİJİTAL KÜLTÜR

Charlie Gere’e (2019) göre, “dijital kültür, pek çok unsur arasındaki karmaşık ve diyalektik etkileşimlerin bir ürünüdür”. Dijitalleşme bağlamında, “yeni medya kullanıcılarının üretmiş oldukları içerikler doğrultusunda kültürün dijitalleştiği” belirtilebilmektedir (Solmaz, 2019, s. 33). Dijital evrenin popüler mekanları olan sosyal ağ siteleri dijital kültürün bir yandan gelişmesine, yaygınlaşmasına ve bağlar kurulmasına ortam hazırlarken, diğer yandan da yabancı kültür hakkında önyargıların oluşmasına ya da aksine önyargılardan arınmaya da geçit verebilmektedir. Manovich, kullanıcıların oluşturdukları içeriklerin (*user-generated contents*) genişleyen bilgi/haber (*information*) evreninin en hızlı büyüyen unsurlarından olduğuna değinmekte, 2008 yılı verilerine göre içeriklerin yaklaşık yüzde 70’inin bireyler tarafından oluşturulduğuna dikkat çekmekte ve yeni medyadan ‘daha fazla medya’ (*more media*) aşamasına geçildiğini öne sürmektedir. Sosyal medyanın gelecekte de var olmakla birlikte bugünkünden farklı bir biçim alacağı öngörülmektedir (Manovich, 2020). Dijital kültür içinde konuşulan dil sınıfına dahil olmamakla birlikte, iletişimde anlam oluşumuna katkı sağlayan yeni kodlar meydana gelmektedir. Bu oluşumlardan bazıları yazılı dilin içindeki sözcüklerin yerini alabilmekte, hatta yazılı bir içerikteki sözcüklerin yerine anlam taşıma işlevi de yüklenebilmektedir. Bu yeni oluşumlar arasındaki *hashtag* olarak anılan etiketleme, *mention* olarak anılan hakkında bahsetme ya da farklı duyguların, nesnelerin yansıtıldığı, dijital simgeler olarak da anılan emojiiler sıklıkla kullanılan biçimlerdir. Türkiye’nin diplomatik temsilciliklerinin de (Örn. Paris Büyükelçiliği’nin) 2022 ve kısmen 2023 yılındaki Twitter (X) sitesindeki paylaşımlarında bu yeni biçimlere oldukça yer verilmekte olduğu görülmektedir. Belli bir ülkenin adının yerine bayrak emojiisi, iki ülkenin işbirliğine ya da dostluğuna gönderme yapan el sıkışma emojiisi, kutlama mesajında el çırpma emojiisi kullanımı gibi örnekler, sosyal medyadaki ifade özgürlüğünün sağladığı imkanlardan biri olarak kültürlerarası iletişime yeni kodlar katmaktadır.

3. BİR KÜLTÜR ÖGESİ OLARAK DİL

Federico Celestini (2003) tarafından, kültürel öge, “kültürel olarak mevcut olan ve kendisi dışındaki şeylerden ayırt edilen her şeydir” olarak ifade

edilmektedir. Kültürel bir bağlam içinde oluşmakta, kaynak kültürce yüklenen bir anlama sahip olmakta, ancak kaynak ve alıcı kültür arası bağlam farklılığı bulunduğu, alıcı kültürde anlam kayması oluşumundan söz edilmektedir (Akt. Şimşek, 2021, s. 34). Kuşkusuz ki, insan, yaşantısı içinde pek çok kültürel öge ile temas içindedir. Özellikle kültürlerarası etkileşimlerin yüksek olduğu, çağlar boyunca toplumsal hareketlilik yaşayan toplumlarda kültürel ögeler ile temas yoğunluğu da göreceli olarak fazlalaşmaktadır. Dil de, toplumsal yaşantılar içinde beliren kültürel ögelerdeki gelişmelerden soyutlanamamaktadır.

Dil ve kültür arasındaki bağ, Alman düşünür W. Humboldt'un çalışmaları ile 19. yüzyıldan itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Bu akım E. Sapir ve B. Whorf tarafından geliştirilerek, adlarıyla anılan varsayım ortaya atılmıştır. Bu anlayış ile dil, kültürün oluşumunda bir ön koşul olarak vurgulanmıştır. Varsayımın bir boyutu olan 'dilsel belirleyicilik' insanların düşüncelerinin kullandıkları diller tarafından güçlü ya da zayıf düzeylerde belirlendiği; diğer boyutu olan 'dilsel görecelilik' ise bir dilde yer alan bir kavramın, diğer bir deyişle sözcüğün, diğer bir dildeki kavram ile aynı olmayacağı şeklindeki bakış açısını yansıtmaktadır. Bu yaklaşım ileriki yıllarda tamamen kabul görmemekle birlikte, dilin düşünceye katkısı sınırlı da olsa kabul edilmekte, bireyin toplumdaki nesnelerin hangileri ilgisini daha çok çekiyorsa, bunlarla ilgili kavramlardaki sözcüklerin miktarının da önemli ölçüde arttığı belirtilmektedir (Mengü, 2003).

Kültür deyince ilk çağrışım yapan kavramın dil olduğu, dilin, bir milletin sahip olduğu kültürel değerlerin başında geldiği ve Ziya Gökalp'in dili kültürün temel ögesi saydığı vurgulanmaktadır (Kaplan, 2018). Dil birliğinin kültür birliğini sağlamakta olduğuna, dil ve kültür sayesinde toplumun kendisini tanımasının, tanıtmasının, kimliklerini belirtme aracı olacağının ve diğer toplumlarla karşılaştırma yapılabilmesinin de mümkün olacağı ileri sürülmektedir (Tuna, 2003). Türkiye Cumhuriyeti'nin 1928 yılında yaptığı harf devrimi ve 1932 yılındaki dil devrimi dünyanın çeşitli yerlerindeki Azerbaycan, Orta Asya Cumhuriyetleri gibi uluslar için de esin kaynağı olmuştur. Türkiye, Türkçenin yayılması kapsamında çeşitli kuruluşlara görev vermektedir. Kültür Bakanlığı'na bağlı olan Yunus Emre Enstitüsü, Türksoy Uluslararası Türk

Kültür Teşkilatı, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER), araştırmalara yön veren Türk Dil Kurumu ve üniversiteler bünyesindeki çeşitli araştırma ve öğretim-eğitim kuruluşları bu konudaki çalışmaları yürütmektedir.

Avrupa ülkeleri içinde de kendi dillerini ve kültürlerini başka uluslara tanıtmak amacıyla, Almanya'nın Goethe Enstitüsü, İngiltere'nin British Council, Fransa'nın Institute Français, İtalya'nın Istituta Italiano di Cultura gibi devlet kuruluşları uzun yıllardır faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yabancı dil eğitimi veren çeşitli özel kuruluşların da katkıları mevcuttur. Dışişleri Bakanlıkları ve diplomatların, Avrupa'daki resmi kurumlar ve elçilikler dışında doğrudan kamu ile iletişimin avantajlarını kavramış oldukları ve günümüzde kültürel ilişkiler diplomasisi olarak adlandırılan, ülkelerin ulusal kültürlerini dış ülkelerde tanıtmaya yönelik politikaları 'yeni diplomasiden' çok önce dahi uygulamaya başladıkları belirtilmektedir. Ülkelerinin tanıtma faaliyetlerinde, iç ve dış kamuoylarının etkilenmesinde dışişleri bakanlıklarının merkezi konumda oldukları ileri sürülmektedir (İskit, 2020).

Yabancı bir dili konuşabilmenin mesleki açıdan önem taşıdığı istihdam alanlarından biri de T.C. Dışişleri Bakanlığı'nda istihdam edilmek üzere sınavlarla işe alınan, "Türk dış politikasının oluşturulması ve icrasında görev, yetki ve sorumluluk üstlenen ve yurtdışında temsil görevi icra eden diplomatik kariyer memurları" olarak tanımlanan meslek memurluğu olmaktadır. Adayların diğer şartların yanı sıra aralarında İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, Arapça, Farsça, Çincenin de olduğu on dört kategoride dilden birini en az belirtilen puanlar düzeyinde bilmeleri gerektiği, bu dillerde kompozisyon yazma-çeviri yapma ve sözlü ifade becerilerinin değerlendirmeye alınacağı belirtilmektedir. 2-3 yabancı dil bilmeleri ve bunu belgeleyebilmeleri ise puantaj yönünden avantaj sağlamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı web sitesi, 2023). Atanacak personelin "öncelikle görevlendirileceği ülkenin resmî dilini veya İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerinden birini bilmesi" şartı bulunmakta, "görevli bulunduğu ülkenin resmî makamlarına göndereceği resmî yazılarda bulunduğu ülkenin resmî dilini veya bu mümkün olmadığı

takdirde, İngilizce, Almanca veya Fransızca dillerinden birini” kullanacağı bildirilmektedir (T.C. Resmi Gazete, 2018). İşe alınan kişiler mesleki eğitimlere tabi tutulmakta; 7 Temmuz 2010 tarihli ve 6004 sayılı Dışişleri Bakanlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’a göre düzenlenen “Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Kariyer Memurlarının Görevde Yükselme Usul ve Esasları Yönetmeliği” çerçevesinde merkez teşkilatında başkâtip, yurtdışı teşkilatında ise görev yapılan temsilciliğin diplomatik veya konsüler niteliğine göre başkâtip veya konsolos unvanını almaya hak kazanabilmektedirler. Ayrıca, büyükelçi veya daimi temsilci olarak atanabilmeleri için, merkez teşkilatında elçi veya yurtdışı teşkilatında elçi, elçi-müsteşar, elçi-daimi temsilci yardımcısı ve birinci sınıf başkonsolos unvanlarından biriyle, başarılı şekilde en az 1 yıl görev yapmış olmaları gerekmektedir (T.C. Resmi Gazete, 2023).

Ottaviano Maggi’nin (1596) *De legato* isimli diploması üzerine yazılı tezinde, “bir elçinin Latince, Yunanca, İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Almanca ve Türkçe olmak üzere yedi dil bilmesi gerektiği” ifadesinin bulunduğu; diplomatik çevrelerde İngilizcenin ancak 17. yüzyıl itibarıyla ilgi çekici olmaya başladığı ifade edilmektedir (Burke, 2016, s. 183). İngilizcenin, “17. yüzyıldan beri uluslararası görüşmelerde ve antlaşmalarda tek geçerli dil olan Fransızca ile bütün Avrupa’da felsefe ve düşünce dili olarak kullanılan Almancanın yerini aldığı ve bütün dünya ülkelerinin ortak iletişim dili” konumuna geçtiği öne sürülmektedir (Gündoğdu, 2005, s. 123). 21. yüzyılda diplomasinin dilinin İngilizce olduğu belirtilmektedir (Brimelow, 1976). Mattelart (2016) ise İngilizcenin Fransızca’yı yerinden etmesinin düşünülmemeyeceğini söylemiştir.

Teknolojideki gelişmelerin de etkisiyle, iletişim, çağdaş diplomaside eskiye göre başlıca araç haline gelmekte, dil de iletişimin ve çapraz-kültürel ilişkilerin en önemli aracı olmaktadır (Sayın ve Sayın, 2013). Yetkin düzeyde kullanılan dil, siyasi aktörler için ister yüz yüze ister dijital ortamda olsun, kendilerini, ülkelerini tanıtmaya, küresel-bölgesel meselelerle ilgili görüşlerini açıklama ve bilgilendirmenin başlıca aracı olmaktadır. Günümüzde ise siyasi aktörlerin görev yaptıkları ülkelerdeki medya, iş dünyası temsilcileri ile dil yetkinlikleri çerçevesinde o ülkenin dilinde iletişim sürdürdükleri görülmektedir. Son iki yıl içinde Amerika Birleşik Devletleri’nin İstanbul Başkonsolosu

görevine atanan Julie Eadah’ın, Fransa’nın Türkiye Büyükelçisi olarak atanan Isabelle Dumont’nun, İngiltere’nin Türkiye Büyükelçisi olarak atanan Jill Morris’in, görevlerine başladıktan kısa bir süre sonra Türkçe dilinde seslendirdikleri videolar paylaşılmıştır. Eadah ve Dumont’nun Türkçe bildikleri açıklanmıştır. Morris’in Türkçe bildiğine dair bir bilgiye erişilmiş olmasa dahi akıcı bir şekilde Türkçe konuşabildiği anlaşılmaktadır. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Yunanistan Başbakanı Miçotakis Twitter’da (X) Türkçe paylaşımlarda bulunmuşlardır. Kısmen duygu içerikli ifadeler de barındıran bu söylemler siyasi aktörlerin yanı sıra Batılıların Türkçe konuşmasına alışkın olmayan Türk halkı için de ilgi çekici bir kültürlerarası deneyim olmaktadır. Türk politikacılar arasında da, dilin bir alt ögesi olan ‘ağız’ farklılıklarını yöre halkı ile iletişimde bir kod olarak kullanan siyasi aktörler bulunmaktadır. Bulunduğumuz çağda düşünceyi sadece dil ve kültür değil, bunların yanı sıra iletişim sürecinin de etkilemesi söz konusu olmaktadır.

3.1. Sosyal Eylem Kuramı ve Dil

Sosyal eylem, “eylemde bulunan aktör ya da aktörlerin, diğerlerinin geçmişteki, şimdiki veya gelecekteki eylem, davranış ve tutumlarını hesaba katarak gerçekleştirdikleri eylem” olmaktadır (Taşdelen, t.y.). Max Weber’in (1920) kuramını dil yönünden irdeleyen Jürgen Habermas (1981), sunduğu dört eylem modelinden biri olan teleolojik (sonuç odaklı) eylemi araçsal ve stratejik eylem olarak ikiye ayırmakta, bunun yanı sıra normatif-dramatürjik (anlatımsal) ve iletişimsel eylemi de sıralamaktadır. Daha sonra da eylemi, bireysel (sosyal olmayan) ve toplumsal (sosyal) olarak da ayırtmaktadır. Böylelikle sosyal tarafa aldığı stratejik eylem ve eylemsel amaçlarla ilişkilendirdiği iletişimsel eylem ile sosyal olmayan tarafa çektiği ve etkisel amaçlarla ilişkilendirdiği araçsal eylem arasında bir ayrımı gitmektedir. Araçsal eylem ve stratejik eylem başarıya, iletişimsel eylem de uyuma-uzlaşmaya (*consensus*) dönük olmaktadır. Ancak, araçsal ve stratejik eylemin iletişimsel eyleme bağlı olduğunu, bunun tersinin ise geçerli olmadığını da belirtmektedir. Böylelikle, stratejik eylem araçsal eylemin sosyal bir çeşidi olmaktadır. Aracıların, amaçlarına ulaşmak için, genellikle, dil vasıtası ile diğer aktörleri etkilemeye çalıştıkları; stratejik hareket eden bir failin başkalarına karşı nesnelleştirici tutum benimsediği, hatta benmerkezci, monolojik amaçlara

sahip olduğu ileri sürülmektedir. Tüm eylem türlerinde rasyonellik (akılcılık) vurgusu yapan Habermas, yine de araçsal ve iletişimsel olarak farklı tür rasyonellik barındırdıklarını, tüm eylemlerin genel olarak teleolojik olduklarını varsaymaktadır (Finlayson ve Rees, 2023).

Yabancı siyasi aktörlerin, medya aracılığı ile yayınladıkları videolarda, sosyal medyadaki paylaşımlarındaki Türkçe pratiklerinde, Türk politikacıların çeşitli dil kodları ile hitap etmelerinde ya da Türk diplomatların sosyal medya paylaşımlarında görev yapılan ülke dilini kullanmalarında bu 'konuşma eyleminin' türü hakkında saptama yapmak bu çalışmanın konusu değildir. Ancak, dilin bir eylem biçimi oluşu ön kabulüyle, eylemin kültürlerarası bağlamda gerçekleştirilmesindeki aracı rolü benimsenmektedir.

4. TÜRKİYE'NİN YURTDIŞI TEMSİLCİLİKLERİ-NİN SOSYAL MEDYADAKİ PAYLAŞIMLARINDA SEÇTİKLERİ DİLE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu kısmında, akademik yazın taramasından derlenen kültür-kültürlerarası iletişim-dijital kültüre ilişkin kavramlar ve bu bağlamda dil unsuruna ilişkin gelişmelerin ardından; Türkiye'nin üç büyükelçiliğinin 2022 yılında, bir sosyal ağ sitesinde yaptıkları paylaşımlar, kültürün ve iletişimin bir ögesi olan dilin kullanımı doğrultusunda incelenmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye'nin diplomatik temsilciliklerinin sosyal medya paylaşımlarında, Türkçenin yanı sıra diğer dillerin kullanımlarına göre kullanıcıların aralarındaki farklılıkların/benzerliklerin açıklanmasıyla, mevcut durumun saptanması amaçlanmıştır. Çapraz-kültürel iletişim açısından, iletişimin yazılı boyutunda, hangi dilin/dillerin ne sıklıkta kullanıldığı bakımından karşılaştırma yapılması sağlanmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, Cushman ve Craig'e göre kültürel iletişimin temelinde ulus, kültür, sınıf, altkültür, bölge, cemaat ve aile gibi ağlar ile kodlar (dil, lehçe ve aksan) bulunmaktadır. Bunlardan biri olan dil olgusu kültürel iletişimin, bu iletişim dış çevreye ve sosyal medyaya taşındığında da kültürlerarası iletişimin temel kodu olarak öne çıkmaktadır. Gerek iletişim ağları gerekse lehçe ve aksan ile söz eylem türleri bu çalışmanın konusu değildir; Türkçenin yanı sıra üç

yabancı dilin kullanım sıklığı (miktarı) üzerinden analiz yapılmıştır. Örneklem olarak alınan ülkeler, sayı bakımından yurtdışında Türklerin en fazla yaşamlarını sürdürdükleri dört ülke içinden seçilmiştir. Bu iletişimde alıcılar konumunda kültürlerarası bir evren bulunmaktadır. Gerek T.C. Dışişleri ve Kültür Bakanlıklarının, gerek çeşitli eğitim-öğretim-kültür-din kuruluşlarının yoğun olarak izledikleri Türk toplumları, gerekse ülke halkları ve dünya/bölge gündemindeki konular nedeniyle Türkiye'yi mercek altına alan ülkelerdeki siyasi aktörler başlıca alıcılar konumundadır. Yapılan araştırmayla kültürlerarası iletişim alanındaki çalışmalara katkı sağlandığı düşünülmektedir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini bir sosyal ağ sitesi olan Twitter'da (X), Türkiye'nin üç büyükelçiliğinin 2022 yılındaki paylaşımları oluşturmaktadır. Tweetler ve retweetler dahil olmak üzere toplam 791 adet örneklem seçilmiştir. Bu örneklemin 432 adeti (yaklaşık yüzde 55'i) T.C. Berlin Büyükelçiliği'nden; 182 adeti (yüzde 23'ü) T.C. Londra Büyükelçiliği'nden ve 177 adeti de (yüzde 22'si) T.C. Paris Büyükelçiliği'nin tweet veya ilgili Büyükelçilik/Büyükelçiye yapılan retweetlerinden elde edilmiştir. İki tweet ya da retweet farklı dilde olmakla birlikte aynı anlamı taşıyor ise de, iki ayrı örnek (*case*) olarak kabul edilmiştir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Çalışmada, Türkiye'nin üç büyükelçiliğinin sosyal ağ sitelerinden biri olan Twitter (X) hesaplarından yaptıkları yayınlar ile belirlenen değişkenin karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Bu analizlerde, Türkiye'nin Berlin, Londra ve Paris Büyükelçiliklerinin 2022 yılındaki paylaşımlarında kendilerinin oluşturduğu yazılı içerikler, kendilerinin veya ilgili Büyükelçinin oluşturduğu yazılı içeriklere yapılan retweetler (yayın tekrarlama) incelenmiştir. Çalışma içinde büyükelçiliklerin tweet/retweetlerindeki yazılı içeriklerden 'yayınlar/dijital yayınlar' olarak da söz edilmiştir. Türkçenin yanı sıra görev yapılan ülke dillerindeki paylaşımları konuşulan dil üzerinden incelenmiştir. Hangi konuşulan dilde olursa olsun paylaşım yapılan dil "hedef dil" olarak adlandırılmıştır.

Araştırmada kavramsal çerçeve bir dolaysız gözlem türü olan literatür taraması ile oluşturulmuştur. İçerik

analizi ile sürdürülen ampirik çalışma bölümünde, verilerin toplanmasında yine bir dolaysız gözlem yöntemi olan arşivleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sorusu, sorunun kategorileri ve kodlama kağıdı oluşturulmuştur. Araştırılan kriter doğrultusunda null hipotezi ve alternatif hipotez ortaya konulmuştur. Veriler, SPSS 24 programı ile frekans/sıklık ölçümleri-çapraz tablolar-ki-kare testleri ile analiz edilmiştir.

Sınırlılıklar:

- Anılan büyükelçiliklerin tweetleri 1 yıl ile (1 Ocak 2022-31 Aralık 2022) sınırlıdır.
- Anılan büyükelçiliklerin tweetlerine/retweetlerine erişim ulusal mercilerin yasal kararları/ya da kendilerinin koydukları kısıtlamalarla sınırlıdır.
- Retweetlere üçüncü tarafların yazılı mesajları dahil değildir. İstisnası, büyükelçiliklerin kendi büyükelçilerinin tweetlerine ya da kendi tweetlerine yaptıkları retweetlerdir.
- Tweetlerde/retweetlerde: 'Eklenti' olarak adlandırılan, web sitesi adının gözükmeyeceği mektup, makale biçimindeki içerikler, ilgili büyükelçilik ya da ilgili büyükelçiye ait değilse incelenmemiştir.
- Tweet/retweetlerde: 'İlinti' olarak adlandırılan, bir web sitesi adı gözüken içerikler ilgili büyükelçilik ya da ilgili büyükelçiye ait değilse incelenmemiştir.
- Tweetlerin yayın tarihlerinden farklı/aynı tarihteki 'Alıntı' olarak adlandırılan ve hesap adı gözüken retweetlerdeki yayın içerikleri ilgili büyükelçilik ya da büyükelçiye ait değilse incelenmemiştir.
- Tweet/retweetlerde sadece hashtag/mention/emoji gibi unsurların yer alması durumunda herhangi bir konuşulan dil sınıfına dahil edilmemiştir.

4.4. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın problem, Türkiye'nin üç büyükelçiliğinin sosyal ağ sitelerinden birinde kullandıkları dil bakımından aralarında benzerlik ya da farklılık olup olmadığıdır.

4.4.1. Araştırmanın Soruları

Twitter adlı sosyal ağ sitesinde, 2022 yılında:

T.C. Berlin-Londra ve Paris Büyükelçiliklerinin dijital yayınlarında sadece Türkçenin payı ne olmaktadır?

T.C. Berlin-Londra ve Paris Büyükelçiliklerinin dijital yayınlarında sadece görev yapılan ülke dilinin payı ne olmaktadır?

T.C. Berlin-Londra ve Paris Büyükelçiliklerinin dijital yayınlarında Türkçe ile birlikte görev yapılan ülke dilinin payı ne olmaktadır?

T.C. Berlin-Londra ve Paris Büyükelçiliklerinin dijital yayınlarında görev yapılan ülke dilinden başka bir dilin veya görev yapılan ülke dilinden başka bir dil ile birlikte Türkçenin payı ne olmaktadır?

4.5. Çalışmanın Sayıltı ve Hipotezi

Çalışmada, T.C. Berlin-Londra ve Berlin Büyükelçiliklerinin 2022 yılında Twitter adlı sosyal ağ sitesinde kendi ürettikleri içeriklerden oluşan yayınlarında hedef dil olarak Türkçe ve görev yapılan ülke dilini kullanmakta oldukları varsayılmaktadır. Null ve alternatif hipotezimiz ise:

H_0 : Hedef dil açısından T.C. Berlin-Londra-Paris Büyükelçilikleri yayınları arasında farklılık yoktur.

H_a : Hedef dil açısından T.C. Berlin-Londra-Paris Büyükelçilikleri yayınları arasında farklılık vardır.

4.6. Bulgular

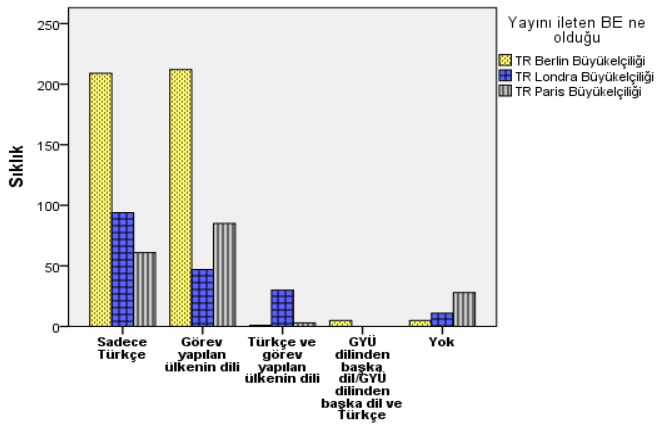
Aşağıdaki tabloda belirlenen kategorilere göre üç büyükelçiliğin paylaşımlarındaki dil kullanım sıklıklarına (miktarlarına) yer verilmiştir.

Büyükelçilik (BE), görev yapılan ülke (GYÜ) olarak kısaltılmaktadır.

Tablo 1. Büyükelçiliklerin Paylaşımlarının Dillere Göre Sıklık Dağılımı

Hedef diller	T.C.Berlin BE	T.C.Londra BE	T.C. Paris BE
1.Sadece Türkçe	209 % 48,4	94 % 51,6	61 % 34,5
2.Görev yapılan ülke dili	212 % 49,1	47 % 25,8	85 % 48
3.Türkçe ve görev yapılan ülke dili	1 % 0,2	30 % 16,5	3 % 1,7
4.GYÜ dilinden başka bir dil/GYÜ dilinden başka bir dil ve Türkçe	5 % 1,2	-	-
5.Yok	5 % 1,2	11 % 6	28 % 15,8
Toplam	432	182	177

Bu durum aşağıda verilen şekil ile görselleştirilmektedir:

Şekil 1. Büyükelçiliklerin Paylaşımlarının Hedef Dillere Göre Ayrımı

Araştırmanın sorularına yönelik olarak, 2022 yılında:

- Berlin Büyükelçiliği yayınlarında sadece ana dil Türkçeyi yaklaşık yüzde 48, Londra Büyükelçiliği yüzde 52, Paris Büyükelçiliği ise yüzde 35 oranında kullanmıştır.
- Berlin Büyükelçiliği sadece görev yapılan ülke dilini (Almanca'yı) yaklaşık yüzde 49,

Londra Büyükelçiliği (İngilizceyi) yüzde 26, Paris Büyükelçiliği de (Fransızca'yı) yüzde 48 oranında kullanmıştır.

- Aynı yayında Türkçe ile birlikte görev yapılan ülkelerin dillerinin kullanılma oranları ise Berlin Büyükelçiliği'nde yüzde 0,2, Londra Büyükelçiliği'nde yaklaşık yüzde 17, Paris Büyükelçiliği'nde ise yüzde 2 olmaktadır.
- Aynı yayın içinde görev yapılan ülke dilinden başka bir dilin veya görev yapılan ülke dilinden başka bir dil ile Türkçenin kullanılma oranları Berlin Büyükelçiliği'nde (İngilizce) yüzde 1 iken, diğer büyükelçiliklerin bu biçimde paylaşımları yer almamıştır.

Berlin Büyükelçiliği'nin paylaştığı yazılı içeriklerde Türkçe ve Almanca (görev yapılan ülke dili) dillerinin kullanımlarının yakın değerlerde olduğu görülmüştür. Paris Büyükelçiliği yayınlarında Fransızca'yı (görev yapılan ülke dilini) Türkçeye göre göreceli olarak daha yüksek sıklıkta kullanmıştır. Londra Büyükelçiliği'nin paylaşımlarında ise Türkçenin sıklık değeri İngilizceye (görev yapılan ülke diline) göre yaklaşık iki katı fazla olmuştur. 'Yok' değeri, büyükelçiliklerin yayımladıkları tweetlerde kendilerinin ya hiç yazılı metin üretmedikleri; sadece görsel/kapsam dışı alıntı/ilinti/ekleni paylaştıkları ya da sadece emoji/hashtag/mention kullandıkları yayınların sıklığı ile ilgilidir. Bu değer de, Berlin Büyükelçiliği'nin yayınlarının yaklaşık yüzde 1'inde, Londra Büyükelçiliği'nin yüzde 6'sında ve Paris Büyükelçiliği'nin yayınlarının da yaklaşık yüzde 16'sı düzeyinde ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Aşağıda verilen tabloda (Tablo 2.), Ki-kare Testinin yapıldığı SPSS programında hesaplanan ve 'p' değeri olarak adlandırılan değer ile atanan alpha (a) değeri belirtilmektedir. Bu araştırma için anlamlılık düzeyi (a) diğer sosyal bilimler araştırmalarında da sıkça kullanıldığı üzere 0,05 olarak alınmıştır. Hesaplanan 'p' değeri atanmış olan anlamlılık düzeyinden (a) küçük ise H_0 hipotezi reddedilmekte, büyük ise kabul edilmektedir.

Tablo 2. Hedef Dil Açısından Analiz

Hedef dil değişkeni	a	p	Karar
Yayını ileten büyükelçiliklerin dili	0,05	0,000	Farklılık vardır

Bu iki değer birbiriyle karşılaştırılarak, test sonucu ‘Karar’ başlığında açıklanmıştır.

Analizlerin sonucuna göre $p < \alpha$ olduğundan, H_0 hipotezi reddedilmekte ve H_a hipotezi kabul edilmektedir. Hedef dil bakımından her üç büyükelçilik arasında farklılık vardır.

Sürdürülen bir başka araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre, Berlin Büyükelçiliği’nin yayınlarında genellikle aynı konudaki mesajlar için ayrı ayrı, hem Türkçe hem de Almanca paylaşımlar bulunmaktadır. Bu durumun, Hall’ün geniş-dar bağlam yaklaşımı doğrultusunda iki farklı kültür ile iletişim açısından olumlu bir tutum olduğu düşünülmektedir. Londra Büyükelçiliği’nin daha çok Türkçe dilinde paylaşım yapmasının kültürel-sosyal temalar ağırlıklı bilgilendirmelerden kaynaklandığı; Paris Büyükelçiliği’nin daha çok görev yapılan ülke dilindeki paylaşımlarının- ilgili büyükelçinin de katkısı ile -göreceli olarak- siyasi aktörlere yönelik bilgilendirme amacı doğrultusunda gerçekleştiği söylenebilir.

SONUÇ

Kültür tanımlarına ilişkin belirsizlikler 21. yüzyılda da devam ederken, iletişim, dil ve kültürlerarası iletişim alanındaki çalışmalar yeni katılımcılar ve oluşumlarla genişlemektedir. İngilizce, ‘diplomasinin dili’ ve ‘lingua franca’ olarak öne çıkmaktadır. Avrupa Birliği ise dilde çeşitliliği bir zenginlik olarak görmektedir. Verilmek istenen mesajın istenen şekilde anlamlandırılması amaçlandığında kişiye ana dilinde hitap etmek ise akılcı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Keza, kültür, iletişim ve dil birbirleri ile yakından ilişkili kavramlardır. İletişimde göreceli yeni bir mekan olan sosyal medya, hem ana dillerinde hem de görev yapılan ülke dilinde kazanılan yetkinlikler çerçevesinde çeşitli siyasi aktörlere, kültürlerarasında kurulmak istenen iletişimde aracı olmaktadır. Kültürlerarası farklılıklardan ileri gelen sorunların özellikle Türklerin çok yaşadığı ülkelerde Dışişleri Bakanlığı ile Kültür

ve Turizm Bakanlığı tarafından izlenmekte olduğu bilinmektedir. Türk toplumlarının yaşadıkları ülke ile kültürel uyum sağlamaları ve katkıda bulunmaları amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, yurtdışında yaşayanların anavatanları ile bağlarının kopmaması için devletin gözetiminde başta Türkçe dili ve din konusunda olmak üzere çeşitli kuruluşlar aracılığı ile girişimlerde bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’nin diplomatik temsilciliklerinin sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımlarda hangi dilleri kullanmakta oldukları ile ilgili olarak bir araştırma yapılmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye’nin yurtdışında en çok Türk yaşayan ilk dört ülkeden üçündeki -Almanya’daki, İngiltere’deki ve Fransa’daki- büyükelçiliklerinin 2022 yılında Twitter’da (yeni adı ile X’te) yaptıkları paylaşımlar, kendilerinin ürettikleri yazılı içeriklerde kullandıkları diller odağında içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Büyükelçiliklerin ana dil Türkçeyi, görev yapılan ülke dillerini ve varsa başka bir dili ne sıklıkta kullandıkları araştırılmıştır. Karşılaştırmalı olarak yapılan analizler doğrultusunda, Berlin Büyükelçiliği’nin yayınlarındaki yazılı içeriklerde gerek Türkçe dilinin gerekse de görev yapılan ülkenin dilinin (Almanca) kullanım oranlarının yakın olduğu, Londra Büyükelçiliği’nin yayınlarında daha çok Türkçenin, buna karşılık Paris Büyükelçiliği’nin yayınlarında görev yapılan ülke dilinin (Fransızca) kullanımının daha fazla olduğu görülmektedir. Görev yapılan ülke dilinden başka bir dilin kullanımına, yalnızca Berlin Büyükelçiliği’nin paylaşımlarında ve İngilizce dilinde olmak üzere, görece düşük bir oranda da olsa rastlanmaktadır. Dijital kültür ile birlikte yaygınlaşan emoji, hashtag, mention gibi kodların konuşulan dilin alternatifi olarak kullanımları gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, diplomasinin dilinin her bağlamda İngilizce olduğu ifade edilememektedir. Araştırmanın sonucunda T.C. Berlin, Londra ve Paris Büyükelçilikleri arasında hedef dilin kullanımı açısından farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aziz, A. (2013). *İletişime giriş*. 4. Baskı. Hiperlink.
- Baudrillard, J. (2018). *Tüketim toplumu söylence yapıları*. 11. Baskı. Ayrıntı Yayınları.
- Brimelow, T. L. (1976). English as a language of diplomacy. *The Round Table the Commonwealth Journal of International Affairs*, 66 (261), 27-34.
- Burke, P. (2016). *Yeniçağ Avrupası'nda diller ve topluluklar*. (Ç.Çakır, Çev.). 1. Baskı. Isık Yayınları.
- Chen, G. ve Starosta, W. (1998). A review of the concept of the intercultural sensivity, *Human Communication*, 2(1), 27-54.
- Cushman, D. ve Craig, R. (1976). "Communication Systems: Interpersonal Implications". *Explorations In Interpersonal Communication* (G. Miller, Ed.). 37-58. Sage.
- Çötel, S. (2019). The impact of new media on the forms of culture: Digital identity and digital culture. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 9(2), 1-12.
- Gudykunst, B. W. (2003). *Cross-cultural and intercultural communication*. Sage Publications.
- Gündoğdu, M. (2005). Avrupa Birliği yolunda Türkiye'nin yabancı dil politikası. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 120-127.
- Heywood, A. (2022). *Siyaset*. (N. Uslu, Çev.). 24. Baskı. Felix Kitap.
- İskit, T. (2020). *Diplomasi tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması*. 7. Baskı. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaplan, M. (2018). *Kültür ve dil*. 35. Baskı. Dergah Yayınları.
- Kartarı, A. (2014). *Kültür, farklılık ve iletişim kültürlerarası iletişimin kavramsal dayanakları*. 1. Baskı. İletişim Yayınları.
- Kongar, E. (2013). *Kültür üzerine*. 10. Baskı. Remzi Kitabevi.
- Manovich, L. (2020). *Cultural analytics*. The MIT Press.
- Mattelart, A. (2016). *İletişimin dünyasallaşması*. (H.Yücel, Çev.). 4. Baskı. İletişim Yayınları.
- Mengü, G. (2003). "Dil-kültür ilişkisine antropolojik bir bakış". *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma* (B. Yediyıldız, Ed.). 15-27. Siyasal Kitabevi.
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum kilimlerinde kültür kavramı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-139.
- Philipsen, G. (2003). "Cultural communication". *Cross-cultural and Intercultural Communication* (W. B. Gudykunst, Ed.). 35-51. Sage Publications.
- Reynolds, R. R. ve Niedt, G. (2021). *Essentials of visual interpretation*. Routledge.
- Sargut, A. S. (2015). *Kültürler arası farklılaşma ve yönetim*. 4. Baskı. İmge Kitabevi Yayınları.
- Sayın, F. M. ve Sayın, B. A. (2013). Old and new diplomacy and the role of communication. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(9), 15-30.
- Seidlhofer, B. (2005). Key concepts in ELT English as a lingua Franca. *ELT Journal*, 59(4), 339-341.
- Solmaz, B. (2019). "Siyasal iletişimde temel kavramların dijital dönüşümü". *Siyasal İletişimin Dijital Dönüşümü* (B.Solmaz, Ed.). 9-38. Literatürk.
- Şimşek, F. (2021). "Kültürlerarası alanda yeni bir disiplin: Kültür aktarımı araştırmaları". *Kültürlerarası Araştırmalar* (M. Tosun ve C. Doğan, Ed.). 29-47. Paradigma Akademi.
- Tosun, M. ve Akın, A. (2021). "Kültürlerarası yorumbilim". *Kültürlerarası Araştırmalar* (M. Tosun ve C. Doğan, Ed.). 5-28. Paradigma Akademi.
- Tuna, K. (2003). "Dil ve milli kimlik". *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma* (B. Yediyıldız, Ed.). 39-50. Ankara.
- Türkoğlu, N. (2004). *İletişim bilimlerinden kültürel çalışmalara toplumsal iletişim tanımlar, kavramlar, tartışmalar*. 1. Basım. Babil Yayınları.
- Üstel, F. (2021). *Kültür politikasına giriş kavramlar, modeller, tartışmalar*. 1. Baskı. İletişim Yayınları.

Wallerstein, I. (2013). *Bilginin belirsizlikleri*. (B.Alataş, Çev.). 1. Baskı. Sümer Yayıncılık.

Yılmaz, B. (2019). Kültür politikası: kuramsal bir yaklaşım. *Yeni Türkiye Kültür Politikaları Özel Sayısı*, 1(109), 107-122. Stratejik Araştırma Merkezi.

İNTERNET KAYNAKLARI

Baker, W. (2018). "Transcultural communication and English as a lingua franca: new perspectives on language, culture and intercultural communication", 11th International Conference of English as a Lingua Franca-Plenary talk, researchgate.net/publication/341727447_Exploring_Intercultural_and_Transcultural_Communication_in_ELT_

Cambridge Online Dictionary, https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/lingua-franca#google_vignette. Erişim Tarihi: 27 Nisan 2024.

Finlayson, J. G. ve Rees, D. H. (2023). "Jürgen Habermas", <https://plato.stanford.edu/entries/habermas/>. Erişim Tarihi:22 Nisan 2024.

Taşdelen, M. H. "Sosyal/Toplumsal Eylem", https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/sosyal_toplumsal_eylem.

Erişim Tarihi: 22 Nisan 2024.

T.C. Dışişleri Bakanlığı web sitesi, https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa. Erişim Tarihi: 18 Nisan 2024.

T.C. Dışişleri Bakanlığı web sitesi. (2023), "T.C. Dışişleri Bakanlığı Aday Meslek Memurluğu Giriş Sınavı Duyurusu". 25 Aralık 2023, <https://www.mfa.gov.tr/tc-disisleri-bakanligi-aday-meslek-memurlugu-giris-sinavi-duyurusu--25-aralik-2023.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 16 Nisan 2024.

T.C. Berlin Büyükelçiliği, https://twitter.com/TC_BerlinBE. Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2023.

T.C. Londra Büyükelçiliği, <https://twitter.com/TurkEmbLondon>. Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2023.

T.C. Paris Büyükelçiliği, <https://twitter.com/TurquieParis>. Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2023.

T.C. Resmi Gazete. (2018). "Yurtdışında Daimi Görevlere Atanacak Personel Hakkında Yönetmelik", 23 Kasım 2018, <https://www.mevzuat.gov.tr/>

T.C. Resmi Gazete. (2023). "Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Kariyer Memurlarının Görevde Yükselme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik". 14 Kasım 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/11/20231114-11.htm>. Erişim Tarihi: 16 Nisan 2024.

The European Union web site. "Languages", https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/languages_en. Erişim Tarihi: 27 Nisan 2024.

SIYASAL KAMPANYA METİNLERİNDE SOL POPÜLİZMİN DİŞAVURUMU: TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN 2024 YEREL SEÇİM BİLDİRGESİNDE KAMULARA YÖNELİK OLUMSALLIK İÇEREN SÖYLEMLERİNİN ANALİZİ

EXPRESSION OF LEFT POPULISM IN POLITICAL CAMPAIGN TEXTS: ANALYSIS OF TURKISH WORKERS' PARTY'S PUBLIC DISCOURSES INVOLVING CONTINGENCY TOWARDS THE PUBLIC IN THE 2024 LOCAL ELECTION DECLARATION

Dr. İsmail Uğur AKSOY

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-8530-8343, iuaksoy@ankara.edu.tr

ÖZ

Popülizm yazında genellikle otoriter partilerin siyasal performansı olarak belirmektedir. Halk ve seçkinler arasında ayrıma giden, ayrımcı söylem geliştiren ve kurumları ele geçiren sağ popülizmin aksine olumsuzluk içeren kamuların eklenerek demokratik eşdeğerlik zinciri kurma gizilgücünü savlayan sol popülizm, olumsal kamuların demokratik istemlerini duyurması bakımından ilerici bir siyasal düşünce biçimini oluşturmaktadır. Popülizmle siyasal iletişim arasındaki kesişimde otoriter partilerin siyasal performansları üzerinden popülizm, siyasal iletişimin kötücül bir biçimi olarak tanımlansa da, Mouffeyan yaklaşıma yaslanan sol popülizmin siyasal iletişim açısından demokratik bir rol üstlendiği iddiası, çalışmanın yapılma gerekçesini oluşturmaktadır. Çalışmanın konusunu Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) 31 Mart 2024 Türkiye yerel seçimleri öncesi yayımladığı 2024 yerel seçim bildirgesindeki olumsal kamuların söylem düzeyindeki temsili oluşturmaktadır. Bu bildirmede sol popülist stratejide talepleri eklenmesi öngörülen kadınlar, LGBTIQ+ ve göçmenlerin temsili üzerinden TİP'in sol popülist bir siyasal kampanya söylemi geliştirme potansiyelini çözümlemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. TİP'in kampanya metni eleştirel söylem analiziyle incelenmiş ve bu kamuların temsiline ilişkin sol popülist bir kavrayış sunma potansiyeli yorumlayıcı epistemolojiye yaslanarak anlamlandırılmıştır. Olumsal kamulara bildirmede yer verilmesi hasebiyle onların yeni bir özne pozisyonu olarak kavrandığı; fakat demokratik taleplerinin eklenmesi potansiyelinin ihmal edildiği ve bu kamulara yönelik seçim vaatlerini ekseriyetle ekonomi alanının biçimlendirmesi nedeniyle sınırlı bir sol popülist siyasal kampanya söylemi geliştirildiği gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sol popülizm, Siyasal iletişim, Siyasal kampanya, TİP, Olumsal kamular

ABSTRACT

Populism generally appears in the literature as the political performance of authoritarian parties. Contrary to right-wing populism, which distinguishes between the people and elites, develops discriminatory discourse and seizes institutions, left populism, which claims the potential of establishing a chain of democratic equivalence by articulating publics containing contingencies, constitutes a progressive form of political thought in terms of announcing the democratic demands of contingent publics. Although populism is defined as a malignant form of political communication through the political performances of authoritarian parties at the intersection between populism and political communication, the claim that left populism, based on the Mouffeyan approach, assumes a democratic role in terms of political communication constitutes the reason for conducting the study. The subject of the study is the representation of contingent publics at the discourse level in the 2024 local election declaration published by the Turkish Workers' Party (TİP) before the 31 March 2024 Turkish local elections. The aim of the study is to analyze the potential of TİP to develop a left populist political campaign discourse through the representation of women, LGBTIQ+ and immigrants, whose demands are expected to be articulated in the left populist strategy in this declaration. TİP's campaign text was examined through critical discourse analysis, and TİP's potential to present a left-populist understanding of the representation of these publics was made sense by relying on interpretive epistemology. By including contingent publics in the declaration, they are grasped as a new subject position; however, it has been observed that the articulation potential of their democratic demands has been neglected and a limited left-populist political campaign discourse has been developed since the election promises to these publics are mostly shaped through the field of economy.

Keywords: Left populism, Political communication, Political campaign, TİP, Contingent publics

¹ Bu çalışma 2-3 Mayıs 2024 tarihlerinde Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen Çukurova Siyasal İletişim Sempozyumu'nda "Sol Popülizmin Siyasal Kampanya Metinlerindeki Dışavurumu: Türkiye İşçi Partisi'nin 2024 Yerel Seçim Bildirgesinde Olumsuzluk İçeren Kamulara Yönelik Söylemlerinin Çözülmesi Örneği" adıyla sözlü olarak sunulan özet tebliğin hem başlık hem de içerik açısından gözden geçirilmiş ve genişletilmiş versiyonunu oluşturmaktadır.

GİRİŞ

Popülizm söz konusu olduğunda gerek akademik yazında gerekse çağdaş popüler yorumlarda üzerinde uzlaşa sağlanmış ortak bir tanım geliştirmenin güç olduğu görülmektedir. Özellikle Avrupa ve ABD'nin her yerinde izleri görülen sağ popülizm; siyasi tarih, sistem ve kültür gibi ulusal düzeydeki spesifik faktörlere bağlı olarak farklı formlar almaktadır; ancak benzerlikleri de bulunmaktadır (Greven, 2016). Sağ popülizm, çoğulculuk karşıtı ve yekpare halk tahayyülü (Ateş, 2023), kurumsallaşmış siyasi iktidarı gasp etme, yolsuzluk ve kayırmacılık (Müller, 2018) ve nihayetinde toplumu "saf halk" ve "yozlaşmış seçkinler" olarak iki karşıt gruba ayırma (Mudde, 2004) üzerinden tanımlanmaktadır. ABD'de 2016'da Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle aynı sene Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılması (Akçay, 2019), ırkçı, faşist ve kadın düşmanı düşüncelerin seçimler aracılığıyla temsil hakkı kazanan sağ popülist siyasal partiler tarafından ülkelerin yasama organlarında yüksek sesle dile getirilmesi (Bedirhanoglu ve Saraçoğlu, 2023) ve demokrasinin krizinde radikal-sağ/otoriter popülizmin yükselmesi (Esen ve Yavuzylmaz, 2023) popülizm üzerine süregelen tartışmaların çok boyutlu ve kompleks olduğunu göstermektedir. Demokrasileri gerileyen, otoriter ülkelerde şahsileşmeyi artıran ve liberal temsili demokrasinin yapısal kurum ve mekanizmalarını işlevsiz bırakma gizilgücüne sahip olan sağ popülizm, yalnızca politika bilminde değil, politik iletişim araştırmalarında da ekseriyetle olumsuz bir bakış açısıyla incelenmektedir. Sağ popülizmle politik iletişimin kesişim kümesinde halkı bizatihi temsil ettiğini iddia eden sağ popülist liderlerin samimi ve nazik olmayan bir üslupla düşüncelerini dile getirdiği, argoya başvurduğu, kriz çıkarmaktan imtina etmediği (Özçetin, 2021) ayrıca bir politik iletişim tarzı olarak sağ popülizmin tipik olarak göçmenler, vergiler, suç ve milliyetçilik üzerine yoğunlaştığı (Jagers ve Walgrave, 2006) vurgulanmaktadır. Sağ popülizmin biz ve onlar ayrımı üzerinden toplumun ötekileştirilen kesimleri aleyhine tedavüle girdiği (Ceyhan, 2021), özellikle güçlü siyasal partilere yaslanan otoriter yönetim biçimlerinin kitlelerin desteğini elde ettiği (Esen ve Yavuzylmaz, 2023) bilinmektedir. Ayrıca kutuplaştırıcı bir "kimlik politikası biçimi" (Ateş, 2023) olarak sağ popülizm, Özçetin'in (2021) de imlediği gibi politik iletişimin habis bir formunu teşkil etmektedir.

Ajitatör, sağ-otoriter popülizm karşısında, demokrasi açısından plüralist bir kültürü, farklı ve aykırı olanı zenginlik olarak gören (Kalaycıoğlu, 2023), çevrenin korunmasına, cinsiyetçiliğe, ırkçılığa ve sair tahakküm formlarına karşı savaşmaları ve talepleri müşterek hale getirecek popülizmin sol bir yorumuna (Mouffe, 2019) ihtiyaç duyulmaktadır.

Olumsuzluk içeren kamuların1 demokratik taleplerini eklemlenmeyi ve demokratik eşdeğerlik zinciri oluşturmayı hedefleyen sol popülizmin hem politik iletişim hem de siyasal kampanyalar açısından ilerici bir rol üstleneceği iddiası bu çalışmanın yapılma gerekçesini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın konusunu Türkiye'de sol popülist bir politik aktör olarak tahayyül edilebilecek Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) (Türk, 2024), 31 Mart 2024 yerel seçimleri öncesi yayımladığı "Değişmek Şart" sloganlı 2024 yerel seçim bildirgesindeki olumsuzluk içeren kamuların söylem düzeyindeki temsili oluşturmaktadır. Bu kamuları, Mouffeyan eğilimli sol popülist bir stratejide talep ve beklentileri eklemlenmesi istenen kadınlar, LGBTIQ+ ve göçmenler oluşturmaktadır. Yöntembilim açısından çalışmanın örneklemindeki bu kamuların temsili, nitel araştırma yöntemleri içinde konumlanan eleştirel söylem çözümlemesi metoduyla yorumlanmıştır. Türkçe yazında2 sol popülizmi konu edinen çalışmalar yeni bir inceleme sahasını oluşturmamakla birlikte bu çalışmanın özgün değerini TİP'in siyasal kampanya metninin, disiplinlerarası bir yönelimle politika bilimi ile politik iletişimin kesişim kümesinde sol popülist strateji üzerinden irdelenmesi oluşturmaktadır.

¹ Chantal Mouffe tarafından kaleme alınan *Sol Popülizm* (2019) adlı eserde niçin sol popülist bir siyasa üretimine gereksinim duyulduğu ve olumsuzluk özelliğini haiz kamuların kimler olduğu açıklanmaktadır. Bu kapsamda feminizm, eşcinsel akımlar, ırkçılık karşıtı savaşlar ve çevreyle ilgili meseleler siyaset atmosferini köklü bir biçimde dönüştürmüştür; ama geleneksel sol partiler bu dönüşümün siyasi içyüzünü reddettikleri için bu kamuların istemlerine açık hale gelmemiştir ve sol popülizm tam da bu noksanlığa çare bulma ihtiyacının bir karşılığı oluşturmıştır (Mouffe, 2019, s. 14).

² Türkçe yazında sol popülizme yönelik çalışmalara göz atıldığında radikal demokrasi bağlamında kuramsal düzlemde sol popülizmin tartışıldığı (Işık ve Rüsen, 2020), eleştirel bir yönelimle teorik ve uygulama düzeyinde sol popülizmin risk ve vaatlerine odaklanıldığı (Uslu, 2019), seçim ittifakları bağlamında Türkiye'de sağ ve sol popülizmin 2023 Genel Seçimleri bağlamında karşılaştırmalı incelendiği (Meydan, 2024) ve Türkiye'de sol popülist bir siyasal parti olarak tanımlanan Halkların Demokratik Partisi'nin teorik düzlemde (Akkaya, 2020) incelendiği saptanmıştır. Türkçe yazındaki sol popülizm çalışmalarının ekseriyetinin politika bilimi içinden şekillendiği, seçim ittifakları ve partilerin sol popülizmle ilişkilendirilecek şekilde analiz edildiği gözlenmiştir.

1. SOL POPÜLİZM VE POLİTİK İLETİŞİM, DEMOKRATİK BİR KESİŞİMSELLİK

Popülizmle demokrasinin krizi, popülizmle demokrasinin gerilemesi veya popülizmle kötücül bir politik iletişim formu arasında zorunlu bir ilişki olmadığı dikkate alındığında, politik ve toplumsal düzlemde farklılıkları soğuran değil, farklılıkları zenginlik olarak kabul edecek, alternatif siyasa üretimlerini ve politik iletişim tarzlarını çeşitlendirecek disiplinlerarası bir sol popülist politik iletişim kavrayışına gereksinim olduğu söylenebilir. Nitekim sol projeyi ‘radikal ve çoğulcu demokrasi’ üzerinden yeniden tasvir ederek, onu özcü perspektiften uzaklaştırıp özgürleştirmeyi hedefleyen Mouffe (2019), neoliberalizmin ürettiği yeni bağımlılık ilişkileri karşısında çevrenin korunmasına, cinsiyetçiliğe, ırkçılığa ve sair tahakküm formlarına karşı yürütülen savaşımın gittikçe merkezi bir hale geldiğini ve tam da bu gerekçeyle popülizmin yeni bir sol yorumuna ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Günümüzde gelişen popülist hareketlerin, karşı çıktıkları liberal demokratik sistemlere alternatif karşı-hegemonik biçimlere bürünmeleri, harici bırakılan, tatmin edilmeyen, bastırılan ya da yerine getirilmeyen istemleri yeniden örgütlenme kapasiteleri (Damar, 2023) otoriter veya demokratik, sağ veyahut sol tüm popülizmlerin tabandan gelen istemlere yaslandığını, tekil istemler arasında özsel, yani onları zorunlu biçimde müşterek kılan doğal hiçbir bağın olmadığını, istemleri ortaklaştıranın siyasal iktidarların bu istemleri karşılamaması ve bu istemlerin tümünün sistem tarafından dışlanıyor olmasıyla açıklanmaktadır (Ateş, 2023). Sol popülizm açısından yapılması gereken ise özcü bir yönelimden uzak durmak maksadıyla sınıf ve üretim ilişkilerinden bağımsız bir biçimde liberal temsili demokraside temsil edilmeyen veya görece daha az temsil edilen olumsuzluk içeren kamuların taleplerini eklemlenmek, bu talepler arasında bir demokratik eşdeğerlik zinciri inşa etmek ve bu müşterek taleplerle alternatif siyasa üretimlerinin ve politik iletişim tarzlarının imkânlarını sorgulamak oluşturmaktadır. Nitekim Mouffe (2017), yakın tarihte cereyan eden Fransa’daki banliyö isyanlarını, Yunanistan’daki *Syriza* deneyimini, İspanya’daki *Indignados* (Öfkeli) çadırlarını, ABD ve Avrupa’daki muhtelif *Occupy* formlarını değerlendirerek liberal kurumların gözden çıkarılmasını değil, bu kurumların radikalleştirilmesi ve dönüştürülmesi yönünde çağrıda bulunmuş ve bu

dönüşümde kamulara sahici alternatiflerin takdim edildiği agonistik bir yüzleşmenin şartlarının inşa edilmesi gerektiğini savlamıştır.

Agonistik hassasiyetin, farklılığı kısıtlamayan ve çeşitliliği demokratikleşmenin vazgeçilmez bir şartı olarak konumlandıran plüralist perspektifi (Damar, 2023), kapitalist toplumu dönüştürme noktasında ontolojik bir merkezi imtiyaza sahip işçi sınıfının bu konumunu reddetmekte, onun yerine salt sınıf aidiyeti olmayan çoğul kimliklerin toplumsal savaşımını ve bu savaşımın bileşkesiyle inşa edilecek bir radikal demokrasi stratejisini önermektedir (Sancar, 2014). Böylelikle sınıf artık ayrıcalıklı özne değil, sair özne pozisyonları arasında bir konuma tekabül etmekte ve toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken, çevre ve benzer alanlarda gelişen yeni toplumsal hareketler, solun eklemlenmesi gereken taleplerini temsil etmektedir (Ateş, 2023). Özcülük ve tümçülük tenkitiyle temellendirilen ve toplumsalın tek bir belirleyici umdesi olmadığı savına yaslanan bu post-Marksist felsefi konumlanış Laclau ve Mouffe tarafından radikal demokrasi projesi olarak tanımlanmış, sınıf ve ekonomist doktrin özcülük kalıntısı olarak ifade edilmiş ve toplumsal öznelerin üretim ilişkileri içindeki pozisyonuyla toplumsal hedefler arasında olumsuzluk olduğu, yani zorunlu bir ilişki bulunmadığı vurgulanmıştır (Çelik, 1997). Dolayısıyla gerek işçilere gerekse sair politik öznelerle ait olsun, tüm savaşım, kendi hallerine bırakıldığında kısmi bir karaktere sahiptirler ve çok farklı söylemlere eklemlenebilirler, bu duruma binaen onlara karakterlerini veren sınıfsal öz değil, eklemlenme pratiğidir (Laclau ve Mouffe, 2017). Sol popülizmi demokratik ve ilerici kılan da yukarıda belirtildiği gibi sınıfa, üretim ilişkilerine, ideolojiye ve ekonomist doktrine yaslanmayan ve muhtelif toplumsal faillerin taleplerini eklemlen, bu talepler etrafında eşdeğerlik zinciri üreten ve neoliberalizm başta olmak üzere siyaset kurumunu ve toplumsal ilişkileri kuşatan tüm tahakküm ilişkilerine ve çeşitli tabiiyet biçimlerine yönelik karşı hegemonik bir saldırıyı başlatma gizilgücü oluşturmaktadır.

Yani demokrasiyi derinleştirmek ve radikalleştirmek isteyen sol popülist strateji, ortak bir hasmın karşısında yer alacak bir “biz”i üretmek için demokratik istemleri müşterek bir istenç altında birleştirmeyi hedeflemektedir ve bu durum günümüzde güvencesiz/ yarınsız orta sınıfın, göçmenlerin ve emekçilerin

istemleriyle, örneğin LGBTIQ+ kamularının demokratik istemleri arasında bir eşdeğerlik zinciri oluşturmayı icap etmektedir (Mouffe, 2019). Özel olan politiktir mottosuyla özellikle ailenin demokratikleşmesini ve toplumsal cinsiyet eşitliğini vazgeçilmez gören feminizm, toplumsal anlamda tanınma ve toplumsal izolasyon benzeri sorunları gündeme getiren LGBTIQ+ kamuları, parlamenter demokrasinin, elzem çevre sorunları karşısındaki kuşkucu ve ağır işleyişini sorgulayan ekolojist hareketler, insan-merkezci hareketleri eleştiren türçülük karşıtları, hayvan hakları savunucuları gibi yeni ortaya çıkan ve ileride de gelişecek yeni sorunları ve bu sorunların temsilcilerini içermek demokrasinin gücüne tekabül etmektedir (Taşkın, 2023). Nitekim hem Latin Amerika'da hem de Avrupa'da popülizmin yekpare değil, sağ-sol ekseninde anlamlandırılması gerektiği dikkate alındığında, bahsi geçen politik gruplar ya "söylem-yoğun" yöntemlerle veya "performans ve tarzlarıyla" elitler ve onların kurumları karşısında halk kitlelerine gönderme yapan, geniş ve imtiyazsız kitleler nezdinde bir özdeşlik duygusu inşa etmeyi başaran, kitlelerin beğeni ve gustolarına uygun içerikler, siyasal iletişim metot ve teknikleri benimsemektedir (Baykan, 2019).

Böylelikle popülizm salt siyasal partileri ve liderleri değil, aynı zamanda toplumsal hareket önderlerini, baskı grubu temsilcilerini ve gazetecileri kapsayan politik iletişimin yeni bir tarzı (Jagers ve Walgrave, 2007) olarak çok aktörlü bir şekilde yorumlanabilmektedir. Günümüzün politik iletişim ekolojisinin; politikanın, medyanın, teknolojinin ve yurttaşların değişip dönüştüğü hibrit, çok seçenekli bir medya ortamıyla imlendiği (de Vreese vd., 2018) dikkate alındığında, sol popülist stratejinin olumsuzluk içeren kamulara ve onların eklemlenen taleplerine duyarlı olması, politik iletişim alanını imtiyaz sahibi politik elitlerin maksatlı edim ve söylemlerinden uzaklaştırma potansiyeliyle demokrasiyi derinleştirme ve radikalleştirme gizilgücüne sahiptir. Tarihsel deneyimin gösterdiği "demokrasi" kavramının tek anlamlı ya da sabit bir göndermesi olmadığı, diğer bir ifadeyle demokrasinin her uzamda ve her zamanda geçerli, değişmez nosyonlarla tanımlanmış bir yönetim biçimine işaret etmediği (Balibar, 2019) göz önüne alındığında, agonistik/sol bir popülizm, her zaman demokrasinin demokratikleşmesi üzerine inşa edilen tartışmacı ve mücadeleci bir zeminden türemektedir (Damar, 2023).

Demokrasiyle ortak-yaşar bir ilişkiye sahip olan politik iletişim açısından bakıldığında sol popülizm, bir akademik disiplin olarak politik iletişimin çok aktörlü, çok yöntemli, çoğulcu söylemlerin ve hasımlar arasında meşru kanal ve mekanizmalar üzerinden cereyan eden agonistik çatışma ve itirazların yer aldığı eleştirel bir politik iletişim yorumuna da olanak tanımaktadır. Politik iletişimin yalnızca seçkinlerin topluma yön çizme pratikleri olmadığı veya salt seçmeni ikna çabalarına indirgenemeyeceği ya da sadece politik elitleri ve politik uzmanları değil, profesyonelliğin ötesinde toplumdaki tüm yurttaşları ilgilendiren, herkese açık ve herkesi içeren yeni bir politik iletişim tartışmasına yaslanması (Özdemir, 2021) nedeniyle sol popülizm, özgürlüğü kurum ve kanunların izin verdiği kadarıyla sınırlandırmaktansa, onun yalnızca var olana alternatif "yeni" tasavvurlar hayal ederek yürütebilme kapasitesiyle mevcut olabileceğini belirtmektedir (Damar, 2023).

Bu çerçevede sol popülist strateji siyasal partiler dâhil olmak üzere olumsal yeni özne pozisyonlarının eklemlendiği ve demokratik eşdeğerlik zinciri inşa ettiği bir tarihsel momentte politik iletişim alanını yalnızca erk/iktidar sahiplerinin özellikli bir iletişim alanı olmaktan çıkarma, farklılaşan kamuların talep ve beklentilerini kamusal alanda görünür kılma ve plüralist bir yönelimle alternatif siyasa üretimlerine, siyaset koşullarına, siyaset performanslarına, lider söylemlerine ve siyasal kampanya metinlerine agonistik düzlemde post-Marksist düşünsel bir patika açmasıyla politik iletişimin kötücül değil, demokratik ve ilerici bir versiyonu olma gizilgücüne sahiptir. Sol popülist stratejinin amacının "popülist rejim" in inşası değil, liberal demokratik işleyiş alanında yeni bir hegemonik oluşumu üretmek için politik bir saldırı başlatmaya eğilimli kolektif bir özne inşası (Mouffe, 2019) olması, bir yandan liberal geleneğin ürettiği serbest seçimler, erkler ayrılığı, adil temsil gibi kurumsal değerleri hayata geçirmeye, sair eksendeyse bu değerlerin de münakaşa edilebileceği ve münakaşa edilerek demokratikleşebileceği katılımcı bir demokratik ortamın inşasına katkı sunabilir (Damar, 2023). Bu kapsamda sol popülist politik iletişim kavrayışının çoklu politik aktörler arasında cereyan eden agonistik karşı karşıya gelişi, siyasal partiler, seçim ittifakları ve liderler arasında politik kampanya döneminde ortaya çıkan meşru çatışma kanallarını, var olan politik iletişim pratiklerine yönelik

itirazları, politikanın sunumuna dair alternatif siyasa üretimlerini ve ötekileştirilen toplumsal grupların seslerini ve renklerini eklemlenerek gösterebilecekleri karşı hegemonik politik taarruzları olumlu karşıladığı söylenebilir. Politik katılımın, politik temsilin ve muhalefetin son derece saygın olarak kabul gördüğü, bunların özgürce ve imtina etmeksizin yurttaşların yer almasıyla uygulanabileceği politik sistemlerin çağcıl demokrasiler olması (Kalaycıoğlu, 2023) popülist momentin demokrasiye gözdağı değil, popülizmin, demokrasinin radikalleştirilmesi için bir fırsat olduğunu göstermekte (Mouffe, 2019) ve bu çalışmanın araştırmacısı da Mouffeyan bir perspektifle sol popülist momentini sadece liberal temsili demokrasi için değil, demokrasinin somut bir şekilde sergilendiği politik iletişim ve politik kampanya faaliyetleri için de demokratik ve ilerici bir fırsat olarak öne sürmektedir.

2. TİP'İN 2024 YEREL SEÇİM BİLDİRGESİNİN ÇÖZÜMLENMESİ SAFHALARI

Bu çalışmada, Türkiye siyasal hayatında sol popülist bir siyasal parti olarak serimlenen Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) 31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde, *Ranta, Talana ve Yoksulluğa Karşı Halkçı, Kamucu, Sosyalist Belediyecilik* (2024) başlıklı yerel seçim bildirgesindeki olumsal kamuların temsili, yöntembilim bakımından ideolojik olanın deşifresini sağlayan ve toplumlarda güç/iktidar ilişkileriyle var olan eşitsizlikleri metin temelli çözümlemeye imkân tanıyan Norman Fairclough'un üç boyutlu eleştirel söylem çözümlemesi metoduyla yorumlanmıştır.

2.1. Çalışma Evreni

Türkiye siyasal hayatı açısından sol popülizme bakıldığında, Çözüm Süreci çerçevesinde Kürt siyasal hareketinin temsilcisi olarak kabul gören ve 2014'ten sonra sol popülist bir retorik benimseyen Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP), özellikle 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde "Türkiyelileşme", "yeni hayat", "büyük insanlık" ve "bizler" gibi mottolarla agonistik demokrasi ve sol meyilli popülist söylemler geliştirdiği öne sürülmektedir (Tekdemir, 2016; Kaya, 2019; Akkaya, 2020). Son zamanlardaysa Türkiye'de seçim kampanyalarının yeni yüzü olarak tanımlanan seçim ittifakları bağlamında da sol popülist konfigürasyonların ortaya çıktığı gözlenmiştir (Meydan, 2024; Aksoy, 2024). Bu kapsamdaki çalışmalara göz atıldığında, Meydan'a göre (2024),

14 Mayıs 2023 Genel Seçimlerinde AK Parti ile MHP'nin bileşkesinden ortaya çıkan Cumhur İttifakı sağ popülizmi, CHP, İYİ Parti, SP ve DP'nin bir araya gelmesiyle beliren ve DEVA ile Gelecek Partisi'nin (GP) iştirakiyle büyüyen Millet İttifakı sol popülizmi temsil etmektedir. Aksoy'a göre (2024) ise 2023 Genel Seçimlerinde Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nin (YSP) *Buradayız Birlikte Değiştireceğiz* (2023) ve TİP'in *Halkın Kırmızı Çizgileri* (2023) başlıklı siyasal kampanya metinlerinde olumsal kamuların, yeni bir özne pozisyonu olarak resmen tanınması ve neoliberal muhafazakâr otoriter oluşum karşısında eklemlenme ve demokratik eşdeğerlik zinciri üretme potansiyeli nedeniyle Türkiye'de sol popülizmin seçim ittifakları bağlamındaki temsilcisi Emek ve Özgürlük İttifakı'dır.

Türkiye'de sol popülizmi siyasal partiler üzerinden inceleyen yerleşik yazına bakıldığında, ekseriyetle HDP, seçim ittifakları açısından Millet İttifakı ile Emek ve Özgürlük İttifakı'nın bu bağlamdaki analizlere konu edildiği saptanmıştır. 2018 ve 2023 seçimlerinde HDP ile içyüzü farklılaşan bir işbirliği zemini geliştiren, 2018'de HDP listelerinden parlamentoya giren, Mayıs 2023 seçimlerine kendi adı ve logosuyla katılıp yüzde 1,7 oy alan TİP, AK Parti Türkiye'sinde bir nevi sol popülist retorik üretmeye eğilimli (Türk, 2024) bir siyasal parti olması nedeniyle bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Özellikle 14 Mayıs 2023 Genel Seçimlerinde yayımladığı *Halkın Kırmızı Çizgileri* (2023) başlıklı seçim bildirgesinde, olumsal kamuların talep ve beklentilerine nispi bir şekilde yer vermesi nedeniyle TİP'in agonistik demokrasiyle ve Mouffeyan perspektife yaslanan yeni bir sol kanaat hegemonya projesiyle ilişkilendirildiği de gözlenmiştir (Aksoy, 2024). Bu çalışmanın evrenini, Türkiye siyasal hayatında belediye yönetimlerini belirleyecek olan 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri oluşturmaktadır. 2024 Yerel Seçimleri öncesi politik manzarada; genel seçimlerden sonra mahalli idare seçimlerinde de AK Parti ile MHP bileşkesinden oluşan Cumhur İttifakı'nın seçimlere ittifak çatısı altında girdiği, Mayıs 2023 seçimlerinde ittifak yapan Millet İttifakı'yla Emek ve Özgürlük İttifakı'nın belediye seçimlerinde işbirliği yapmadığı ve bahsi geçen seçim ittifaklarındaki partilerin 2024 Yerel Seçimlerine tek başına katıldıkları ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede 14 Mayıs 2023 seçimlerinde YSP ile ittifak kuran TİP, 31 Mart 2024 Yerel Seçimlerine seçim ittifakı yapmaksızın tek başına katılmıştır. Çalışmanın teorik altyapısı Mouffeyan eğilimli sol popülizm olduğu için

Türkiye siyasal hayatında devrimci ya da radikal sol olarak tanımlanan ve Mayıs 2023 seçimlerine Sosyalist Güç Birliği İttifakı altında giren Ortodoks Marksist siyasal partilere³ (Aksoy, 2024) yer verilmemiştir. Keza Kürt siyasal hareketi içinde HDP geleneğinin temsilcisi olarak kabul gören ve HDP hakkında hâlihazırda Anayasa Mahkemesi'nce görülmeye devam edilen parti kapatma davası nedeniyle yeni kurulan Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM Parti) yeni bir sol kanaat hegemonya projesinde talep ve beklentileri eklemlenmesi öngörülen LGBTIQ+ kamularını *Yerel Demokrasi İle Özgür Kentlere* (2024) adlı seçim bildirgesinde LGBT ismiyle değil, zımni bir şekilde "farklı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine sahip bireyler" olarak adlandırması nedeniyle çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir. Bu tercihin altında yatan saik, LGBTIQ+ kamularına hem resmîyette yeni bir özne pozisyonu rolü atfedilmemesiyle hem de bu kamuların anayasal düzlemde tanınma istemine sınırlı yanıt verilmesiyle açıklanabilir. Ayrıca Kürt siyasal hareketi açısından DEM Parti'nin Mayıs 2023 seçimleri bağlamında selevi addedilebilecek YSP'nin *Buradayız Birlikte Değiştireceğiz* (2023) bildirgesinde "LGBT" kamularının metin içinde sarîh bir şekilde tanımlanmış olması dikkate alındığında, DEM Parti'nin yerel seçim bildirgesindeki dilsel pratiği, Kürt siyasal hareketinin LGBTIQ+ kamularına bakışında ilerici değil, geriye dönük muhafazakâr bir refleks olarak yorumlanabilir.

2.2. Çalışmanın Amacı

Mouffeyan eğilimli sol popülist stratejide demokratik istemleri eklemlenmesi beklenen kadınların, LGBTIQ+ toplulukların ve göçmen kamuların temsili üzerinden TİP'in sol popülist bir siyasal kampanya söylemi geliştirme potansiyelini incelemek bu çalışmanın temel amacını teşkil etmektedir.

2.3. Çalışmanın Yöntemi

Metodolojik olarak bu çalışmada verili iktidar ilişkilerini, üretim ilişkilerini, toplumsal, sınıfsal ve mikro düzlemdeki eşitsizlikleri açığa çıkaran nitel araştırma yöntemlerinden Norman Fairclough'un üç boyutlu eleştirel söylem analizi yeğlenmiş, bu

yöntemle TİP'in 2024 yerel seçim bildirgesi metin olarak konumlandırılmış ve hem dilsel hem söylemsel hem de toplumsal pratik boyutlarıyla söz konusu seçim bildirgesinde olumsuzluk içeren kamuların söylem düzeyindeki temsili çözümlenmiştir. İlişkisel, diyalektik ve disiplinlerarası olmak üzere üç temel özelliğe sahip olan eleştirel söylem analizi (Fairclough, 2013), yöntem kadar bir teoridir veya daha ziyade dile ya da toplumsal sürecin göstergelerine ilişkin kuramsal bir perspektifi içermektedir (Fairclough, 2001). Fairclough'un geliştirdiği bu üç boyutlu eleştirel söylem analizi yöntemi, söylemin birbiriyle bağlantılı üç boyutuna bağlı ve birbiriyle ilişkili üç analiz sürecinden meydana gelmektedir: Metin analizi (betimleme), süreç analizi (yorumlama) ve toplumsal analiz (açıklama) (Janks, 1997). İlk boyut metin olarak söylemdir, bu boyutta dil özellikleri, sözcük dağarcığındaki seçimler, kalıplar, gramer ve metnin yapısı sistematik bir şekilde analiz edilmekte, ikinci boyutta toplum içinde üretilen, tedavüle giren, dağıtılan ve tüketilen herhangi bir şey olarak söylemsel pratik çözümlenmekte, üçüncü boyut olan toplumsal pratikteyse söylemin bir özelliği olarak kabul edilen ideolojik etkiler ve hegemonik süreçler incelenmektedir (Blommaert ve Bulcaen, 2000).

Yani üç boyutlu eleştirel söylem analizi, bir metne yönelik yalnızca dilbilimsel bir analizi sunmaz; bilakis kelime, cümle ve fiil tercihlerini kapsayan dilin yapısını, söylemin üretim, dağıtım ve hedef gruplar nezdinde tüketimini ve söylemi kaçınılmaz biçimde etkileyen bağlam, ideoloji ve hegemonyanın analizini kapsamı bakımından hem kapsamlı hem de analitik bir araştırma yöntemi olarak özellikle eleştirel sosyal bilim çalışmalarına katkı sunmaktadır. Böyle bir çözümleme metodu, metin yapılarıyla toplumsal işlevler arasında doğrudan veya birebir bir örtüşme olmadığı düşünüldüğünde kompleks ve çok yönlü bir analiz pratiğini içermektedir, özellikle de güç/iktidar ilişkilerinde farklılık inşa etmek ve sürdürmek söz konusu olduğunda işlevseldir (Horvath, 2009). Nitekim toplumsal ilişkilerin çok karmaşık ve çok katmanlı olduğu (Fairclough, 2013) dikkate alındığında Fairclough'un üç boyutlu eleştirel söylem analizi analitik bir çözümleme için birden fazla aşama sağlaması nedeniyle (Janks, 1997) sosyal bilimler alanındaki araştırmacılar için faydalı bir metot sunmaktadır. Eleştirel söylem analiziyle söylemsel

³ 14 Mayıs 2023 Genel Seçimlerine, Sosyalist Güç Birliği İttifakı altında kendi ad ve logosuyla katılan siyasal partileri SOL Parti ve Türkiye Komünist Partisi (TKP) oluşturmaktadır.

pratikler, metinler ve olaylar arasındaki ilişkinin yanı sıra daha geniş düzlemde toplumsal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler (Handayani vd., 2018), hatta toplumsal cinsiyet meseleleri, ırkçılık, politik ve kurumsal söylemler ve kimlik sorunları (Durna ve Kubilay, 2010) araştırılmaktadır. Ayrıca Fairclough'un üç boyutlu eleştirel söylem analizi; demokratikleşme, metalaşma ve teknolojikleşme gibi hegemonik süreçleri metnin yapısı ve formları üzerinden başarılı biçimde analiz etmektedir (Blommaert ve Bulcaen, 2000). Bu çalışmada da TİP'in 2024 Yerel Seçimleri öncesi yayımladığı *Ranta, Talana ve Yoksulluğa Karşı Halkçı, Kamucu, Sosyalist Belediyecilik* (2024) adlı seçim bildirgesi bir siyasal kampanya metni olarak konumlandırılmış ve bahsi geçen metin hem dilsel yapı hem metnin söylemini üreten ve tüketen süreç analizi hem de söyleme etki eden bağlam, örgütsel koşullar ve toplumsal pratik çerçevesinde yorumlanmıştır. Epistemolojik düzlemde pozitivist olmayan bilgi kuramına yaslanan bu yorumlama pratiğinde; kadınlar, LGBTIQ+ ve göçmen kamulara yönelik TİP'in ürettiği söylem, sol popülist strateji üzerinden incelenmiştir. Sol popülist strateji post-Marksist bir felsefi konumlanışa sahip olması hasebiyle sınıf ve ekonomist doktrini özcü bir duruş olarak tanımlamaktadır. Marksist öğretinin nüvesinin değişmez kanunlara ve işçi sınıfının kaçınılmaz devrimine yaslandığını savlayan Laclau ve Mouffe nezdinde Marksist paradigma; belirlenimci, ekonomist ve daha basitleştirilmiş haliyle özcü olarak ifade edilmektedir (Demir, 2014). Dolayısıyla TİP'in siyasal kampanya metninde olumsal kamulara yönelik geliştirdiği söylemde ekonomik yapıyı ve sınıfsal ilişkileri temel alan vaatler özcülük kalıntısı olarak değerlendirilmiştir. Liberal demokratik bir yönetim biçiminde önemli olanın, siyaset açısından kurucu olan biz/onlar ayrımının plüralist bir şekilde tasarlanması olduğu (Mouffe, 2019) bu nedenle muhtelif tahakküm formlarına karşı verilen çeşitli demokratik savaşımın arasında eklemleme ve demokratik eşdeğerlik zincirinin üretilmesinin gerektiği (Laclau ve Mouffe, 2017) temel alındığında TİP'in kampanya metnindeki sol popülist stratejinin izleri; *yeni özne pozisyonları, eklemleme, eşdeğerlik zinciri ve agonistik plüralizm kavram setiyle incelenmiştir.*

3. BULGULAR

TİP'in *Halkçı, Kamucu, Sosyalist Belediyecilik* (2024) başlığını taşıyan ve "Değişmek Şart" sloganıyla seçmene takdim edilen yerel seçim bildirgesi, TİP Genel Başkanı Erkan Baş'ın yurttaşlara sesleniş yazısıyla başlamaktadır. Yurttaşların farklı sathlarda yaşadığı sorunlar karşısında alternatifsiz olmadıkları belirtilerek TİP'in, mahalli idare seçimlerinde politik, iktisadi ve içtimai bütün hakları savunan ve farklılaşan kamuların taleplerine kayıtsız kalmayan bir program oluşturduğuna değinilmektedir. Formel düzlemde bakıldığında yekûnda 44 sayfadan oluşan seçim bildirgesinin dört başlık üzerinden tasnif edildiği gözlenmiştir. Bu doğrultuda TİP'in siyasal kampanya metni "Sunuş", "TİP'in Temel Sorunlara Yaklaşımı ve İlkeleri", "Öncelikli Plan ve Politikalarımız", "Temel Politika Başlıklarımız ve Planlarımız" olmak üzere dört başlıktan oluşmaktadır. Bu çalışmanın örneklemini teşkil eden olumsallık içeren kamulara -kadınlar, LGBTIQ+ ve göçmenler- yönelik vaatlerin "Temel Politika Başlıklarımız ve Planlarımız" başlığında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma özelinde ortaya konulan eleştirel söylem analizi; sırasıyla kadınlar, LGBTIQ+ ve göçmen kamular nezdinde dilsel pratik (betimleme), söylemsel pratik (yorumlama) ve toplumsal pratik (açıklama) olmak üzere üç boyutta analiz edilmiştir.

3.1. Kadınlar Söyleminin Dilsel Pratiği

Neoliberal sistemden en çok mustarip olanların işsizler, güvencesiz çalışanlar, gençler, öğrenciler, kazanımları törpülenen emekçiler, kentsel dönüşüm mağdurları, banliyölere terk edilen göçmenler, mülteciler, çevre tahribatının mağdurları ve patriarkayla mücadele eden kadınlar olduğu (Çetinkaya, 2021) dikkate alındığında, günümüz Türkiye'sinde yerel yönetimlerin ekseriyetle neoliberal kapitalist düzene göre tasarmlandığı (Halkçı, Kamucu, Sosyalist Belediyecilik, 2024) söylemi hem verili üretim ilişkilerinin bir tenkitini içermekte hem bu üretim ilişkilerinin mağdur ettiği toplumsal kesimlerin talep ve beklentilerine TİP'in duyarlı olduğunu göstermektedir. Yukarıdaki kolektif hareketleri tarif eden toplumsal kimliklerin sınıf kavramından öte statü, ırk, toplumsal cinsiyet kavramlarına kaydığı ve bu grupların toplumsal tabanlarının iktisadi terimlerle izah edilemediği (Çayır,

2016) göz önüne alındığında TİP, olumsuzluk içeren kamular için ayrı birer alt başlık açarak ve bu gruplara yönelik muhtelif seçim vaatleri sıralayarak onları yeni bir özne pozisyonu olarak tanımlamıştır.

TİP'in kadınlar söylemi "Temel Politika Başlıklarımız ve Planlarımız" ana başlığının altında yer alan "Kadın Merkezli Bir Düzenleme Mümkün" alt başlığıyla toplamda on altı seçim vaadi üzerinden ifade edilmiştir. Dilsel yapıda (betimleme) akademik veya terminoloji içeren bir anlatım biçiminin yeğlenmediği, cümlelerin uzun ve karmaşık olmadığı, cümle yapısında biz/onlar karşıtlığının geliştirilmediği, etken çatılı cümle tercihleriyle vaatleri gerçekleştirecek öznenin TİP olduğu vurgulanmıştır. Kelime düzeyinde sol popülizmde önemli bir yer oluşturan özgürlük ve eşitlik ilkelerinden özgürlük, metin içinde tercih edilmemiş, eşitlik nosyonu sadece toplumsal cinsiyet eşitliğiyle eşit işe eşit ücret sağlama bağlamında yeğlenmiştir. Kadın hakları politikasının elzem kıstaslarından birinin toplumsal cinsiyet eşitliği kaidesi olması (Sancar, 2023) itibarıyla "kadınlara hizmet sunan belediye çalışanlarına toplumsal cinsiyet eşitliği ve kapsayıcı dil eğitimleri verilmesini sağlayacağız" seçim vaadi, TİP'in yerel yönetim anlayışında kadın hakları ihlallerini önlemeye yönelik bir siyasa üretimi gerçekleştirdiğini göstermektedir (Halkçı, Kamucu, Sosyalist Belediyecilik, 2024). Kadınlara yönelik seçim vaatlerinin panoramasına bakıldığında ekonomide beş, sosyal hizmet alanında beş, eğitimde üç, güvenlik ve ayrımcılıkla mücadele konularında birer seçim vadinin bulunduğu gözlenmiştir. Ekonomide; iş hayatında cinsiyet kotasının uygulanacağı, çalışma haklarının tanzim edileceği, kadın kooperatifleri kurulacağı, evde üretime destek olunacağı belirtilmiştir. Sosyal hizmet alanında; kreş ve yurt inşa edileceği, kadınların ev sahipliğini artıracak sosyal konut yapılacağı, kadınlara yönelik şiddeti önlemek adına kadın ve çocuk sığınma evlerinin sayısının artırılacağı vurgulanmaktadır. Ekonomi ve sosyal hizmette temayüz eden seçim vaatlerine ilaveten kadınlara yönelik fiziksel, cinsel ve ekonomik tüm ayrımcılıklarla mücadele edileceği ve kadına şiddet konusunda bilgilendirme eğitimlerinin düzenleneceği aktarılmıştır.

3.2. Kadınlar Söyleminin Söylemsel Pratiği

Söylemsel pratikte (yorumlama) TİP'in bildirgesindeki

başat temayı kadının çalışma hayatındaki pozisyonunu güçlendirmek ve sosyal devlet anlayışını kadın yurttaşları önceleyerek ifa etme anlayışının temsil ettiği ileri sürülebilir. Dolayısıyla söz konusu kampanya metnin inşasına verili üretim ilişkileri etki ederken metnin hedef grubunun çalışma hayatındaki kadınlar olduğu görülmüştür.

Ataerki toplum yapısının egemen olduğu ülkelerde aileyi erkeğin geçindirdiği, kadınların ücretli işgücüne iştirakinin kısıtlı olduğu, kız çocuklarının eğitime daha az önem verildiği (Çörekçioğlu İshakoğlu, 2024) düşünüldüğünde TİP'in, kadınların ekonomik pozisyonunu güçlü kılmaya yönelik vaatlerinin mevcut olduğu söylenilebilir. Yeni toplumsal hareketlerin aktivistlerinin ve destekçilerinin seciyesinin yüksek eğitilmiş, iktisadi güvene sahip ve hizmet sektöründe çalışıyor (Offe, 2016) olması nedeniyle TİP'in ekonomi ve eğitim alanlarında kadınlara dair söylem geliştirmesi bu grupları yeni bir özne pozisyonu olarak tanımladığını göstermektedir. Sol popülist bir stratejinin farklı tabiiyet ilişkilerine karşı muhtelif savaşım yürüten insanlar arasında bir eşdeğerlik zinciri üretme özlemine yaslandığı (Mouffe, 2019) dikkate alındığında TİP'in söyleminde kadınlara yönelik vaatlerin diğer kamulara referansla açıklanmadığı, kadınlarla sair kamular arasındaki eşdeğerlik zincirinin tesis edilemediği ortaya çıkmaktadır. Günümüzde küresel ölçekte "politik karar süreçlerine cinslerin eşit katılımının" gerçekleştirilmesinin, toplumsal cinsiyet eşitliğini inşa etmenin en stratejik ön şartlarından biri sayıldığı (Sancar, 2023) göz önüne alındığında, kadınların gerek mahalli idarelerde gerekse parlamentolardaki politik temsiline yönelik TİP, politik kararlara katılımında cinsiyet eşitliği prensibine dair herhangi bir vaat geliştirmemiştir. Ayrıca kadınların seçilme hakkına dair cinsiyet kotası oluşturulacağına ve kadınların çağcıl demokratik toplumların önemli bir politik öznesi olduğuna ilişkin bir dilsel pratiğin bildirgede mevcut olmaması hasebiyle agonistik çoğulculuk, TİP'in kampanya metnine sirayet etmemiştir.

3.3. Kadınlar Söyleminin Toplumsal Pratiği

Toplumsal pratik (açıklama) boyutunda metnin söylemine etki eden bağlama ve örgütsel şartlara göz atıldığında, TİP'in, Türkiye'deki egemen politik ve iktisadi model olan neoliberalizme yönelik tenkitinin

baskın olduğu ve partinin sosyalist politik kimliğiyle uyumlu biçimde kadınlara ilişkin sınıfsal bir dilsel pratik geliştirdiği saptanmıştır.

3.4. LGBTIQ+ Söyleminin Dilsel Pratiği

Kadın hareketinin, eşcinsel hareketlerin ve sair akımların, ötekileştirilmiş kimlikleri “politik olarak görünür ve kamusal alanda kabul edilebilir” kılmak için mücadele etmeleri ve bu bağlamda kimliğin kendisinin de mühim bir politik savaşım alanı olabileceği hakikati (Çayır, 2016) üzerinden bakıldığında, 1990’lardan beri örgütlü bir mücadele olma niteliğine sahip Türkiye LGBTIQ+ hareketi, her satıhta olduğu gibi politik partiler etrafında da siyasete etki etmenin kanallarını zorlamaktadır (Kır, 2023). Türkiye’de cinsel ekalliyetlerin durumu söz konusu olduğunda; anayasada, cinsel azınlıkları koruyan bir ifadenin yokluğu, kolluk kuvvetlerinin transseksüellere ve diğerlerine yönelik olumsuz tutumu, Onur Yürüyüşlerine izin verilmemesi, toplumun genelinin eşcinselliğe ve cinsel azınlıklara ilişkin olumsuz algısı temayüz ettiği için Türkiye’de cinsel azınlıklar nezdinde şartların elverişli olmadığına altı çizilmektedir (Muedini, 2020). Özellikle son 10 yılda Türkiye’deki farklı cinsiyet kimliğine ve cinsel yönelime sahip gruplara yönelik yıllardır mevcut olan sistematik ayrımcılık, nefret söylemi, nefret suçları, Onur Yürüyüşleri ve diğer etkinliklere getirilen toplu ve süresiz yasaklar, gökkuşağı temalı materyallerin suç sayılmasıyla LGBTIQ+ kamularını hedef gösteren açıklamalar en üst noktaya ulaşmıştır (Molu, 2021). Dolayısıyla küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye’de de cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim üzerinden ortaya konulan ayrımcılığın önlenmesi ve LGBTIQ+ kamularının eşit yurttaşlar olarak kabul edilmesi maksadıyla zorlu bir mücadele yürütülmektedir (Yılmaz, 2014). Yukarıda Türkiye’deki LGBTIQ+ kamularının maruz kaldığı ayrımcılığa ve bu grupların talep ve beklentilerine yönelik giriş mahiyetindeki değiniden sonra TİP’in 2024 Yerel Seçimlerinde LGBTIQ+ bireylere yönelik geliştirdiği dilsel pratiğe daha yakından bakmak gerekmektedir. “Temel Politika Başlıklarımız ve Planlarımız” ana başlığının içinde “LGBTİ+ Yurttaşlarla Birlikte Eşit Bir Kent Hayatı İnşa Edeceğiz” alt başlığıyla bu gruplara yönelik toplamda on dört seçim vaadi sıralanmıştır. Dilsel yapıda (betimleme) gelecek zaman kipinin kullanıldığı, cümlelerin etken çatıyla oluşturulduğu, vaatlerin maddeler halinde yalın bir dille sıralandığı

ve kelime düzeyinde “LGBTİ+” kısaltmasının yeğlendiği görülmektedir. Vaatlere sayısal düzlemde göz atıldığında sosyal hizmet alanında altı, ayrımcılıkla mücadelede dört, ekonomide üç ve eğitim başlığında bir seçim vaadinin yer aldığı gözlenmiştir. Mesajın içeriğine bakıldığında sosyal hizmet alanında LGBTIQ+ kamularını destekleyici mekanizmaların hayata geçirileceği, barınma imkânları sağlanacağı, iktisadi düzlemde bu grupların istihdamının artırılacağı, ayrımcılıkla mücadele edileceği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemsendiği ortaya çıkmaktadır.

3.5. LGBTIQ+ Söyleminin Söylemsel Pratiği

Söylemsel pratik (yorumlama) kısmında; metnin üretimine etki eden temel unsurun yerel yönetimler aracılığıyla LGBTIQ+ kamularının gündelik yaşamını sürdürülebilir kılmak ve temel insani gereksinimlere ulaşılmasını sağlamak olduğu ileri sürülebilir. LGBTIQ+ kamularının eğitim, sağlık, barınma, çalışma hakkı gibi haklardan istifade edememesinin, aynı zamanda örgütlenememesi, kendini hür bir biçimde ifade edememesi manasına geldiği (Demir, 2023) dikkate alındığında metnin hedef grubunun yukarıdaki haklardan eşit ve özgür yurttaşlar olarak yararlanmak isteyen tüm LGBTIQ+ kamuları olduğu söylenilebilir. Kamu yönetimindeki hizmet anlayışının katılımcı, kapsayıcı ve farklılığa duyarlı olmaması, içerisinde bulunan sınırlamalar, örgütlü ve güçlü bir sesle istemlerini yerel yönetimlere iletmenin önündeki bariyerler, LGBTIQ+ başta olmak üzere farklı toplumsal grupların yerel hizmetlerden faydalanmasına engel olduğu (Akduran, 2021) argümanı temel alındığında “temel yurttaşlık hakları kapsamında sunduğu hizmetleri düzenler ve örgütlerken, LGBTİ+ haklarının insan hakları olduğunu göz önünde bulundurmalıdır (Halkçı, Kamucu, Sosyalist Belediyecilik, 2024) söylemi TİP’in, LGBTIQ+ kamularını hem yeni bir özne pozisyonu olarak tanımladığını hem de plüralist bir toplum tahayyülünde bu grupların istem ve beklentilerine yerel yönetim düzeyinde yanıt verdiğini göstermektedir.

3.6. LGBTIQ+ Söyleminin Toplumsal Pratiği

Toplumsal pratik (açıklama) boyutunda bağlamın, sosyal yapının ve örgütsel koşulların söylemi şekillendirme gizilgücünden bahsedilmektedir. Cumhur İttifakı’nın Mayıs 2023 seçimlerindeki LGBTIQ+ karşıtlığına

büyük ölçüde yer veren propagandası, bu grupları hedef alan nefret mitingleri, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve LGBTIQ+ hakları karşılığında bir araya gelen söz konusu ittifakın kamu kaynaklarından yararlanması, LGBTIQ+ var oluşuna yönelik gitgide artan sistematik saldırılarla (Kır, 2023) birlikte ele alındığında TİP'in, LGBTIQ+ kamularının istemlerine kampanya metninde yer vermesi mevcut iktidarla meşru kanallardan agonistik bir çatışma yaşadığını göstermektedir. Ayrıca 2022'de sol partiler içinde LGBTIQ+ hakları bağlamında en radikal çıkışı yapan partinin TİP olduğu, TİP Genel Başkanı Erkan Baş'ın farklı platformlarda verdiği demeçlerde LGBTIQ+ görünürlüğüne ve eşitliğine dikkat çektiği (Aslan, 2022) göz önüne alındığında 2024 Yerel Seçimlerinde TİP'in, LGBTIQ+ görünürlüğünü kent hayatında yükseltecek vaatler sunması partinin siyasal kampanya metniyle örgütsel kimliği arasında koşutluk olduğuna işaret etmektedir. Bu ilerici atılımlara rağmen sol popülizmin kavram setiyle TİP'in seçim bildirgesi çözümlendiğinde LGBTIQ+ haklarıyla kesişim kümesi fazla olan kadın haklarına, çevre haklarına, göçmen haklarına ve toplumun sair dezavantajlı gruplarının istemlerine bir arada değinilmediği, dolayısıyla LGBTIQ+ topluluğuyla farklılaşan kamuların eklemelenmesine ve eşdeğerlik zinciri üretmesine yönelik bir siyasa üretiminin TİP nezdinde geçerli olmadığı söylenilebilir.

3.7. Göçmenler Söyleminin Dilsel Pratiği

Şayet demokrasi, demokratik öznenin, yani halkın mevcudiyetini gerekli kılıyorsa, halk da kurmaca veya verili değil, üretilen bir kategoriye ya da halk, demokratik istemlerin inşa ettiği bir eşdeğerlik zincirinin görünümüye (Ateş, 2023), sol popülist bir stratejide “biz”i diğer bir ifadeyle “halk”ı inşa etmek için demokratik istemleri kolektif bir irade altında bir araya getirmek gerekmektedir, bu da günümüzde güvencesiz çalışan orta sınıfın, emekçilerin, LGBTIQ+ topluluklarının ve göçmenlerin demokratik talepleri arasında bir eşdeğerlik zinciri kurmayı zorunlu kılmaktadır (Mouffe, 2019). Bu kapsamda TİP, 2024 Yerel Seçimlerinde göçmen kamuları ihmal etmeyen bir siyasal kampanya dili geliştirmiştir. “Temel Politika Başlıklarımız ve Planlarımız” ana başlığının altında “Göçmenlerle Zenginleşen Bir Kent Anlayışı” alt başlığında göçmenlere yönelik on dört seçim vaadi konumlandırılmıştır. Dilsel yapıda (betimleme) sarıh

bir anlatımla vaatlerin maddeler halinde sıralandığı, göç terminolojisine metinde yer verilmediği, cümle tercihinde etken çatı ve gelecek zaman kipinin kullanıldığı, vaatleri gerçekleştirecek öznenin TİP olduğu ifade edilmiştir. Türkiye’ye göç eden Suriyeliler söz konusu olduğunda; göçmen, sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma gibi birçok kavramın birbirinin ikamesi olarak kullanıldığı (Tümtaş, 2020) bilinmektedir, bu bağlamda TİP'in ekseriyetle göçmen kavramını yeğlediği, yalnızca iki kez metin içinde mülteci ifadesine başvurduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’de “geçici” ve “kısa” bir süre kalacakları düşünülen Suriyelilere ilişkin yeğlenen “misafir” söylemi göçmenlere çok sınırlı haklar verdiğinden ötürü 2014’te “Geçici Koruma Yönetmeliği” ile Suriyelilere “geçici koruma” statüsü verilmiş (Doğuş ve İçduygu, 2017), TİP'in ise Suriyelilerin Türkiye’deki resmi statüsünü kampanya dilinde tercih etmediği ortaya çıkmıştır. Göçmenlere yönelik seçim vaatlerinde beş ekonomi, üç kültürel, iki sosyal hizmet, iki ayrımcılığa karşı mücadele bir eğitim ve bir de politik istemlere değini yapıldığı tespit edilmiştir. Göçmen kadınların özellikle istihdamını artırmak, belediye hizmetlerinde çalışacak personele göç konusunda eğitim vermek, çok dilli bir hizmet anlayışını hayata geçirmek, sosyal hizmet ve belediye bütçesinde göçmenlerin varlığını dikkate almak, yerel yönetimin karar alma süreçlerinden göçmenleri dışlamamak ve kent hayatını göçmenleri de içerecek şekilde çoğulculuk üzerinden tahayyül etmek TİP'in kampanya metninin muhtevasını meydana getirmektedir.

3.8. Göçmenler Söyleminin Söylemsel Pratiği

Söylemsel pratikte (yorumlama) göçün toplumun içtimai, iktisadi, uzamsal, kültürel ve politik bütün bünyesiyle yakından ilişkili bir mesele olduğu (Tümtaş, 2020) gerçeği tümüyle TİP'in siyasal kampanya metninde yankı bulmuştur.

Çünkü TİP, kamusal hizmeti çok dilli yapacağını, göçmen kadınlara eğitim ve iş imkânı sağlayacağını, bütçeden göçmenlere pay ayıracağını, yerel karar alma süreçlerinde göçmenlerin söz hakkını tanıyacağını ve kent hayatında farklı toplumsal kesimlerin yaşamasına olanak sağlayacağını, sosyal hizmet alanında göçmenleri de içeren bir dayanışma ağının kurulacağını belirtmiştir (Halkçı, Kamucu, Sosyalist

Belediyeçilik, 2024). Bu bakımdan metnin hedef grubunu kent hayatında muhtelif istem ve beklentileri bulunan tüm göçmen kamular oluşturmaktadır. Ancak işçilerin çıkarlarının savunusunun kadınların, göçmenlerin veya tüketicilerin zararına olmaması için bahsi geçen farklı savaşım aralarında bir eşdeğerlik oluşturulması (Laclau ve Mouffe, 2017) savıyla birlikte değerlendirildiğinde, TİP'in kent hayatı bağlamında geliştirdiği söylemde göçmenlerle talepleri eklemlenmesi beklenen sair kamuların ilerici istemlerinin bir arada kavranamadığı gözlenmiştir.

3.9. Göçmenler Söyleminin Toplumsal Pratiği

Toplumsal pratikte (açıklama) iktidar partisi AK Parti'nin, Suriyelileri ümmetin bir parçası olarak görmesi (Balkılıç ve Teke Lloyd, 2020), özellikle göç krizinin başlarında “ensar-muhacir” kavramlarıyla “Müslüman kardeşlerimize kucak açmalıyız” söylemi benimsemesi (Koca, 2022) bilahare Mayıs 2023 seçimleri öncesi hükümetin seçim beyannamesinde ifade ettiği “Onurlu, Gönüllü Geri Dönüş” stratejisi (Türkiye Yüzyılı, 2023) dikkate alındığında TİP, gerek göçmenleri geri gönderilecek bir toplumsal grup olarak görmeyerek gerekse de onları evrensel göç hukukunda karşılığı olmayan dini argümanlarla tanımlamayarak AK Parti'yle agonistik düzlemde karşı karşıya gelmiş ve metnin söylemini biçimlendiren kıstaslardan birini de bu agonistik çatışma oluşturmuştur.

SONUÇ

Demokrasinin de siyasal iletişimin de özü itibarıyla sabitlenip kapatılamayacak dinamik kavramları teşkil ettiği ve her iki nosyonun verili norm ve kaidelerle basitçe açıklanamayacağı gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde, popülizmin gerek demokrasi gerekse politik iletişim için habis/kötücül bir manaya mı geldiği yoksa alternatif siyasa üretimlerine, siyaset koşullarına ve pratiklerine kapı aralayarak ilerici ve özgürleştirici bir anlam mı taşıdığı sorusu hem politika bilimi hem politik iletişim alanlarındaki aktüelliğini korumaktadır. Kurumları ele geçirme, şahsileşme, yolsuzluk, adam kayırmacılık, çoğulculuk karşıtlığı ve otoriterlik üzerinden tanımlanan sağ popülizmin aksine demokratik, özgürleştirici ve ilerici bir potansiyel sunan sol popülizm üzerinden TİP'in siyasal kampanya metninin içeriğine bakıldığında kadınları, LGBTIQ+ ve göçmenleri yeni bir özne pozisyonu olarak tanımladığı, bu grupların kent hayatındaki görünürlüğüne

söylem düzeyinde yer verdiği ve plüralist bir toplum tahayyülünde söz konusu kamulara yönelik muhtelif seçim vaatleri takdim ettiği ortaya konulmuştur. Demokratik mücadelenin var olan hegemonyanın nasıl kurulduğunu anlamak, ona karşı savaşım yürütmek, ona karşı bir alternatif tahayyül etmek ve geliştirmek olduğu (Gençoğlu, 2023), politikanın, son otuz yıla egemen olan hegemonik pratiklerinden farklı şekillerde yapılabileceğinin iddia edilmesinde ve alternatif siyaset uygulamalarının aranmasında agonistik demokrasi modelinin ehemmiyet taşıdığı (Damar, 2023) ve sol popülist stratejide eşdeğerlik zinciri üretme amacının, demokrasinin radikalleştirilmesini mümkün kılacak yeni bir hegemonyanın inşası olduğu (Mouffe, 2019) önermeleri üzerinden TİP'in, farklılaşan kamuların eklemlenerek ve eşdeğerlik zinciri üreterek karşı hegemonik bir saldırı başlatma gizilgücünü siyasal kampanya metninde göz ardı ettiği saptanmıştır. Yeni bir sol kanaat hegemonya projesi geliştirmede eklemlenme ve eşdeğerlik zinciri, farklılaşan kamuların talep ve beklentilerinin kesişimselliğini incelemesi bakımından farklı tahakküm ve tabiiyet ilişkilerine yönelik önem teşkil etmektedir. Bu bakımdan TİP'in 2024 siyasal kampanya metninde olumsuzluk özelliğine sahip kamulara yönelik geliştirdiği dilsel pratiğe bakıldığında Mouffeyan eğilimli yeni bir sol kanaat hegemonya projesi geliştirme potansiyeli güçleşmektedir. Özellikle bu kamuların politik ve kültürel istemleriyle değil, ekseriyetle sınıfsal ve ekonomist bir doktrin üzerinden kampanya metninde temsil edilmesi TİP'in 2024 Yerel Seçimleri bağlamında oldukça sınırlı bir popülist söylem geliştirdiğini imlemektedir. Bu çalışmada sol popülist strateji TİP ve bu partinin 2024 yerel seçimlerindeki siyasal kampanya metni üzerinden incelenirse de sol popülizmin siyasal iletişim ve siyasal kampanyalar açısından taşıdığı demokratik ve ilerici form salt partiler nezdinde değil, sivil toplum örgütleri, aktivizm ve yurttaş inisiyatifleri açısından da çözümlenmeye olanak tanımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ü. (2019). Türkiye'de neoliberal popülizm, otoriterleşme ve kriz. *Toplum ve Bilim*, (147), 46-70.
- Akduran, Ö. (2021). Yerel siyaset, belediye hizmetleri ve LGBTİ+'ların kent hakkı. *KAOS GL Dergisi*, (180), 30-34.
- Akkaya, A. (2021). "Türkiye'de sol popülizm örneği olarak halkların demokratik partisi". Ulusaldan Küresele, Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı, 7-14, Işık Üniversitesi.
- AK Parti, (2023). *Türkiye yüzüylü seçim beyannamesi*.
- Aksoy, İ. U. (2024). Alternatif bir siyasa projesi olarak radikal demokratik yurttaşlık, 2023 seçimlerindeki siyasal kampanya metinlerinin agonistik demokrasi bağlamında çözülmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı*.
- Aslan, E. (2022). Türkiye'de LGBTİ+ haklarının serencamı, solda ne var ne yok. *KAOS GL Dergisi*, (185), 23-25.
- Ateş, K. (2023). "Popülizm ve demokrasi, bir kavramsal gerilimin kısa öyküsü". *Demokrasi kavram, kurum, süreç* (M. Çınar, Der.). 393-411. İletişim Yayınları.
- Balibar, E. (2019). *Demokrasiyi demokratikleştirmek özgür konuşma* (B. Yılmaz, Çev.). İletişim Yayınları.
- Balkılıç, Ö. ve Teke Lloyd, F. A. (2020). AKP'nin Suriyeli göçmen söylemini Türkiye'nin jeopolitik senaryosuyla birlikte okumak. *Alternatif Politika*, 12(3), 542-564.
- Baykan, T. S. (2019). Türkiye'de ideolojik ve programatik olmayan parti-seçmen bağları üzerine kavramsal bir tartışma, popülizm, personalizm, patronaj. *Toplum ve Bilim*, (147), 10-45.
- Bedirhanoglu, P. ve Saraçoğlu, C. (2023). "Demokrasi nereye, neoliberalizm döneminde demokrasi-cumhuriyet bağının kopuşu". *Demokrasi kavram, kurum, süreç* (M. Çınar, Der.). 375-392, İletişim Yayınları.
- Blommaert, J. ve Bulcaen, C. (2000). Critical discourse analysis. *Annual Review of Anthropology*, 29, 447-466.
- Ceyhan, Ç. (2021). "Popülizm zamanın ruhu mu? Faşizmin ayak sesleri mi?". *Siyasal iletişim politik olanı düşünmek ve araştırmak* (Ç. Y. Ünlü ve İ. Özdemir, Ed.). 195-205, Siyasal Kitabevi.
- Çayır, K. (2016). "Toplumsal sahnenin yeni aktörleri, yeni sosyal hareketler". *Yeni sosyal hareketler* (K. Çayır, Ed.). 11-30, Kaktüs Yayınları.
- Çelik, N. B. (1997). Radikal demokrasi, çoğulcu demokrasi ve sol. *Mürekkap Dergisi*, (7), 49-58.
- Çetinkaya, Y. D. (2021). "2008 isyanları üzerine", *Toplumsal hareketler tarih, teori ve deneyim* (Y. D. Çetinkaya, Der.). 9-18, İletişim Yayınları.
- Çörekçioğlu İshakoğlu, G. (2024). "Türkiye'de kadın ikilemi, muhafazakâr siyaset altında kadınların dönüşümü". *Piyasa, sandık ve başkan arasında Türkiye'de ekonomik dönüşüm ve tıkanma* (H. Tekgüç ve A. H. Yağcı, Der.). 129-160, İletişim Yayınları.
- Damar, E. (2023). "Agonistik demokrasi, popülizm çağında demokrasiyi yeniden düşünmek". *Demokrasi kavram, kurum, süreç* (M. Çınar, Der.). 101-119, İletişim Yayınları.
- de Vreese, C. H.; Esser, F.; Aalberg, T.; Reinemann, C. ve Stanyer, J. (2018). Populism as an expression of political communication content and style, a new perspective. *The International Journal of Press/Politics*, 23(4), 1-16.
- Demir, G. (2014). *PostMarksizm ve radikal demokrasi*. Patika Kitap.
- Demir, A. A. (2023). Gerçeği görüyoruz! Anayasa değişikliğine hayır diyoruz!. *KAOS GL Dergisi*, (193), 55-56.
- Şimşek, D. ve İçduygu, A. (2017). Giriş, uluslararası göç, politika ve güvenlik. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (140), 6-10.
- Durna, T. ve Kubilay, Ç. (2010). "Söylem kuramları ve eleştirel söylem çözümlemeleri". *Medyadan söylemler* (T. Durna, der.). Libra Yayınları.
- Esen, B. ve Yavuzylmaz, H. (2023). "Demokratikleşme, demokraside gerileme ve melez rejimler". *Demokrasi kavram, kurum, süreç* (M. Çınar, Der.). 337-359. İletişim Yayınları.
- Fairclough, N. (2001). "Critical discourse analysis". How to analyse talk in institutional settings, a casebook of methods (A. McHoul ve M. Rapley, Ed.). 25-40. Continuum.
- Fairclough, Norman, (2013). "Critical discourse analysis and critical policy studies", *Critical Policy Studies*, 7(2), 177-197.
- Gençoğlu, F. (2023). "Sivil toplum anlayışları ve demokrasi modelleri". *Demokrasi kavram, kurum, süreç* (M. Çınar, Der.). 135-153. İletişim Yayınları.
- Greven, T. (2016). The rise of right-wing populism in europe and the united states. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi, (2024). *Yerel demokrasi ile özgür kentlere seçim bildirgesi*.
- Handayani, D.; Heriyanto, H. ve Soemantri, Y. S. (2018).

- “Fairclough’s three dimension framework used on trump’s political speech, a critical discourse analysis (A Case Study of historic speech related to jerusalem as israel’s capital)”, Annual International Conference on Language and Literature, 1(1), 336-343.
- Horvath, J. (2009). “Critical discourse analysis of obama’s political discourse”. International Conference of Language, Literature and Culture in a Changing Transatlantic, 45–56.
- Işık, U. ve Rüşen, S. (2020). Radikal demokrasi bağlamında sol popülizmin imkânı, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 344-360.
- Jagers, J. ve Walgrave, S. (2007). Populism as political communication style, an empirical study of political parties discourse in belgium. *European Journal of Political Research*, 46(3), 319-345.
- Janks, H. (1997). Critical discourse analysis as a research tool. *Discourse, Studies in the Cultural Politics of Education*, 18(3), 329-342.
- Kalaycıoğlu, E. (2023). “Demokrasinin rejim olarak işleminde normların rolü”. *Demokrasi kavram, kurum, süreç* (M. Çınar, Der.). 177-188. İletişim Yayınları.
- Kaya, M. (2019). The potentials and challenges of left populism in turkey, the case of the peoples’ democratic party (HDP). *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(5), 797-812.
- Koca, B. (2022). “Kendi şehrimizde yabancı hale geldik, Kilis’te Suriyeliler karşısında yerliler”. *Suriyeliler her yerde!* (B. Koca ve D. Altınoluk, Der.). 9-17. İletişim Yayınları.
- Kır, H. (2023). Bir mücadele ve kazanım alanı olarak yerel yönetimler. *KAOS GL Dergisi*, (193), 38-43.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (2017). *Hegemonya ve sosyalist strateji radikal demokratik bir politikaya doğru* (A. Kardam, Çev.). İletişim Yayınları.
- Meydan, V. (2024). Sağ popülizm ve sol popülizm, Türk siyasal sisteminde ittifakların çatışması, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (60), 385-399.
- Molu, B. (2021). İHAM’ın türkiye’deki LGBTİ+’lara dönük ayrımcılık nedeniyle yapılan başvurularda verdiği kabul edilemezlik kararları üzerine bir değerlendirme. *KAOS GL Dergisi*, (180), 52-56.
- Mouffe, C. (2017). *Dünyayı politik düşünmek agonistik siyaset* (M. Bozluolcay, Çev.). İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2019). *Sol popülizm* (A. Yanık, Çev.). İletişim Yayınları.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541-563.
- Muedini, F. (2020). “Justice and development (AKP) attitudes towards the LGBTI community in turkey”. *Human rights in turkey assaults on human dignity içinde* (H. Aydın ve W. Langley, Ed.). 131-140. Springer.
- Müller, J. W. (2018). *Popülizm nedir?* (O. Yıldız, Çev.). İletişim Yayınları.
- Offe, C. (2016). “Yeni sosyal hareketler, kurumsal politikanın sınırlarının zorlanması”. *Yeni sosyal hareketler* (K. Çayır, Ed.). 47-73. Kaktüs Yayınları.
- Özçetin, B. (2021). “Giriş, medyatikleşme ve gösteri çağında siyasal iletişim, yeni mecralar, yeni aktörler, yeni kurallar”. *Siyasal iletişim politik olanı düşünmek ve araştırmak* (Ç. Y. Ünlü ve İ. Özdemir, Ed.). 9-29. Siyasal Kitabevi.
- Özdemir, İ. (2021). “Aktörler ve seyirciler, temsili siyaset ya da siyasetin temsili”. *Siyasal iletişim politik olanı düşünmek ve araştırmak* (Ç. Y. Ünlü ve İ. Özdemir, Ed.). 33-58. Siyasal Kitabevi.
- Sancar, S. (2014). İdeolojinin serüveni yanlış bilinç ve hegemonyadan söyleme. *İmge Kitabevi*.
- Sancar, S. (2023). Kadın hakları siyaseti, siyasetin eril karakterini değiştirmek. *Mülkiye Dergisi*, 47(1), 447-466.
- Taşkın, Y. (2023). “Demokrasi, tamamlanmamış bir projenin tarihsel yolculuğu”. *Demokrasi kavram, kurum, süreç* (M. Çınar, Der.). 311-335. İletişim Yayınları.
- Tekdemir, Ö. (2016). Radikal plüralist demokratik parti olarak HDP’nin “Başka Türkiye” önerisi, hasım politikası, agonizm ve popülizm. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1211-1240.
- Tümtaş, M. S. (2020). *Nöbetleşe dışlanma göç ve sosyal dışlanma döngüsü*, İletişim Yayınları.
- Türk, H. B. (2024). *AKP-101*, İletişim Yayınları.
- Türkiye İşçi Partisi, (2023). *Halkın kırmızı çizgileri seçim bildirgesi*.
- Türkiye İşçi Partisi, (2024). *Ranta, talana ve yoksulluğa karşı halkçı, kamucu, sosyalist belediyeçilik seçim bildirgesi*.
- Uslu, H. F. (2019). Riskleri ve vaatleriyle sol popülizm. *İmgelem*, 3(5), 255-271.
- Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi, (2023). *Buradayız birlikte değiştireceğimiz seçim bildirgesi*.
- Yılmaz, V. (2014). “Yeni anayasa sürecinde LGBTİ Hakları Hareketi’nin eşit yurttaşlık mücadelesi, çoğunlukçu demokrasiye karşı anayasal demokrasi”. *Farklılıkların Türkiye ve Avrupa’da bir arada yaşama tartışmaları* (A. Kaya, Der.). 169-185. Hiperlink Yayınları.

BİR SANATSAL İFADE BİÇİMİ OLARAK KARİKATÜRÜN İFADE HÜRRİYETİ VE KİŞİLİK HAKLARI EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ*

EVALUATION OF CARICATURE AS A FORM OF ARTISTIC EXPRESSION ON THE AXIS OF FREEDOM OF EXPRESSION AND PERSONAL RIGHTS

Sevinç KIRGIL

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Radyo-TV ve Sinema Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
ORCID ID: 0009-0009-7900-5552, sevinckrgl@gmail.com*

Prof. Dr. Ahmet ÇİFTÇİ

*Gazi Üniversitesi ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İletişim Hukuku ve Fikrî Haklar E. Öğretim Üyesi
ORCID ID: 0000-0002-0639-7761, ciftci.ahm@gmail.com*

ÖZ

Serbestçe düşünebilme, düşündüğünü serbestçe açıklayabilme ve yayabilme, demokrasi ile yönetilen ülkelerde kişilere tanınan olmazsa olmaz (sine qua non) nitelikteki hak ve hürriyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak “ifade hürriyeti” kavramıyla kavramsallaşarak anlam kazanan söz konusu ilkelerin varlığı ile sanatsal ifade biçimleri, fikir ve sanat eserleri ortaya çıkmaktadır. Varlık sebebini ifade hürriyetinden alan sanat, gerek uluslararası gerekse de ulusal düzenlemelerle korunmaktadır. Ne var ki, bu denli anlam atfedilmiş ve koruma altına alınmış olmasına rağmen kimi sanat alanında bu hürriyetin hukukun çizdiği çerçevenin dışına taşar nitelikte bir yaklaşımla çeşitli sebepler öne sürülerek daraltılmaya çalışıldığı görülmektedir. Eleştirel, iğneleyici ve hicivsel dili ve üslubu ile karikatür, bu daraltmaya maruz kalan ve tepkiyle karşılanan sanatsal ifade biçimlerinin başlıcalarındandır. Her ne kadar söz konusu eserler varlık koşulunu hak ve hürriyet kavramlarından almakta iseler de zaman zaman eleştiri sınırlarını aşar nitelikte kişilerin kişilik haklarına zarar verici unsurlar da taşıyabilmektedirler. Hiçbir hak ve hürriyette olmadığı gibi ifade hürriyeti de kişilere sonsuz ve sınırsız bir kullanım yetkisi vermemektedir. Bununla birlikte ifade hürriyetine gereğinden fazla müdahale edilmesi de sansüre sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada fikir ve sanat eserleri vasıtasıyla kişilik haklarının ihlali konusu, karikatür özelinde hem kişilik hakları hem de ifade hürriyeti kavramlarıyla ilişkisi bakımından irdelenmekte, söz konusu kavramlar ile ortaya çıkan ihlaller somut örnekler de göz önünde tutularak tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Karikatür, İfade hürriyeti, Kişilik hakları, Sansür, Oto-sansür

ABSTRACT

Being able to think freely, expressing one's thoughts freely and disseminating them are observed as indispensable (sine qua non) rights and freedoms granted to people in countries governed by democracy. With the existence of these principles, which generally gain meaning by being conceptualized with the notion of “freedom of expression”; forms of artistic expression, works of thought and art emerge. Art, which derives its reason of existence from freedom of expression, is protected by both international and national regulations. Nevertheless, although it has been given so much meaning and is under protection; it is observed that in some fields of art, this freedom is tried to be restricted by putting forward various reasons, with an approach that goes beyond the framework drawn by the law. Caricature; with its critical, sarcastic and satirical language and style, is one of the main forms of artistic expression that has been subject to this narrowing and is met with reaction. Although the works in question derive their requirements of existence from the concepts of right and freedom, they sometimes contain elements that go beyond the limits of criticism and harm the personal rights of people. Just like any other right or freedom, freedom of expression does not give people an infinite and unlimited power to use it. However, excessive interference with freedom of expression can also lead to censorship. In this context, in this study; the issue of violation of personal rights through works of thought and art is examined in terms of its relationship with both ‘personal rights’ and also ‘freedom of expression’ concepts in the case of caricature; the violations arising from these concepts are discussed by taking concrete examples into consideration as well.

Keywords: Caricature, Freedom of expression, Personal rights, Censorship, Self-censorship

* Bu çalışma, Sevinç KIRGIL'ın Prof. Dr. Ahmet ÇİFTÇİ danışmanlığında yürütmekte olduğu doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

İnsanın iletişim ihtiyacı ve bu ihtiyacın giderilmesiyle ortaya çıkan sorunlar geçmişten günümüze insanlık tarihini meşgul eden konuların başında gelmektedir. Soyut düzlemdeki düşüncelerin kelimeler ve işaretler gibi çeşitli simgeler ile somutlaşarak bir ifade formu kazanması ile ortaya çıkan iletişim kavramı, teknolojinin gelişip kitle iletişim teknolojilerinin de yaygınlaşmasıyla daha da karmaşık bir hâl almıştır. Zaman içerisinde bu iletişim ihtiyacının her bir kitle iletişim aracının yapıları da göz önünde tutularak giderilmesi yönünde çeşitli düzenlemeler yapılması ihtiyacı doğmuştur. Kuşkusuz bu düzenlemeler için hukukun egemen olduğu demokratik yönetim yapılarının varlığı ön koşuldur. Bu ilkelerin sahiplenilmesi ve yaşatılması elbette ki ülkeden ülkeye değişecek olmakla birlikte burada ifade edilmek istenen bu ilkelerin demokratik yönetimlerde anlamlı bir karşılığı olduğu, ancak ve ancak demokratik yönetimlerde bu ilkeleri koruma yönünde bir tutum sergilendiğidir. O halde, basın-yayında iletişimin gerçekleştirilmesi, alelade bir eylem değildir. Aksine hak ve hürriyet zırrına bürünmüş olmasıyla demokratik yapılarda bir gücü de temsil etmektedir. Bu gücün ne denli sorumluluk duygusundan hareketle, kamu yararı ve meslek etiği gözetilerek yapıldığı, günümüzün en önemli sorunsallarından birini teşkil etmektedir. Bu çalışmada, basın mesleğinin icrasında şaşan hak-hürriyet dengesine karikatür özelinden hareketle eleştirel bir bakış sunulması amaçlanmaktadır.

Hak (*right*) ve hürriyet/özgürlük (*freedom*) kavramları, birbirlerinin varlığı ile anlam kazanan kavramlardır. Bu kavramlar, “birbirinin ayrılmazı, birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde olup birinin yokluğu ötekini anlamsızlaştıracak derecede iç içe girmiş bir birliktelik” (Bilgin, 1998, s.702) ifade etmektedir. İnsanın sadece insan olması ile kazanmış olduğu bu haklar ve hürriyetler geçmişten günümüze uğruna mücadeleler verilmiş bir ideali, insanlık tarihinde derin izler bırakmış değerler bütününe ifade etmektedir. Bunlar öylesi mücadelelerdir ki uğruna kişilerin temel hakkı olan yaşam haklarının bile ellerinden alınması ile sonuçlanabilmektedir. İfade hürriyeti de adeta kısır döngü şeklinde süreklilik arz eden mücadeleleri ile insanlık tarihine kazanmış başlıca hürriyetlerdendir. İfade edilenlerin ifade edenlerden bağımsızlaşarak varlık kazanması ile adeta ölümsüzleşmekte oluşu, ifade hürriyetini müdahalelere açık kılmaktadır.

İnsanlık tarihinde insanın varoluş mücadelesinde ne yazık ki bu haksız müdahalelerin örneklerine sıklıkla rastlanılmaktadır. Oysa insan için düşündüğünü ifade edebilmek, bir yeti olmanın dışındadır. Sosyal bir varlık olan insan, diğer insanlarla etkileşim içerisinde süregiden hayat döngüsünde varlık gösterebilmek, var olabilmek adına düşündüklerini, inanışlarını çeşitli şekillerde dillendirmek, ortaya koymak güdüsü içerisinde dir. Kendisinin söz hakkının olduğunu bilmek, inanışlarını serbestçe dillendirebilmek kişinin varlığını anlamlı kılmaktadır. Kişinin varlığını anlamlı kılan, onun söz hakkı olan bir birey olarak kabul görmesini sağlayan özsel olarak ifade hürriyetinin varlığı ise hangi sebep bu hürriyeti kullanmaktan alıkoymayı mazur görebilmektedir? Diğer yandan hak ve hürriyetler her biri tekliklerinde ve bütünlüklerinde bu denli anlamlı ve özelse o halde birini diğerinden önde, üstün, önemli ve anlamlı kılan ne olacaktır? Bu temel sorunsallardan hareketle araştırmada ifade hürriyetinin bir kullanım biçimi olarak sanat ve yaratım ürünü olarak karikatür ele alınmakta; karikatür ile bir yaratım ürünü, bir eser ortaya koyan kişinin ifade hürriyetini kullanımının kişilik hakkı gibi başka hak ve hürriyetlerle çatıştığı durumlarda ilkesel olarak uygulanması gerekenlere yönelik genel kabullerin uygulamada işlerliğinin olup olmaması hususu çeşitli somut örnekler üzerinden değerlendirilmekte ve tartışılmaktadır.

1. DEMOKRATİK HUKUK DEVLETİ BAKIMINDAN İFADE HÜRRİYETİNİN ANLAMI, ÖNEMİ VE KAPSAMI

İfade hürriyeti (*freedom of expression; freedom to speak; freedom of expression and dissemination of thought; freedom of speech*), hem pek çok hürriyetin ön koşulu hem de varlık koşulu olan niteliğiyle “olmazsa olmaz” (*sine qua non*) bir hürriyettir. İfade hürriyeti kavramı literatürde; düşüncüyü açıklama hürriyeti, düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyeti, söz hürriyeti, izhar hakkı vb. çeşitli kavramlarla birbirinin yerine geçer şekilde kullanılmaktadır. Bununla birlikte tüm bu kavramların aynı kapsama sahip olmadığı, aynı şeyi vurgulamada yetersiz kaldığı ve birbirinin yerine kullanılamayacağı yönünde düşünceler de mevcuttur. Kavramsal kullanımlardaki özen sorununun bir başka boyutu, düşünce hürriyeti ile düşüncüyü açıklama hürriyetinin birbirinin yerine kullanılmasına ilişkindir. Can’a göre;

Düşünce hürriyeti literatürde sıkça düşüncüyü açıklama hürriyetinin yerine kullanılmaktadır. Oysaki her iki hürriyet bağımsız, birbirinden açıkça

farklılık arz eden, birbirine karıştırılmaması gereken temel haklardır. Düşünce hürriyeti içsel bir işlem, düşünceyi açıklama hürriyeti ise bu içsel eylemin dış aktarılmasıdır. Düşünceyi açıklama hürriyeti dışsal dünya üzerinde bir etki doğururken ya da doğurmayı amaçlarken, düşünce hürriyeti bir *forum internum* olarak kalır ve dışsal dünyada bir etki doğurması mümkün değildir (2001, s.88-90).

Burada bahsi geçen konulara ilişkin terim birliklerinin olması önemli olmakla birlikte hürriyet gibi soyut kavramlar söz konusu olduğunda kişilerin dimağında açığa çıkan görünüm farklılaşabilmektedir. Hele ki geçmişten günümüze hürriyet kavramına dair bile ortak bir görünüme, ortak bir algılayışa kavuşamamışken ifade hürriyetinin gerektiğince anlaşılabilirliğini düşünmek oldukça ütöpik olacaktır.

İfade hürriyeti öylesi bir hürriyettir ki varlığı sayesinde basın hürriyetinden, sinema hürriyetinden, radyo hürriyetinden, televizyon hürriyetinden, internet hürriyetinden... vb. kısaca kitle iletişim hürriyetinden (basın-yayın hürriyetinden) bahsedilebilmektedir. İfade hürriyeti bu niteliğiyle adeta bir “kavşak hürriyet” (Yayla, 2008, s.160) formundadır. Çiftci’nin çeşitli çalışmalarında (2007; 2019), tüm bu hürriyetler ifade hürriyetinden doğan yapılarına işaret edilerek şematize edilmektedir.

Sanat hürriyeti de yine varlık koşulunu ifade hürriyetinden alan ve bu hürriyetin üzerine inşa edilen bir hürriyettir. İfade hürriyeti ve ilişkili bahse konu tüm hürriyetlerin kullanımı; kişilerin bilgi ve düşüncelere serbestçe erişebilmesi, eriştikleri tüm bilgi ve düşünceleri serbestçe yorumlayabilmesi, eleştirebilmesi ve nihayetinde her vasıta ile serbestçe açıklayabilmesi, yayabilmesi ile mümkündür (Dönmezer ve Bayraktar, 2013; İçel, 2023; Sarmaşık, 2022). Kişinin dimağında harmanlanan bu düşüncelerin, bu düşünsel süreçlerin sonucunda özgün sanatsal ve bilimsel üretimden söz edilebilmektedir. Düşünülenin dışa vurulamadığı ortamlarda ne toplumsal ne sanatsal ne de bilimsel gelişimsel süreçlerden bahsetmek mümkün olacaktır. Ancak ve ancak serbestçe ortaya konan düşüncelerin birbiriyle çarpışabildiği ortamlarda yeni özgün düşünceler doğabilir; biri bir tez öne sürer, akabinde bir diğeri bu tezi çürütmek için antitez öne sürer ve sonuç olarak düşüncelerin çarpışmasından sentez ortaya çıkar. Şahbaz (2007, s.22) bu süreci “düşünsel evrim” olarak nitelemektedir. Düşünsel evrim, değişimi gerekli kılmaktadır; değişim ise farklı bakış açılarına

şans verebilmek ile mümkündür. Başka pencerelerden görünen manzaranın güzelliği ile hiç karşılaşmadıysa insan, bu manzaranın güzel olmadığına yönelik peşin hüküm nasıl verebilmektedir? Tüm bu sebeplerle, her ne kadar ortaya konan ifadeler hoşla gitmese bile önyargılardan ve peşin hükümlerden uzaklaşarak meseleye hoşgörülle yaklaşmak hürriyetlere anlam atfedilen demokratik toplumlarda son derece önemlidir.

Bununla birlikte, kimi demokratik ülkelerde de genelde hürriyetlere özeldir de ifade hürriyetine ilişkin kısıtlayıcı ve baskılayıcı, hakkın özüne dokunan ve/veya hakkı ortadan kaldıran, “baskı tipi dolaylı sınırlandırma yollarının”¹ uygulanması suretiyle açık ve/veya örtük bir biçimde sansürün uygulandığı da gözlemlenmektedir. Boyutu ne olursa olsun baskılamak, düşünülünü ortadan kaldırmamakta olup, sıklıkla düşünülünün daha da etkin bir şekilde yayılımına sebebiyet vermektedir. Bu tespiti destekler nitelikte bir görüşe göre; “İfade edilmesine izin vermemek bir fikrin doğmasına, gelişmesine, şekillenmesine engel olamaz. Bunun böyle olduğu birçok tarihi tecrübeyle ispatlanmıştır. Hatta tersi daha doğrudur: Bastırılmak istenen fikirler daha hızlı gelişmekte ve daha kolay yayılıp kuvvetlenmektedir” (Yayla, 2008, s.165).

Demokrasi ile yönetildiği iddia edilse de böylesi demokrasi ile bağdaşmayan uygulamaların sıklıkla gözlemlendiği yönetim biçimleri ancak ve ancak “biçimsel demokrasi” (Değer, 1995, s.236) olabilir. Biçimsel demokrasinin hâkim olduğu ve baskı tipi uygulamalarla kişilerin ağzını açmaya korkar niteliğe getirildiği ülkeler medenî ülkeler sınıfında yer alamaz. Ezcümle; “Fikir ve bilim adamlarını, yazar-

¹ Dönmezer ve Bayraktar, baskı tipi dolaylı sınırlama yollarının açık ve/veya örtük bir biçimde uygulanmasının basın-yayın sektörü ve basın-yayın hürriyeti bakımından ciddi bir sorun teşkil ettiğine değinmekte, bu baskıları şu başlıklara ayırarak sınıflandırmaktadır: “Kanunların uygulama biçiminden çıkan baskılar, ekonomik baskılar, siyasal baskılar, idari baskılar, suç olarak nitelenen eylemler” (Dönmezer ve Bayraktar, 2013, s. 148-156). Unutulmaması gerekir ki baskı ile gerçekleştirilen, susturmanın ve yıldırmanın amaçlandığı eylem biçimleri (sansüre ve oto-sansüre sebebiyet verebilecek olması nedeniyle) demokratik ülkelerde istenen bir şey değildir ve kabul edilemez. Nitekim, bu tip baskılara, bu yıldırma politikalarına dayanamayan kuruluşlarda basın mensubunun işine son verilmesi ve hatta yayın faaliyetine tümünden son verilmesi yönünde uygulamalar da gözlemlenebilmektedir. İşte, bu durumda hakkın özü onarılamaz derecede zarara uğramakta; sansür ve oto-sansür yaygınlaştırılmaktadır.

çizerleri, kanaat açıklayanları taciz eden, düşünce suçlusu konumuna düşüren, mahpuslara tıkan, insanları ağzını açmaktan korkar hale getiren hiçbir ülke medenî ülkeler sınıfında yer alamaz” (Yayla, 2008, s.174). Demek ki burada önemli olan ülkelerin şeklen demokrasi ile yönetilmesi değil, demokratik ilkelerin kitlelerce de benimsenip fiiliyatta da uygulanabilmesidir. Bu ilkelerin pratikte anlamlı karşılıklarının gözlemlenebilmesi söz konusu ülkelerin medeniliklerini de ortaya koyan somut birer veridir.

Toplum içerisinde herkesin aynı şekilde düşünmesi ve düşüncelerini aynı şekilde ifade etmesi beklenemez; farklı farklı bakış açıları süzgecinden geçirilerek değerlendirilen her olguya ilişkin aynı sonuca varılabileceğini düşünmek hayatın olağan akışına aykırı bir husustur. Varılan sonuç, toplumun genel kabulünden farklı nitelik arz etse ve hoş gitmese de kişilerin düşüncelerini ortaya koyabilmeleri son derece önemlidir. Herkesin aynı şekilde düşündüğü ve aynı sonuca vardığı bir yaşam formunda sanatsal ve bilimsel üretimden bahsedilemez. Nitekim ifade hürriyetinin olmadığı ülkeleri çorak tarlalara benzeten Yayla’ya (2008, s.174) göre, “İfade hürriyeti yaratıcılığı ateşleyen fitildir. İfade hürriyeti insanlığın barbarlıktan uygarlığa geçişinin yoludur. İfade hürriyetini budamak ise uygarlıktan barbarlığa geçişin patikasıdır.”

Buradan yola çıkılarak değerlendirildiğinde; her ne kadar ülkemizde uygulamada sorunlar gözlemlense de hak ve hürriyetlerin uluslararası düzenlemeler göz önünde tutularak hem Anayasal düzlemde hem de yasalarda düzenlendiği görülmektedir. Örneğin, düşünce hürriyeti ve ifade hürriyeti birbirine bağlı, birbirini gerektiren hürriyetlerdir. Bu sebeple Anayasada m. 25’de düşünce hürriyeti düzenlendikten hemen sonra m. 26’da ifade hürriyeti düzenlenmiştir. İfade hürriyeti, Anayasal korumaya sahip bir hürriyettir ve Anayasadaki yer alışı bakımından negatif statü haklarına girmektedir. İfade hürriyeti, 1982 Anayasasının 26. maddesinde “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” başlığı altında düzenlenmektedir. Maddenin 1. fıkra hükmüne göre, “herkes, düşünce ve kanaatlerini; söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir...” (Anayasa m.26, f.1). Burada, ifade etme biçimleri tek tek sayılmış, akabinde başka yollarla da icra edilebilmesi hususu belirtilerek ucu açık bırakılmıştır. Kişilerin bazen söze, yazıya, resme ihtiyaç duymaksızın

vücut dillerini kullanarak kendilerini ifade ettikleri de görülmektedir. Örneğin, pandomim. Sözsüz bir anlatı sanatı olan pandomimin bir şey ifade etmediğini söylemek mümkün müdür? Bu ve benzeri örnekler düşünülerek kanun koyucu tarafından maddeye “başka yollarla” nitelemesi koyulmuştur. Ayrıca, maddede düşünceyi açıklama ve yaymanın kapsamı, düşünce açıklamanın hangi vasıtalar ile mümkün olduğu gibi hususların yanı sıra sınırlandırılma koşulları da açıkça belirtilmektedir. Burada sınırlandırma sebeplerinin açıkça belirtilmiş olması ve ne şekilde sınırlandırılabilirliğinin genel çerçevesinin çizilmesi ile hürriyete müdahalede keyfi tutumları önleyici bir tutum takınıldığı görülmektedir.

Her ne kadar sınırlandırma olarak ifade edilse de bu tip hürriyetin çerçevesini belirleyen ilkeleri “düzenleme” olarak algılamak gerekmektedir. Nitekim, doktrinde de bu ilkelerin düzenleme niteliğinde olduğu, bu niteliğiyle de hakkın kullanımını ortadan kaldırıcı bir amaç güdümediği çeşitli çalışmalarda (Dönmezer ve Bayraktar, 2013; İçel, 2023) sıklıkla vurgulanmaktadır. Toplumdaki her bir birey için bu hürriyetlerin eşit bir şekilde kullanımının sağlanması² bağlamında devletlerin düzenleyici bu ilkelere ihtiyacı vardır fakat bunun yanında devletlerin bu hürriyetlere gereğinden fazla müdahale etmesi ise demokratik toplumlarla bağdaşan, demokratik toplumlarda istenen bir şey olamaz. O halde, ifade hürriyeti söz konusu olduğunda devletlerin hürriyetin sağlanmasında aktif rolü olmalıyken hürriyete müdahalede ise pasif rolü olmalıdır (Dönmezer ve Bayraktar, 2013).

Temel haklar ve hürriyetlerin sınırlandırılması esnasında hak ve hürriyeti ortadan kaldırıcı yaklaşımlardan kaçınılması gerektiği hususu ve gözetilmesi gereken ilkeler Anayasanın 13.

² Anayasalarda kişilere tanınan hak ve hürriyetler, ne bir sınıfa ne bir zümreye aittir. Nitekim Anayasanın 12. maddesinde, “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.” (Anayasa m.12, f.1) denmek suretiyle bu husus vurgulanmaktadır. Kişilerin statüsüne, sınıfına, cinsiyetine vb. onları birbirinden ayıracı niteliklere bakılmaksızın eşit kullanım hakkının sağlanması devletlerin temel yükümlülüklerindendir. Ne var ki, yabancıların bu hak ve hürriyetlerden yararlanımı konusunda çeşitli daraltmalar da yapılabilmektedir. Milletlerarası hukukta da hâkim olan bu anlayışın Anayasamız bakımından karşılığını 16. maddedeki “temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak, kanunla sınırlanabilir.” (Anayasa m.16, f.1) ifadesinde görmek mümkündür. İçel’in (İçel, 2023) de vurguladığı yabancılar bakımından uluslararası boyuttaki kabul gören bu husus, ifade hürriyetinin aktif süjesinin kişiler oluşunu değiştirmemektedir.

maddesinde açıkça belirtilmektedir. İfade hürriyetinin, aynı zamanda bir temel hak ve hürriyet olması sebebiyle bu hakkı kullanan kişilerin temel hak ve hürriyetlere ilişkin Anayasada öngörülen bu ilkeleri de göz önünde tutması gerekmektedir. Anayasanın 13. maddesindeki “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”(Anayasa m.13, f.1) hükmüyle keyfiyetin, keyfi sınırlandırmaların önüne geçilmeye ve genel bir çerçeve belirtmeye çalışılmaktadır. Sınırlandırmanın ancak ve ancak Anayasa ve kanunda belirtilen hallerle mümkün olduğu, sınırlandırmanın da bir sınırı olduğu vurgulanmaktadır.

Anayasa m. 13’de belirtilen genel çerçeve ile yetinilmeyip ifade hürriyeti bakımından söz konusu olan sınırlandırma sebepleri tek tek ve açıkça belirtilmiştir. Bu belirleyiş ile yoruma açık bir durumun kalmaması ve keyfi müdahalelerin önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Zira keyfi müdahaleler hürriyetlerin özlerine dokunabilmekte olduğu gibi sansüre ve/veya oto-sansüre de yol açabilmektedir. Buna göre ifade hürriyetine ilişkin belirlenmiş sınırlama sebepleri şöyledir:

Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi (Anayasa md.26, f.2).

İfade hürriyeti ve ifade hürriyeti temelinden yola çıkan tüm hürriyetlere ilişkin sorunlu durumlara bakıldığında kavramlara ilişkin ezbere değerlendirmelerin ve yanlış kanıların bu sorunlu durumlara yol açan esas unsur olduğu görülür. Yanlış bilinen şey, haliyle yanlış da uygulanacaktır. Bir toplumda, hürriyete ilişkin hiçbir ilkeden ve mevzuattan haberi olmayan, kendi hürriyetini herkesin hürriyetinden önde gören, hür olabilme uğruna her türlü değeri alaşağı edebilecek nitelikteki yönelimler fazla ise o toplumda hürriyetin gerçek anlamını bulabilmesi beklenemez. Böylesi bir

yaşam formunda hürriyete atfedilen her türlü sonsuzluk ve sınırsızlık, kadük kalacak; karşılığını bulamayacaktır. O halde, hürriyet fikri bir ideal, varılması gereken bir ülkü olarak sonsuzluk ve sınırsızlık ifade etmektedir. Fakat fiiliyatta bu kavramların gereksinim duyduğu bilgisel temelin ve fikri olgunluğun mevcut olmadığı toplumsal-sosyal şartlar, sonsuzluk ve sınırsızlık fikrinin ütopyadan ileri gidememesi ile sonuçlanmasını sağlamaktadır.

Burada hürriyetin sadece benim kavuşmam gereken bir ülkü olarak değil tüm insanlığın kavuşması gereken bir ülkü olarak kabul edilmesi hususu son derece önemli olup bu konuda tüm çıkar hesaplarından ve bencil yönelimlerden sıyrılarak özgeci (diğerkâm)³ bir tutum takınılması olmazsa olmaz olmalıdır. Buna istinaden, temel hak ve hürriyetler kanunda düzenlenirken, bu hak ve hürriyetlerin kullanımının ödev ve sorumluluk doğuracağı hususuna da kanun koyucu tarafından özellikle vurgulanma ihtiyacı duyulmuştur. Bu motto, Kant’ın şu sözü ile de örtüşmektedir: “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (Kant, 2013, s.46; Oskay, 2023, s.9). Çeşitli çıkar hesapları uğruna kişilerin araçsallaştırıldığı günümüz dünyasında bu motto ne yazık ki yeterince anlaşılamamakta, içselleştirilememekte ve uygulanamamaktadır. Oysa amaçlar uğruna kişiler araçsallaştırılmamalı, kendi hürriyetlerini yaşayabilmeleri uğruna başkalarının hürriyetleri budanmamalı, yok edilmemeli, atıl bırakılmamalıdır. Yaşam pratiğindeki milyonlarca eylem olasılığı içerisinde böylesi bir yaklaşımı seçmek, kuşkusuz erdemli bir tavır gerektirmektedir. Hayat döngüsü, seçimler ve sonuçlardan ibarettir ve bu seçimin hürriyet kavramı bakımından sonucu, yaşatmak ve yok etmek üzerinedir. Erdemli olan seçildiğinde herkes için de iyi olan seçilmiştir zira

³ Diğerkâmlık kavramı ilk defa A. Comte tarafından ortaya atılmış bir kavram olup, kavramda, “eylemlerin hepsinde bencillığe galip gelinerek, insanlığın menfaati esas alınmak suretiyle, başkalarının yararını kendi yararı kadar gözetme...” gibi hususlar vurgulanmaktadır (Malçok, 2021). Diğer yandan sadece, “diğerini düşünme, empati kurma” olarak da sınırlandırılmaz. Kavram, tüm bunları aşar niteliğiyle bütünü faydasını kendi faydası kadar anlamlı, değerli bulma ve beraber yaşatılamadıkça anlam-sızlaştığını düşünme yönleriyle kimilerince Voltaire’in kimilerince de Evelyn Beatrice Hall’ün söylediği iddia edilen (Aşık, 2016) sözü anımsatmaktadır: “I disapprove of what you say, but I will defend to the death your right to say it (Söylediklerinize katılmıyorum ama onları söyleme hakkınızı ölümüne savunurum).”

bu seçimin temelinde ödev ve sorumluluk duygusu yatmaktadır ve bu da hürriyeti kavramsal olarak yaşatan yegâne unsurdur; diğer yandan sadece kendi hürriyetinin yaşatılması uğruna başkalarının hürriyetlerinin budanabilmesi fikri ne erdemle, ne etikle, ne de ödev ve sorumluluk kavramlarıyla bağdaştırılabilir. Bu sebeple, hürriyeti kavramsal olarak budaması, eksiltmesi sebebiyle kanaatimizce bu yaşam pratiğinde aşırı hürriyet gerçek hürriyetin düşmanıdır ve bir ide, bir ideal, bir ülkü olmaktan ileri gidememektedir. O halde Anayasa m. 12, f.2’de belirtilen ödev ve sorumluluk ilkesini şiar edinerek öyle eyleyelim ki kendi hak ve hürriyetimizi mümkün kılarken başkalarının hak ve hürriyetlerini imkânsız kılmayalım. Hem son olarak hem de meselenin en başında -özelde ifade hürriyeti için genelde de hürriyet kavramı için- vurgulanması gereken husus mutlak ve mutlak olarak bu olmalıdır.

2. SANAT HÜRRIYETİ İLE İLİŞKİSİ BAKIMINDAN KARİKATÜR

İfade hürriyeti ve varlığını bu hürriyete borçlu olan sanat hürriyeti Anayasal olarak açıkça düzenlenmiş hürriyetlerdir. Çalışmanın ilgili kısmında ifade hürriyetine ilişkin tespitlerde Anayasa md. 26’ya değinilmiş, bilim ve sanat hürriyeti gibi hürriyetlerin varlık koşulu olan niteliği vurgulanmıştı. Uluslararası mevzuatla paralel olan bu açıkça belirleniş, aynı zamanda bu hürriyetlere özel önem atfedildiğinin de bir simgesidir. Sanat hürriyeti, Anayasada md. 27’de “bilim ve sanat hürriyeti” başlığı ile düzenlenmekte olup; maddede bu bağlamda “herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma yapma hakkına sahiptir” (Anayasa m.27, f.1) hükmüyle de kapsamı belirtilmektedir.

İfade hürriyeti ve Anayasa md. 26, sanat hürriyeti için bir ön koşulsu; o halde kanun koyucunun neden bilim ve sanat hürriyetini tekrar düzenleme gereği duyduğu hususunda geçerli olacak tek açıklama elbette ki demokratik hukuk devleti bakımından taşıdığı anlam olacaktır. Bilimsel üretim ve sanatsal yaratım açıkça belirtilerek ve tekrar tekrar vurgulanarak korunmakta; bu hürriyetleri hem koruma hem de geliştirme yönünde devletin sorumluluğu hatırlatılmakta; aynı zamanda öze dokunabilecek fazla müdahalenin de hürriyetin kullanımındaki olumsuz etkisi konusunda uyarılar yapılmakta; böylelikle de yoruma açık muğlak

bir anlayışın önüne geçilmektedir.

Bununla birlikte, çalışmanın ifade hürriyetini ele alan kısmında da değinildiği üzere, Anayasanın 12. md.’sinin 1. fıkrasında statüsüne, gelirine, cinsiyetine vb. kişilerin ayırıcı niteliklerine bakılmaksızın herkesin (kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez olarak) temel hak ve hürriyetlere sahip oluşu düzenlenmekte ve 2. fıkrasında ise bu temel hak ve hürriyetlerin kullanımının ödev ve sorumluluk doğuran yapıları ifade edilmektedir. O halde, hiçbir hak ve hürriyette olmadığı gibi sanat hürriyetinde de sanatsal yaratım, ödev ve sorumluluk duygusundan muaf olamaz. Burada konuya bir parantez açarak aksi görüşe yer vermek gerekirse; Anayasa Mahkemesi’nin konuya ilişkin vermiş olduğu (AYM, İrfan Sancı Kararı, B. No: 2014/20168, 26/10/2017) kararını eleştiren bir çalışmaya (Karan, 2018, s.138-139) göre; bir kitabın müstehcen olduğu iddiasına ilişkin Anayasa Mahkemesi’nin almış olduğu kararda konunun 26. madde ile 28. madde bakımlarından değerlendirildiği, kararda 28. maddede “genel ahlâkın korunması” sebebinin meşru bir sınırlama sebebi olarak kabul edilmesine hükmedildiği, (konuyu basın hürriyeti ile ilişkilendirerek yorumlayan mahkemenin bu yorumu eleştirilerek) konunun bilim ve sanat hürriyetine girmesi sebebiyle esasında md. 27 ile ilişkilendirilmesi gerektiği, orada da ‘genel ahlâka’ ilişkin bir kriter olmadığı, bununla birlikte Anayasa Mahkemesi’nin konuyu basın hürriyeti kapsamında ele almış olduğu için ödev ve sorumlulukla da ilişkilendirdiği, oysa bilim ve sanat hürriyetinin ödev ve sorumlulukla ilişkilendirilemeyeceği ve hatta sanat eseri niteliğinde bir çalışma ile ödev ve sorumluluk ifadelerinin yan yana gelmesinin sanatsal ifade hürriyetinin özüne aykırılık oluşturacağı düşüncelerine yer verilmektedir. Bu görüşe katılmamakla birlikte, sanatsal bir ifade biçimi özelinde aksi bir görüşün mevcudiyetine atfen bu görüşe burada yer verilmesi tarafımızca yerinde görülmüştür. Ne de olsa ifade hürriyetinin gereği olarak hoşla gitmese dahi aksi görüşler de yaşamaya değerdir. Kanaatimizce bahse konu Anayasa Mahkemesi kararında “ödev ve sorumluluk” ilkesine vurgu yapılması son derece doğaldır, son derece doğrudur; zira bu, yukarıda da ele alınan Anayasanın 12. maddesi gereğidir ve 12. madde tüm temel hak ve hürriyetler bakımından genel bir ilkedir. Dolayısıyla, Anayasa bakımından tanınan tüm hak ve hürriyetler, ödev ve sorumluluk duygusundan azade olamaz; haliyle sanat hürriyeti için de durum budur.

Sanatsal yaratım nesnesine ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer husus ise üretilen her ürünün eser sayılıp sayılmayacağı karmaşasına ilişkindir. Her ne kadar sanat hürriyetine özel önem atfedilmiş olsa da üretilenin eser vasfı taşıyabilmesi için belli kriterlere sahip olması gerekmektedir. Eser kavramına ilişkin olarak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun (FSEK) ilgili maddelerine kısaca değinmek gerekmektedir. 5846 sayılı Kanun'un 1/B maddesinde eser kavramı, "sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulleri" (FSEK m.1/B f.1,a) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım doğrultusunda akabinde; eser çeşitleri de ayrıca ve her biri ayrıntılı olarak düzenlenmektedir. Buna göre ilgili kanunda; ilim ve edebiyat eserleri (md.2), musiki eserleri (md.3), güzel sanat eserleri (md.4), sinema eserleri (md.5) ve ayrıca işlenmeler ve derlemeler (md.6) düzenlenmiş olup her birinin alt başlığı içerisinde kapsamları da belirtilmiştir. Bir yaratım ürünü olarak karikatür ise bu eser türleri içerisinde 4. maddede güzel sanat eserleri başlığı altında düzenlenmektedir. Bu bağlamda, eser niteliği taşıyabilme unsuru olarak da estetik değere sahip olma niteliği açıkça vurgulanmaktadır. O halde, Kanunda da belirtildiği üzere, sadece sahibinin hususiyetini taşıyan ve estetik nitelik taşıyan yaratım ürünleri bu kapsamda eser olarak görülebilmekte ve bu kapsamda korunabilmektedir.

Sanatsal üretim; sözle, yazıyla, resimle, hareketli görsel öğelerle vb. çeşitli ifade biçimlerinin bir araya gelişiyle çok geniş bir alanı oluşturmaktadır. Bazen bir roman, bazen bir şarkı, bazen bir sinema filmi, bazen bir heykel, bazen de bir karikatür olarak karşımıza çıkan ifade biçimleri, farklı farklı yolları, farklı farklı araçları kullansa da sanat çatısı altında toplanmaktadır. Bahse konu bu sanatsal üretim biçimlerinden biri de görsel ve sözel öğelerin çarpıcı ve ironik bir biçimde harmanlanması ile oluşan karikatürdür.

Her ne kadar bu ifade biçimi tek bir kavram olarak "karikatür" şeklinde ifade edilse de kavram içerisinde barındırdığı farklılıklarla aynı zamanda kendi içerisinde de çeşitlenmektedir. Asan'a göre, "Ülkemizde karikatür olarak adlandırılan sanat eserleri dünyada 'grafik mizah' ya da 'mizahi illüstrasyon' (humor illustration) olarak adlandırılmaktadır. Grafik kitaplarında illüstrasyon çeşitleri sayılırken abartılı portre çizimleri 'caricature', esprili çizimler ise 'cartoon' olarak sınıflandırılmaktadır" (Asan, 2021, s.88). Kavramın

içsel ayrımlarına vurgu yapan bir başka görüş olarak; Topuz, 'hümoristik desen sanatı' kavramını 'karikatür' kavramı ile karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Buna göre; hümoristik desende daha zarif dokunuşlar mevcuttur, daha sanatsal bir ifade biçimi benimsenir ve karikatürden farklı olarak geniş kitlelerce takip edilme, kitlelere ulaşma ülküsü benimsemez. Hümoristik desen sanatçısı, eserinin anlaşıldığı azınlık bir kitleye hitap etmeyi yeğler. Daha uzun soluklu bir okuma yapılmasını ister, tüketilip atılan bir tüketim nesnesi ortaya koymayı benimsenmez. Karikatür ile hümoristik desen sanatı ilişkili ve fakat bu bakımlardan da ayrım olan kavramlardır (Topuz, 1997). Ülkemizdeki kullanımda bu farklılıklar göz önünde tutulmaksızın tümü karikatür olarak adlandırılmaktadır.

Karikatür, bir sanatsal ifade biçimidir ve bu özelliğiyle de eylemsellik ifade eder. Yazılı metinlerdeki uzun uzun, sahifelerce yazı ile ifade olunacak, anlatılacak, eleştirilecek, kritiği yapılacak, tenkit edilecek bir konu veya olay, karikatür yoluyla kısa yoldan ve daha etkili bir şekilde ifade edilebilmektedir. Karikatür; sırf resimden/şekilden oluşabildiği gibi yazı ve resimden/şekilden de oluşabilmektedir. Güldürü ve mizah temelinden yola çıkan ve güldürürken düşündürmeyi şiar edinen karikatür bu niteliğiyle de tüm sanatsal yaratım ürünlerinden farklılaşmaktadır. Hem kamu yararı barındıran konulara dikkat çekmekte hem de kendine has nitelikleri sebebiyle kamusal ilgi ihtiva etmektedir. Üslubundaki alaysılık ve iğneleyicilik ile toplumsal konulara dikkat çekmesi karikatürün bir tehdit unsuru, bir meydan okuma olarak algılanması sonucunu doğurmaktadır.

Karikatür muhaliftir; eleştiri, karşı duruş, protesto barındırmaktadır (Polat, 2018). Bu nitelikleri karikatüre kendine has bir üslup kazandırmaktadır ve fakat onun muhalif kimliğinden gelen bu meydan okuma biçimi muhatabı olan otoriteleri rahatsız etmekte, tepkiyle karşılanmakta ve hatta zaman zaman susturulmaya çalışılmaktadır. Öğelerindeki abartı ve güldürürken düşündürme özellikleri, kitlelerin ilgisini her daim çeken bir tür olma özelliğini devamlı bir şekilde karikatüre yüklerken aynı zamanda bu kamusal ilginin vermiş olduğu sorumluluğu da karikatür sanatını icra eden kişinin omuzlarına yüklemektedir. Burada esas olan, eylemin icrasında icracının, amacın güldürü mü eleştiri mi olduğu konusunda doğru bir yönelim içerisinde olmasıdır. Diğer bir deyişle, her ne

kadar karikatür, içerisinde güldürü öğeleri barındırıp insanları eğlendirici niteliğe sahip olsa da buradaki nüans oldukça önemlidir. O da, güldürü öğelerinin amaç olarak mı amaca erişmede bir araç olarak mı kullanıldığıdır. Literatürde karikatürün güldürü öğelerini bir araç olarak kullandığını vurgulayan çeşitli çalışmalar (Arık, 1998; Bergson, 2006; Polat, 2018) mevcuttur. İşte buradaki o nüans, karikatürü sanatsallığa yaklaştıran da keza uzaklaştıran da esas faktördür. Her ne kadar içerisinde abartı öğeleri olsa da eleştirdiği çerçevenin dışına taşar biçimde toplumun ve/veya muhataplarının tahammül sınırını aşar nitelikteki örnekler rastlanmakta ve bu örnekler sıklıkla hukuksal süreçlere konu olmaktadır. Buradaki temel öz, güldürü uğruna kişilerin kişiliğine has temel hususların araçsallaştırılması ise bunun sanata hizmet ettiği söylenememektedir. Elbette ki mizah bir denetim silahı olabilmelidir fakat bu silah maksadı aşar boyutta başkalarının temel hak ve hürriyetlerine doğrultulmamalıdır.

Öte yandan karikatür, sıklıkla özel mizah dergilerinde çalışan çizerler tarafından gerçekleştirilen bir faaliyet alanını da oluşturmaktadır. Bu bakımdan basın kuruluşunun varlığı ile basın mesleğinin basın mensubu tarafından icrası söz konusu olması hasebiyle basın hürriyetinin mevcudiyetinden de bahsetmek gerekmektedir. Bunun yanında bağımsız çizerlerin de çeşitli iletişim ortamlarına eserlerini göndermek suretiyle ilişkilendikleri de görülmektedir. Bu çalışmada ise konu, bir basın faaliyeti olarak karikatür ile çerçevelenerek ele alınmaktadır.

Geçmişten günümüze bakıldığında, karikatür üzerine özelleşmiş yayın gruplarının mesleklerini çok uzun soluklu bir serüvenle gerçekleştirememekte oldukları görülmektedir. Kapanan her yayın grubu ile birlikte ne yazık ki oluşturulan fikrî zenginlik de gelecek nesillere aktarılamayıp yok olup gitmektedir. Bu fikrî zenginliği yaşatabilmek adına son zamanlarda kimi yerel yönetimlerin karikatür konseptli müzeler ve bu alanı araştıran araştırma merkezleri kurduğu görülmektedir. İstanbul'daki 'Karikatür ve Mizah Müzesi', İzmir'deki 'Neşe ve Karikatür Müzesi', Eskişehir'deki 'Eğitim Karikatürleri Müzesi' alana ilişkin farkındalık sağlaması ve toplumun bu sanatsal ifade biçimini sahiplenerek yaşatması adına oldukça önemlidir. Kanaatimizce bu yapılanmalar, bir kültürel miras olan bu zenginliklerin yaşatılabilmesini, insanlığın ufkunu aydınlığa doğru

çevirmesini sağlayıcı nitelikte olması ile takdire şayandır ve fakat bu yayın gruplarının kapanmadan etkinliğini sürdürebilmesi adına da gerekli desteklerin ve teşviklerin verilebilmesi hususu da görmezden gelinemeyecek kadar önem arz etmektedir. Zira, ülkemizde son yıllarda karikatür, az sayıda bağımsız yayın grubu tarafından gerçekleştirilmekte iken bu yayın gruplarından Penguen ve Uykusuz da yayın hayatına son verme kararı alarak kapanmıştır. Gerekçe olarak malî sebepler ve bu sanatın gerçekleştirilmesi için gerekli hürriyet ortamına sahip olunmaması gösterilmektedir.

Ekonomik krizlerden basın-yayın sektörü doğrudan etkilenmiş, kâğıt ve baskı maliyetleri yayın gruplarının sırtında bir yük konumuna gelmiştir. Basına devlet tarafından verilen desteklerden her grubun kanunda belirtilen şekilde ve oranda adaletli bir şekilde yararlanamayışı da bu süreçte bu yayın gruplarının belini büken bir diğer unsur olmuştur. Burada konuyu daha önce Dönmezer ve Bayraktar'a atfen bahsedilen diğer baskı yollarının kullanılmasının basın-yayında hürriyetlerin budanması sonucunu doğuracağı hususu bakımından tekrar açmak yerinde olacaktır. Dönmezer ve Bayraktar, basın-yayın hürriyetinin gerçekleştirilmesinin önündeki asıl engelleri, diğer (ve aslında asıl) sınırlandırma sebepleri olarak şu şekilde belirtmekteydi: "Kanunların uygulama biçiminden çıkan baskılar, ekonomik baskılar, siyasal baskılar, idari baskılar, suç olarak nitelenen eylemler" (Dönmezer ve Bayraktar, 2013, s.148-156). Karikatür penceresinden bakıldığında tüm bu baskı tiplerini haddinden fazla görmek mümkündür. Karikatür, sıklıkla siyaset eleştirisi yapan bir sanatsal ifade biçimi olması sebebiyle siyasetin baskısına direkt maruz kalmaktadır. Tehdit ve zorlama ile oto-sansürün içselleştirilmeye çalışılması yönündeki eylem biçimleri ile kısacası çeşitli yıldırma politikaları ile karşı karşıya kalan karikatür sanatının icrasında hürriyet ne oranda anlam bulabilecektir tartışılır. Bu denli müdahale edilirken; kişi, dış etkilere bağımsız bir eylem biçimi nasıl benimseyebilir ve bu eylem biçimi ne kadar hür olabilir; bu konu üzerine çokça söz söyleyen olsa da yıllar yılı kısır döngü içerisinde süreklilik arz etmektedir.

Karikatür, zaman zaman toplumsal hassasiyetlere dokunmakta ve toplumda infiale sebebiyet verecek protestolar ve hatta taşkınlıklar ile saldırılar da akabinde gelişebilmektedir. Özellikle dinî konuları ele alarak toplumsal hassasiyetlerin kaşınması tepkinin dozajını

arttırıcı bir faktör olarak belirlemektedir. Fransız yayın grubu Charlie Hebdo'nun Hz. Muhammed karikatürleri ve akabinde gelişen süreçler tam da bu kapsama girmekte olup Charlie Hebdo'nun ısrarla aynı çerçeveden aynı üslubu sürdüren çizgisi, eylem ve tepkilerin de ötesine geçerek yayın grubuna yapılan saldırı ile sonuçlanmıştır. 7 Ocak 2015 tarihinde Fransa'da Charlie Hebdo isimli yayın grubuna gerçekleştirilen saldırıda çok sayıda kişi ölmüş, çok sayıda kişi de yaralanmıştır. Elbette ki dünyanın neresinde olursa olsun saldırılar, hiçbir gerekçeyle haklı gösterilip normalleştirilemez fakat hassasiyetleri bu denli ısrarla kaşımak, tahammül sınırlarını zorlamak da normalleştirilmemelidir. Eline kalem alanın her şeyi yazabilmesi, çizebilmesi uğruna her türlü değeri alaşağı edebilmesi anlayışı, kuşkusuz sanatın içerisinde barındırdığı ruha dokunan naif yapısını da zedeleyen, kavramın kavramsal olarak özüne aykırı bir tutumdur. Aynı şey hürriyet kavramı için de söz konusudur; uğruna suiistimal varsa eğer, hürriyeti kullanmak adına çıkılan yolda en büyük zararı hürriyet almaktadır. Bu da bizi her seferinde yeniden ve yeniden 'aşırı hürriyet gerçek hürriyetin düşmanıdır' olgusuna getirmektedir.

Diğer yandan, baskılara direnir kapmayan yayın grupları format değiştirmekte ve internet yayıncılığına evrilmektedir. Ne var ki söz konusu yayın grupları bakımından teknolojik dönüşüm de hürriyetin tesisi ve etkin kullanımı bakımından çözüm olabilir değildir. Bu çözüm yolu da esasında başka sorunsalları beraberinde getirmektedir. İnternet altyapısının telif hakkı üzerinde yaşattığı karmaşa çizerlerde bir baskı unsuruna, emeğinin karşılığının hiç edildiği algısına ve totalde kişinin emeğinden uzaklaşması ve adeta emeğine yabancılaşmasına yol açabilmektedir. Her ne kadar karikatür FSEK bağlamında eser türleri içerisinde sayılmış bir tür olsa ve bu bağlamda korunsa da mevcuttaki normlar fiiliyatta kişilerin emeğini korumakta yeterli olamayabilmektedir. Özellikle karikatürün kopyalanmak suretiyle bağlamından kopararak sanal ortamlarda alabildiğine paylaşılması son dönemde tartışmaların sürdüğü bir konudur (Sarp Nebil, 2020; "Karikatüristlerden Telif Açıklaması: Karikatür Bizim Hayatımız", 2020; Demirkan, 2021; Asan, 2021).

Mizahın yeni medya ortamlarına entegrasyonuna ilişkin belirtilmesi gereken bir başka husus da internet altyapılı bu iletişim ortamlarının insan hayatına etkin bir şekilde dâhil etmesiyle birlikte yeni mizah türlerinin de ortaya çıkmış olduğudur. Caps olarak adlandırılan internet tabanlı iletişim ortamlarındaki

bu yeni mizah türüne odaklanan bir çalışmada (Polat, 2018), yeni medyadaki capsler ile birlikte mizahın anlık tüketilen eğlence içerikli ürünlere dönüştüğü, mizahî olanın amacının güldürmeye endekslediği, karikatürdeki muhalif ve politik kimliğin sekteye uğrayarak depolitikleştiği ifade edilmektedir. Her ne kadar capsler, mizahî öğeleri barındırması ile karikatür ile benzeşse de eğlenceye ve güldürüye bu denli odaklanması ile karikatürden farklılaşma eğilimindedir. Zira karikatürün özünde muhalif ve politik duruş söz konusu olup; güldürü, öncül değil ardıl nitelik taşımaktadır.

Madalyonun diğer yüzünde; internet tabanlı yeni medya teknolojilerinin devreye girmesi ile kitle iletişimi, denetiminin gitgide daha da güçleştiği bir noktaya da gelmiştir. Bu teknolojilerin yaygınlaşması herkesin yazıp çizdiklerini çoğu zaman hiçbir kontrole tâbi tutmaksızın yaymasına da yol açmıştır. İfade edilenlerin son derece hızlı bir şekilde yayıldığı bu ortamlarda her şey silinemez bir ize dönüşmektedir. Bu teknolojiler ile basılı olandaki sınırlı ve kısır olan erişim; yaygın ve sınırsız niteliğe bürünmüştür. Ne var ki, karikatürün kitlelere yayılımının kolaylaşmış olması, önemli ve fakat içerisinde tehlike de barındıran bir husustur. Öyle ki mahkeme tarafından kişilik haklarının ihlâl ettiğine hükmedilen karikatürlerin bile internet ortamında (izlerin silinmeyen niteliği sebebiyle) bulunabilmesi, erişiminin mümkün olması bu ortamlardaki faydanın aynı zamanda zarar da barındırdığını; bu sebeple özen yükümlülüğü gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar ilgili yasal düzenlemelerde revizyonlar yapılarak kişilik haklarının bu ortamlarda korunması yönünde adımlar atılsa da ortamı kullananın ortamın yapısını göz önünde tutmadığı her durumda sorunlar azalmak yerine gitgide daha da artacaktır. Bu sebeple sanatsal yaratım sorumluluk duygusundan azade olamaz. Burada hür ve fakat hür olduğu kadar sorumlu bir eylem biçimi benimsenmelidir. Bu eylem biçimi, bir nevi otokontrolü devreye sokmak olarak ifade edilebilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bu güdülenmenin sansür ve oto-sansüre yol açabilecek niteliklere evrilmemesi gerektiği hususudur. Zira demokratik yapılanmalarda sansür⁴ istenen ve

⁴ Sansür kavramı, haklı ve hukuka uygun bir gerekçesi olmaksızın müdahale ile hakkın özünü ortadan kaldıran bir eylem biçimine atfen kullanılmakta olan bir kavramdır. Anayasamız m. 28'de basın hür olduğu ve sansür edilemeyeceği hususunu düzenleyerek basın hürriyetini koruma altına almıştır. 5187 sayılı Basın Kanununun 3. maddesinde de Anayasa paralelinde basının hür oluşu ifade edilmektedir. Bu hürriyetin kapsamı ise aynı maddede "bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama, eser yaratma" olarak düzenlenmektedir.

amaçlanan bir olgu olmaktan oldukça uzaktır.

Sözün özü, karikatür kendisine has özellikleri ile var olan ve bu özelliklerini güç odaklarına karşı kullanırken hoşgörüyü de gereksinim duyan bir sanatsal ifade biçimidir. Güç odaklarına karşı adeta çizgilerle dans ederek meydan okuma, karikatüriste pervasızca hakarete varan dozajda ağır eleştiri hakkı vermemektedir. Elbette hiçbir hak ve hürriyette olmadığı gibi karikatür sanatının icrasında da sonsuz ve sınırsız hürriyetin varlığı düşünülemez. Sınırsız hürriyet, demokrasinin bile gerçek anlamına kavuşamadığı toplumsal-sosyal şartlar altında bir ülkü, bir ideal olmaktan öteye gidemez.

3. KİŞİLİK KAVRAMI VE KİŞİLİK HAKLARI

Meselenin diğer boyutunu “kişilik hakları” kavramı oluşturmaktadır. Kişilik haklarını değerlendirebilmek ise, öncelikle kişilik haklarının varlığını mümkün kılan kişilik (*personality*) kavramına değinmekle mümkündür. Zira kişilik ile kişilik hakları birbirine bağlı, birbirini gerektiren kavramlar olup adeta madalyonun iki yüzü gibidirler.

Kişilik kavramı çeşitli çalışmalarda “kişinin hukuken korunmaya değer bulunan hukukî, maddî ve manevî varlıklarının bütünü” (Yüzer, 2013, s.94.; Gedikli, 2019, s.5) olarak tanımlanmaktadır. 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun 28. maddesi gereğince; kişinin tam ve sağ doğumuyla kişiliği başlamakta olup, kişinin ölümüyle de kişiliği son bulmaktadır.

Kişilik hakları kavramsal olarak, somut, belirlenebilir ve statik nitelikte değildir; soyut bir kavramdır. Medenî Kanunda kavramın tanımı açıkça yapılmamış olmakla birlikte insanın insan olması nedeniyle kendisine verilen tüm değerler (kişinin hürriyeti, vücut bütünlüğü, şerefi, haysiyeti, özel hayatı, ismi, resmi, sesi, sırları...) bu kapsama dâhildir.

Kişilik hakları, ekonomik bir değeri olmayan, para ile ölçülemeyen haklar bütünüdür ifade eden; devredilemeyeşiyle mutlak nitelikte olan haklardır (Yüzer, 2013; Oğuz, 2010; Gedikli, 2019). Kanunda açıkça tanımlanmamış olmakla birlikte; kavramın kapsam, nitelik ve özellikleri göz önünde tutularak kavrama ilişkin doktrinde yapılmış çeşitli tanımlamalar da mevcuttur. Misal; “kişinin toplum içerisindeki saygınlığını ve kişiliğini serbestçe geliştirmesini

sağlayan değerlerin tümüne ilişkin hakkı” (Dural ve Oğuz, 2015, s.100; İçel, 2023, s. 332) gibi.

Kişilik haklarının mutlak haklardan olması kişiye aynı zamanda bu hakların herkese karşı ileri sürülebilmesini de sağlamaktadır; yani kişi herkesten kişilik haklarının tanınması ve kişiliğine saygı gösterilmesini isteyebilmektedir. Kişilik hakları, şahıs varlığı hakları olup kişiye sıkı sıkıya bağlı olan haklardır. Medenî Kanunda yer alan “Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlâka aykırı olarak sınırlandırmaz” (Medenî Kanun m.23/II) hükmü gereğince; başkasına devredilemez, zamanaşımına uğramaz, vazgeçilemez niteliğe sahiptir. Bununla birlikte kimi durumlarda kullanım hakkının üçüncü kişiye devredilmesine bir engel yoktur. Burada bu koşulun yerine getirilebilmesi, telifle ilişkin gerekli koşulların yerine getirilmesi ile mümkündür. Örneğin, kişinin belli bir bedel karşılığı bir reklam filminde sesinin kullanılmasına veya görüntüsünün kullanılmasına izin vermesi gibi (Gedikli, 2019; Özel, 2004; Akkurt, 2020; Oğuz, 2010).

Kişilik hakkını oluşturan kişilik değerleri için “*numerus clausus*” ilkesi geçerli değildir; bu sebeple bu değerlerin sınırlı bir şekilde sayılması yoluna gidilmediği de fiiliyatta görülmektedir. Değişen insan ilişkileri, ilerleyen teknoloji, günün gerekleri kişilik değerlerinde bir değişme ve gelişmeyi mümkün kılmakta olup bu sebepten insan varlığını oluşturan bu değerlerin teker teker sayılması da mümkün değildir. Bununla birlikte kişilik hakları kavramı, kapsamının genişliği sebebiyle çeşitli sınıflandırmalara ve ayrımlara tâbi tutularak ele alınmaktadır. Literatürde çeşitli sınıflandırmalar olmakla birlikte, daha çok benimsenen sınıflandırma şöyledir: “Maddî kişilik değerleri, manevî kişilik değerleri, sosyal kişilik değerleri” (Kılıçoğlu, 2016, s.3-7; Kaya, 2015, s.33-34; Akkurt, 2020, s.38-39; Oğuz, 2010, s.13; Zevkliler vd., 2018, s.96-102; Serdar, 1999, s.30).

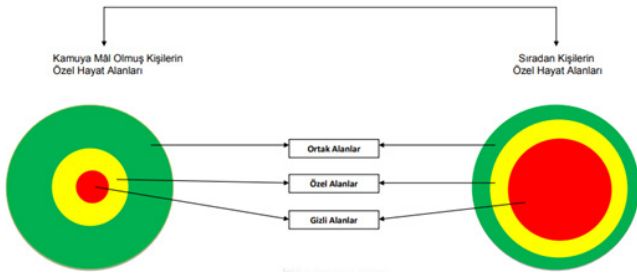
Çalışma konusu kapsamında düşünüldüğünde; kişinin özgürlük hakkı, kişinin şeref ve haysiyeti, kişinin adı üzerindeki hakkı, resmi (görüntüsü) üzerindeki hakkı, kişinin hayat alanı en fazla zarara uğrayan değerlerdir.

Kişinin şeref ve haysiyeti, görmezden gelinebilecek, olmasa da olur denilebilecek bir alan değildir; çeşitli müdahalelerle kişinin toplum içerisindeki yaşantısının zora sokulması, yaşantısı boyunca inşa ettiği tüm

değerlerin alaşağı edilmesi şeref ve haysiyetini dolayısıyla kişilik hakkını zarara uğratar bir husustur ve ne yazık ki basın mesleğinin icrasında her ne kadar bu yönde bir etik ilke olsa da kolayca ihlâl edilebildiği görülmektedir. Suçluluğu mahkemelerce kesin kanıtlanmış kişilerin bile şeref ve haysiyetleri gözden çıkarılamaz, yok sayılamaz; basının bu yöndeki tutumunda daha özenli davranması olmazsa olmazdır.

Anayasanın ‘özel hayatın gizliliği’ni düzenleyen 20. maddesi hükmüne göre “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.” (Anayasa m.20, f.1). Özel hayat denen alan kişinin başkalarının bilmesini istemeyebileceği bir alanı ifade etmektedir. Kişi, bu alana, istediği kişileri istediği oranda dâhil etme hakkına sahiptir ve bundan dolayı kimseye hesap vermesi gerekmez. Dolayısıyla, herkesin müdahil olabileceği bir alan olmadığı gibi, kişilerden beklenen, özel hayata saygı ilkesinin göz ardı edilmemesidir. Ortak alan, özel alan ve sır alanı olarak üçe ayrılarak incelenen hayat alanı, kamuya mâl olmuş kişiler bakımından ve sıradan kişiler bakımından dar ve geniş şekilde yorumlanmaktadır. Şekil 1’de de görüldüğü üzere, kamuya mâl olmuş kişilerin ortak alanları sıradan kişilere göre daha genişken; özel alanı ve sır alanı daha dardır. Dar olmakla birlikte hiç yoktur da denemez!

Şekil 1: Özel Hayat Alanları

Kaynak: (Çiftci, 2019, s.376)

Her ne kadar, kişinin maddi ve manevi bütünlüğü, Anayasanın 17. maddedeki “herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir” (ANY m.17, f.1) düzenlemesi ile korunmaktaysa da fiiliyatta pek çok ihlâl karşılaşılmaktadır. Kişilik haklarının basın yoluyla ihlâl halinde bu ilke onarılamaz boyutta yara almaktadır. Kimi basın mensuplarında

ve/veya basın gruplarında “parası neyse öder aynı tavra devam ederim” anlayışı benimsenmektedir. Bu anlayış ve bu davranış biçimi, kişilerin kişilik haklarına zarar verdiği gibi basın mesleğine de, ona bu mesleği icra etmesi ile tanınmış tüm haklara da zarar vermektedir. İhlâl ilişkin hangi tazmin yolu, hangi parasal değer kişinin yaşamında oluşan yaraya merhem olmaya yetecektir? Hayatta bazı şeylerin parayla tazmininin mümkün olmadığı da hatırlanarak öyle eylemde bulunalım ki, amaç uğruna kişilerin kişilik haklarını üzerine basılıp geçilebilecek bir paspas, bir araç haline getirmeyelim.

4. İFADE HÜRRİYETİNİN KULLANILMASI İLE KİŞİLİK HAKLARININ KORUNMASI EKSENİNDE KARİKATÜR

Basın hürriyetinin kullanılması ile kişilik haklarının korunması sıklıkla bir çatışmaya konu olmaktadır. Ne yazık ki mevcut durumda hukuk düzeninin çatışan bu iki değeri aynı anda koruması mümkün değildir. İki değerden biri, diğerine daha üstün gelmek durumundadır. Bu çalışmada, uluslararası ve ulusal boyutta rahatsızlık uyandıran, hatta hukukî sürece de konu olmuş mevcuttaki başat karikatür örnekleri göz önünde tutularak Anayasal olarak korunan her iki değerden hangisinin üstün olacağının tespitinde göz önünde tutulan hususlar değerlendirilmektedir.

Karikatür, sıklıkla siyasiler gibi toplumun önde gelen kişiliklerini konu almaktadır. Örtük olanın ironik bir dille eleştirilerek alenileştirilmesini ve böylelikle kamunun dikkatini çekmeyi amaçlayan sanatın bir türüdür. İfade hürriyetinin sanat hürriyeti olarak karşımıza çıkmış bir temsil biçimini ifade eder. Her ne kadar demokratik toplumlarda hoşgörüyle karşılanması gerektiği ifade edilse de sıklıkla hoşgörüsüzlükle karşılandığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bu safhasında ulusal düzeyde hukukî sürece konu olan, kamu yararı ve kamusal ilgi barındırması sebebiyle safhaları basın tarafından takip edilen, gazete haberlerine sıklıkla konu olan, alanda emsal nitelik oluşturan karikatür örneklerine değinilmektedir. Karikatür örnekleri hakkındaki literatür taramasında gerek kişilik haklarına yönelik ihlâl gerekse de ihlâl olmadığı yönünde sonuçlara erişilmiş ve veriler elenmeksizin çalışmada değerlendirilmiştir. Burada amaçlanan hukuksal bir yargıda bulunmak değildir.

İletişim hukuku alanının temel sorunsallarından biri olarak bu konu; iletişim bilimlerinin, hukukun, sosyoloji ve felsefe gibi birçok disiplinin de ilgilendiği disiplinlerarası bakışa muhtaç, yıllar yılı kısır döngü içerisinde süregiden nitelikte bir konu olup çalışma ile ifade hürriyeti ve kişilik hakları çatışmasına iletişim bilimleri ekseninden farklı bir bakış sağlamak amaçlamaktadır. Elde edilen verilere göre karikatür örnekleri şunlardır:

1- 05/04/2004 tarihli Evrensel Gazetesi'nde yer alan, karikatürist Sefer Selvi tarafından çizilen; dönemin Başbakanı at olarak, danışmanı Cüneyt Zapsu da ata binmiş kişi olarak tasvir edilen karikatüre ilişkin Mahkemece verilen tazminata hükmolunması kararı akabinde Yargıtay 4. Hukuk Dairesi tarafından bozulmuştur ("Karikatür Davası Yargıtay'dan Döndü", 2005; Önderoğlu, 2005).

2- Türban sorununa dikkat çekmek için dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı türban yumağına dolanmış bir kedi olarak gösteren karikatür, Musa Kart tarafından çizilmiş ve 9/5/2004 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanmıştır. İlgili karikatürün Erdoğan'ın kişilik haklarını zedelediği iddiasıyla hukukî süreç başlatılmıştır. Gelişen süreçte yerel mahkemenin Erdoğan'a tazminat ödenmesi yönündeki kararı ise Yargıtay 4. Hukuk Dairesi tarafından bozulmuştur. Gerekçede, karikatürün hicvederken düşündüren yapısına dikkat çekilirken, siyasilerin de diğer kişilere nazaran eleştiriye göğüs germeleri gerektiğinin altı çizilmiştir. Dolayısıyla gerekçede belirtilen, siyasilerden beklenenin 'hoşgörü' olduğu yönündedir. Karar, karikatürün Erdoğan'ın kişilik haklarına saldırıda bulunma kastı taşımadığına işaret etmekte olup kararda hoşgörü kavramı ön plana çıkarılmıştır ("Kedi Karikatürü Davasına Ret", 2006; "Kedili Karikatüre Ceza Tartışılıyor", 2005; "Erdoğan'ın Karikatüre Tazminat Davasına Ret", 2006).

3- 24/02/2005 tarihli Penguen Dergisi'nin dönemin Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ı konu alan ve Erdil Yaşaroğlu tarafından karikatürize edilen "Tayyipler Âlemi" başlıklı kapak karikatüründe kendisinin fil, zürafa, maymun, deve, kurbağa, yılan, inek ve ördek olarak betimlenmek suretiyle kişilik haklarına saldırıldığı gerekçesiyle açılan dava, Ankara 1. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Kararın gerekçesinde; bilim adamlarının, sanatçıların, düşünürlerin, yazarların, şairlerin tazminat silahıyla

susturulduğu bir toplumda fikir zenginliğinin oluşamayacağı ve böylelikle de toplumda ilerleme olamayacağı vurgulanan hususlardandır ("Tayyipler Âleminden Penguen Dergisine Dava", 2005; "Tayyipler Âlemi'ne Dava", 2005).

4- 06/07/2006 tarihli Leman Dergisi'nde, Mehmet Çağçağ tarafından karikatürize edilmiş olan 'Reco Kongo Kenesi Türkiye'nin Anasını Ağlatıyor' başlıklı kapak karikatüründe, kan emici bir kene şeklinde tasvir edilmesi sebebiyle ağır ve haksız bir saldırıya uğranıldığı iddiasıyla açılan davada; kişilerin toplumda üstlendikleri rolün önemi oranında ağır eleştiriye uğrayabileceği hususu vurgulanarak ilgilinin tazminat istemi reddedilmiştir ("Erdoğan'a 'Kene' İçin Tazminat Yok", 2007; Önderoğlu, 2008).

5- 30/01/2008 tarihli Leman Dergisi'nin Mehmet Çağçağ imzalı kapak karikatüründe, Erdoğan fotomontaj bir fotoğraf ile karikatürize edilmiştir. Erdoğan'ın kişilik haklarının açık bir şekilde zedelenmiş olduğuna hükmolunmuş olup Erdoğan tazminat almaya hak kazanmıştır ("Lemanı Yakan Parmak", 2008).

6- 09/11/2017 tarihli Evrensel Gazetesi'nde yer alan ve karikatürist Sefer Selvi tarafından çizilen karikatürde dönemin TBMM Başkanı Binali Yıldırım ve oğlu, 'Paradise Papers' (Cennet Belgeleri) bağlamında karikatürize edilmiştir. İşletilen hukukî süreç sonucunda karikatürdeki vergi kaçırma imasının eleştiri sınırları çerçevesinde olmadığı yönündeki kanaatle ve karikatürün Yıldırım'la oğlunun kişilik haklarına dokunduğu gerekçesiyle mahkemece tazminata hükmedilmiştir ("Paradise Papers' Karikatürü: Evrensel ve Çizer Selvi'ye Toplam 10 Bin Lira Para Cezası.", 2018; "Binali Yıldırım, 'Karikatür' Davasından Tazminat Kazandı.", 2018).

Bir ifade biçimi olan karikatüre ilişkin elbette sadece ülkemizde sorunlar gözlemlenmemektedir. Aksine görece daha demokratik olduğu düşünülen ülkelerde bile şaşırtıcı kimi durumlara rastlanılmaktadır. Basına konu olan ve uluslararası toplumda rahatsızlık uyandıran, protestolara konu olan karikatür örnekleri mevcuttur. Daha çok dinsel öğeler üzerine yüklenildiği (ve dinsel öğeler üzerinden yöneltilen medeniyet eleştirisi) görülen karikatürlerden bazıları şunlardır: Karikatürist Kurt Westergaard tarafından çizilip 30/09/2005 tarihli Jyllands Posten Gazetesinde yayımlanan ve

kafasında sarık şeklinde bir bomba ile tasvir edilen Hz. Muhammed karikatürü; Fransız mizah dergisi Charlie Hebdo'nun Hz. Muhammed'e ve Müslümanlara yönelik karikatürleri (Kasım 2011 ve 19 Eylül 2012 tarihlerinde yayınladığı Hz. Muhammed karikatürleri. 19 Eylül 2012 tarihli sayıda kapakta bir Musevi'nin ittiği tekerlekli sandalyeye oturan bir Müslüman'ın karikatürü ile iç sayfalarda Hz. Muhammed'i çıplak tasvirleyen cinsel içerikli karikatürler yer almaktadır.); Vatikan'daki gizli belgelerin medyaya sızdırılması skandalına dikkat çekmek için 'Sızıntı Bulundu' başlığı altında Papa 16. Benediktus'u fotomontaj ile 'altına kaçırmış' gibi gösteren karikatür.; Charlie Hebdo Dergisi'ndeki İran dinî lideri Ayetullah Ali Hamaney'i hedef alan karikatürler ("Charlie Hebdo'nun Hamaney Karikatürleri İran ile Fransa Arasında Diplomatik Krize Neden Oldu", 2023; "İran'la Fransa Arasında Karikatür Krizi: Büyükelçiye Nota Verdiler", 2023; "İran'dan Fransa'ya 'Charlie Hebdo' Notası", 2023).

Erişilen örnekler ışığında karikatürün hangi durumda tahammül sınırlarını aştığına yönelik genel tespitler yapılması olası değildir. Zira, yapısı gereği her durum kendi içerisinde, kendi özelinde değerlendirilip sonuca ulaşılmalıdır. Örneklerde görüldüğü üzere de bir toplum için hassasiyet uyandıran şey, bir başka toplum için rahatsızlık uyandırmayacaktır. O halde, her olgu kendi bağlamı içerisinde değerlendirilmelidir. Örneğin karikatür özelinde din eleştirisi, bir toplum için normal karşılanabilirken; bir başka toplum için tahammül edilemez olabilmektedir. Burada sıkıntı doğuran husus, internetin bağlamından koparıp aleni ve yaygın kılan yapısıdır. Burada hassasiyetleri kaşımaya devam etmek kabul edilebilir ve sürdürülebilir bir tutum olmamalıdır. Bu sorunsallı durumlar için hukuk, dengeyi öngörmektedir. Terazinin kefeleri gibi düşündüğümüzde birinin daha ağır basması ile diğer kefe dengesizleşecektir. İfade hürriyetine daha fazla önem verdiğimizde birilerinin kişilik hakları da muhakkak zedeleneyecektir. Burada, dengenin şaşıp şaşmadığını tartacak tek mercii elbette ki bağımsız mahkemelerdir.

Kişilik haklarına saldırıdan doğan sorumluluğun unsurları Türk hukuku bakımından Borçlar Kanunu m. 49'da yer alan hüküm değerlendirilerek şöyle belirlenebilir: Fiil (Davranış), zarar, uygun illiyet (nedensellik) bağı, kusur, hukuka aykırılık. Hukuka aykırılığı ortadan kaldıran sebepler ise Medenî

Kanunun 24. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre, maddenin 2. fıkrasında 4 sebep olarak açıklanan bu hususlar şunlardır: Rıza, üstün nitelikte özel yarar, üstün nitelikte kamusal yarar, kanunun verdiği yetkinin kullanılması.

Alınan kararlardan yola çıkıldığında bu hassas tartımın şu esaslar göz önünde tutularak yapıldığı görülmektedir: Hukuka uygunluk unsurlarının olup olmaması; eleştiriye konu olan durumun/olayın/olgunun üstün bir kamu yararı barındırıp barındırmaması; eleştiriye konu kişinin siyasetçi, sanatçı gibi toplumun önde gelen kişiliklerinin olup olmaması; eleştiri hakkının dışına çıkılıp çıkılmadığı vb.

Bütün bunlardan yola çıkıldığında demek ki basın, faaliyetini sürdürmekte iken bir dereceye kadar abartılı, sert, çarpıcı ve kışkırtıcı bir dil kullanabilir. Bu konuda basın faaliyetinin toplumsal önemine binaen hoşgörülü davranılması gerektiği sıklıkla vurgulanmakta ise de bu durum basın tarafından da amacını aşar nitelikte suiistimal edilerek kullanılmamalıdır. Hukukî değerlendirme sürecinde de bu yöndeki kışkırtıcı kavramlar değerlendirilirken bağlamından kopararak değerlendirilmemeli, kullanım yerine göre çok yönlü ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeye tâbi tutulmalıdır. Nitekim, her nezaketsiz hicivsel üslubun her durumda kişilerin kişilik haklarını ihlâl sonucuna vardırıdığı da söylenemez. Uluslararası hukukun konuya yaklaşımı bağlamında örnek niteliğinde bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararı olarak Thorgeir Thorgeirson v/İzlanda, (B. No: 13778/88, 25/06/1992) davasında, bir gazetede Thorgeirson tarafından kaleme alınan polis şiddetini eleştirir nitelikteki makalelerde yer alan 'hayvanca davranan vahşi üniformalılar' gibi ifadelerin ifade hürriyetinin kapsamı içerisinde kabul edilip edilmeyeceği değerlendirilmiş ve değerlendirme sonucunda AİHM, yazının belli bir polis memurunu hedef almadığını ve kamusal öneme sahip bir konuyu dile getirdiğini, mahkûmiyet olasılığının Sözleşmenin 10. maddesiyle korunan değerlerle çelişeceğini belirtmiştir. Aynı şekilde Bladet Tromsø ve Stensaas/Norveç (B. No: 21980/93, 20/05/1999) davasında, yavru fokların öldürülmelerinin eleştirilmesinin kamu çıkarına yönelik olduğu ve avcılarının kişilik haklarından çok daha önemli olduğuna karar verilmiş; ilgilinin bu yazıları sebebiyle oluşan mahkûmiyet durumunun Sözleşmenin 10. maddesiyle korunan değerlerle

çelişeceği belirtilmiştir. O halde değerlendirmelerde, niyetlenen amaç da bütüncül olarak göz önünde tutulması gereken asli unsurlardandır. Burada ifade edilen ilkeler elbette ki tüm basın faaliyeti için geçerli olan ilkelere; karikatür de bu kapsama dâhildir.

Konuya ilişkin gerek uluslararası gerekse de ulusal içtihatla, genel olarak, basının demokrasi için anlamı, önemi ve işlevine değinilmekte, ifade hürriyetini yaşatmak gerektiği vurgulanmakta ve kişiler daha hoşgörülü olmayadavet edilmektedir. Kararlardasıklıkla basının denetim ve eleştiri işlevini gerçekleştirmesi sebebiyle hak ve hürriyetlerini kullanmasının öneminin altı çizilmekte ve özellikle toplumun önde gelen kişiliklerinin buna katlanmak zorunda oldukları gerekçeleriyle vurgulanmakta ise de yine kararlarda hemen akabinde bu eleştiri gerçekleştirilirken kişiler hakkında küçültücü değer yargıları ve imaların olmaması gerektiği de vurgulanmaktadır. Özellikle kesme ve yapıştirma tekniğinden yola çıkan ve var olan veriyi değıştırme üzerine odaklanan programlar (photoshop vb.) kullanılmak suretiyle bağlamından koparılan kişisel veriler, kişinin kişiliğine zarar tehdidi ile karşı karşıya kalınması sonucunu doğurabilmektedir. Kişi, kişiliğini oluşturan unsurlara karşı müdahale edilmemesini isteme hakkına sahipse, kendisine ait bir resmin bu tekniklerle işlenmek suretiyle bağlamından koparılmasını isteme hakkı da elbet olacaktır. Yukarıda örneği de mevcut olduğu üzere, kişinin fotoğrafına hakaretamiz bir el işaretinin ilıştırılması suretiyle toplum içerisinde küçük düşürülmesi, ne bir basın faaliyeti ne de bir sanatsal ifade biçimi olarak kabul edilemez. Her ne kadar muhatabı siyasî kişilik olsa da böylesi ölçüyü aşan hakaretamiz durumlara kimsenin katlanmak zorunluluğu yoktur, olmamalıdır da. Hoşgörünün de bir yerde bir sınırı olacağı görmezden gelinmemelidir. O halde basın bakımından düstur; “hür ve fakat hür olduğu kadar sorumlu basın” olmalıdır.

SONUÇ

Bütün bu anlatılar ışığında, bu çalışmada kısır döngü şeklinde, süreklilik içinde devinmekte olan bir toplumsal meseleye disiplinlerarası perspektiften bakılmaya çalışılmıştır. Nitekim ifade hürriyeti gibi bazı kavramlar disiplinlerüstü olup çeşitli bölümlerle ilişkisi bakımından çok boyutlu ve disiplinlerarası bir bakışla

ele alınması gerekliliği, kavramın muhteviyatının gereğidir. İfade hürriyeti öylesi bir hürriyettir ki onun varlığı sayesinde bilim ve sanat hürriyeti ile basın-yayın hürriyeti (bu hürriyet kapsamına giren tüm hürriyetler de dâhil) mümkün kılınır. İfade hürriyetinin var olmadığı bir yaşam formunda bahse konu diğer hürriyetlerin de yaşayabilmesi mümkün değildir. İletişim bilimleri ekseninden iletişim hukuku bağlamıyla ele alınan bu çalışmada, aynı zamanda toplumda herkes tarafından bilinmesi gereken ve fakat özel olarak da iletişim ortamlarında meslek icra eden kişiler bakımından mutlak ve mutlak olarak bilinmesi gereken hususlar özellikle vurgulanmaktadır.

Hak ve hürriyetlere ilişkin genel olarak her tek bireyde özel olarak da basın mesleğini icra edenlerde bilgi eksikliğinden ileri gelen yanlış uygulamalar an be an gözlemlenmektedir. Yanlış bilinen şey haliyle yanlış da uygulanacaktır. Tüm bu kavramların muhteviyatının bilinmesi, toplumdaki her tek kişi bakımından zarurîdir. Bu temel kavramlar hakkında yanlış bilinenlerin kırılıp yerine doğru bilgilerin inşa edilmesi yönünde etkin çözüm yolları üretilmelidir.

Nitekim kamu görevi icra eden basın mensubunun bunun farkındalığıyla hem meslek etiği ile ilgili bilgileri göz önünde tutması hem de ödev ve sorumluluk ilkesini şiar edinmesi zarurîdir. Hem bir basın faaliyeti hem de sanatsal ifade biçimi olması ile karikatür için de bu hususlar geçerlidir. Anayasanın 12. maddesinde vurgulandığı üzere, temel hak ve hürriyetlerin kullanımı ödev ve sorumluluktan bağımsız olamaz. Burada hiçbir kişi, zümre, meslek vb. ayırıcı nitelikler bakımından bir sınırlama belirtilmemiş ve tüm hak ve hürriyetleri kullanan kişilerin bu değerleri ilke edinmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

İfade hürriyeti bakımından değerlendirildiğinde; her ne kadar devlet, hürriyeti koruma ve yaşatma yolunda her türlü tedbiri almakla yükümlü ise de aynı zamanda hürriyetlere müdahale etmemesi de gerekmektedir. Hatta bazı durumlarda kendine rağmen bile koruyabilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte faaliyetlerinin eleştirilmesi bu kişiler bakımından endişe doğurucu bir husus olarak belirmektedir. Oysa eleştiri bilgisel bir temele dayanıyorsa aynı zamanda kişileri geliştirici bir eylemdir ve demokratik toplumlarda kişiler bakımından eleştiriye, alternatif görüşlere ve aykırı görüşlere tahammül zorunluluktur.

Tahammül ise hoşgörü ile mümkündür. Hoşgörü bir erdemse, erdemli olan çıkarlardan bağımsız her daim iyiyi seçmekse; iyi olan şahsî menfaatine katkıda bulunmasa bile daima iyiyi seçebilmeli insan. Hele ki, omuzlarında devlet yönetimi gibi sorumluluklar olanların bu konudaki yükümlülükleri yadsınamaz. Olması gereken bu olmakla birlikte, zaman zaman bu çerçevenin aşıldığı baskı tipi sınırlandırmaların uygulanması suretiyle söz konusu hürriyetin yaşam formunun daraltılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu, sansür ve oto-sansüre yol açmakta; kısacası hürriyeti budamakla sonuçlanmaktadır. Öte yandan, basın mesleğinin icrası tüm bu baskılara ve sınırlamalara direnmenin yükünü de basın mensubunun omuzlarına yüklemektedir. Burada bir yol ayrımı belirlemektedir; kamu görevi yaptığının bilinciyle ödev ve sorumluluk duygusundan hareketle bir seçimde bulunmak mı, yoksa tüm bu ilkeleri göz ardı edip güç odaklarının ondan beklediği şekilde düşünmek ve kamusal ilgiyi kamu yararının önünde görmek mi?

Böyle bir düzlemde karikatür bir direniş sahasını temsil etmektedir. Kavramın özü gereği muhalif bir basın faaliyetidir karikatür. Hem bir yaratım ürünü hem de sanatsal ifade biçimi olması sebebiyle özel öneme sahiptir. İçerisinde barındırdığı eleştirel öğelerle bir sorgulama alanı iken, içerisinde barındırdığı mizahî öğelerle de kitleler için bir güldürü, bir eğlence niteliği de taşımaktadır. Cesurca güç odaklarını hedef alarak toplumsal meseleleri vurgulaması nedeniyle kamusal ilgi de uyandırmakta ve kitleleri de peşinden sürüklemektedir. Burada zaman zaman güldürü öğelerine daha ağırlık vermek adına ölçü kaçırılabilmekte ve eleştiri uğruna çıkılan yolda eleştiri, hakarete dönüşebilmektedir. Burada dengeyi sağlayabilmek hususunda daha özenli olunmalıdır.

Esasında, eleştiri ve hakaret arasında ince bir çizgi vardır ve buradaki dozaj sorunu adeta yemeğe lezzet veren tuz gibidir; biraz fazlası yemeği yenilemez kılarken, biraz azı yemeği yavan kılmaktadır. Yemeği lezzetli kılan dengedir. O halde burada da, ifade hürriyeti ve kişilik hakları arasında ne birine daha fazla oranda ne de daha az oranda, her zaman ve mutlak olarak denge tesis edilmelidir. Nitekim, Eren'in şu tespitleri tam da bu hususu vurgulamaktadır: "Basın, demokratik toplumun vazgeçilmez şartı, zorunlu unsuru; kişi ise, kurucu hücre, varlık sebebidir. Basının hukuki sorumluluğu, bu iki değer arasındaki hassas denge

bozulmadan kurulmalıdır" (Eren, 1986, s.35).

Genel olarak, ifade hürriyeti ile kişilik hakları söz konusu olduğunda yön gösterici ilke olarak denge ilkesi benimsenmekle birlikte; siyasiler, sanatçılar, yöneticiler gibi toplumun önde gelen kesimleri söz konusu olduğunda basının ifade hürriyetini kullanmasının kamu yararı barındırdığına atıf yapılarak basın lehine yorumda bulunulduğu görülmektedir. Çünkü basın aynı zamanda kamunun gözü, kulağı ve ağzıdır. Bu konuda denge, insanlık tarihi boyunca tesis edilememiştir. İşte bu kısır döngü haline gelmiş sorunsal, yolları yeniden ve yeniden kavramsal öze çıkartır. Kavramsal özünü anlamadığınız bir kavramın yaşaması uğruna mücadele de etmezsiniz. O sebeple, kişiler tarafından kavramların neliklerinin iyi idrak edilmesi, içselleştirilmesi ve toplumsal bu meseleyi kendi şahsi meselesi görece kadar sahiplenilmesi gerekmektedir ki hürriyetin özü ve sözü gerçekten anlaşılabilirsin. Bu sağlam temelli kavramsal özün üzerine inşa edilecek her yapı haliyle denge içerisinde olacaktır. Zira, hayatın olağan akışı da bunu gerektirir. Sözün özü, bu kavramsal özün anlaşıldığı; eleştirinin muhatabı biraz daha hoşgörülü iken, eleştirenin biraz daha otokontrollü olduğu bir yaşam formunda umulmaktadır ki terazideki ibre dengeye doğru yönelecektir.

Yaşam denen döngü, farklılıkların kendi içerisindeki bütünlüğü ile dengede olup bu döngü farklı farklı ırklar, diller, düşünüşler, yönelimler ile kısacası farklılıklar ile anlamlı kılınmaktadır. Bu farklılıklar ile insanlık, bir bütünün bir yapbozun parçalarına benzemektedir. Öyle ki birinin eksikliğinde hem onunla tamamlanan öbürü, hem de "bütün" anlamsızdır, yarımır. Meselenin özünü farklılıkların oluşturduğu bir yaşam formunda şunun bilincinde olunmalıdır ki herkesin aynı şekilde düşünmesi, yeryüzündeki hiçbir toplumda tesis edilemez. Bu farkındalıkla, adeta kör dövüşüne dönen anlayış biçimlerinin terkedilerek insanın herkesten öğrenebileceği bir şey olduğunu kabul etmek gerekir ve bunu kabul ettiğinde insan, karıncadan bile bir şey öğrenir. Esasında insanın aradığı birçok sorunun cevabı doğada saklıdır; burada önemli olan görmeyi bilmektir. Nasıl ki doğada her üründen, canlıdan, varlıktan bir çeşit yoksa, nasıl ki her ürün kendi içerisinde çeşit çeşitse ve bu çeşitlilikle birlikte bütün olarak o ürün türünü oluşturuyorsa düşünce için de durum böyledir; düşünce dediğimiz şey bir çeşit değildir, çeşit çeşit

olmasıyla ve birbirleriyle etkileştikçe güzelleşmesiyle insanın düşünce serüvenine bütün olarak katkı sağlar. O halde doğanın her anında olduğu gibi evrim, düşünce için de en doğal ve en doğru olandır.

Tüm bu sebeplerle düşüncenin evrimsel serüveni yolunda ifade hürriyetine yapılan her türlü katkı son derece kıymetli olup desteklenmesi de gerekmektedir. Bir sanatsal ifade biçimi ve basın faaliyeti olan karikatüre ilişkin müzeler oluşturularak kitlelerde farkındalık oluşturulması faaliyetlerini de kuşkusuz ifade hürriyetini sahiplenmek ve yaşatmak adına bir çaba olarak okumak gerekmektedir. Bu ve böylesi çabalar sayesinde, sansür ve oto-sansür ile her fırsatta budanmaya çalışılan hürriyet her seferinde küllerinden yeniden ve yeniden doğacaktır. Elbette ki hürriyetin gerçek anlamına kavuşabilmesi adına, bütün bunlar olmazsa olmaz olandır. Bu uğurda herkes üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir. Bunların başında da basın gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkurt, S. S. (2020). *Sosyal medyada gerçekleşen ihlaller karşısında kişilik hakkının korunması*. 2. Baskı. Seçkin Yayıncılık.
- Arık, B. (1998). *Değişen toplum değişen karikatür*. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti.
- Asan, T. (2021). Mizahi illüstrasyonların telifsiz ve izinsiz kullanılması sorunu ve çözüm önerileri. *Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3, 85-102.
- Bergson, H. (2006). *Gülme: Komîğin anlamı üstüne deneme*. (Y. Avunç, Çev.). Ayrıntı Yayınları
- Bilgin, A. (1998). Hak ve özgürlükler çifte standartsız bir dünya. *Yeni Türkiye*, 22, 702-704.
- Can, O. (2001). Düşünceyi açıklama özgürlüğü: anayasal sınırlar açısından neler değişti?. *Liberal Düşünce*, 24, 89-116.
- Çiftci, A. (2019). *Hukuka giriş ve vatandaşlık bilgisi*. 7. Baskı. Gazi Kitabevi.
- Çiftci, A. (2007). *Farklı dil ve lehçelerde yayın hukuku*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Değer, M. E. (1995). *Düşünce özgürlüğü çıkmazı*. Tekin Yayınevi.
- Dönmezer, S., Bayraktar, K. (2013). *Basın hukuku*. 5. Baskı. Beta Yayınları.
- Dural, M, Ögüz, T. (2015). *Kişiler hukuku*. 16. Baskı. Filiz Kitabevi.
- Eren, F. (1986). *Basında hukuki sorumluluk*. Türk Basının Sorunları Sempozyumu.
- Gedikli, A. T. (2019). *Kitle iletişim faaliyetlerinde kişilik haklarına saldırı hallerinde başvuru yolları*. On İki Levha Yayıncılık.
- İçel, K. (2023). *Kitle iletişim hukuku*. 15. Baskı. Beta Yayınları.
- Kant, I. (2013). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. (İ. Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Karan, U. (2018). *İfade özgürlüğü*. Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi.
- Kaya, M. (2015). *Elektronik ortamda (elektronik haberleşme-internet-sosyal medya) kişilik hakkının korunması*. Seçkin Yayıncılık.
- Kılıçoğlu, A. M. (2008). *Şeref ve haysiyet ve özel yaşama basın yoluyla saldırılardan hukuksal sorumluluk*. 3. Baskı. Turhan Kitabevi Yayınları.
- Oğuz, H. (2010). *İnternet ortamında kişilik haklarının ihlali ve korunması*. Adalet Yayınları.
- Öngören, F. (1983). *Cumhuriyet dönemi Türk mizahı ve hicvi (1923-1983)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oskay, B. (2023). Immanuel Kant'ın ahlak felsefesinde özgürlüğün olanaklılığı. *Tabula Rasa Felsefe&Teoloji Dergisi*, 40, 21-38.
- Özocak, G. (2011). Türkiye'de siyasi iktidarın mizahla imtihanı: ifade özgürlüğü ve karikatür. *TBB Dergisi*, 94, 266-278.
- Sarmaşık, J. (2022). *Kitle iletişim hukuku*. Beta Yayınları.
- Serdar, İ. (1999). *Radıyo ve televizyon yoluyla kişilik hakkının ihlali ve kişiliğın korunması*. Seçkin Yayıncılık.
- Şahbaz, İ. (2007). *Karşılaştırmalı düşünceyi açıklama özgürlüğü*. Yetkin Yayınları.
- Topuz H. (1997). *Başlangıcından bugüne dünya karikatürü*. İnkılap Kitapevi.
- Yayla, A. (2008). İfade hürriyeti nedir ve niçin gereklidir?. *Liberal Düşünce*, 50, 159-175.
- Yüzer, D. (2013). *1982 Anayasası'nda basın özgürlüğü karşısında kişilik hakkı ve korunması*. Yetkin Yayıncılık.
- Zevkliler, A., Ertas, Ş. vd. (2018). *Medeni hukuk*. 10. Baskı. Turhan Kitabevi.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Aşık, M. (2016). Mucize beklemek!. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/melih-asik/mucize-beklemek-2180036>, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2024.
- Binali Yıldırım, 'karikatür' davasından tazminat kazandı. (2018). https://www.ntv.com.tr/turkiye/karikatur-davasinda-tazminat-karari,kTbz2-hrQ0yJ_q68jdxQMw, Erişim

- Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Demirkan, Ö. (2021). Paylaşıyor musunuz, yayınlıyor musunuz?. <https://gazeteoksijen.com/turkiye/paylasiyor-musunuz-yayinliyor-musunuz-20258>, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022.
- Erdoğan'a 'kene' için tazminat yok. (2007). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-a-kene-icin-tazminat-yok-6358929>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Erdoğan'ın karikatüre tazminat davasına ret. (2006). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdoganin-karikature-tazminat-davasina-ret-5455849>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Karikatür davası Yargıtay'dan döndü. (2005). <https://www.evrensel.net/haber/167792/karikatur-davasi-yargitay-dan-dondu>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Karikatüristlerden telif açıklaması: karikatür bizim hayatımız. (2020). <https://www.gazeteduvar.com.tr/karikaturistlerden-telif-aciklamasi-karikatur-bizim-hayatimiz-haber-1507689>, Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023.
- Kedi karikatürü davasına ret. (2006). <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/11/17/////gnd98.html>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Kedili karikatüre ceza tartışılıyor. (2005). <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/kedili-karikature-ceza-tartisiliyor-38698475>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Lemani yakan parmak. (2008). <https://www.internethaber.com/leman-yakan-parmak-162003h.htm>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Malçok, E. (2021). Diğerkâm. <https://yesilgazete.org/digerkam-erol-malcok/>, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2024.
- Önderoğlu, E. (2008). 'Reco kenisi'nden kurtulan Leman, 'ahlaksızlık'tan mahkemelik. <https://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/106803-reco-kenisi-nden-kurtulan-leman-ahlaksizlik-tan-mahkemelik>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Önderoğlu, E. (2005). Zapsunun karikatürü güncel ve dengeli. <https://m.bianet.org/bianet/print/65546-zapsunun-karikaturu-guncel-ve-dengeli>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022.
- 'Paradise papers' karikatürü: Evrensel ve çizir Selvi'ye toplam 10 bin lira para cezası. (2018). <https://www.diken.com.tr/paradise-papers-karikaturu-evrensel-ve-cizer-selviye-toplam-10-bin-lira-para-cezasi/>, Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Polat, H. (2018). Yeni medyayı mizah perspektifinden okumak: karikatür ve caps'lerin karşılaştırmalı göstegebilimsel analizi. <https://www.researchgate.net/publication/348199130>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023.
- Sarp Nebil, S. (2020). Karikatüristlerin telif hakkı savaşında son durum. <https://t24.com.tr/yazarlar/fusun-sarp-nebil/karikaturistlerin-telif-hakki-savasinda-son-durum,29120>, Erişim Tarihi: 18 Ocak 2023.
- Tayyipler aleminden Penguen dergisine dava. (2005). <http://bianet.org/bianet/bianet/57049-tayyipleraleminden-penguen-dergisine-dava>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2023.
- Tayyipler âlemi'ne dava. (2005). <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=147482>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2023.

DİĞER KAYNAKLAR

Anayasa

5187 sayılı Basın Kanunu

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu

6098 sayılı Borçlar Kanunu

TRANSHÜMANİZM OLGULARININ MEDYAYA YANSIMALARINI GÖSTERGEBİLİMSEL OLARAK ÇÖZÜMLEMEK: KABUKTAKİ HAYALET ÖRNEĞİ

SEMIOTIC ANALYSIS OF THE REFLECTIONS OF TRANSHUMANISM FACTS ON MEDIA: THE CASE OF GHOST IN THE SHELL

Dr. Öğr. Üyesi Hakan TAN

*İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Yeni Medya ve İletişim Bölümü,
ORCID ID: 0000-0002-5837-1846, hakan.tan@nisantasi.edu.tr*

Öğr. Gör. Dr. İsnur İnci ARMUTLU

*İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu,
ORCID ID: 0000-0003-0351-2493, isnur.armutlu@medipol.edu.tr*

ÖZ

Günümüzde teknologlar, bilim insanları ve transhümanistler, yalnızca insanlığın elde ettiği tüm bilgileri, internet ve bulut çözümlerini kullanarak, sadece insan beynine dijital olarak aktarmayı hedeflemektedir, aynı zamanda insanı, teknolojinin sahip olduğu donanım, dijital kod ve yazılım özellikleriyle birleştirmek de istemektedirler. Transhümanizm öğretisi; tekilliğe, süper akıllı insana ve topluma ulaşmayı amaçlamaktadır. Böylelikle insan ölümsüzlüğü elde edebilecektir. Bu makalede, sosyal bilimlerin araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma ve göstergebilimsel çözümleme kullanılmıştır. Araştırma, Kabuktaki Hayalet filmi üzerinden transhümanist öğretinin sinemaya yansımalarını, göstergebilimsel çözümleme ve betimsel araştırma ile analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın bulgularına göre, Julian Huxley'in kişinin kendini aşması ve yeni bir varoluşsal eşiğe gelmesi olarak açıkladığı transhümanizm kavramı, Kabuktaki Hayalet filmindeki Binbaşı Motoko Kusanagi karakterinde hayat bulmaktadır. Çalışma, transhümanist öğretinin sinemaya nasıl yansıdığını göstermesi açısından önemlidir. Sonuç olarak, Kabuktaki Hayalet, yalnızca büyüleyici anlatımı ve çarpıcı animasyonu değil, aynı zamanda köklü göstergebilimiyle de ufuk açıcı bir sinema eseridir.

Anahtar kelimeler: Transhümanizm, Tekillik, Cyborg, Yapay zekâ

ABSTRACT

Today, technologists, scientists and transhumanists aim not only to digitally transfer all the knowledge that humanity has acquired to the human brain, using the internet and cloud solutions, but they also want to unite human beings with the hardware, digital code and software capabilities of technology. The doctrine of transhumanism aims to achieve the singularity, the super-intelligent human and society, so that human being can achieve immortality. In this article, descriptive research and semiotic analysis, one of the research methods of social sciences, were used. The research aims to analyze the reflections of the transhumanist doctrine on cinema through the film Ghost in the Shell by using semiotic analysis and descriptive research. According to the findings of the study, the concept of transhumanism, which Julian Huxley explains as transcending oneself and reaching a new existential threshold, comes to life in the character of Major Motoko Kusanagi in the movie Ghost in the Shell. The study is important in terms of showing how the transhumanist doctrine is reflected in cinema. In conclusion, Ghost in the Shell is a seminal work of cinema not only for its captivating narrative and stunning animation, but also for its deep-rooted semiotics.

Keywords: Transhumanism, Singularity, Cyborg, Artificial intelligence

GİRİŞ

Dinsel, kültürel ve mitsel metinlere göre insan ilk yaratıldığında, bilme, problem çözme, öğrenme yeteneği ve gücü ile muhakeme edebilme, iyi hüküm verebilme ve eleştirel görüş yetilerine sahip değildi. İnsanın yaratılış konusunda en eski bilinen metinlerin birincisi “Tekvin” ile ikincisi Babillilerin “Yaratılış Destanı”dır. Tekvin BAP1, şu bölümle açılır: “Başlangıçta Allah göğü ve yeri yarattı” (Tevrat, 2021, s. 5). “Genesis/Yaratılış 1:26’ya göre insanlar imago dei/Tanrı suretinde yaratılmışlardır” (Dağ, 2020, s. 29). “Altıncı ve son günde Tanrı der ki: İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım” (Eliade, 2018, s. 228). “Ve RAB Allah adamı aldı, baksın ve onu korusun diye Aden bahçesine koydu” (Tevrat, 2021, s. 6). Dinsel metinlere göre insanın yaratılış nedeni temelde tanrılara hizmet etmesi ve çalışmasıydı. Tanrı, Adem ile Havva’ya Cennet’teki (Aden’deki bir bahçe) hem yenecek hem yenmeyecek meyveler olan “Hayat Ağacı” ve “Bilgelik Ağacı: İyiliği ve Kötülüğü Bilme” hakkında bilgi verir hem de düşmanı konusunda uyarır. “(Taha Suresi, 20/117-119) Ey Adem! Bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi Cennetten çıkarmasın!” (Yiğit, 2021, s. 86). Ama yılan Havva’yı kandırarak, “Bilgelik Ağacı” meyvesini yemesi konusunda ikna eder. Âdem ve Havva meyveyi yerler. “(Tanrı) İnsan, iyi ve kötüyü tanıma konusunda bizden biri gibi oldu” dedi. “Şimdi elini uzatıp Yaşam Ağacı’ndan da (meyve) alması engellenmeli. Yiyip sonsuza kadar yaşayabilir!” (Tora, 2019; Eliade, 2018, s. 231; Tevrat, 2021, s. 8). Adem ile Havva, “Bilgelik Ağacı” meyvesini yemeleri ile bilme, problem çözme, öğrenme yeteneği ve gücü ile muhakeme edebilme, iyi hüküm verebilme ve eleştirel görüş yetilerini sahip olurlar. Ama Adem ile Havva’nın, “Hayat Ağacı” meyvesini de yemeleri ihtimali ve böylelikle onların (insanlığın) ölümsüzlüğü de elde edebileceklerinden dolayı Tanrı tarafından Cennetten kovulurlar. Diğer yaratılış metin ise Babillilerin “Yaratılış Destanı”dır. Yaratılış Destanı’na göre “Enki, Ninmah denizinin dibinden bir parça kil alır ve altı değişik tipte bireyi şekillendirir” (Kramer, 2018, s. 133). Sümer mitolojisine göre, “Başlangıçta Nammu vardı. O diğer iki tanrıyı doğurdu. An (gök) eril, ki (yer) dişildi. Onların bileşmelerinden Enlil (hava) doğdu. Su tanrısı ise Enki’dir” (Kramer, 2018, s. 9- 140). Bolluk, refah, mutluluk ve bereket getiren Enlil iken, yaşama can veren, bitkilere can suyu veren Enki’dir. Babil mitlerine göre de insanın yaratılış nedeni temelde tanrılara hizmet etmesi ve çalışmasıydı.

İnsanın Tanrı gibi güçlü olma arzusu, insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihsel metinlerde ölümsüzlüğü arayan ilk kahramanlardan biri olan Gılgamış’ın başından geçenlerin anlatıldığı Gılgamış Destanı’dır. “Destan, temel düşünce olarak, doğanın sırlarını bilmek isteyen insanın araştırmacı çabasını işler ve tanrılara bile kafa tutacak ölçüdeki gücünü belirler. Ölümsüzlüğün insan için olanaksız olduğunu saptar” (Hançerlioğlu, 2019, s. 46). Gılgamış Destanı, Gılgamış’ın yaşamını ve en yakın arkadaşı olan Enkidu’nun Tanrı Enlil tarafından öldürülmesi üzerine hem ölümün pençesinden kurtulmak hem en yakın arkadaşı Enkidu’yu kurtarmak hem de ölümsüzlüğü kazanmanın yollarını araması ile ölümsüzlüğü kazanan ve ölümsüzlüğün ilacına sahip olduğunu düşündüğü Utanapiştim’i aramak için çıktığı yol ve bu yoldaki karşılaştığı olayları anlatmaktadır. Gılgamış, yolculuğunun sonunda Utanapiştim ile karşılaşır. Utanapiştim, öncelikle Gılgamış’a kendisinin hikâyesini anlatır. Utanapiştim, Tanrılar tarafından insanların yok edilme emrinin verildiğini ama Bilgelik Tanrısı Ea’nın buna karşı çıkarak, kendisine bir gemi yapmasını ve bu gemi sayesinde insan ve diğer canlı varlıkların büyük tufanın yaratacağı sorunlardan kurtulacağını söylediğini açıklar. Utanapiştim, ölümsüzlüğü bu kurtuluşa yaptığı katkı sayesinde kazandığını anlatır. Gılgamış, yine de “yok mu ölümsüzlüğün bir yolu?” diye sorar? Utanapiştim ona dikenli bir bitkinin insanı gençleştirdiğini ve eski gücünü kazandırdığını söyler. Sonunda büyük bir çaba ve acılara direnç göstererek, Utanapiştim’in bahsettiği dikenli bitkiye sahip olmuştur ama Gılgamış’ın dinlendiği bir anda dikenli bitkiyi bir yılan kaparak yemiştir. Gılgamış, büyük bir üzüntü içerisinde ve “ancak şunu öğrenebildim: Tanrıların koyduğu kural değişmiyormuş” demiştir (Bottero ve Kramer, 2019; Çığ, 2016; Black ve Green, 2017). Hristiyanlığın peygamberi İsa’nın da yakalanıp, çarmıha gerilmesinden önce yakın çevresine uyanık olmaları hususunda tavsiyeler verdiği bilinmektedir. “İsa yanına Petrus ve diğer iki öğrencisini alır ve onlara şöyle der: (Matta 26:38) Ölesiye kederliyim. Burada kalın, benimle uyanık durun” (Eliade, 2019, s. 436). Ama bilindiği üzere İsa’nın öğrencileri uyur ve İsa tutuklanır. Eliade bu durumu şöyle açıklar: “Gılgamış’ın yaşadığı serüvenden beri uykuyu yenmenin, ‘uyanık’ kalmak en zor sınavdır (...) çünkü bu sınav insanlık halinin aşılmasını -ölümsüzlüğü- hedeflemektedir” demiştir (Eliade, 2019, s. 437).

İnsanın ölümsüzlüğü elde edebilmesi için her zaman uyanık olması; yaşlanmaması; bedensel organlarının işlevsel özelliklerini yitirmemesi; aklını, zekâsını, bilgi ve bilme kapasitesini arttırması gerekmektedir. Günümüzde bu düşüncenin teknoloji, biyoloji, genetik, nörobilim, teknolojik araçlar ve yapay zekâ ile gerçekleşebileceğini anlatan öğreti ve kültürel hareket, transhümanizm olarak adlandırılmaktadır.

“Transhümanizmin esas hedefinin insanı tanrılaştırmak, Tanrı gibi ölümsüz yapmak olduğu anlaşılmaktadır” (Kurt, 2021a, s. 106). Max More’un Ekstropi İlkeleri’ne göre, “Transhümanistler; hümanistler gibi, dışsal bir dini otoriteyi değil, kendi esenliğimizi merkeze alan değerleri, aklı ve ilerlemeyi ön plana çıkarır ve yaşlanmanın ve ölümün kaçınılmazlığını sorgular” (Ferry, 2023, s. 2). İnsan, tarihsel başlangıçta sahip olabileceği bilme ve ölümsüzlüğe tekrar sahip olmak istemektedir. Transhümanistler ölümü, yaşlanmayı ve bedensel organlarının işlevsel özelliklerini yitirmesini kabul etmek istememektedir. Bilim, teknoloji ve insanı merkez alan transhümanist öğretide, dinsel ve mitsel bilinenlere bir baş kaldırı söz konusudur. “Kuşkusuz hızla gelişmekte olan teknolojiler, insan ve dünyasını değiştirmekte ve bunun sonucunda insanın çevreyle ilişkisine ve yaşam amacına dayalı olarak kurduğu dini inançlarını ve felsefelerini etkileyecektir” (Kurt, 2021, s. 142). “Transhümanizm; modern bilim ve teknolojinin güç ve imkanıyla ölümsüzlük veya hayatın uzaması ayartıcı vaadini, aşkın kutsal bir varlıktan daha çok beşeri çabalarla başarmayı özetler” (Dağ, 2022, s. 21). İnsan-ı kâmil, tasavvufi bir kavram olup, “olgun insan” veya “mükemmel insan” anlamına gelir. Bu ifade, manevi olgunluğa erişmiş, nefsi arzuların ötesine geçmiş ve hem ahlaki hem de ruhani anlamda kusursuzluğa ulaşmış kişiyi tanımlar. İnsan-ı kâmil, evrensel bilgelik, derin anlayış, şefkat ve merhamet sahibi, hem kendisini hem de çevresini dönüştürebilen kişidir. İslam mistisizminde önemli bir yere sahip olan bu kavram, bireyin içsel yolculuğunun en yüksek noktasını ifade eder.

İnsanın hem yaşadığı dünyaya (maddi) hem de ölümden sonra yaşayacağı dünyaya (manevi) hazırlık yapmasını emreden Din, sahip olduğu kural, yasa ve normlar ile hem insanın maddi ve manevi yaşamını hem de davranışlarını, duygularını ve bilişini belirlemektedir. Ama bazı düşünürlere göre, “Teknoloji aracılığıyla

insanın beden yapısı, ömür süresi ve dolayısıyla yaşamı biçimi değişecek (...) ancak din insan hayatında işleve sahip olduğu müddetçe var olmaya devam edecektir” (Emre, 2021, s.198). Transhümanist öğretide, bilgi, bilim, yapay zekâ, nörobilim, nanoteknoloji, biyoteknoloji ve teknolojik araçların gelişimi ile insan-yapay zekâ-donanım birleşimi ya da yakınsaması ile insan kısıtlarından kurtulup, bir üstinsana ulaşabilecektir. Üstinsan kavramı, Nietzsche ile birlikte anılmaktadır. F. Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt* adlı eserinde, “Tüm tanrılar öldü: şimdi Üstinsanın yaşamasını istiyoruz (...) Bir tanrı yaratabilir misiniz? –Öyleyse tanrılar hakkında tek söz söylemeyin bana! Oysa pekala yaratabilirsiniz Üstinsanı” (2019, s.73-80) diye yazmaktadır. Nietzsche, “Yalvarıyorum kardeşlerim, yeryüzüne sadık kalın ve size doğaüstü umutlardan söz edenlere inanmayın! Zehir saçan onlar, farkında olsalar da olmasalar da” demektedir (2019, s. 6).

Nietzsche, çağının bir düşünürü olarak mekanikçilik yaklaşımı, fizik, mühendislik ve kimya bilimleri alanındaki gelişmeler ve Darwinci teoriden etkilenmiştir. Nietzsche, önemli olanın doğa bilimleri olduğunu ve doğa bilimleri ile insanın “güç” kazanacağını ve ilerleyebileceğine vurgu yapmaktadır. Nietzsche (1844-1900), *Güç İstenci* adlı eserinde, yaşadığımız dünyayı;

Bir güç büyüklüğü, (...) her yerde güç olarak, güçlerin bir oyunu, güçler dalgası olarak (...) birbirine akan ve koşturan bir güçler denizi” olarak anlatmaktadır. Ve şöyle devam eder; “Bu dünya bir güç istencidir – ve başka bir şey değildir! Ve siz kendiniz de bu güç istencisiniz – ve başka hiçbir şey değil (2017, s. 651) olarak açıklamıştır.

“Güç İstenci”ni - yeniden yorumlamak ve gerçeği sonsuz bir süreç içerisinde aktif bir belirleme yeteneği - olarak açıklayan (Tan, 2022) Nietzsche’ye göre insan (üstinsan); ezeli putların (din adamları gibi) temellendirdiği “hakikat”, “erdem” ve “ahlak” ile oluşan, kavram, düşünce ile davranış ve yatkinlar sistemlerine eleştirel bakarsa, gelişim gösterirse hayvandan, üstinsana doğru giden yolda, “özgür bir tin”liye doğru dönüşecektir (Nietzsche, 2018; 2018a; 2019a; 2019b; 2019c).

Hümanizm, post-hümanizm ve transhümanizm entelektüel ve kültürel hareket ve öğretidir. Malinowski (2020) insanın “hayatta kalabilmek, soyunu devam ettirmek ve varlığını sürdürmek için yerine getirmesi gereken temel şartlara bağlı olan bir hayvan türü”

olduğunu belirtir (s. 43). Harari (2020) ise, “Böylece, milyonlarca yabancıların etkili bir şekilde iş birliği yapmasını sağlayan yapay içgüdüler yaratmış olurlar. Bu yapay içgüdüler ağına kültür denir” demektedir (s. 171). İnsanın yaşamını, davranışlarını, duygularını ve bilişini biçimlendirmektedir. Kültür doğal değildir ve insan aklıyla üretilmiştir. İnsanlığın tarihsel aşamaları; a) “Homo Sapiens” (akıllı insan); b) “Homo Faber” (teknolojik araçlar yapan insan) ve ardından c) “Homo Ludens” (oyun oynayan insan) olarak açıklanmaktadır. Kurzweil (2021, s. 237) zekânın hayatta kalma mücadelesinde faydalı olduğu için evrimleştiğini belirtir. İnsanlığın tarihsel aşamalarında açıklanmak istenen olgu, insanın zekâsı ile hayatta kalabildiği ve zekânın tarihsel süreç içerisinde evrimleştiği; zekânın kullanımıyla ürettiği teknolojik araçlar ile hayatını kolaylaştırdığı ve uzattığı; zekânın kolektif zekâyâ dönüşmesi ile insanın, toplumsal ve kültürel yaşamında bir tiyatrodaki oyun gibi konumunu, statüsü ve rolünü icra etmekte olduğudur.

“İnsana ve insani değerlerine öncelik tanıma, insan ve insani değerleri gelenek, din ve bunların kuşattığı kutsallık dışı, insan merkezli referanslarla açıklama girişimlerinin genel adıdır hümanizm” (Ağaoğulları, 2014, s. 73). “Hümanizm, insanlığı, daha doğru bir ifadeyle Homo sapiens’i kutsallaştırır” (Harari, 2020). “İnsanlık hiyerarşik bir düzene göre dağıtılan bir niteliktir. Ölçek, İnsan’ın her şeyin ölçüsü olduğu hümanist fikrine odaklanıyordu” (Braidotti, 2020). Hümanizm öğretisi, insanı sahip olduğu akıl, bilinç ve bu nitelik, nicelik ve yetileri ile ürettiği bilgi, bilim ve teknolojiyle evrenin merkezine koymakta ve insanı her şeyin ölçüsü olarak açıklamaktadır. İnsanın yaşamını bu yüce amaca, eyleme, düşünceye ve ahlaka adanmasını isteyen entelektüel ve kültürel hareket hümanizm olarak adlandırılmaktadır. Bilme, problem çözme, öğrenme yeteneği ve gücü ile muhakeme edebilme, iyi hüküm verebilme ve eleştirel görüş yetilerini kazanan ama diğer yandan Cennetten kovularak ölümsüzlüğü yitiren ve çalışmaya zorlanarak zaman ve mekâna mahkûmu olan insan, bilim ve teknoloji ile tekrar bedeninin eskimesinden ve ölümlülüğünden kurtulmak istemektedir. Bu isteğin teknoloji ve insan bütünleşmesiyle var olabileceğini açıklayan entelektüel ve kültürel hareket ise transhümanizm olarak açıklanmaktadır. Transhümanistler, bu dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için sahip olduğumuz en iyi şansın, hâlihazırda var olan veya yakında geliştirilecek olan, insanı geliştirme teknolojilerini kullanmak olduğuna inanmaktadırlar (Ranisich ve Sorgner, 2015).

Transhümanist öğretisi ve hareketle insan, hem bedeninin yaşlanma, hastalanma ve organ yitiminde değiştirilememe gibi olumsuzluklardan kurtulabilir hem de bedeninin ve bilincinin nitelik, nicelik, kapasite ve yetileri de arttırabilir. Örneğin, *The Transhümanist Wager* adlı eserin yazarı olan Zoltan Istvan, “Kişisel olarak ben, transhümanizm yeniliğini kullanarak insanları daha uzun –belki sonsuza kadar– yaşatmak istiyorum” demektedir (Zoltan Istvan’dan aktaran Edman, 2019, s. 5). Transhümanist öğretilerde, günümüzün yeni tür bilişsel araçları, yapay zekâ teknolojisi, moleküler biyoloji ve nanoteknoloji gibi farklı disiplinler birleştirilmektedir. Bu disiplinlerin birlikte çalışmalarıyla; a) insanın zihinsel ve fiziksel kapasitelerini geliştirilir; b) hastalıklarla başarılı bir şekilde mücadele edilir; c) yaşlanma süreci yavaşlatılır ve d) arzular, ruh halleri ve zihinsel durumları kimyasallar tarafından kontrol edilir. Hızlı teknolojik ilerlemeler sayesinde, insanlar daha uzun, daha sağlıklı ve daha mutlu bir yaşam sürebilecekler. Çünkü bu teknolojiler, biyolojik kusurları ve bunların yol açtığı sosyal sorunları ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir (Tirosh-Samuelson, 2012, s. 723). Posthümanizm ise sadece akıl, bilim ve teknoloji ile bireysel olan değişimi değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel değişimi hedefleyen bir entelektüel ve kültürel harekettir. Nick Bostrom’a göre posthümanizm; “insanın mükemmeliğini, rasyonelliğini ve temsili Rönnesans hümanizminden ve Aydınlanmadan almıştır” (Bostrom’dan aktaran Dağ, 2020, s. 108). Tirosh-Samuelson’a göre “posthümanizm kavramı ve öğretisi, “felsefi-kültürel” ve “teknobilimsel” olarak ikiye ayrılmaktadır. Her iki öğretilerde insanlar ve makineler ya da insanlar ve hayvanlar arasındaki sınırların bulanıklaşacağı ve siborglaşmaya değer vereceği bir geleceği memnuniyetle karşılamaktadır (2012).

Organizma ve sibernetik sözcüklerinin birleşimleri ile ortaya çıkan ve insan-makine, varlık ve sistemlerini tanımlamak ve açıklamak için kullanılan siborg kavramı ilk olarak 1960 yılında Manfred Clynes ve Nathan Kline’nın “Cyborgs and Space” adlı çalışmada yer almıştır (Çelik, 2018; Bozok, 2019; Özselçuk, 2022; Erol, 2023). “Siborg beden, insan bedeninin robotlaştığı ve robotların insanileştiği görülmektedir” (Boynukalın ve Doğan, 2020). Çalışmanın inceleme konusu olan Transhümanizm Olgularının Medyaya Yansımalarını Göstergebilimsel Olarak Çözümlemek: *Kabuktaki Hayalet* Örneği’ndeki Motoko Kusanagi karakteri, internete, ağlara ve akışlara bağlanarak istediği bilgilere ulaşabilen siborg

bedene sahiptir. Ek olarak Motoko Kusanagi karakteri hem teknolojik bir bedene hem de gerçek yaşamdaki bir kişinin bilinci, belleği ve duygularını sahip olan bir yazılıma da (ruh-yapay zeka) sahiptir. Özselçuk'un da belirttiği gibi "siborg, ontolojik bir melezlenme örneğidir ve kartezyen ikili mantığına meydan okumaktadır" (Özselçuk, 2022, s. 298). Diğer yandan Donna Haraway'ın de açıkladığı gibi siborg "makine-organizma hibridi, kurgunun bir yaratığı olduğu kadar sosyal gerçekliğin de yaratığı"dır (Haraway, 2006, s. 2'den aktaran Erol, 2023). Transhümanistler insanın dinsel, mitsel ve tarihsel metinlere göre kaybettiği, yitirdiği ama hala arzuladığı ölümsüzlüğü sahip olmak istemektedir. Transhümanistler ölümsüzlüğü sadece bireyin gerçekliği değil aynı zamanda sosyal bir gerçeklik olarak da görmektedirler. Haraway, "bilim ve teknolojilerin toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlendiğini söylemektedir" (Haraway, 2006, s. 29'dan aktaran Bozok, 2019). Rosi Braidotti'ye göre de "günümüzde materyalizmi düşünmek, yaşam-bilimlerini, biyogenetiği, nano-teknolojiyi takip etmeyi zorunlu kılmaktadır" (Çelik, 2022, s.11). Transhümanistler insanın ölümsüzlüğe bilim, teknoloji ve teknolojik araçlar ile ulaşılabilirliğini iddia ederek aynı zamanda bireyin ve toplumun yaşamının ve ilişkilerinin de yeniden inşa edilebileceğini açıklamaktadırlar.

"Felsefi-kültürel posthümanistler, teknolojik icatları kullanarak, edebi ve sanatsal eserleri üreten "post-insan" hayalini kurmakta ve gerçekleşmesini istemekte iken, teknobilimsel posthümanistler ise kendilerini "Aydınlanma Devrimi-Projesi"nin devamı ve hatta yoğunlaşması olarak görmekte ve insanın aklını ve onun dünyayı iyileştirme yeteneğini yüceltmektedirler" (Tirosh-Samuelson, 2012: 725). Ferrando'ya göre çoğu kez transhümanizm ile posthümanizm hareket birbirine karıştırılmaktadır. Ona göre transhümanizm, bilim ve teknolojiyi insan kavramının yeniden formüle edilmesinin ana varlıkları olarak kabul ederken, posthümanizm, post-insanı zaten erişilebilir bir durum olarak görmektedir, çünkü posthümanist görüşe göre bizler hiçbir zaman insan olmadık, demektir (Ferrando, 2019). Diğer yandan, Harari, üç farklı hümanizm olgusunun olduğuna dikkat çekmektedir: "Liberal, Sosyalist ve Evrimsel Hümanizm". Harari'ye göre "Liberal Hümanizm, insanın bireysel ve özgür olduğuna, "Sosyalist Hümanizm", insanın bireyselden ziyade kolektif olduğuna, "Evrimsel Hümanizm" ise

aynı Friedrich Nietzsche'nin de vurguladığı gibi insanın bir düşünsel ve fiziksel evrim geçirerek üst insan haline gelebileceğine inanan bir öğretilerdir" (Harari, 2020, s. 232-234). Harari, "Liberal, Sosyalist ve Evrimsel Hümanizm" tanımlarıyla, hümanizm, posthümanizm ve transhümanizm kavram ve öğretilerine farklı bir bakış açısı getirmek istemektedir.

1. HÜMANİZM VE TRANSHÜMANİZM KAVRAMLARI

Tarihçi A. Renaudet'e göre, "Hümanizm insan doğasına güvenmeyle ilgili bir ahlaktır. Hem incelemeye hem yaşama yönelmiş olarak daha üstün bir yaşama doğru aralıksız yönelişi benimsetir" (Timuçin, 2004, s. 286). Hümanist görüşte insan, evrensel olarak uygulanabilir ilkeler tarafından yönlendirilir. Kendilerini gerçekleştirmek ve insanlığa hizmet etmek için içsel olarak motive olurlar. Bu tür insanlar kendi faydalarını maksimize etmezler, genel ahlaki ilkelere göre kendilerinin ve çevrelerindeki insanların çıkarlarını dengelerler (Stern vd., 2008; Pirson ve Lawrence, 2009). Jean Paul Sartre, hümanizmi şöyle tanımlar: "Hümanizm, insanı en yüksek değer ve nihai amaç olarak kabul eden bir kuramdır" (Timuçin, 2004, s. 287). Husserl'in "bilinç" kavramını, "ego" (ben) olarak açıklayan Sartre'a göre benler, "etkin", "edilgen" ve "transandantal ben" olmak üçe ayrılmaktadır. Ona göre "transandantal ben" yeniden varoluştur (Sartre, 2016). Sartre, Husserl ve Heidegger'in görüşlerini izlese de daha çok "varoluşçuluk" kuramı ile hatırlanmaktadır. Sartre'da, "transandantal ben" kavramı ile insanın kendi sınırlılıklarının aşmasının gerekliliğini vurgulamakta ve ayrıca ona göre insan bu yönelim ile kendini varoluşunu yeniden kurabilecektir. Çağdaş düşünür Max More, "insanlığın hedefini, bilim ve teknoloji aracılığıyla insan ideallerinin rehberliğinde ulaşılabilir bir üstünlük" olarak tanımlar (Kurzweil, 2021a, s. 548). Aşkınlık kişinin kendisine bir nesne olarak bakmasıyla ortaya çıkar ve kişi, hayatın mevcudiyeti içinde "varlığını" fark eder (Tan, 2022a). Hümanist görüşte, insan yaşamsal dünyasına "transandantal ben" ve "aşkınlık" kavramları ile bakarak gerçek mevcudiyetini bularak, amaç ve yönelimlerinin daha üstün bir yaşama doğru aralıksız yönelişini sergileyebilecektir. Bu sergileme sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsaldır. Düşünürlerin, süreç içerisinde hümanist görüşe eleştirel bir bakış açısı bakması ve insanın esasında

bilim, teknoloji ve teknolojik araçlar keşfedilmeden önce hiç var olmadığını ifade edilmesinin gerekliliği, posthümanizm kavramının ortaya atılmasına yol açmıştır.

Transhümanizm öğretisi ise bilim (nörobilim, nanoteknoloji, biyoteknoloji, infoteknoloji, cogno-biyoteknojiler, nöroteknoloji, nöral ağlar vb.), teknoloji, teknolojik araçlar ve yazılımı kullanarak, insan-teknoloji bütünleşmesi ve/veya yakınsaması ile dinsel metinlere göre insanın cennette sahip olduğu sınırsız bilgiye erişim ve ölümsüzlüğe ulaşmayı amaçlayan bir entelektüel ve kültürel harekettir. “*İng. humanism; Fr. humanisme; Alm. Humannismus. Akıllı insan varlığını tek ve en yüksek değer kaynağı olarak gören ve insanı daha yüce bir yaşam biçimine ulaştırmayı amaçlayan öğretiler*” (Timuçin, 2004; Cevizci, 2017). Hümanizm öğretisinin merkezinde insan bulunmaktadır ve insan her şeyin ölçüsüdür. Süreç içerisinde, hümanizm öğretisi, bilim, teknoloji, teknolojik araç ve yazılımların icadı ve gelişimi ile gelişerek, değişerek ve dönüşerek tekrar adlandırılmıştır: transhümanizm öğretisi. “Transhümanizm terimi ilk olarak 1957 yılında Julian Huxley tarafından, insanoğlunun topyekün olarak kendini aşması ve yeni bir tür varoluşsal eşiğe gelmesi anlamında kullanılmıştır. *İnsan olarak kalan ama insan doğası için ve yeni olasılıkları fark ederek kendini aşan insan inancına transhümanizm*” olarak adlandırılmıştır (Demir, 2021, s. 18; Bostrom, 2005a; Arvas, 2022, s. 221). Literatürde, “Transhuman kelimesini ise Dante’nin (1265-1321) “İlahi Komedy” eserinde –insan vücudunun ölümsüz bedene dönüşmesi- anlamında kullanılmıştır” (Kurt, 2021a, s. 58). Transhümanizm kavramında, zeki, akıllı, rasyonel ve belli yüce değerlere ulaşmaya amaçlayan insan merkeze konulmakta; insanın tarihsel, dinsel, kültürel, düşünsel, duygusal ve bilişsel sınırlılıklarının bilim-teknoloji-yazılımın yakınsamasıyla aşılabileceği vurgulanmakta; insanın tarihsel, kültürel, mitsel ve dinsel metinlerde anlatılan bilme ve yaşamsal sınırlılıklarının (öğrenme, ölümlülük, beden eskimesi, hastalanma, fiziksel kapasitenin düşmesi vb.) olmadığı ana dönmesi için gerekli olan bir öğreti, entelektüel ve kültürel bir hareket olduğu anlatılmaktadır. Transhümanist öğretinin temellerinde hümanizm ve post-hümanizm öğretileri bulunmaktadır.

2. POSTHÜMANİZM KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Posthümanizm kavramı, ilk olarak Josiah Macy tarafından ortaya atılmıştır. İnsan değerlerinin akılcılık ve rasyonaliteyle özdeşleştirilmesi, en açık

biçimde, transhuman hareketiyle ilişkilendirilen, post-yapısalcı olmayan post-hümanizm biçiminde kendisini göstermektedir. Nick Bostrom’a göre, insanın zihinsel, fiziksel, duygusal ve manevi kabiliyetlerini görünen çok ötesinde arttırılarak çocukluk döneminden çıkıp posthuman çağına girecektir (Bostrom’dan aktaran Ferry, 2023, s. 1). Posthümanizm terimi, felsefe, bilim ve teknoloji çalışmaları, edebiyat çalışmaları, eleştirel teori, teorik sosyoloji ve iletişim çalışmalarına, teorik olarak uygulanmaktadır. Posthümanizm kavramı ve öğretisi, insan gelişiminin ‘post-biyolojik’ ‘post-Darwinci’ bir aşamasını tasavvur etmeye yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Posthümanizm, sadece genetiği değil, aynı zamanda kültürel ve teknolojik varlığın tüm gereçlerini de içermektedir (Tirosh-Samuelson, 2012; Porpora, 2017; Bolter, 2016). Posthümanizm, sadece akıl, bilim ve teknoloji ile bireysel olan değişimi ve dönüşümü değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel değişimi ve dönüşümü de hedefleyen bir entelektüel ve kültürel harekettir.

Hümanizm, insan doğasını iyileştirmek için yalnızca akıl, bilim, eğitimsel ve kültürel iyileştirmeye güvenme eğilimindeyken, transhümanistler, biyolojik ve genetik mirasımızın dayattığı sınırları aşmak için teknolojiyi de uygulamak istemektedirler. Ek olarak transhümanistler, bu engelleri ortadan kaldırmak ve insanın entelektüel, fiziksel ve psikolojik kapasitelerini büyük ölçüde geliştirmek için teknolojiler geliştirmeyi yaygın olarak kullanılabilir hale getirmeyi planlamakta ve hedeflemektedir. Diğer yandan insanın istenmeyen ve gereksiz gördüğü yönlerini iyileştirmek için de teknolojilerin kullanımını destekleyen entelektüel ve kültürel harekettir (Porpora, 2017; Iuga, 2016; Hefner, 2009). Transhümanizm, “son yirmi yılda tanımlanan bir harekettir ve mevcut ile gelecekteki teknolojilere odaklanır” (Bostrom, 2005, s. 22). Biyolojik sınırlamaları aşmayı ve insanlık durumu, teknoloji ve kültür arasındaki ilişkiyi etik ve sosyal bir teori olarak değerlendirir (Tirosh-Samuelson, 2012). Transhümanistler, radikal zekâ gelişimi, neredeyse ölümsüzlük ve yapay zekâ ile etkileşim gibi hedeflere inanırlar (Schneider, 2008). Günümüzde teknologlar, bilim insanları ve transhümanistler, hem insanlığın elde ettiği tüm bilgileri dijital olarak yapay zekâ, nanoteknoloji, biyoteknoloji, infoteknoloji, cogno-biyoteknojiler, nörobilim, nöroteknoloji, nöral ağlar, otomat teorisi, zekâ çalışmaları, internet ve bulut çözümlerini kullanarak insan beynine aktarmakta istemekte hem de insanı, teknolojinin sahip olduğu

donanım, dijital kod ve yazılım özellikleriyle birleştirmek istemektedirler. Burada hedeflenen amaçlar, tekillik, süper akıllı insan ve toplum ile insanın yaşamın uzaması ve hatta insanın ölümsüzlüğü elde etmek istemesidir.

3. TEKİLLİK VE TRANSHÜMANİZM KAVRAMLARININ YAKINSAMASI

Tekillik (singularity) kavramına John von Neumann'a atıf yapılarak açıklanmaktadır. Buna göre: "Gittikçe hızlanan gelişmeler, ırkımızın tarihinde benzeri olmayan bir tekillik noktasına ilerlediğimiz izlenimi veriyor" (Ford, 2018, s. 265; Tarhan, 2020, s. 351). Ray Kurzweil, tekilliği, "teknolojik değişim hızının, insan yaşamını geri dönülmez biçimde dönüştürecek kadar yüksek olacağı, değişimin etkilerinin de bir o kadar derinleşeceği, geleceğe ait bir dönem" olarak açıklamaktadır (2021a, s. 19). Tekillik (singularity) kavramı; insanın araca, aracın da insana dönüşeceğine atıf yapar. Tekillik kavramı ile nanoteknolojiler (NBEB), internet, bulut çözümleri, -Nano, Bio, Info, Cogno-biyoteknolojiler-(NBIC), nörobilim, nöroteknoloji, nöral ağlar, otomat teorisi ve zekâ çalışmaları ile insana yeni eklenmek istenen inorganik, nicel olan uzantı, yetenek ve kapasitelerdir. Kurzweil, "Tekillik Yakın: İnsanlar Biyolojinin Ötesine Geçtiğinde" (2005) adlı eserinde, "İlk gerçek anlamda zeki makine 2020'lerin sonunda inşa edilecek. Tekillikse 2045 dolaylarında gerçekleşecek" demektedir (Ford, 2018, s. 266). Kurzweil (2021a) 2045'te biyolojik olmayan zekânın, mevcut insan zekâsının bir milyar kat daha güçlü olacağını öngörmektedir. Cole-Turner (2012) transhümanistlerin süper zekâ ve nanoteknolojinin 100 yıl içinde gelişeceğini düşündüğünü belirtiyor. Iuga (2016) ise Teknolojik Tekilliğin, biyolojik ve teknolojik varoluş arasındaki ayrımları ortadan kaldıracığını ifade etmektedir. Ray Kurzweil, tekilliğin evrimini a) fizik ve kimya (atom yapıları bilgisi), b) biyoloji (DNA bilgisi), c) beyin (Sinir örüntüleri bilgisi), d) teknoloji (donanım ve yazılım tasarım bilgisi), e) teknoloji ile insan zekâsının birleşmesi, f) evrenin uyanışı olarak altı aşamada açıklamaktadır (2021a, s. 33). Hefner'e göre Ray Kurzweil, transhümanizmin motoru olarak "üst üste binen üç devrimi" tanımlamaktadır. Bunlar, genetik, nanoteknoloji ve robotiktir (G-N-R). G-N-R'in odak noktası, insanın zayıflığını ve sonluluğunu ortadan kaldırıncaya kadar iyileştirmedir. G-N-R devrimi, Kurzweil'in "insan beyninin tersine mühendislik" dediği şeyin bir alıştırmasıdır (2009). Kurzweil, tekillik kavramı ve çalışmaları ile insanın ölümsüzlük

umuduna çare bulmayı amaçlamaktadır. Ek olarak, Kurzweil, eserlerinde ölümü kabul etmediğini ve ölümün teknoloji-yazılım-insan bütünleşmesiyle aşılabileceğini açıklamaktadır. Yazılım, donanım, algoritma ve kod ile insan tarafından oluşturulan zekâ, yapay zekâ olarak açıklamaktadır.

Yapay zekâ kavramı ile insanı diğer varlıklardan ayıran, dili üretebilmesi; düşünmesi, konuşması; algılaması, öğrenme ve muhakeme yetisine sahip olması ile aracın sahip olduğu bilinç ve akla gönderme yapılmaktadır. Yapay zekâ teknolojileri alanında en önde giden ülkeler ABD ile Çin'in şirket ve markalarıdır. Düşünörlere göre yapay zekâ hem günümüzde hem de gelecekteki akıllı ev ve ofisler, akıllı robotlar, yepyeni uzamlar, işletme, finans, pazarlama ve satış yönetimlerinde birçok fırsat ve imkân sunar. Örneğin, Stephen Hawking'e göre, "Süper-akıllı yapay zekâ (AI-Artificial Intelligence)'nın gelişimi, insanlığın başına gelen ya en iyi ya da en kötü şey olacaktır" (2022, s. 170). Yapay zekâ kavramını ile ortaya atan Alan Turing, "Hayır, güçlü bir beyin geliştirmeye hevesli değilim. Peşinde olduğum tek şey yalnızca ortalama bir beyin, Amerikan Telefon ve Telgraf Şirketi'nin başkanı gibi bir şey" demiştir (Kurzweil, 2021, s. 103). Turing (1937) dijital bilgisayarların insanın sınırlı olduğu sayılabilir rakamları işleyebildiğini, karşılaştırabildiğini ve insan belleğini desteklediğini açıklamaktadır (Dexter, 2012, s. 130). Alan Turing ile Enigma projesinde birlikte çalışmış olan, Matematikçi I. J. Good 1965 yılında, "İlk süper zekâ makine insanın yaratma gereksinimi duyacağı son icat olacaktır, yeter ki makine bize onu nasıl kontrol altında tutacağımızı söyleyecek kadar yumuşak başlı olsun" demiştir (Bostrom, 2016, s. 20).

Yapay zekâ teknolojileri hakkında I. J. Good'un söylemiyle Stephen Hawking'in söylemi benzerdir. Alan Turing'in yapay zeka çalışmalarındaki amacının ise insan zekasına sahip olan bir yapay zeka olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Alan Turing'in günümüzün nanoteknoloji (NBEB), internet, bulut çözümleri, -Nano, Bio, Info, Cogno-biyoteknolojiler-(NBIC), nörobilim, nöroteknoloji, nöral ağlar, otomat teorisi ve zekâ çalışmalarında ulaştığı noktayı görebilseydi, fikrini değiştirebilirdi. "Cyberpunk 2077", "Blade Runner" ve "Transcendence 2014" gibi filmler de yapay zekâ ve tekillik çalışmalarının insan yaşamına muhtemel olabilecek etkilerini işlemektedir. Diğer yandan Bostrom'un da vurguladığı gibi "yapay zekâ araştırmacıları elli yılı aşkın zamandır insan düzeyinde yapay zekâya erişmek için çalışıyorlar.

Elbette şimdi tam meyvelerini toplamaya hazırlanırken birdenbire durup tüm bu çabaları çöpe atmaları hayal olur” (Bostrom’dan aktaran Arvas, 2022, s. 205). Teknolojik icat ve gelişmeler ile insanlığın gelişim aşamaları birlikte açıklanmaktadır. Örneğin, endüstri toplumu, endüstri sonrası toplum, bilgi toplumu, enformasyon toplumu ve süper akıllı toplum gibi. Dolayısıyla Bostrom, sadece öznel değil, aynı zamanda nesnel bir tespit de yapmaktadır. Bu tespiti eleştirel olarak bakan düşünürler görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır; “Transhümanistler, sözde bizi bekleyen insan sonrası geleceği tarif ederken, imgelerini dini ilahilerden ve eski mitlerden ödünç alan fantezilere” kapılmaktadır (Ranisch ve Sorgner, 2015). Demir (2021, s. 45), “ölüm ve yaşlanmanın genetik bir mesele olduğuna dair inancın yayılmasının dini söylemlerin gücünü azaltabileceğini belirtir”. Dağ (2022, s. 224) ise, “insanlığın hümanizm süreciyle insan-tanrı-doğa dengesini bozduğunu ve transhümanizmin, insanlığın düştüğü büyük bir ikinci günah olabileceğini” ifade eder. Düşünürlere göre, transhümanizm öğretisi ve transhümanistler; a) tarihsel, kültürel, dinsel ve mitsel metinlerinin etkisi altındadır ve bu kültürel hareket fantezileri barındırmaktadır; b) dinsel söylemlerinin gücünün ve etkinliğinin azalmasına yol açmaktadır; c) insan-donanım-yazılım yakınsaması ile oluşacak tekillik, insan-tanrı-doğa dengesinin kaybolmasına yol açmaktadır. Ve ayrıca, tehdit, günah ve çeşitli sorunları da barındırmaktadır.

4. TRANSHÜMANİZM VE İNSAN RUHUNU KAVRAMAK

Tekillik ile yaratılmak istenen varlığın nicel ve nitel özellikleri; a) uyuyamamak, b) unutmamak ve c) sınırsız belleğe sahip olmak olarak açıklanmaktadır. Bu nicel ve nitel özellikler, aynı zamanda, makale içerisinde atıf yapılan metin ve düşünürler göre ölümsüz ve bilge insanın da özellikleridir. Michelet’in dediği gibi, “-ruhunu- kavramak için izini bıraktığı birey-nesne ilişkisine bakmak gerekir” (Nora, 2022, s. 326). Sennett (2021, s. 10) karakteri, kişisel arzularımıza ve diğer insanlarla olan ilişkilerimize yüklediğimiz etik değerler olarak tanımlar. Ayrıca, karakterin, duygusal deneyimlerimizin uzun vadeli boyutuna odaklandığını belirtir.

İnsan, sadece nesnel değil, aynı zamanda hem duygusal hem de deneyimleri içerisinde kendini inşa eden bir varlıktır. Ve teknoloji katı verileri (sayılabilir, nicel) kullanır. Dij’e göre, “dijital bir koddur ve “dijital

kod (...) yeni medya özelliğidir” (2016, s. 23). Dijital kod, 0 ve 1 rakamlarıyla yaratılan bir veri, iletişim, enformasyon ve bilgi dizgesidir. Akıl da, belleği ve bilgiyi belli kod ve akışlar içerisinde yönetir ve bellek, bilgiye ulaşmak ve bilgiyi saklamak için bir hafıza, hatırlatma reçetesi ve/veya kodlamasıdır. Günümüz insanı belleğini kullanmak yerine, Google vb. yazılım ve donanımları kullanmak istemektedir. McLuhan’nın da vurguladığı gibi araç insanın uzantısıdır ama sadece katı verileri (0-1 dizgeleri) kullanan bir varlık (trans-human), katı veriler ile okuduğu imge, kavram, terim ve sözcüklerin sahip olduğu yan anlam, mana, gösterge ve çağrışımları nasıl içselleştirebilir? Her şeyi belleğinde saklamak bir bilgelik mi yoksa bir cahillik göstergesi midir? Unutmak insanın eksik yanlarından biri olarak açıklanmaktadır ama bir varlığın yaşamındaki tüm öğrendiği veri, enformasyon ve bilgiler ile tüm duygu, düşünce ve faaliyetlerini (tüm ödediği faturalar, üzüntüleri, bindiği ulaşım araçlarını, yediği yemekleri vb. gibi) hatırlaması nasıl olumsuz sonuçlar yaratabilir? Uyuyamamak, unutmamak ve sınırsız belleğe sahip olmanın nasıl yan etkileri olabilir?

Jorge Luis Borges (1899-1986), “Bellek Funes” adlı eserinde hiç unutmayan bir kişinin karşılaşacağı sorunları anlatmaktadır. Eserde, Funes’in (ana karakter) attan düşüp başını yere çarptıktan sonra muazzam bir belleğe sahip olarak, hatırlama ve unutmama yetisinin inanılmaz boyutlara çıktığı anlatılmaktadır. Quiroga, ise *Borges ve Bellek: İnsan Beyniyle Karşılaşmalar* adlı eserinde hem Borges’in hayatını hem de “Bellek Funes”in ana karakteri “Ireneo Funes” ile Borges’in yaşamlarındaki benzerliklerini betimlemektedir (2013). Borges, ailesinden gelen hastalık nedeniyle ileride görme bozukluğu çekebileceğini ön görerek ve görme yetisini tamamen kaybetmeden önce, neredeyse tüm zamanlarını okumalar yaparak geçirmiştir. Örneğin Umberto Eco, “Gülün Adı” adlı eserinin ana karakterlerinden biri olan kör kütüphaneciyi Borges’ten esinlenmiştir. Borges, “Funes için, hikâyemin sihirli compadrito’su hakkında üstinsanların öncüsü, yerel ve kırsal bir Zerdüşt diyebilirim” der (Quiroga, 2013, s. 28). Borges’e göre de unutmamak ve sınırsız belleğe sahip olmak, Nietzsche vurgusu ile üstinsan olmaktır. Fakat Borges, eserinde “Ireneo Funes”in özellikleri hem övmekte hem de eleştirmektedir. Borges, “Bellek Funes’in uzun bir uykusuzluk metaforu olduğunu savunur (...) (Funes) Ama unutmamıyordum, bilincim açık kalıyor, ben de uyuyamıyordum” (Quiroga, 2013, s. 23).

Gün içerisinde unutamadığı bir olaydan dolayı uykusuz kalmayan biri var mıdır? Psikologlarda uyumanın yararları ve uyuyamanın da zararları üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Örneğin, Myers ve Dewall'a göre, uykunun var olmasının beş nedenini; "1) uyku korur, 2) bağışıklık sistemini yenilemeye ve beyin dokularını onarmaya yardım eder, 3) deneyimlerimizi düzenlemeye ve yeniden inşa etmeye yardımcı olur, 4) yaratıcı düşünmeyi besler, 5) büyümeyi destekler" olarak açıklamaktadırlar (2017, s. 105-106). Uyku bozuklukları ise, insomni, narkolepsi, uyku apnesi ve gece terörü şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, uyku, insanın bağışıklık sistemini, beyin dokularını yeniler ve uyarır; gündelik yaşantımızdaki deneyimlerimizi düzenler ve yeniden inşa eder. Uykusuzluk ise insanın sinir sisteminin işlevlerini bozmaktadır. Uyku insan için yararlı bir etkinliktir. Uyumak insanın her gün duyarak, görerek, dokunarak, tadarak, koklayarak ve dokunarak öğrendiği tüm veri, enformasyon ve bilgiyi sınıflandırır ve insanın yaşamındaki kullanımlarına göre düzenlemesine ve tekrar inşa etmesine yardımcı olur. "Funes şöyle der: Bende tüm insanlığın dünya olduktan beri sahip olduğu anılardan daha fazlası var. (...) benim belleğim beyin, bir çöp yığını gibi" (Quiroga, 2013, s. 26). Ayrıca Borges, "Funes'in birçok dili çok kolay öğrenmesine rağmen düşünme konusunda becerikli değildi, sanırım" demiştir (Quiroga, 2013, s. 29). Bilim hafıza ve türlerine üzerine de çalışmalar yapmaktadır. Örneğin, hafıza türleri; "a) toplumsal/kolektif hafıza, b) iletişimsel ve kültürel hafıza, c) kaydedici ve işlevsel hafıza ve d) negatif hafıza ve hatırlama" olarak açıklanmaktadır (Sancar, 2021, s. 38-48). Hafıza bir bellektir, verileri kaydeder, işler, sınıflandırır ve tekrar sisteme sokar. İnsan gibi donanım ve yazılımda bellek ve hafızaya sahiptir. Yapay zekâ sadece belleğe ve hafızaya sahip değildir aynı zamanda dili üretebilmekte; düşünmekte, konuşmakta; algılamakta, öğrenme ve muhakeme yetilerine sahip olabilmektedir. Harari, Connerton ve Ong, ise teknoloji ve bilim ilerledikçe bu durumun olumsuzluğuna dikkat çekmektedir. "Güç arttıkça, ihtiyaçlara uygun olmayan duygusuz ve mekanik bir dünya oluştu" (2020, s. 372). Dijital medya, kişisel belleğin kültürel değerini azaltır çünkü hatırlanan şeyin hatırlayan kişiyle olan bağı zayıflatır (2021, s. 138). Sonuç olarak, hafıza yerine hatırlatma odaklı sistemler bilgiyi artırabilir ancak birçok konuda bilgisizlik yaratabilir (1999). Düşünörlere göre, yaşadığımız dünya insani duygulardan yoksun ve mekaniktir; insan

belleğini kullanmamakta direnmekte ve teknolojik araçlara güvenmektedir; belleğin güçlü ve sınırsız olması yeterli değildir hatta bu özelliklere sahip olan varlık hem bilgili hem de cahil olacaktır.

Kurzweil ise, günümüz insanın sahip olduğu belleğinin yerine kullandığı yazılım, bulut ve yapay zekâ çözümlerinin, süreç içerisinde sadece kullanmayacağını aynı zamanda bu çözümler ile birleşeceğini, bütünleşeceğini ve yakınsayacağını belirtmektedir (Kurzweil, 2021a). Farklı düşünceye sahip düşünürler ise görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir; Jan Assmann'a göre, "Bir insan ve bir toplum geçmişi sadece bağlantı kurduğu ilişki çevresinde yeniden inşa edebiliyorsa, bu ilişki çerçevesi dışında kalan her şeyi unutacaktır (Sancar, 2021, s. 42). "Sürekli olarak hafızadan söz etmemizin bir tek nedeni olabilir: Artık hafıza yok" (Nora, 2022, s. 19). Connerton, "Modernite Nasıl Unutturur" adlı eserinde modernitenin bir kültürel amnezi yarattığını öner sürmektedir. Kültürel amnezi ortaya çıkma nedenlerini ise, "a) insan yerleşiminin çapı, b) hızın yükselişi ve c) kurulu bir çevrenin belirli aralıklarla kasti olarak yıkılması" olarak açıklamaktadır (2021, s. 99). Düşünörlere göre, kişi ve toplum sadece ilişki kurduğu uzamlar çerçevesinde kendini inşa ederse gerçek hafızasını kaybetmeye mahkumdur; hafıza kavramı ve olgusunu daima gündemde tutmanın amacı esasen hafızanın düşmüş olmasıdır; modernite, onun çevresi, ilişkileri ve özellikleri bir kültürel amnezinin oluşmasını sağlamaktadır. Ayrıca dikkat edilmesi gereken diğer bir konu, günümüz dijital ve yeni medyası neyin önemli olduğuna, hangi veri, enformasyon ve bilgilerin saklanması ve yayılmasının gerekli olduğuna karar vermektedir.

5. KABUKTAKİ HAYALET FİLMİ ÜZERİNDEN TRANSHÜMANİZM ANALİZİ

5.1. Yöntem

Makalede, sosyal bilimlerin araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma ile göstergebilimsel çözümleme kullanılmaktadır. Araştırma, *Kabuktaki Hayalet* filmi üzerinden transhümanist öğretinin sinemaya yansımalarını göstergebilimsel çözümlemeyi ve betimsel olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Tan ve Yavuzcan'a (2023) göre, göstergebilim, anlamların oluşumunu dizge (paradigma) ve dizim (sentagma) ile anlam arasındaki ilişkiyi çözümleyerek analiz etmektedir. Göstergebilim, seçme (dizge) ve dizme (dizim) süreçleriyle yapılan kodlama işlemi

sürecinde oluşturulmak istenen anlamı incelemekte ve çözümlemektedir (s. 218). Betimleme ise, “neyin ne olduğunu, şeylerin nasıl başlayıp sürdüğünü ya da bir durumun, kişinin ya da olayın neye benzediğinin resmini çizmektir” (Punch, 2014, s. 16). Göstergebilimde ilk başlarda göstergeyi kavram (yazı-kavramsal imge) ve söz (işitsel imge) üzerinden incelemiştir. Diğer yandan geleneksel ve dijital medyada ve kavramsal imgelerden daha çok beden, görüntü, görünüş, bakış, bakma, görsel ve fenomenler öne çıkmaktadır. Umberto Eco’nun da açıkladığı gibi göstergebilimin başka bir şeyin yerine geçebilen her şey olarak yorumlayarak daha geniş bir perspektiften baktığını söylemektedir (Erol, 2023, s.57). Göstergebilim, bir nesnenin ya da nesnenin imgesinin başka bir anlama ifade ederek nasıl bir göstergeye dönüştüğünü çözümlemektedir. *Kabuktaki Hayalet*’teki Motoko Kusanagi karakterinin hem bedeninin hem de ruhunun başka bir şeyin yerine geçtiğini anlamak, açıklamak ve çözümlemek için çalışmada göstergebilim seçilmiştir. Araştırma bağlamında Kusanagi karakteri sadece bir beden, görünüş ve/veya görsel değildir aynı zamanda hem bir siborg hem de transhuman insanın yerine geçebilen bir göstergedir. Araştırmada kullanılan betimsel araştırma ile insanın ölümsüzlük isteği ve transhümanizm arasındaki ilişkinin ne olduğunu, nasıl başlayıp sürdüğünü ve transhumanın neye benzediğini anlatmak, açıklamak ve çözümlemek için kullanılmaktadır.

Siborg bedenler ile yapılan akademik çalışmalarda dinsel, tarihsel, mitsel ve kültürel imgeler; post-hümanizm ve post-endüstrileşme; transhümanist dünyalar, siberpunk; sibernetik organizmalar, sibernetik ve siborg bedenler öne çıkmaktadır. Boynukalın ve Doğan’ın çalışmasına göre “Beden, biyolojik bir organizma olmaktan çok içinde bulunduğu topluma dair tarihsel, kültürel, siyasal ve dini birçok özelliğin de barındırıcısıdır” (2020, s. 891). Çalışmada da açıklandığı transhümanizm öğretisi dinsel, mitsel ve kültürel birçok özelliği barındırmaktadır. Özelçuk’a göre “Sibernetik organizmalar (siborglar), fütüristik bir tasavvurdan ziyade artık gerçekliğin bir parçası haline gelmiştir” (2022, s. 309). *Kabuktaki Hayalet*’teki Motoko Kusanagi karakteri transhumanın vücut bulduğu makine-insan-yazılım-bilinç-belleğe sahip olan bir siborgdur.

Sepetci ve Küngerü’nün Cyberpunk 2077’yi inceledikleri araştırmalarına göre geleceğin transhümanist dünyasında vahşi kapitalizm ve çok

uluslu şirketler hüküm sürecektir. Transhümanist dünya ve filmleri sosyal hayatı ve kültürü biçimlendirmede etkin bir araç olma potansiyeline sahiptir (Sepetci ve Küngerü, 2022). *Kabuktaki Hayalet* filminin sahnelerinde de hem binalarda (outdoor) hem de bina içlerindeki duvardaki panelerde (indoor) reklam anlatılarını görmek mümkündür. Diğer yandan Serttaş’a göre vahşi kapitalizm ve çok uluslu şirketlerin Post-endüstri dünyasındaki hem siborg hem de siberpunk anlatıya sahip olan filmler bireyleri hem yabancılaştırmakta hem de bu nesnelerin tahakkümü altına girmeleri varoluşsal rahatsızlıklara neden olabilmektedir (2018).

Alptekin’e göre *Ghost in the Shell* (Kabuktaki Hayalet) filmindeki Motoko Kusanagi karakteri hem teknoloji ve teknolojik araçların hem de insan beyinin birlikte kullanılmasıyla oluşan sentetik sibernetik bedene sahiptir. Ve ona göre üretilen bu bedenler siberpunk sineması içerisinde siborg adı verilen varlıkları temsil etmektedir (Alptekin, 2022). Serttaş’a göre ise *Ghost in the Shell* filminde insan hafızası, anıları ve geçmişi bir tür zayıflık olarak görülmektedir (2018). Transhümanistlere göre insan, belleğinin kapasitesi ve yetilerinin artması için teknolojik araçlara güvenmelidir. Diğer yandan onlara göre belleğin güçlü ve sınırsız olması yeterli değildir aynı zamanda yerine kullanılacak yazılım, bulut ve yapay zekâ çözümlerinin, süreç içerisinde beden ve ruhla birleşeceğini, bütünleşeceğini ve yakınsayacağını da belirtmektedir. Transhümanistlere göre insan belleği düşmüştür. Oysa çalışmada Luis Borges’in, Funes karakteri üzerinden açıklandığı gibi insanda yalnızca ışığın değil, aynı zamanda karanlığın da var olması gerekmektedir. Erol’un çalışmasına göre *Ghost in the Shell* gibi filmler, siborgları merkez alarak cinsiyet, insanlık, zihin ve beden kavramlarını derinlemesine işler ve insanın doğası, ne olması gerektiği ve ölümsüzlük arzusu gibi konuları sinemasal araçlarla etkili bir şekilde tartışır” (2023, s.67). *Ghost in the Shell* (Kabuktaki Hayalet) filmi bir yandan bedeni, görünüşü, fenomeni diğer yandan ruh-yazılım ve kadın-erkek cinsiyet diyalektiğini ve ölümsüzlüğü transhümanizm öğretisi üzerinden tartışmaya açmaktadır.

5.2. Araştırma, Bulgular ve Bulguların Yorumlanması

Sinema tarihinin en etkili siberpunk filmlerinden biri olan Mamoru Oshii’nin yönettiği *Kabuktaki Hayalet* (1995), görsel olarak çarpıcı animasyonu ve düşündürücü anlatımıyla izleyicileri büyülemektedir. İlk olarak

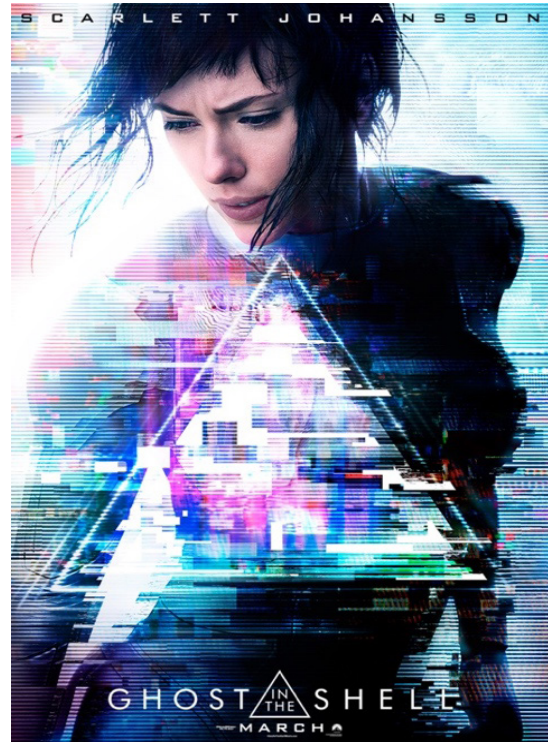
1989’da Masamune Shirow tarafından bir manga dizisi olarak oluşturulan seri, o zamandan beri çeşitli anime uyarlamalarına, filmlere ve video oyunlarına genişlemiştir. Siberpunk türünde değerlendirilen *Kabuktaki Hayalet* filminde keşfedilen ana fikirlerden biri, Descartes ve Hegel gibi filozofların eserlerinden etkilenen zihin ve beden tartışmasıdır (Araiba, 2021, s. 77). Filmde tekilik (singularity) kavramı ve olgusu “Cyborg” (beden-kabuk-donanım) ile “Hayalet” (zihin/gerçek ve yapay bilinç-zekâ bütünleşmesi) göstergeleri üzerinden açıklanmaktadır. “Kabuk” (beden-cyborg), nanoteknolojiler (NBEB), internet, bulut çözümleri, -Nano, Bio, Info, Cogno-biyoteknolojiler-(NBIC), nörobilim, nöroteknoloji, nöral ağlar ve otomat teorileridir. “Hayalet” (zihin) ise yapay zekâ çalışmaları ile insana yeni eklemelenmek istenen inorganik ve nicel olan uzantı, yetenek ve kapasitelerdir. Adem ile Havva’nın, “Bilgelik Ağacı” meyvesini yemeleri ile bilme, problem çözme, öğrenme yeteneği ve gücü ile muhakeme edebilme, iyi hüküm verebilme ve eleştirel görüş yetilerini sahip olabildikleri dinsel, kültürel ve tarihsel metinlerde anlatılırken, *Kabuktaki Hayalet* filminde, bu özelliklere sahip olmanın yolu, gerçek bilinç ile yapay zekânın birleşimi ile oluşan “Hayalet” üzerinden anlatılmaktadır. *Kabuktaki Hayalet*’teki Motoko Kusanagi karakteri, internete, ağlara ve akışlara bağlanarak istediği bilgilere ulaşabilmektedir. Filmdeki kahraman Motoko Kusanagi karakteri, makale atfı yapılan Ray Kurzweil’in, transhümanizmin motoru olarak tanımladığı, genetik, nanoteknoloji ve robotik (G-N-R) ile insanda var olan zayıflık ve sonluluğunu ortadan kaldıran bir teknolojiye de sahiptir. *Kabuktaki Hayalet*’teki Motoko Kusanagi karakteri aynı transhümanizm öğretisinde olduğu gibi bilim (nörobilim, nanoteknoloji, bioteknoloji, infoteknoloji, cogno-biyoteknolojiler, nöroteknoloji, nöral ağlar vb.), teknoloji, teknolojik araçlar ve yazılımı kullanarak, insan-teknoloji bütünleşmesi ile yaratılmıştır. *Kabuktaki Hayalet* siberpunk bilim kurgu filmlerine bir örnektir.

Siberpunk kavramı cyber (siber) ve punk kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Punk kültürü 1970’lerde ortaya çıkan ve var olan toplumsal sistemlerin yıkılmasını isteyen bir alt kültür öğretisidir. Siberpunk kavramı “1983 yılında Amazing Science Fiction Stories (İnanılmaz Bilim Kurgu Hikâyeleri) dergisinde Bruce Bethke’nin yazmış olduğu Cyberpunk adlı kısa bir öykünün başlığı olarak kullanılmıştır” (Cavallaro, 2000, s. 13’den aktaran Alptekin, 2022, s. 83). “Siberpunk, post-hümanizm ve post-endüstrileşme özelliklerini

vurgulayan bilim kurgu edebiyatının bir türüdür” (Yılmaz, 2006, s. 258’den aktaran Serttaş, 2018, s. 350). Siberpunk, karmaşık konulara yeni bir bakış açısı sağlamak için insan doğası ve teknoloji hakkındaki fütüristik fikirleri birleştirir. Özellikle film endüstrisi, bu bakış açısını aktarmada kullanılan önemli ve vizyon açıcı bir yoldur. Özel efektler, animasyon ve yetenekli aktörler/yönetmenler kullanılarak sinema aracılığıyla izleyiciye fütüristik bir dünya yaratılabilir. Siberpunk türüne giren filmlere bakıldığında, genellikle sadece eğlenmekle kalınmaz, aynı zamanda psikolojik ikilemle de karşılaşılır (Wowsays.com, 2023).

Aksiyon dolu yüzeyinin altında film, izleyicileri karmaşık temaları ve sembolizmi daha derine inmeye davet eden girift göstergebilimsel öğelerle doludur. *Kabuktaki Hayalet*’in merkezinde, bilgi ve bilincin birleştiği sanal bir âlem olan siber uzay kavramı yer almaktadır. Siber uzayın tasviri, filozof Jean Baudrillard’ın hipergerçeklik teorisinden büyük ölçüde etkilenmiştir (Baudrillard, 2014). Baudrillard’ın modern toplumun simüle edilmiş gerçekliklerle dolu olduğunu öne sürmesi gibi, filmde gerçek ile sanal arasındaki sınırları bulanıklaştırarak bu fikri yansıtmaktadır.

Resim 1. *Kabuktaki Hayalet* Filmi Afişi

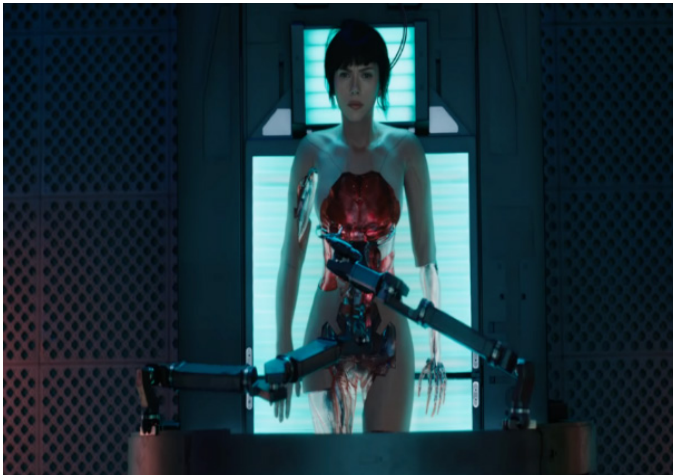
Açılış sahnesinde, filmin afişinde, karakterleri saran veri akışlarının ve bilgisayar kodlarının görsel

temsili, siber uzayı, kimliklerin şekillendirilebilir ve anlaşılması zor olduğu sembolik bir manzara olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahraman Motoko Kusanagi’de görüldüğü gibi, bir kişi biyolojik bedenini protez bir bedenle değiştirdiğinde bile, hayaletleri bozulmadan kalır. Bu, benliğin doğası ve kişinin bilincinin yeniden üretilip üretilmeyeceği veya aktarılabilirliği hakkında felsefi sorular ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca burada kullanılan ‘hayalet’ bilgisi, bizim kültürümüzde ‘can’ ve ‘ruh’ olguları kapsamında da değerlendirilmelidir.

Resim 2. *Kabuktaki Hayalet* Filmi içerisinde bir sahne

Resim 3. *Kabuktaki Hayalet* Filmi içerisinde bir sahne

Hayaletin Sembolizmi: Filmin başlığı olan *Kabuktaki Hayalet*, merkezi göstergebilimsel kavram olan ‘hayalet’e gönderme yapmaktadır. Gilbert Ryle’in zihin ve beden arasındaki felsefi ayrımından (Ryle, 1949) ödünç alınan filmdeki “hayalet”, bilinci, duyguları ve insan olmanın özünü temsil eder. Bu bağlamda “Hayalet”, benlik, hafıza ve varoluş göstergebilimini keşfederek bir kişinin kimliğinin özünü anlatmaktadır. Aynı zamanda “Hayalet” kavramı, bir bireyin, insanları robotlardan ayıran bilincinin göstergesidir. Hayaletin temel bir

unsur olarak temsili, fiziksel ve metafizik arasındaki sınırın keşfi anlamına gelir. Filmde ana materyalist fikrinin, yani zihin ve beden arasındaki ikili ilişkinin felsefi bir yansıması aracılığıyla onun kültürel yönleri ve etkisi fark edilmektedir (Komel, 2016, s. 920). Hayalet sembolü ayrıca izleyiciyi teknolojik olarak gelişmiş bir toplumda varoluşun doğasını düşünmeye sevk eden tekrarlayan bir motif görevi görür. Film, kolektif hafıza kavramını ve bunun bireysel kimliği şekillendirmedeki önemini derinlemesine araştırmaktadır (McRoy, 2015, s. 58). Göstergebilimsel olarak değerlendirdiğimizde *Kabuktaki Hayalet* filmi için temel kavramları aşağıdaki şekilde sıralamak yerinde olacaktır. Kavramları tanımlayan detaylı ifade ve açıklamalar da izleyen paragraflarda başlıklar halinde belirtilmektedir.

Tablo 1. Göstergebilimsel Açıdan *Kabuktaki Hayalet*

Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
Görüntüsel	Kabuk ve Hayalet	Düşünen, Robotik Beden	Ruh-Beden İlişkisi	Uyum ve Kaos
		İnsan Bilincine, Belleğine Sahip Siborg		İnsan eliyle yapılan bir bedenin işlevi ve hayalet (ruh) ile uyumu.
Görüntüsel	Distopik gelecek	Şehrin futuristik yapısı ve ataerkil iktidar ilişkileri ile kurulu düzen	Kaos, gelecek, farklı görseller, outdoor ve indoor dijital reklamlar	İnsanlıkтан uzak, doğanın yok edildiği, fantastik siborg bir gelecek ve post endüstriyel dünya.
				Yeni Sosyal ve Toplumsal Gerçeklik
Görüntüsel	Şeffaflaşan fizik beden	Yok olma, ortaya çıkma	Metafizik gelecek	Ataerkil düzenin alt üst oluşu, yeni etik ve ahlaki normların yükselişi
				Bedenin dönüşümü
Görüntüsel	Ağlar	Bütünsel iletişim ve haberleşme	Zihin okuma vb gibi metafizik olaylar	Bukalemun etkisi, fiziksel bedenin ortama adaptasyonu
				Gelecek vizyonu, telepatik iletişim

Tablo 1'e göre "Kabuk" ve "Beden" siborgun bedeni (donanım), ruhuna (yazılım-yapay zekâ) gönderme yapmaktadır. "Kabuk" ve "Beden" hem uyumu hem de kaosu, alt üst oluşu sembolize eder. Siborgun yapay zekâ yazılımı insan bilincine sahiptir. Motoko Kusanagi karakteri insan olduğu geçmişini hatırlar ve her hatırladığında uyum bozulur. "Kabuk" ve "Beden" uyumunu insani taraftaki duygu, düşünce, etik ve ahlaki kodlar, siborgun ataerkil davranışlarını bozmaktadır. Siborg'un bedeni donanım, ruhu ise yazılımdır. Siborg var olan sistemleri ile mevcut iktidarın emirlerini uygulayarak düzeni sağlamaktadır. Kurulu düzen ise ataerkil düzendir. Motoko Kusanagi karakterinde yaşanan kaos, beden, yazılım ve insan bilinci ve belleği yakınsaması ile oluşur. Kaos var olan ataerkil düzenin yıkılması, yeni sosyal ve toplumsal gerçekliğin şekillenmesi ve yeni etik ve ahlaki normların yükselişi ile sonuçlanmaktadır. *Kabuktaki Hayalet* filmi girişi, gelişimi ve sonuçlarıyla bir siperpunk ve siborg anlatısıdır. Diğer yandan Motoko Kusanagi karakteri yenilenebilir bedeni, yapay zekâ-insan bilincinin yakınsamasıyla transhumana gönderme yapmaktadır.

Kabuktaki Hayalet'teki Binbaşı Kusanagi karakteri, unuttuğu gerçek yaşamdaki anılarını, düşüncelerini, duygularını ve deneyimlerini hatırlamaktadır. Makalede atıf yapılan Borges'e göre de unutmamak ve sınırsız belleğe sahip olmak, Nietzsche vurgusu ile üstinsan olmaktır. Binbaşı Motoko Kusanagi karakteri unutamadığı anılarından dolayı uykusuz kalmaktadır. Binbaşı Motoko Kusanagi'nin yaşadığı bu anomaliler, onun "Hayalet" olarak açıklanan bölümünde patolojik rahatsızlıklara yol açmaktadır. Bu rahatsızlığa yol açan ana sebep karakterin sahip olduğu bellek var olan gerçek hayatındaki anı, deneyim ve gerçeklerdir. Karakter, unutamama niteliğine sahip olmasıyla, yaşadığı içkinliği fark ederek, aşkınlık evresine geçer. Diğer yandan karakter sadece geçmiş gerçek hayatını, duygularını, belleğini ve bilinci hatırlamamaktadır, aynı zamanda Binbaşı Motoko Kusanagi karakteri internete, ağlara, akışlara bağlanarak (yapay zekâ-bellek- ağlar) yapay olan zekasını ve belleğini kullanarak yapay bilincini beslemekte ve oluşturmaktadır. Binbaşı Motoko Kusanagi karakteri *Kabuktaki Hayalet* filminde sanal ve gerçek yaşamı çerçevesinde kendi benliğini, kimliğini, kişiliğini ve karakterini inşa etmektedir. O hem kabuk ve yazılıma hem de insanın sahip olduğu ruh ve bilince sahiptir.

Kabuk Sembolizmi: "Kabuk", insan bilincinin yaşadığı fiziksel bedeni veya protez bedenleri ifade eder.

Dönüşüm göstergesibilimini, transhümanizmi ve insan formunun şekillendirilebilirliğini ifade etmektedir. Kabuk, insan ve makinenin kaynaşmasını vurgulayarak, organik ve yapay arasındaki gerilimi vurgular. Bu aynı zamanda bir çelişkinin ve bütünleşmenin de ana temasını oluşturmaktadır. Artı-eksi, siyah-beyaz, iyi-kötü dengesinde bir ve bütün olmanın anlamı da aslında burada gizlidir. Filmdeki kahraman Binbaşı Motoko Kusanagi karakteri, insanın ölümsüzlüğü elde edebilmesi için gereken özelliklere sahiptir. Örneğin, Binbaşı Motoko Kusanagi, her zaman uyanıktır; yaşlanmamaktadır; bedensel organlarının işlevsel özelliklerini yitirmemesine rağmen kolaylıkla yeni organlar takılabilmektedir; aklını, zekâsını, bilgi ve bilme kapasitesini donanı ve yazılımlara bağlanarak arttırmaktadır. *Kabuktaki Hayalet*'te aynı transhümanist öğretide olduğu gibi bilim, eleştirel düşünce, beden-ruh düalizmi, teknoloji, teknolojik araçlar ve insan-donanım-yazılım bütünleşmesi filmin merkezindedir.

Siborg, Siborg Manifestosu ve Donna Haraway: Haraway siborgu şu şekilde tanımlamaktadır: "Siborg, sibernetik bir organizmadır; bir makine-organizma melezi, kurguya olduğu kadar gerçekliğe de ait bir yaratıdır" (Haraway'den aktaran Çelik, 2018, s. 28). "Cyborg Manifestosu"nda olduğu gibi, Haraway'in ikili çevresel düşünceye direnme stratejisi feminist hikâye anlatımı yoluyla"dır" (Kenney, 2017, s. 73). Sibernetik, otonomi, yapay zekâ ve robotlaşma sürecinin yakınsamasıyla siborg insansılaşmaktadır. Sibernetik kavramı ve olgusu ile iletişim ve fiziksel süreçler hesaplanır hale gelmekte; otonomi kavramı ve olgusu ile siborglar irade kazanmaktadır. Yapay zekâ kavramı ise dili üretebilmesine; düşünmesine, konuşmasına; algılamasına, öğrenme ve muhakeme yetisine sahip olmasına diğer bir deyişle siborgun sahip olduğu bilinç ve akla gönderme yapmaktadır. Haraway Siborg Manifestosu'nda "Bir siborg, bir sibernetik organizma, makine ile organizmanın oluşturduğu bir melez, kurgusal bir yaratık olmanın yanı sıra toplumsal gerçekliğe ait bir yaratıktır" demiştir (Kenney, 2017, s. 73). Braidotti, Haraway'in toplumsal gerçekliğin yeniden inşası için tercihini insanın yerine insan olmayan siborglardan yana kullandığını belirtmektedir. *Kabuktaki Hayalet* filmi de Motoko Kusanagi karakteri üzerinden siborg ve transhümanizm öğretisini insan ve toplumun gelecekteki bir gerçekliği olabileceği üzerinden tartışmaya açmaktadır.

Haraway'e göre "mevcut tahakküm sistemlerini alt üst etmek için yeni iletişim teknolojileri ve biyo-

teknolojiler gerekmektedir. Ona göre Ataerkinin dayattığı kapitalist sömürge sistemini sarsmak için yeni iletişim biçimlerine ihtiyaç vardır” (Haraway’den aktaran Çelik, 2018, s. 30). Motoko Kusanagi karakteri filmin başlarında mevcut ataerkil yönetimin emir ve görevlerini yerine getirir yani var olan tahakküm teknik, sistem ve normlarını uygular. Motoko Kusanagi karakteri filmin sonunda ise Haraway’in de belirttiği gibi tahakkümcü sömürü düzenini alt üst etmek ve tekrardan kontrol edebilmek için mevcut ataerkil sisteme başkaldırır. Filmin sonu Braidotti’nin alternatif yaşam modeline benzemektedir. Ona göre “teknobilimsel aygıtların değiştirip dönüştürdüğü insanın, kadim ötekiler ve yeni başkalarıyla hep birlikte, etik ilişkiler tesis edebilecekleri bir ikinci doğa tasarısıdır” (Sağlam, 2021, s. 320). Motoko Kusanagi karakteri ataerkil sisteme başkaldırır, düzeni ve iktidarı etik ilişkiler lehine yeniden kurar.

Hümanist görüş Braidotti’nin de vurguladığı gibi “erkeksi, beyaz, Avrupa merkezli, zorunlu heteroseksüelliği ve üremeyi uygulayan, sağlıklı, şehirli, standart bir dil konuşan bir öznenin basit bir üstünlük varsayımına dayanıyordu” (Braidotti, 2020, s. 467). Haraway’e göre, feminist bir beden politikası, mevcut iktidarın tahakküm teknik ve normlarını alt üst etmek için anahtar niteliğindedir. İletişim ve biyoteknolojiler, bedenlerin yeniden tasarlanmasında kritik araçlardır (Bozok, 2019; Erol, 2023). Haraway, değişim istiyorsak tereddüt etmeye gerek olmadığını, mücadeleye katılmayı ve “belayla baş başa kalmayı” önerir, hatta çamurda oynamayı öğrenmemiz gerektiğini belirtir (Haraway’den aktaran Kenney, 2017). Yukarıdaki bilgilerin ışığında Haraway’e göre mevcut düzenin ve iktidarın alt üst olmasının anahtarı hem günümüz teknolojisi, teknolojik araçlar, dijitalleşme, siberetik, yapay zekâ, robotlaşma ve transhümanistlerin yukarıda açıkladığı teknolojiler hem de feminizmdir. Ona göre siborglaşmış bedene sahip olan beden yeni bireysel ve sosyal gerçekliği inşa edebilecektir.

Kabuktaki Hayalet filminde keşfedilen derin temalardan biri, insanların teknolojik geliştirmeler yoluyla biyolojik sınırlamalarını aşmaya çalıştıkları transhümanizm kavramıdır. Bu kavram, insan ve insan sonrası arasında bir ara aşama olarak “transhüman” fikrini açıklayan filozof Max More’un (More, 1990) çalışmasıyla uyumludur. Filmin siborg (cyborg) tasviri ve teknolojinin insan vücuduna entegrasyonu, transhümanist ideallerin özelemlerini somutlaştırmaktadır. “Binbaşı Kusanagi’nin siberetik

bedeni, transhümanist ölümsüzlük arayışına ve teknolojik güçlendirme yoluyla bilincin evrimine örnek teşkil etmektedir” (Clark, 2003, s. 42-51). Transhümanizm öğretilerinde, hedeflenen amaçlar, tekillik, süper akıllı insan ve toplum ile insanın yaşamın uzaması ve hatta insanın ölümsüzlüğü elde etmektir.

Resim 4. *Kabuktaki Hayalet* Filmi içerisinde bir sahne-siborg görünüşü

Kukla Motifi ve Kuklalar: *Kabuktaki Hayalet* boyunca, kuklacılık ve kukla motifi, insanlık durumunun güçlü bir sembolü olarak tekrarlanmaktadır. Kahraman Binbaşı Motoko Kusanagi, insanlık ve teknoloji arasındaki sürekli müzakereyi yansıtan bir siborg (cyborg) kimliğiyle boğuşur. “Kusanagi’nin uzak bir yerden robotik bir bedeni kontrol ettiği ikonik kuklacı sahnesi, parçalanmış kimlik fikrine ve benliğin fiziksellikten kopmasına gönderme yapmaktadır” (Hansen, 2004, s. 73-78).

Görsel Semiyotik ve Distopik İmge: *Kabuktaki Hayalet* filminde görsel olarak genel göstergebilimsel karmaşıklığa katkıda bulunan distopik bir estetik kullanır. Şehir manzaraları, Fritz Lang’ın “Metropolis” (1927) filmini andırmakta ve distopik hikâye anlatımının bir özelliğini ortaya koymaktadır (Telotte, 2008, s. 115-120). Sembolik olarak, çürüyen ve genişleyen şehir manzarası, teknolojinin yönlendirdiği bir dünyada toplumun ahlaki ve toplumu var eden daha doğal değerlerin çürümesinin ve bireysel özerkliğin aşınmasının bir yansıması olarak hizmet etmektedir.

Ağ ve Sanal Gerçeklik: Net olarak bilinen birbirine bağlı dijital ağ, ortak bir bilinç ve paylaşılan bir bilgi dünyasının göstergebilimini yansıtmaktadır. Genellikle görsel olarak baş döndürücü ve sürükleyici bir manzara olarak tasvir edilen sanal gerçeklik kavramı, algının doğasını ve gerçekliğin sınırlarını

sorgulayarak, gerçeklik ve illüzyonun harmanlanmasını ifade etmektedir.

Hackleme ve Manipülasyon: Dijital bilgileri hackleme ve manipüle etme eylemi, kontrol, güç ve sistemlerin güvenlik açığı göstergebilimini ifade eder. Bilgisayar korsanlığı hem teknolojinin hem de insan zihninin iç işleyişine izinsiz girişin bir metaforu olarak tasvir ediliyor ve bu ikisinin birbirine bağlılığını ortaya koymaktadır.

Varoluşsal Sorular (hakikat-erdem ve ahlak): Film boyunca karakterler, bilincin doğası, benlik ve varoluşun anlamı hakkında varoluşsal sorularla boğuşur. Bu felsefi keşifler, teknolojik olarak gelişmiş bir dünyada kimliğin, amacın ve insan deneyiminin daha derin göstergebiliminin ipuçlarıdır. Bazı sembolik anlatımlar aşağıdaki şekilde özetlenmektedir: Nietzsche, yeniden yorumlamak ve gerçeği sonsuz bir süreç içerisinde aktif bir belirleme yeteneğine sahip olmak “güç istenci” olarak açıklanmaktadır. Binbaşı Motoko Kusanagi karakteri siyasal, sosyal, teknolojik, ekonomik ve kültürel iktidarların belirlediği ve temellendirdiği “hakikat”, “erdem” ve “ahlak” ile oluşan, kavram, düşünce ile davranış ve yatkınlar sistemlerine eleştirel bakmaktadır. Binbaşı Motoko Kusanagi, zekâ, bellek, bilinç ve duyguların hem gerçek hem de yapay unsurlarının birleşimi, yakınsaması ve bütünleşmesiyle birlikte bir üstinsana hatta özgür bir tinliye doğru dönüştüğünü filmde işlenmektedir. Makalede, Sartre’a atıf yapılarak açıklanan, insanın kendi sınırlılıklarının aşarak ulaşılan “transandantal ben”e de atıf yapılmaktadır. Julian Huxley’in kişinin, kendini aşması ve yeni bir tür varoluşsal eşiğe gelmesi olarak açıkladığı transhümanizm kavramı, Kabuktaki Hayalet’te Binbaşı Motoko Kusanagi karakterinde hayat bulmaktadır. Ek olarak ilgili filmde hümanizm kavramı ile birlikte açıklanan saygı, merhamet, duygudaşlık, onur ve dürüstlük ilkeleri de işlenmektedir.

Arthur Koestler ve Hegel’in Etkisi: *Kabuktaki Hayalet*’in yaratıcısı Masamune Shirow, Arthur Koestler’in Kartezyen ikiliği eleştiren ve zihin ve bedene materyalist bir bakış açısını savunan “Ghost in the Machine” kitabından etkilenmiştir. Koestler’in fikirleri davranışçılıkla uyumludur ve Ghost in the Shell’de hayalet ile kabuk arasındaki ilişkiyi anlamak için bir temel sağlar. Ek olarak, fikirlerin gelişimini çelişki ve sentez yoluyla araştıran felsefi bir çerçeve olan Hegelci diyalektik, ‘Kabuktaki Hayalet’ın temalarına uygulanabilir. Hegel’in hem öznel zihni hem de nesnel ruhu kapsayan Geist kavramı, ‘Kabuktaki Hayalet’

evrenindeki bilincin evrimine paraleldir. Kahramanın doğal bilinçten özbilince ve nihayetinde hayalet/ruha yolculuğu, fikirlerin Hegelci ilerleyişini yansıtmaktadır (Araiba, 2021, s. 79).

Davranışçılık ve Kabuk Evrenindeki Hayalet: Gözlemlenebilir davranışlara ve onları etkileyen çevresel faktörlere odaklanan psikolojik bir teori olan Davranışçılık, ‘Kabuktaki Hayalet’ temalarını analiz etmek için ilginç bir merceğe sağlar. Davranışçılar, kişisel kimliğin yalnızca zihin veya bilinç tarafından belirlenmediğini, çevre ve kişinin çevreyle etkileşimleri tarafından şekillendirildiğini savunurlar. ‘Kabuktaki Hayalet’ evreninde Motoko Kusanagi’nin (Binbaşı) kişisel kimliği, tam bir siborg haline gelip varoluşsal bir kriz yaşadığında sorgulanmaktadır. Davranışçı bir bakış açısından, kimliği yalnızca bilinci veya hayaleti tarafından belirlenmez, çevreyle olan etkileşimlerinden de etkilenir. Bu, polislin saldırıya uğramış bir kişinin gerçek kimliğini, onun yaşam durumunu ve başkalarıyla olan etkileşimlerini inceleyerek tespit edebildiği gerçeğiyle kanıtlanmıştır (Araiba, 2021, s. 79). Dolayısıyla, insan sadece nesnel değil, aynı zamanda hem duygusal özellikleri hem de deneyimleri içerisinde kendini inşa eden bir varlıktır. Babil mitlerine göre, insanın yaratılış nedeni temelden tanrılara hizmet etmesi ve çalışması olarak anlatılmaktadır, Binbaşı Motoko Kusanagi karakteri’de siteye, devlete, hükümete ve/veya siyasal ve ekonomik iktidara hizmet etmektedir. Filmin kahramanı kendi benliğini, kimliğini, kişiliğini ve karakterini inşa ederken, sadece bilincini, belleğini ve duygularını kullanmaz aynı zamanda çevre ve çevreyle iletişim olarak açıklanan katılım, iş birliği, paylaşım, etkileşim, konum, statü, konumun getirdiği rol ve o rolün getirdiği dili, ödev, sorumluluk ve görevlerini de ifa etmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, *Kabuktaki Hayalet*, yalnızca büyüleyici anlatımı ve çarpıcı animasyonu değil, aynı zamanda köklü göstergebilimiyle de ufuk açıcı bir sinema eseridir. Filmin siber uzay keşfi, kukla motifi, hayalet sembolizmi, transhümanizm kavramı, distopik imgeler ve bir gösteren olarak siborg bedeni topluca düşündürücü bir sinema deneyimine katkıda bulunmaktadır. Felsefi eserlere atıfta bulunan ve göstergebilim teorilerinden yararlanan film, izleyicileri bilincin, kimliğin doğası ve kendi gerçekliğimizdeki teknolojik ilerlemenin sonuçları üzerine düşünmeye davet etmektedir.

Özetle *Kabuktaki Hayalet*, bilimsel bir kavramdan felsefi temaları, özellikle de zihin ve beden arasındaki ilişkiyi araştıran bir sanat formuna dönüştüren bir filmidir. Davranışçılıktan, Arthur Koestler'in fikirlerinden ve Hegelci diyalektikten etkilenen seri, kişisel kimliğe ve çevrenin bilinci şekillendirmedeki rolüne benzersiz bir bakış açısı sunmaktadır.

Bilme, problem çözme, öğrenme yeteneği ve gücü ile muhakeme edebilme, iyi hüküm verebilme ve eleştirel görüş yetilerini kazanan ama diğer yandan Cennetten kovularak ölümsüzlüğü yitiren ve çalışmaya zorlanarak zaman ve mekâna mahkûmu olan insan, bilim ve teknoloji ile tekrar bedeninin eskimesinden ve ölümlülüğünden kurtulmak istemektedir. Transhümanistler, bu engelleri ortadan kaldırmak ve insanın entelektüel, fiziksel ve psikolojik kapasitelerini büyük ölçüde geliştirmek için teknolojiler geliştirmeyi yaygın olarak kullanılabilir hale getirmeyi planlamakta ve hedeflemektedir. Transhümanizm öğretisi ile transhümanistlerin görüşleri, *Kabuktaki Hayalet* filmi ve onun kahramanı Binbaşı Motoko Kusanagi karakterinde var olabilmekte ve işlenmektedir. Filmler, romanlar, şiirler, metinler, kelimeler ve görseller insanların hayal etmesine yardım eder. Jules Verne'nin, "Aya Yolculuk" adlı eserini 1865 yılında yazmıştır. Ve insanların Aya'ya gitmeleri hayal etmelerinden sadece 75 yıl sonra gerçekleşmiştir. Ölümsüzlük, daha çok yaşamak, daha çok bilgiye sahip olmak, teknolojiyi sonsuz amaçlar doğrultusunda geliştirmek, organlarının işlevlerini yitirmeme gibi istek kipleri, insanın tüm yaşamını, tarihsel yolculuğunu değiştirme kapasitesine sahiptir.

Hümanist görüş Avrupalı, Batılı, kültürlü, bilgili, ekonomik özgürlüğüne sahip, sosyal statüsü ve konumu olan, şehirli, beyaz, heteroseksüel bir erkek öznenin üstüne kurulmuştur. Çalışmada da vurgulandığı gibi Haraway bu ataerkil düzenin yıkılmasının bilim, teknoloji, teknolojik araçlar, biyoteknoloji bedenlerin dönüşümü ile mümkün olabileceğini açıklamaktadır. Haraway'e göre bu düzenin değişmesini isteniyorsa mücadele edilmeli, düzen ile başa baş kalınmalı hatta gerekirse özne ellerini bile kirletmelidir. Motoko Kusanagi karakteri filmin başlarında mevcut ataerkil yönetimin emir ve görevlerini yerine getirmekte diğer bir deyişle var olan ataerkil tahakküm teknik, sistem ve normlarını uygulamaktadır. Motoko Kusanagi karakteri filmin sonunda ise Haraway'in de belirttiği gibi tahakkümcü sömürü düzenini alt üst etmek ve tekrardan kontrol edebilmek için mevcut ataerkil sisteme başkaldırır. Filmin sonunda siborgun

(teknobilim beden-ruh) var olan düzeni değiştirerek yeni etik ilkeleri tesis edildiği ikinci bir tasarımdır yaratır diğer bir deyişle bu yeni düzen Braidotti'nin alternatif yaşam modeline benzemektedir. Motoko Kusanagi karakteri ataerkil sisteme başkaldırır, düzeni ve iktidarı etik ilişkiler lehine yeniden kurar.

Sanal uzam hem gerekli hem gereksiz hem doğanın hem de insanın ürettiği imge, gösterge, fikir, bilgi ve enformasyonlar dizgesinden oluşmaktadır. Günümüzde hem kişiler hem de özellikle medya uzmanları (sinema, reklam, görsel iletişim, pazarlama vb.) medyada içerik, metin ve görüntü üretirken, doğanın insanlığa sağladığı imge ve nesnelerden de uzaklaşmaktadır. Gerçek uzamda içerik, metin ve görüntüde anlamı ve anlam yapısını "insan" vermektedir ama anlatı yapısını ve biçimini ise "Doğa" sağlamaktadır. Sanal uzam ve dijital kod insan tarafından yaratılmıştır. Sanal uzamda ise, dijital kod sahip olduğu teknoloji ile insanda oluşan, insana ait temenni ve istek kiplerini gerçekleştirmektedir. Temenni ve istek kiplerinin gerçekleştiği ve nesnel gerçekliğin olmadığı (yani Doğa'nın olmadığı) görüntü de sanal gerçeklik olarak adlandırılmaktadır. Günümüz insanı neden "Doğa"yı aşmış, her şeyin merkezine insanın temenni ve isteklerini koymaktadır? "Doğa"yı aşmak isteyen sadece transhümanistler midir? Yoksa bu insanlığın istek ve temenni kiplerinden sadece biri midir? İnsanın Tanrı gibi güçlü olma arzusu, insanlık tarihi kadar eskidir. Günümüz dijital çağında, nasıl Tanrı kendisini benzeterek suretini (imge-insan) yarattıysa, insan da kendi yarattığı teknolojik donanım, yazılım ve yapay zekâ ile kendisine benzeyen görselini, imgesini, suretini yaratmak istemektedir. Dinsel metinlere göre beden (kabuk) ölümlü, ruh (bellek-bilinç) ise ölümsüzdür. Binbaşı Motoko Kusanagi gibi karakterler hem beden-ruh düalizmi aşan, ölümsüz, erdemli, hümanist ve özgür bir tinli hem de yaşadığı kent ve/veya devlet için çalışan bir varlıktır. Tin ve varlık sonsuza kadar yaşabilecektir. Oysa Binbaşı Motoko Kusanagi gibi karakterler kendini üreten teknoloji (yazılım-donanım) şirketlerine bağımlıdır.

İncelenen filmdeki (anlatının) karakter sadece aydınlığı yaşamaktadır. Diğer yandan her tür organik ya da teknolojik yaşamda yalnızca ışığın değil, karanlığın da var olması gerekir. Örneğin, Doğa'da gece-gündüz, yaz-kış, katı-gaz, sıcak-soğuk ve yaşam-ölüm gibi ikilikler ve karşıtlıklar vardır. Filmler sonuçta bir kurgu ve kurmaca süreciyle oluşan birer anlatıdır. Anlatının gerçek olması zorunlu değildir ve izleyenlere bir imgelem dünyası yaşatır. İzleyenlere "güç istencine"

sahip olabileceğini, ekonomik-politik, sosyal ve siyasal yapıları değiştirebileceğini, ölümsüz ve/veya çok uzun yaşayabileceğini, bilgi ve bilime sadece bir teknolojik bir arayüze (internet, ağlar, akışlar, donanım vb.) bağlanarak sahip olabileceğini anlatır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2014). *Sokrates'ten jakobenlere Batı'da siyasal düşünceler*, (Ağaoğulları, M. A. Ed.). İletişim Yayınları.
- Alptekin, B. (2022). Siberpunk filmlerinin tür çözümlemesi: Blade runner ve ghost in the shell örneği. *SDÜ İfade*, 4(1), 76-94.
- Araiba, S. (2021). A Literary behavior analysis of ghost in the shell: From science to art of behaviorism. *Perspectivas Em Análise Do Comportamento*. <https://doi.org/10.18761/pac.2021.inv01>
- Arvas, S. (2022). *Dijital işgal ve transhümanizm*. Kudema Yayınları.
- Baudrillard, J. (2014). *Simülakrlar ve simülasyon*, (O. Adanır, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Black, J. ve Green, A. (2017). *Mezopotamya mitolojisi* sözlüğü. Köprü Kitap Yayınları.
- Bolter, J. D. (2016). Posthumanism. *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*, 1-8. <https://doi.org/10.1002/9781118766804.wbiect220>
- Bostrom, N. (2005). Transhumanist values. *Journal of Philosophical Research*, 30(9999), 3-14. https://doi.org/10.5840/jpr_2005_26
- Bostrom, N. (2005a). A history of transhumanist thought. *Journal of Evolution and Technology*, 14(1), 1-25.
- Bostrom, N. (2016). *Süper zekâ: Yapay zekâ uygulamaları, tehlikeli ve stratejiler* (F. B. Aydar, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bottero, J. ve Kramer, N. S. (2019). *A. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*.
- Boynukalın, A. R., ve Doğan, N. (2020). Tektipleşen beden ve siborg sanat. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 881-893. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.801079>
- Bozok, N. (2019). Herkesle ve kimsesiz, türler arasında ve kökensiz siborg: Donna Haraway'ın düşüncesinde feminist bir beden politikasının imkânları. *ViraVerita E-Dergi* (9), 128-148.
- Braidotti, R. (2020). "We" are in this together, But we are not one and the same. *Journal of Bioethical Inquiry*, 17(4), 465-469. <https://doi.org/10.1007/s11673-020-10017-8>
- Cevizci, A. (2017). *Büyük felsefe sözlüğü*. Say Yayınları.
- Clark, A. (2003). *Natural-born cyborgs: Minds, technologies, and the future of human intelligence*. Oxford University Press.
- Cole-Turner, R. (2012). The singularity and the rapture: Transhumanist and popular christian views of the future. *Zygon*, 47(4), 777-796. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9744.2012.01293.x>
- Connerton, P. (2021). *Modernite nasıl unutturur*, (K. Kelebekoğlu, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Çelik, E. E. (2018). "Haraway'ın yoldaş türleri ve ağ ören anlatılar". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 13(26), 27-46.
- Çelik, E. E. (2022). Doğa-kültür sürekliliği ve ekolojik insan bilimleri. *ViraVerita E-Dergi* (15), 9-26. <https://doi.org/10.47124/viraverita.1089385>
- Çığ, M. İ. (2016). *Gilgameş: Tarihte ilk kral kahraman*. Kaynak Yayınları.
- Dağ, A. (2020). *Transhümanizm: İnsanın ve dünyanın dönüşümü*. Elis Yayınları.
- Dağ, A. (2022). *İnsansız dünya trashümanizm*. Ketebe Yayınları.
- Demir, T. (2021). Transhümanizm ve sekülerleşme: Bildiğimiz dinin sonu mu?, Demir, T (Ed.). *Din ve tranhümanizm*, (s. 17-54.). Eskiyei Yayınları.
- Dexter, S. (2012). The esthetics of hidden things, Berry, D, M (Edited by). *Understanding digital humanities*, pp: 127-144. Palgrave Macmillan, Printed and bound in Great Britain,
- Dijk, J. V. (2016). *Ağ toplumu*, (Ö. Sakin, Çev.). Epsilon Yayıncılık.
- Edman, T. B. (2019). *Transhümanizm ve karşılaştırmalı izdüşümü*, (Edman, T. B Ed.). Kastaş Yayınları.
- Eliade, M. (2018). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi: 1*, (A. Berktaş, Çev.). Alfa Basım Yayın.
- Eliade, M. (2019). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi: 2*, (A. Berktaş, Çev.). Alfa Basım Yayın.

- Emre, Y. (2021). Cenneti dünyada aramak: Ölümsüzlük arzusu, uzatılmış yaşam ve din, Demir, T (Ed.). *Din ve tranhümanizm*, (s. 175-202). Eskiyei Yayınları.
- Erol, V. (2023). Kâbuslar ve rüyalar: Bilim kurguda siborg temsilleri. *Intermedia International E-Journal*, 10(18), 57-71. <https://doi.org/10.56133/intermedia.1182131>
- Ferrando, F. (2019). *Philosophical posthumanism*. Bloomsbury Publishing.
- Ferry, L. (2023). *Transhümanist devrim: Tekno-tıp ve dünyanın überleşmesi hayatlarımızı nasıl alt üst edecek?*, (K. Kahveci, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fischer, M. (2004). A semiotics of the cyborg, *SubStance*, 33(1), 122-140.
- Ford, M. (2018). *Robotların yükselişi: Yapay zekâ ve işsiz bir gelecek tehlikesi*, (C. Duran, Çev.). Kronik Kitap.
- Hançerlioğlu, O. (2019). *Düşünce tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Hansen, M. B. N. (2004). *New philosophy for new media*. The MIT Press.
- Harari, Y. N. (2020). *Hayvanlardan tanrılara sapiens: İnsan türünün kısa bir tarihi*, (E. Genç, Çev.). Kolektif Kitap.
- Hawking, S. (2022). *Büyük sorulara kısa yanıtlar*, (M. A. Arslan, Çev.). Alfa Basım Yayım.
- Hefner, P. (2009). The animal that aspires to be an angel: The challenge of transhumanism. *Dialog-a Journal of Theology*. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6385.2009.00451>.
- Kenney, M. (2017). Donna Haraway (2016) Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene. Durham: Duke University Press. 312 pages. ISBN: 978-0822362241. *Science & Technology Studies*, 73. <https://doi.org/10.23987/sts.63108>
- Kramer, N. S. (2018). *Sümer mitolojisi: İÖ üçüncü bin yıldaki tinsel ve edebi gelişim üstüne bir çalışma*, (H. Koyukan, Çev.). Kabalıcı Yayıncılık.
- Komel, M. (2106). The ghost outside its shell: Revisiting the philosophy of ghost in the shell. *Teorija In Praksa let.* 53, 4/2016.
- Kurt, İ. (2021). *Tranhümanizm ve tekillik bağlamında: Dinin geleceği*. Eskiyei Yayınları.
- Kurt, İ. (2021a). Kuran perspektifinden bir transhümanizm eleştirisi, Demir, T, (Ed.). *Din ve tranhümanizm*, (s. 55-118). Eskiyei Yayınları.
- Kurzweil, R. (2021). *Bir zihin yaratmak: İnsan düşüncesinin esrarı*, (D. Gostolüpçe, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kurzweil, R. (2021a). *İnsanlık 2.0: Tekillığe doğru biyolojisini aşan insan*, (M. Şengel, Çev.). Alfa Basın Yayım.
- Iuga, I. (2016). Transhumanism between human enhancement and technological innovation. *symposion: Theoretical and applied inquiries in philosophy and social sciences*, 3(1), 79-88. <https://doi.org/10.5840/symposion2016315>
- Malinowski, B. (2020). *Bilimsel bir kültür teorisi*, (D. Uludağ, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- McRoy, J. (2015). *Ghost in the shell* (BFI Film Classics).
- More, M. (1990). Transhumanism: Toward a futurist philosophy. *Extropy*, 6, 6-12.
- Myers, D, G. ve Dewall, C, N. (2017). *Psikoloji*, (A, D. Batıgün, Çev.). Palme Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2017). *Güç istenci*, (N. Epçeli, Çev.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2018). *Karışık kanılar ve özdeyişler: İnsanca pek insanca-2*, (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2018a). *İyinin ve kötünün ötesinde: Gelecekteki bir felsefeye giriş*, (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019). *Böyle söyledi zerdüş -Herkes için ve hiç kimse için bir kitap -*, (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019a). *Ecco homo: Kişi nasıl olduğu kimse olur*, (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019b). *İnsanca pek insanca-1: Özgür tinliler için bir kitap*, (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019c). *Putların alacakaranlığı: Ya da çekiçle nasıl felsefe yapılır?*, (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nora, P. (2022). *Hafıza mekanları*, (M. E. Özcan, Çev.). Doğu Batı Yayınları.

- Ong, W. J. (1999). *Sözlü ve yazılı kültür: Sözüün teknolojileşmesi*, (S. P. Banon, Çev.). Metis Yayınları.
- Quiroga, R. Q. (2013). *Borges ve bellek: İnsan beyniyle karşılaşmalar*, (F. B. Aydar, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Özselçuk, S. (2022). Yeni medya ekseninde "siborg yabancı" yönelik kavramsalsıbir değerlendirme. *Erciyes Akademisi*, 36(1), 297-311. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1062329>
- Pirson, M., ve Lawrence, P. R. (2009). Humanism in business – Towards a paradigm shift?, *Journal of Business Ethics*, 93(4), 553–565. <https://doi.org/10.1007/s10551-009-0239-1>
- Porpora, D. V. (2017). Dehumanization in theory: anti-humanism, non-humanism, post-humanism, and trans-humanism. *Journal of Critical Realism*, 16(4), 353–367. <https://doi.org/10.1080/14767430.2017.1340010>
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: Nitel ve nicel yaklaşımlar*, (D. Bayrak, B. Arslan, Z. Akyüz, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Ranisch, R. ve Sorgner, S. L. (2015). Post- and transhumanism. In *Peter Lang D eBooks*. <https://doi.org/10.3726/978-3-653-05076-9>
- Ryle, G. (1949). *The Concept of Mind*. Routledge.
- Sancar, M. (2021). *Geçmişle hesaplaşma: Unutma kültüründen hatırlama kültürüne*. İletişim Yayınları.
- Sağlam, R. (2021). Posthuman dijital özne: Braidotti'nin eleştirel insan sonrasının eleştirisi. *ViraVerita E-Dergi*(13), 295-323. <https://doi.org/10.47124/viraverita.868249>
- Sartre, J. P. (2016). *Egonun aşkınlığı*, (R. Kırkoğlu, Çev.). Hill Yayın.
- Schneider, S. (2008). Future minds: Transhumanism, cognitive enhancement and the nature of persons. Retrieved from https://repository.upenn.edu/neuroethics_pubs/37
- Sennett, R. (2021). *Karakter aşınması: Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri*, (B. Yıldırım, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sepetci, T., & Küngerü, A. (2022). Dijital oyunlarda transhümanizm anlatısı: Cyberpunk 2077 Örneği. *TRT Akademi*, 7(16), 938-969. <https://doi.org/10.37679/trta.1142986>
- Serttaş, A. (2018). Sinemada yabancılaşma ve teknoloji temalı distopya: Siberpunk anlatı. *TRT Akademi*, 3(5), 344-360.
- Stern, N., Cohen, N. K., Bruder, N. A., Packer, N. N. H., ve Sole, N. A. (2008). Teaching humanism. *Perspectives in Biology and Medicine*, 51(4), 495–507. <https://doi.org/10.1353/pbm.0.0059>
- Tarhan, U. (2020). *T-İnsan*. Destek Yayınları.
- Tan, H. (2022). *Dijital dalgalar cilt 1: Yakınsama*. Nobel Bilimsel (Akademik) Yayınları.
- Tan, H. (2022a). Fenomenolojik bir inceleme: Sosyal medyada hakikati ifade edeni bulmak ya da hakikati ifade eden olmak, *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (3), 353-379. DOI:110.17932/IAU.IAUSB.2021.021/iausbd_v14i3006.
- Tan, H. ve Yavuzcan, M. (2023). Göstergebilim: Geleneksel ve dijital medyada göstergebilimsel çözümleme örnekleri, Tan, H. (Ed.), *Dijital dalgalar cilt 2: Dönüşüm*, (s: 215-253). Nobel Bilimsel (Akademik) Yayınları.
- Tegmark, M. (2021). *Yaşam 3.0: Yapay zekâ çağında insan olmak* (E. C. Göksoy, Çev.). Pegasus Yayınları.
- Telotte, J. P. (2008). *Science fiction film*. Cambridge University Press.
- Tevrat. (2021). Ankara: Dorlion Yayınları.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe sözlüğü*. Bulut Yayınları.
- Tirosh-Samuelson, H. (2012). Transhumanism as a secularist faith. *Zygon*, 47(4), 710–734. <https://doi.org/10.1111/J.1467-9744.2012.01288.X>
- Tora. (2019). Gözlem Yayınevi.
- Wowsays.com: Research Paper On Cyberpunk Film Reviews. (2023, 21 Temmuz). Erişim Adresi: <https://www.wowsays.com/free-samples/research-paper-on-cyberpunk-film-reviews/>
- Yiğit, İ. (2021). *Peygamberler tarihi*. Kayıhan Yayınları.

SİMGESEL SERMAYE OLARAK GÜZELLİĞİN YÜCELTİLMESİ: “ŞAHANE HAYATIM” DİZİSİ ÖRNEĞİ

GLORIFICATION OF BEAUTY AS SYMBOLIC CAPITAL THE EXAMPLE OF THE SERIES “ŞAHANE HAYATIM”

Eda AKYÜZ

*İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi
Genel Gazetecilik Yüksek Lisans Öğrencisi*

ORCID ID: 0009-0006-3355-6824, akyuzzed1@gmail.com

ÖZ

Günümüzün en önemli kitle iletişim araçlarından biri olan televizyon, temsiller sunmada elzem bir işlev görmektedir. Televizyon, özellikle diziler aracılığıyla izleyicilere belirli ideolojileri empoze eder. Televizyonda diziler aracılığıyla kadınlara güzellik temsilleri dayatılır ve uyum göstermeleri teşvik edilir. TV dizilerinde güzel olarak tasvir edilen kadınların, güzelliği sayesinde simgesel sermaye sahibi olduğu da görülmektedir. Televizyon dizilerinde yansıtılan güzellik ve simgesel sermaye arasındaki ilişki, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Pierre Bourdieu tarafından literatüre kazandırılan simgesel sermaye ile ideal güzellik temsillerinin arasındaki etkileşimi incelemektir. Bu kapsamda 2023-2024 yılları arasında Fox TV’de yayın hayatına başlayan Şahane Hayatım dizisinin birinci bölümü incelenmiştir. Dizide medya ve toplum tarafından yaygın olarak kabul edilen güzellik standartlarının itibar ve tanınırlık olarak bilinen simgesel sermaye kavramını nasıl desteklediği, ilgili sahneler üzerinden göstergibilimsel yöntemle analiz edilmiştir. Ele alınan dizide ideal güzellik standartlarına sahip olmanın prestiji ve toplumsal kabulü sağladığı, diğer bir deyişle simgesel sermaye kazandırdığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Güzellik, Simgesel sermaye, Temsil, TV dizileri

ABSTRACT

As one of today’s most important mass media, television plays an essential function in presenting representations. Television imposes certain ideologies on viewers, especially through soap operas. Through TV series, representations of beauty are imposed on women and they are encouraged to conform. It is also seen that women depicted as beautiful in TV series have symbolic capital thanks to their beauty. The relationship between beauty and symbolic capital reflected in TV series is the subject of this study. The aim of this study is to examine the interaction between symbolic capital, which was introduced to the literature by Pierre Bourdieu, and ideal beauty representations. In this context, the first episode of the TV series ‘Şahane Hayatım’, which started broadcasting on Fox TV between 2023-2024, was analyzed. In the series, how the beauty standards widely accepted by the media and society support the concept of symbolic capital known as reputation and recognition was analyzed with the semiotic method through the relevant scenes. It was concluded that having ideal beauty standards in the series provides prestige and social acceptance, in other words, it positively affects symbolic capital.

Keywords: Beauty, Representation, Symbolic capital, TV series

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz dönemde günlük yaşantımız güzellik temsilleri tarafından kuşatılmıştır. Televizyonu açtığımızda, dizilerde, filmlerde, reklamlarda veya dışarıda yürürken billboardlarda gördüğümüz, toplum tarafından beğenilen ve kabul gören güzellik kalıplarıdır. Şüphesiz ki medya, Stuart Hall’ün ifadesiyle, “Bir anlamlandırma failidir. Gerçekliği yalnızca yeniden üretmez, aynı zamanda tanımlar. Medyada ‘gerçek’ denilen şeyin seçilmiş tanımları temsil edilir” (1998, s. 88). “Güzellik üzerine çeşitli temsiller üreten medyanın sıklıkla sunduğu, gösterişli giysiler içinde görünen güzel bedenler, uzun dalgalı saçlı, güzel yüzlü kadın ikonlar, insanlara daha fazla satın alarak ve tüketerek onlar kadar çekici, güzel ve seksi olunabileceği mesajını verir” (Bilişli, 2022, s. 82).

TV dizilerinde güzel olarak temsil edilen kadınlar aynı zamanda belirli tanınırlığa ve itibara sahip kişilerdir. Bu minvalde incelendiğinde, Pierre Bourdieu’nun simgesel sermaye kavramı ile güzellik arasında bağlantı olduğu görülmektedir. Simgesel sermaye toplumda itibar kazanmak ve seçkin sınıfa mensup olmak için estetik algıların ve güzellik stereotiplerinin nasıl oluştuğunu anlama noktasında kilit bir unsurdur. Bu çalışmada, kadınlara yönelik güzellik temsillerinin medya ve TV dizilerinde nasıl yansıtıldığını ve güzelliğin simgesel sermayeyi nasıl inşa ettiğini anlamak adına ‘Şahane Hayatım’ dizisinin birinci bölümünde ideal güzellik temsilleri ve simgesel sermayenin yer aldığı sahneler göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir.

1. GÜZELLİK İNŞASI

Güzellik kavramı kültürel-toplumsal bir yapı içerisinde üretilmiştir ve tarihsel süreç içerisinde iktidar ve söylemler tarafından inşa edilmiştir. Bu sebeple Micheal Foucault’nun özne kavramına bakmak, güzelliğin tarihsel süreç içerisinde nasıl şekillendirildiğini anlama noktasında önemlidir. Foucault (2014), iktidar-bilgi-söylem üçgeni üzerinden öznenin söylemleri değil söylemlerin öznelere yarattığı düşüncesine varır. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında, iktidarın dönemsel ihtiyaçları ile orantılı olarak hedeflerine uygun söylemler geliştirdiğini ve bu söylemlerin öznelere var ettiğini söyler.

Foucault’ya göre (Akt. Çelebi, 2013) bireyler, kimlik ve bedenleri inşa edilen öznelerdir. Öznenin kendisi de tarihsel güçlerin ürünüdür ve farklı koşullar farklı türde öznelere üretmektedir. Öznelere, iktidar tarafından şekillenen, toplumsal ilişkiler içerisinde oluşturulmaktadır. Foucault’nun özne kavramına göre her özne, tarihsel arka planına bakarak değerlendirilmelidir. Bu nosyondan yola çıkarak güzelliğin tarihsel süreç içerisinde nasıl inşa edildiğine bakmak önemlidir.

Umberto Eco’nun (2004, s. 7) da belirttiği gibi, “Güzellik, tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde tanımlanmıştır.” Ancak güzellik kavramını sorunsal boyutta ve felsefenin bir objesi olarak ilk kez ele alan filozof Platon olarak bilinir (Tunalı, 2001). Platon’a göre (Akt. Çetinkaya, 2000, s. 45) güzellik başka bedenlerdekinin kardeşidir:

Hep vardır; doğumsuz, ölümsüz, artmaz, eksilmez bir güzelliştir; bir bakıma güzel, bir bakıma çirkin; bugün güzel, yarın çirkin, şuna göre güzel, buna göre çirkin, bir yerde güzel, bir yerde çirkin, kiminin gözünde güzel, kiminin gözünde çirkin bir güzellik değildir. Kendini bir yüzde, elde, ayakta, bedene bağlı hiçbir şeyde göstermeyecek, ne bir söz olacak, ne bir bilgi, ne bir canlıda, ne başka belirli bir varlıkta bulunmayacak, ne yerde, ne de gökte, hiçbir yerde olmayacak, ama kendi başına, kendi ile bir bütün olarak var olacak bir güzelliştir. Bütün güzellikler ondan pay alır; kendisi, onların parlayıp sönmeleriyle ne artar, ne eksilir ne de değişikliğe uğrar.

Platon’un ardından Aristoteles (Akt. Sev, 2015, s. 312) güzel olanı, “en mükemmel biçimleri sıradüzeni, simetri ve belirlenmişlik” olarak tanımlar. Ayrıca Aristoteles (Akt. Sev, 2015) *Metaphysics* (Metafizik) adlı eserinde, güzelliğin iştah duyulan, arzulanan bir kavram olduğunu da belirtir. Cicero ise güzelliği “Bedendeki belirli bir simetri ve renk hoşluğu” şeklinde tanımlamıştır (Öğdül, 2010, s. 9). Genel olarak Antik Yunan dünyasının güzellik tanımında, oran, simetri ve renk uyumunun ön planda olduğu görülmektedir.

Antik Yunan’da ve farklı tarihsel dönemlerde güzellik kavramı kadınlar üzerinden kurgulanmıştır. Örneğin Antik Yunan kültüründe güzellik kavramı, tanrıça Venüs (Yunan mitolojisindeki adıyla Afrodit) ile şekillenmeye başlamıştır (Kabadayı, 2023). Ya da günümüzde düzenlenen güzellik yarışmalarının özü bir kadının güzelliğinin bütünlüğünü kutlamaktır (Serttaş, Sarıkaya, Ünğan, 2022). Güzellik tanımları gibi, temsilleri de toplumsal ve dönemsel olarak değişiklik gösterir.

Bunun sebebi, Stuart Hall’ün (2017) de belirttiği gibi, temsillerin farklı sosyal inşa süreçlerinden sonra oluşması ve toplumların nesneler ile olayları anlamlandırma pratiklerinin farklı olmasıdır. Örneğin Batılı bir toplum için ideal güzellik, sarı saçlara, renkli gözlere, ince kaşlara sahip olmak iken; Doğulu bir toplum için güzellik anlayışı tam tersi olabilir. Ancak anaakım medya ve sosyal medyanın yaşamımızın her noktasına temas etmesiyle güzellik temsilleri yeniden şekillendirilmiştir.

2. MEDYADA GÜZELLİK

Medya, dünyanın her yerine erişim sağlayarak coğrafi sınırları ortadan kaldırmış, zaman ve uzamı nasıl algılayacağımız konusunda belirleyici olmuştur (Morley ve Robins, 1997). “Medya toplumsal bilinci sadece şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda kontrol altında tutar. Yüzlerce televizyon kanalı, haberler, programlar, filmler, müzikler ve daha niceleriyle, sürekli olarak evlerimizin içinde bizi enformasyon bombardımanına maruz bırakır” (Çoban, 2011, s. 4). “Medya temsiller oluşturmada güçlü bir kaynaktır. Medyanın egemen ideolojik yapısı, temsil edileni temsil edenin çıkarlarını koruyacak şekilde kurgusal bir şekle büründürmektedir” (Erdoğan ve Alemdar, 2010, s. 309).

İskandinav Medya Araştırmaları Merkezi (Nordicom), tarafından yapılan araştırmaya göre, en büyük 100 uluslararası medya kuruluşunun liderliğini erkekler yapmaktadır (Nordicom, 2018). Türkiye’de Journo haber sitesinin yaptığı araştırma sonucuna göre 100 medya kuruluşunun 89’u erkekler tarafından yönetilmektedir (Journo, 2022). Bu veriler doğrultusunda medyada egemen yapının erkeklerin elinde olduğu görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak medya, ataerkil düşünce sisteminin kabullerini benimsemektedir ve ataerkil sınıfın çıkarlarına göre içeriklerini biçimlendirmektedir. Güçlü bir temsil aktarıcısı olan medya, birçok konuda temsiller üretmekle görevlidir. Bu kavramlardan biri de kadın bedeni üzerine inşa edilen güzellik kalıplarıdır.

“Medya, sınırları önceden belirlenmiş günümüz güzellik idealinin güçlü bir üreticisi/aktarıcısı/taşıyıcısıdır. Çünkü medya, kitleler arası iletişimi sağlayan yegâne yoldur.” (Sezgin ve Şenol, 2010, s. 460).

Ataerkil söylemin egemen olduğu medya metinlerinde kadınların güzellik ve bedenlerine yönelik temsiller, ötekinin (erkeğin) bakış açısına göre idealize edilmektedir. Medyada yansıtılan imgeler erkek egemen toplumun kültürünü temsil etmektedir. Erkek egemen söylem altında, “ince, genç, güzel...” gibi belirlenmiş kadın tiplerini oluşturmıştır.

Bu tipler okuyucuda özdeşleşme etkisi yaratarak, onları bu tiplerin sınırları içine davet etmektedir. Reklam imgeleri kadınlara genç, güzel ve bakımlı görünmeyi başarılı bir şekilde dayatmaktadır (Hasekioğlu, 2008).

Medya, güzellik söylemi; moda, güzellik ölçütleri, kozmetik ürünleri ve giyim ürünleri reklamları, estetik cerrahi endüstrisi ve benzeri güzellik endüstrilerinin pazarlama stratejileri ile kadınlara ulaştırılmasında aktif olarak rol

oynar. Böylece tüm toplumun benimsediği normlar haline gelen güzellik söylemi; kadınların alışkanlıkları, günlük pratikleri, giyimleri, kendileri ve etraflarındaki diğer kadınlar hakkındaki düşünceleri, tüketim davranışları üzerinde yaptırımlarda bulunmaktadır (Dağlar, 2019).

Toplumsal genel kabul gören beden formunun ve özelliklerinin dışında kalan birey bedenlerini görmeye tahammülü yoktur. İdeal beden algısı ise, bedene müdahale edebilme sınırları çerçevesinde inşa edilir. İdeal olarak sunulan beden ölçüleri, toplumdaki bireyleri etkileyen ve yönlendiren araçlar (sosyal medya, geleneksel kitle iletişim araçları) ya da bireyler yoluyla (mankenler, sunucular, oyuncular) güzellik algısında değişimlere sebep olmuş ve bireyler bedenlerine müdahaleler yapılması gerekliliğine ikna edilmiştir (Alptekin ve Delibaş, 2021, s. 11).

“Medyada güzellik temsillerine ek olarak kadınlara seksi ve erotik olmaları yönünde açık mesajlar tekrarlanarak verilirken, diğer yandan da erkekler tarafından arzu edilen bir nesne olmaları gerektiğine dair örtük mesajlar verilmektedir” (Silkü, 2010, s. 112).

Bunun neticesi olarak da kadınlar hem beğenilmek, arzulanmak hem de toplumsal kabul görmek için güzellik kalıplarına uyum göstermek zorunda kalmışlardır. Artık medyanın güzellik standartlarına göre kadınlar “ince beden-hokka burun-yanık ten-dolgun meme ve dudak” gibi özelliklere sahip olmalıdır (Güzel, 2013, s. 12). Belirtilen kriterlere uyum gösteremeyen kadınlar için de medya, güzel olmanın yolunu estetik ameliyatları ile pazarlar (Bayraktar, 2023). “Çabucak ve acısız şekilde güzelleşmenin cerrahi operasyonlarla kolayca olabildiğini ve yine medya önündeki insanların da bu yoldan geçtiğini belirterek durumu normalleştirmektedirler” (Slevec ve Tiggemann, 2010).

Ancak medyanın dayattığı ideal güzele ve beden görüntüsüne belirli bir meblağ ile ulaşılmaktadır. Bu da güzele belirli statüye sahip kişilerin erişebileceğini göstermektedir.

3. PIERRE BOURDIEU’NUN SİMGESEL SERMAYE KAVRAMI

İnsanın yaşamındaki ilk varoluş biçimi fiziksel bir varoluştur. İnsan fiziksel olarak dünyanın ortasına doğar ve içinde bulunduğu toplumun kültürü, tarihi ve düşünce biçimleri ile sarmalanır. Doğası gereği sosyal bir varlık olan insan bulunduğu topluma ait olmak ister (Keçicioğlu, 2022). Bireyin sosyal olarak kabul görmesi için simgesel sermaye oldukça önemlidir. Bourdieu’ya (2006, s. 175) göre “simgesel sermaye onu görmelerini, tanımlarını, kabul etmelerini

sağlayan algılama ve değerlendirme kategorilerine sahip eyleyenler tarafından algılanarak, gerçek bir sihirli güç, zenginlik, savaşçılık değeri gibi herhangi bir özelliktir. Simgesel sermaye, bilişsel temelli, yani bilgiye ve başkaları tarafından kabul görmeye dayalı bir sermayedir” (Bourdieu, 2015, s. 153).

Bourdieu, simgesel sermayenin övgü, itimat, onur, şöret ve itibar arayışının sonucunda ortaya çıktığını belirtmiştir. Ancak bu aynı zamanda tanınma ve övgü gerektiren davranışların belirlenmesi yoluyla kişiler arası bir bağımlılık ilişkisi şeklinde gerçekleşen ‘tahakküm ilişkilerini’ de mümkün kılar (Akt. Yalım, 2016). Simgesel sermaye, diğer sermaye türlerinden herhangi birinin ya da hepsinin bileşiminin, algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimidir. “Simgesel sermaye asalet, itibar, şan, şöret, şeref, güvenilirlik ya da Tanrı vergisi yetenek, zekâ, kültür, zevk, seçkinlik, inancın nesnelerinin doğasında bulunduğunu sandığı kolektif inanç tasarımlarıdır” (Bourdieu, 2014, s. 201). Pierre Bourdieu (2015) sembolik sermayenin genel olarak egemen sınıf tarafından belirlendiğini öne sürmüştür. Bourdieu’ya göre;

Meşru olarak kabul edilen, tanınan her farklılık bir ayırışma faydası sağlayan bir simgesel sermaye işlevine sahiptir. Simgesel sermaye ancak, sağladığı fayda ve iktidar biçimleriyle, beden, dil, giysi, mobilya gibi (her biri değerini, kendisi de nesnel olarak dağılımlardaki konumlar sistemine referans veren mütakabil özellikler sistemi içindeki konumundan alan) ayrı ve ayırıştırıcı özellikler arasındaki ve kendilerini bu özellikleri (terimin iki anlamıyla da) tanımaya, bunları güç ilişkileri içindeki konumların dönüşmüş ve tanınmaz hale gelmiş biçimlerini, ifade üsluplarını oluşturmaya yatkın kılan algı ve beğeni şemalarıyla donanmış bireyler ya da gruplar arasındaki ilişkide var olur (2014, s. 198-199).

“Simgesel sermaye saygı, inanç ve tanınmış itibar dolayımında varlığını sürdürür” (Bourdieu, 2016, s. 199). Bu kuram doğrultusunda güzellik, simgesel sermaye edinimi için önemli bir araç olarak ele alınabilir, çünkü domine sınıf tarafından kabul edilen güzellik standartlarına sahip olan bir kadın toplum tarafından beğeni, kabul ve itibar görerek simgesel sermayesini oluşturur.

Örneğin, geniş bir hayran kitlesi olan dünyaca ünlü model Kendall Jenner kabul edilen standart güzellik normlarına sahiptir ve medya, Kendall Jenner’la ilgili olumlu temsiller yapmaktadır. Bu temsiller sayesinde Jenner’in toplumsal prestiji artarken, simgesel sermayesi de pekişir. Medya, sembolik sermaye edinmek isteyenler için önemli bir rol oynamaktadır. Medya, toplumda simgesel sermaye sahibi olan (modeller, oyuncular, şarkıcılar ve influencerlar gibi) kişiler aracılığıyla güzellik kalıplarını yaygınlaştırmaktadır.

Bu durumda medya sürekli olarak hedef kitleye kozmetik ürünleri, estetik müdahaleleri, giysileri ve aksesuarları sunarken, üretim ve tüketim döngüsünü de devam ettirir, bu kalıplara uyum sağlamayan kadınlar da çirkin ve bakımsız gibi negatif ifadelerle damgalanarak ötekileştirilir. Sonuç olarak güzellik, simgesel sermaye ve medya arasında komplike bir bağlantı vardır ve bu kavramlar sürekli birbirlerinden beslenerek kendilerini pekiştirmektedir.

4. GÜZELLİK VE SİMGESEL SERMAYENİN TV DİZİLERİNDE YANSITILMASI

Kitle iletişim araçlarının önemli ideolojik aygıtlarından biri olan televizyon, günümüzde halen etkinliğini korumaktadır. Görsellik üzerine kurulu günümüz dünyasında televizyon; hayatı doğrudan (haber programları, belgeseller, reality showlar) veya dolaylı olarak (filmler, diziler, kurgusal canlandırmalar) temsil etme iddiası olan bir kitle iletişim aracıdır. Postman’a göre, “Televizyon ışık hızıyla yayılan bir araç olarak şimdiki zamanı merkeze almaktadır” (2010, s. 152). Televizyon, sunulan programlar aracılığıyla izleyenlerde ortak bir iletiler ve imgeler dünyası yaratarak tutumları eker ve yetiştirir. Televizyon izlemenin etkisinin, izleyicilerin davranışlarından çok tutumları üzerinde olduğu vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2014).

Merkezi hikâye anlatma sistemi olarak tanımlanan televizyon, günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Televizyon, genel değerlerin, ideolojilerin ve kültürün önemli bir kaynağıdır. Kitlel olarak mesajlar üretmekle ve dağıtmakla görevli olan televizyon, diziler, reklamlar ve diğer programlar aracılığıyla toplumsal yapıyı şekillendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında televizyon dizileri, kişilerin yaşamlarına etki edebilen ve düşüncelerinde farklılıklara neden olabilen yapımlar olarak nitelendirilebilir. Bu bilgiler ışığı altında TV dizilerinin insanların tutum ve davranışlarına yön verebileceği çıkarımı yapılabilmektedir (Gerbner, 1967, s. 2-22).

Yerel ve küresel olarak önemli bir izleyici kitlesine sahip olan TV dizileri sinema ve tiyatronun aksine herkesin evinden kolayca ulaşabileceği yapımlardır. Bir başka deyişle TV dizilerinde yansıtılan farklı yaşam öykülerine erişmek bir kumanda uzaklığındadır. Dizilerin hayatın içinden olması, statü farkı olmaksızın her kesime hitap etmesi ve zengin-fakir, güzel-çirkin gibi zıt temsiller sunması ile TV izleyicilerinde büyük bir ilgi uyandırmaktadır. İzleyiciler dizilerdeki karakterlere yönelik hayranlık duygusu besler. Bunun sonucunda onlar gibi davranarak, giyinerek ve yaşamlarını onlar gibi şekillendirerek “parasosyal ilişkiler” kurarlar (Batıgün ve Sunal, 2017).

TV dizilerinde kadınların temsilinin güzellik ve seksilik üzerinden yansıtıldığı görülmektedir. Bayrakdaroğlu ve Özbek'in (2018, s. 4) belirttiği gibi, "tüketilen nesne kadın bedenidir." Televizyon programlarında (örneğin haber spikerleri ve reklamlar) gibi ideal güzellik ölçütlerine ve belirli bir statüye sahip kadın imgesinin seçilmesi, izleyicilerin öykünmesine neden olabilmektedir. Kadınlar hem çekici ve güzel olabilmek için hem de toplumda simgesel sermayelerini pekiştirmek için güzellik kalıplarını tüketmek zorunda kalmıştır.

5. YÖNTEM

Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği üzere, medya çeşitli iletişim platformları aracılığıyla izleyicilerine-kullanıcılarına güzellik kalıpları sunmaktadır. Bu güzellik kalıplarına uyum sağlamayan kadınları da çirkin olarak ötekileştirir. Toplumda çirkin ve bakımsız olarak marjinalleştirilen kadın, sosyal olarak kabul görmede ve itibar edinmede problemler yaşar. Dolayısıyla simgesel sermaye gelişimi de olumsuz yönde etkilenir. Bu araştırma, TV dizilerinde gösterilen güzellik kalıplarına uyum gösteren kadınların aynı zamanda simgesel sermayeye (itibar, tanınırlık ve statü) sahip olmalarını, bu standartların dışında kalan kadınların nasıl temsil edildiğini ve izleyici kitlesinde yaratılmak istenen algıları incelemeyi amaçlamaktadır. Güzelliğin ve simgesel sermayenin ön planda olduğu bu diziler çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Bahsedilen TV dizilerinin tümüne erişmek ve analiz etmek, gerek süre gerek erişim bakımından mümkün olmadığı için, onları temsil edeceği düşünülen *Şahane Hayatım* (2023) dizisinin ilk bölümü örneklem olarak tercih edilmiştir.

Türkiye'de bugüne kadar güzellik simgesel sermaye ile bağdaştırıldığı kaç dizi çekildiğini belirlemek oldukça güçtür. Bu nedenle olasılıklı bir örneklem yöntemi tercih edilmemiştir. Bunun yerine, araştırmanın amacına uygun olarak olasılıklı olmayan örneklem yöntemleri içerisinde amaca uygun örneklem yöntemi tercih edilmiştir.

Bu bağlamda 2023 yılında yayına giren, aynı zamanda Philip Van Doren Stern'in *The Greatest Gift* (En Büyük Armağan) adlı hikâyesinden uyarlanan *Şahane Hayatım* dizisinin ilk bölümü incelenmiştir. Araştırma kapsamında *Şahane Hayatım* dizisinin tercih edilmesinin sebebi, dizideki başrol karakterin güzellik standartlarını sonradan elde etmesi ve güzelliği sayesinde simgesel sermayesini pekiştirmesi etkili olmuştur. Televizyon dizilerinde izleyicilere aktarılan metin altı işlenmiş gizli iletiler olabilir. Bir filmin veya dizinin anlamının nasıl kurulduğunu veya izleyicilere ne anlam ifade ettiğini açıklayabilen en kapsamlı model göstergebilimsel yöntemdir. "Göstergebilim, bir filmin seyretilmesini mümkün kılan yasaları saptamayı ve her tekil filme veya sinema türüne özel karakterini kazandıran özgün anlam kalıplarını ortaya çıkarmayı amaçlar." (Andrew, 2010, s. 324).

Bu sebeple, çalışmada, Ferdinand de Saussure tarafından literatüre kazandırılan, devamında Peirce ve Roland Barthes'in geliştirdiği göstergebilimsel yöntem temel alınmıştır. Dizide yer alan ideal güzellik temsilleri ve simgesel sermaye ediniminde güzelliğin etkisi gibi konular gösteren-gösterilen-gösterge analiz başlıkları altında incelenecektir.

6. ŞAHANE HAYATIM DİZİSİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

1 Kasım 2023 tarihinde Fox TV'de yayın hayatına başlayan *Şahane Hayatım* dizisi genel olarak genç bir kız olan Şebnem'in estetik ameliyatı ile değişen hayatını konu almaktadır. Kendi sermaye sınıfı içinde sıkışan Şebnem, eğitim hayatında çok başarılı olmasına rağmen sınıfsal atlayışını gerçekleştiremeyeceğinin farkına varır. Çevresinde gözlemlediği olaylardan sonra da güzelliğin zenginlik ve simgesel sermaye için önemli bir araç olduğunu görür. Bunun sonucu olarak Şebnem, zengin ve statü sahibi olmak için önce güzelleşmesi gerektiğini düşünür. Bu kararından sonra okulunu bırakarak çeşitli işlerde çalışır. Biriktirdiği para ile hayalini kurduğu güzel kadın profiline ulaşır ve yeni hayatına ilk adımını atar... (*Şahane Hayatım*, t. y.).

Sekans 1

Sekans 2

Tablo 1: Restoran Sahnesi

Bulgular	Sekans 1	Sekans 2
Gösterge	İnsan, Mekân	İnsan, Mekân
Gösteren	Şık giyimli, mevcut güzellik standartlarına sahip genç kadın ve yüksek sınıfa ait insanların bulunduğu gösterişli bir mekân	Güzellik kalıplarına uyum göstermeyen, mevcut beden ölçülerinin dışında olan kadının arkadaşları ile lüks restoranda oturması ve sohbet etmesi
Gösterilen	Genç kadının günümüz güzellik kalıplarına uyması ve itibar görmesi	Güzellik kalıplarına uyum göstermeyen kadının diğer güzellik standartlarına sahip kadını görmesi, kıskanması ve moralinin düşmesi

Temsil, anlamların üretildiği bir inşa sürecidir, o halde sekanslarda kullanılan her nesnenin bir anlamı vardır.

Simgesel Sermaye Olarak Güzelliğin Yüceltilmesi: “Şahane Hayatım” Dizisi Örneği

Dizinin başında mevcut güzellik standartlarına sahip güzel bir kadın görülmektedir. Bu kadın dizinin baş karakteri Şebnem’dir.

Kadının giydiği kıyafet, duruşu ve aksesuarlarına bakıldığında, üst sınıfa ait temsiller bulunmaktadır. Sekans 1’de lüks bir mekâna giren kadın insanlar tarafından itibar görmekte ve simgesel sermayesini pekiştirmektedir. 2. Sekansta ise kadının çevresi tarafından beğenildiği ve kıskanıldığı görülmektedir. Sekans 2’teki karakterlerden biri “Yine kilo mu vermiş bu, bu kadın hiçbir şey yemiyor mu?” diye kadının zayıf olduğunu vurgulamış ve kendisini mevcut güzellik kalıplarına uymaması sebebiyle kötü hissetmiştir.

Sekans 3

Sekans 4

Sekans 5

Tablo 2: Tamirhane ve Mutfak Sahnesi

Bulgular	Sekans 3-4	Sekans 5
Gösterge	İnsan, Mekân	İnsan, Mekân
Gösteren	Babasına yardım etmek ve harçlığını çıkarmak için tamirhanede çalışan, güzellik kalıplarının dışında olan ve aşağılanan genç kız	Genç kızın üst sınıfa mensup arkadaşı tarafından evine davet edilmesi, modern ve lüks evi gören genç kızın hayran kalması ancak arkadaşının annesi tarafından zorbalığa uğraması
Gösterilen	Genç kızın mevcut güzellik kalıplarına uymaması sebebiyle toplumsal onay görmemesi ve dışlanması	Statü sahibi kadının karşısındaki genç kızı alt sınıfta olmasından dolayı küçük görmesi (Ben ve Ötekinin karşı karşıya gelmesi)

Sekans 3’te görülen genç kız, dizinin başındaki genç kadındır ancak bu görselde genç kız medyanın ve toplumdaki egemen kesimin belirlediği güzellik standartlarına (hokka burun, dolgun dudak, ince bel..) sahip değildir. Görüldüğü üzere genç kızın orantısız yüz hatları, büyük kemerli bir burnu, kalın şekilsiz kaşları ve akneli bir cildi vardır.

Güzellik standartlarının dışında kalan genç kız başta annesi olmak üzere çevresi tarafından hor görülmüş ve insanların rahatsız bakışlarına maruz kalmıştır. Burada güzelliğin toplumsal beğeni ve kabul görmede, bunun neticesinde simgesel sermayeye sahip olmada veya onu güçlendirmede ne kadar önemli bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Sekans 5’te ise genç kız okuldaki arkadaşı tarafından eve davet edilmiştir. Arkadaşının annesi zayıf, modern giyimli, standartlara uyum gösteren prestiji yüksek bir kadındır. Yüksek statü ve alt statünün karşılaştırılmasıyla ben ve öteki atfında bulunulmuştur. Dizinin bu sahnesinde kadın ben, genç kız ise öteki konumundadır. Statü sahibi kadın, genç kız üzerinden kendi simgesel sermayesini pekiştirerek epistemik şiddet uygulamaya çalışmıştır.

Sekans 6

Sekans 7

Sekans 8

Tablo 3: AVM ve Temizlik Sahnesi

Bulgular	Sekans 6	Sekans 7-8
Gösterge	İnsan, Mekân	İnsan, Nesne
Gösteren	Toplumsal normlar tarafından onaylanan güzellik kalıplarına sahip genç kadın ve genç adam	Cam silerek ev temizliği yapan genç kızın para kazanmaya başlaması
Gösterilen	Estetik açıdan çekici olan kadınların itibar görmesi, zengin ve yakışıklı erkekler tarafından beğenilmesi	Dizi boyunca dış görünüşü ve alt statüde olması sebebiyle aşağılanan genç kızın bu durumdan kurtulmak için kendisini güzelleştirmesi gerektiğini anlaması ve bunun için para kazanmaya çalışması

Dizinin bu sahnesinde okuldan çıkan kız, dolmuş binmek için durağa gider ve orada beklerken Sekans 6'daki adamın lüks bir araçla alışveriş merkezinin önünde durduğunu görür. Genç adam arabadan çıkar ve beklemeye başlar. Bir süre sonra toplum tarafından güzel olarak kabul edilen kriterlere sahip sarı saçlı, uzun boylu ve mini elbise giyen bir kadın elindeki alışveriş çantalarıyla dışarı çıkar ve erkek arkadaşına sarılır. Genç adam kadının elindeki poşetleri alıp

kadının araca binmesine eşlik eder ve aracına geçerek alanı terk eder.

Genç kız burada toplumda değer ve önem görmek için güzel olunması gerektiğini yani güzelliğin beraberinde simgesel sermaye getireceğinin farkına varır. Bunun sonucu olarak kendisinin de güzel olması gerektiğini ancak böyle saygı göreceğini düşünür. Bu sebeple de çok başarılı olmasına rağmen okulunu bırakır ve estetik ameliyatı olmak için para biriktirmeye başlar. Çeşitli ev işlerinde çalışan genç kız bir gün temizlik yapmaya gittiği evde cinayet işlendiğini görür ve daha fazla para karşılığında temizlik yapmayı kabul eder. Bu olay örgüsünden anlaşılacağı üzere güzel olmak toplumda onaylanmak, saygınlık görmek için önemli bir etkidir.

Bir kadının güzel olmasının eğitim, kariyer ve idealler gibi geri kalan her şeyden üstün olduğu algısı oluşturulmaya çalışılır. Bu tarz temsiller, ataerkil düşünce sisteminin izlerini taşımaktadır. “Yapılan çalışmalarda, tüm dünya ülkelerinde popüler kültür üretiminin ‘beyaz erkekler’ tarafından üstlenildiği ortaya çıkmaktadır. Mevcut ataerkil yapının basit bir göstergesi olan bu durum, kadının popüler kültür metinlerinde kullanımı da ataerkil bakış açısıyla gerçekleştirilmektedir” (Bayrakdaroğlu ve Özbek, 2018, s. 4).

Stuart Hall’ün (2017) da belirttiği gibi toplumdaki herhangi bir kavrama (örneğin, güzellik gibi) anlamlar yükleyen o toplumu oluşturan katılımcılardır. Uzun yıllar boyunca ataerkil düşünceyi benimseyen Türk toplumu, kadınlar üzerinde çeşitli temsiller sunmada önemli bir etken olmuştur. Ayrıca bu temsiller popüler kültür ürünleri ve medya içeriklerine yansıtılmıştır. Dizinin bu sahnesinde bir kadının, güzelliği uğruna her şeyi yapması gerektiği ancak güzel ve seksi olursa toplumda beğeni ve kabul görebileceği gibi mesajlar izleyiciye aktarılırken kadınların cinsel obje olarak temsili de vurgulanmıştır.

Sekans 9

Simgesel Sermaye Olarak Güzelliğin Yüceltilmesi: “Şahane Hayatım” Dizisi Örneği

Sekans 10

Sekans 11

Tablo 4: Ayna ve Para Sahnesi

Bulgular	Sekans 9- 10	Sekans 11
Gösterge	İnsan, Nesne	Nesne
Gösteren	Aynada kendine bakan ve beden ölçülerinden mutlu olmayan genç kız ile güzellik kataloğu	Para dolu çanta
Gösterilen	Genç kızın kendi vücut ölçülerini beğenememesi ve istediği güzelliğe sahip olmak için estetik ameliyatını çözüm olarak görmesi	Genç kızın estetik ameliyatı olmak için zor işlerde çalışarak para biriktirmesi

Sekans 9’da görüldüğü üzere genç kız aynadaki görüntüsünden mutlu değildir çünkü medyanın sunduğu ideal vücut şekline ve güzellik kıstaslarına sahip değildir. Medyada yansıtılan güzellik temsilleri özellikle ergenleri önemli ölçüde etkilemektedir.

Ergen, medya tarafından dayatılan güzellik ölçütlerine göre kendi bedenini değerlendirir ve bunun sonucu olarak bedenine duyduğu memnuniyet azalır (Oktan ve Şahin, 2010). Silva vd. (2014) tarafından yapılan araştırmada, lise öğrencilerinin güzelliği algılayışlarının medyanın öne attığı kadın ve erkek bedenlerine göre oluştuğu görülmüştür (Akt. Kestir, 2021). Sekans 10 ve 11’de genç kız biriktirdiği para ile estetik ameliyatı

olmak için araştırma yapmaya başlar. Burada medya güzelliğe estetik ameliyatları ile kolayca erişilebileceğini göstermektedir (Bayraktar, 2023).

Sekans 12

Sekans 13

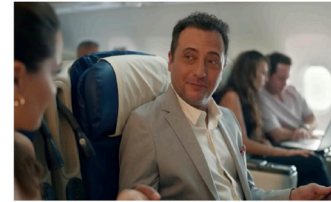

Tablo 5: Adam Yaralama ve Hastane Sahnesi

Bulgular	Sekans 12	Sekans 13
Gösterge	Nesne, İnsan	İnsan, Mekan
Gösteren	Mahalle arası تنها bir sokakta yerde duran kesici alet	Estetik ameliyatı geçirmiş, yüzünün her yeri sargılı olan genç kız
Gösterilen	Genç kızın uğradığı saldırı sonucu kendini ve parasını kurtarmak için adam yaralaması	Genç kızın istediği güzel kadın bedenine estetik ameliyatı aracılığıyla ulaşması

12. sekansta genç kız estetik ameliyatı olmak için gerekli parayı biriktirmiştir ancak yolda giderken bir saldırıya uğrar, parasını almaya çalışan adamı çakısı ile yaralar ve kaçır. Sekans 13’te hastaneye giden genç kız estetik ameliyatı olur ve standart güzellik kalıplarını estetik yoluyla elde eder.

Sekans 14

Sekans 15

Tablo 6: Tanışma ve Davet Sahnesi

Bulgular	Sekans 14	Sekans 15
Gösterge	İnsan, Mekan	İnsan, Mekan
Gösteren	Business class (birinci sınıfta) yolculuk yapan zengin bir iş insanının güzel bir kadınla tanışması.	Yüksek statüye sahip insanların bir araya geldiği, gösterişli ürünler ve ışıklandırmalarla dekore edilmiş mekan
Gösterilen	Güzel kadının zengin ve statü sahibi olmak için iş insanını araç olarak görmesi. Onu güzelliği ve seksiliğiyle etkilemeye çalışması	Sahnedeki güzel kadının üst sınıfa uygun bir şekilde elindeki kadehe vurarak konuşma yapması, güzelliği ve nezaketi ile simgesel sermayesini pekiştirmesi

Sekans 14'te genç kadın, zengin olmak ve statü kazanmak için zengin bir iş insanı ile tanışır. Güzellik, çekiciliği sayesinde zengin iş insanını etkilemeyi ve onunla evlenmeyi başarır. Bu sayede toplumsal statüsünü güçlendirmiştir ve eşi sayesinde simgesel sermaye edinmiştir. Sekans 14'te kadınlar Wood'un da belirttiği gibi "zayıf, güzel, pasif ve ekonomik açıdan bağımlı" olarak temsil edilmiştir (1994, s. 1). Dizinin bu sahnesinde zengin adamlarla sadece güzel kadınların beraber olabileceğinin temsili aktarılırken; kadınların eğitimi ve kültürü sayesinde değil güzelliği sayesinde simgesel sermaye sahibi olabileceği belirtilmiştir. Bunun için de zengin bir erkeğe ihtiyaçları olduğu gösterilmiştir.

Sekans 15'te kendi evinde davet düzenleyen genç ve güzel kadın, üst sınıfa uygun davranışları ile sahnede konuşma yapar. Güzelliği ve zarafeti ile beğenilen genç kadın, çevresi tarafından itibar görür. Bu durum da genç kadının (Şebnem'in) simgesel sermaye kazanmasını sağlar.

Dizinin tüm sekansları incelendiğinde, izleyicilere güzel olmanın (toplum tarafından beğenilen vücut hatları, yüz orantısı vb.) her şeyden öncelikli olduğu; kişinin zenginliğe, itibara, tanınırlığa yani simgesel sermayeye ancak güzellik yoluyla ulaşabileceği ve alt sınıfa mensup bir kadının güzelliği ve çekiciliğiyle zengin bir erkeği etkilemesi sonucunda üst sınıfa çıkabileceği yansıtılmıştır. Medya makyaj ürünleri, cerrahi operasyonlar, aksesuarlar, giysiler gibi ürünlerin pazarlamasını yaparak kadınları tüketime bağımlı bir meta haline getirmiştir. Böylece kadınlar, birbirinden güzel olabilmek için kıyasıya bir yarışa girmişlerdir. Bilhassa sosyal medya, güzellik trendlerini sürekli güncelleyerek yeni tüketim alışkanlıkları oluşturmuştur. Bu durum da kadınların, kendi benliklerinden uzaklaşmalarına ve tüketim ağında kaybolmalarına neden olmuştur.

SONUÇ

İnsanlar, sosyal olarak kabul görmek, beğenilmek ve itibar görmek ister. Kendi varlığını kanıtlamaya çalışan birey, toplum içinde kendini konumlandırmak için mücadele eder. İtibar, uzun süredir insanlar için önemli bir kavram olmuştur. İtibar, bir kişinin toplum içindeki statüsünü ve sosyal etkisini artırmada kritik rol oynamıştır. Her toplum kendi kimliklerini, anlamlarını inşa eder ve dolayısıyla itibar kavramına yüklenen anlamlar da farklıdır. Kimi toplumlar için itibar zenginlik ile ölçülürken, kimi toplumlarda kişinin erdemliliği ve dürüstlüğü ile ölçülür. Bir kişinin itibarlı ve kültürlü olması ya da beğeni görmesi onun simgesel sermayesini de güçlendirir. Bireyin toplumsal statüsünü ve prestijini ifade eden bu kavram, kadınlarda güzellik üzerinden de değerlendirilmektedir. Güzellik toplumsal

ve dönemsel olarak değişen sosyal bir fenomendir. Kimi toplumlar için güzel kadın temsili açık ten, renkli göz olurken, kimi toplumlar için de bunun tam zıttı olabilir ama her toplumda değişmeyen tek şey, güzel olanın beğenilmesi ve ön plana çıkmış olmasıdır. Bu düşünce bize daha çocukken aktarılan Sindirella gibi masallarla yüklenmiştir.

Bilindiği üzere bu masalda genç kızlar yakışıklı prensle evlenmek ve simgesel sermayelerini artırmak için güzel olmaya çalışmışlardır. Buradan güzelliğin toplumsal prestij ve simgesel sermaye bakımından ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu gibi düşünceler kitlelere popüler kültür ve medya aracılığıyla aktarılmaktadır. Özellikle medya platformları temsiller üretmede, tanıtmada ve empoze etmede aktif bir rol oynar. Medyada üretilen güzellik standartlarına uyum sağlamayan kadınlar, toplum tarafından çirkin, bakımsız olarak adlandırılıp marjinalleştirilir.

Bu çalışma kapsamında ele alınan *Şahane Hayatım* dizisinde toplumsal kabul ve simgesel sermaye edinimi için güzelliğin önemli bir unsur olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Dizide "güzellik için her şey mübahtır" mesajı verilirken, estetik operasyonları yaptırmak ve kozmetik ürünlerine erişim sağlamak için belirli bir maddi imkâna sahip olunması gerektiğinin de altı çizilmiştir. Böylelikle, sadece belirli statü sahibi kişilerin güzelliğe kolayca ulaşabilecekleri gösterilmiştir. Dizide kadınlar eğitim veya kültürel sermayeleriyle değil, güzellik ve çekicilikleriyle ön plana çıkarılmıştır. Eşleri sayesinde prestij edinen kadınlar ekonomik olarak eşlerine bağlı bir şekilde temsil edilmiştir. Burada bir kadının zenginliğe, yüksek statü ve simgesel sermayeye sahip olması için zengin bir adamla evlilik yapması gerektiği yani kendi emeğiyle imtiyazlı bir hayata sahip olamayacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede medya, kadınlara güzellik kalıplarına uyum göstermeleri gerektiğinin mesajını verirken, güzellik standartlarına sahip olmak için kozmetik ürünleri veyahut cerrahi operasyonlardan faydalanabileceklerini de empoze eder.

Günümüz eğitim şartları içinde genç kızlar açısından bu tarz temsiller yanlış bir algı oluşturabilir. Genç kızlar iyi bir hayata sahip olmak için zengin bir eş bulma yanılgısına düşebilir ve kendi eğitim hayatlarını sonlandırabilirler. Ayrıca dizinin ilerleyen sahnelerinde kadın karakterin eşine ve ailesine düşkün olduğunu, kendisinin bir işi olmadığını ve sadece güzel bir şekilde giyinip lüks mekânlara gidip arkadaşıyla sohbet edip ardından çocuklarıyla eve geri döndüğü görülmektedir. Eşi sürekli çalışırken kadın karakterin sadece çocuklarıyla ve eşiyle ilgilenmesi ataerkil düşünce sisteminin çağrışımlarıdır. Dizi genel hatlarıyla kadın karakterin bağımlılığı ve pasifliği üzerinden erkek egemen gücü pekiştirmekte ve böylece toplumsal cinsiyet rollerini de vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (2015). *Metafizik*. (Y.G. Sev, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Andrew, D. J. (2010). *Büyük sinema kuramları*. (Z. Atam, Çev.). Doruk Yayıncılık.
- Alptekin, D., Delibaş, E. (2021). Estetik uzmanlarının beden yeniden inşasına dair görüşlerinin sosyolojik bir değerlendirmesi. *Sosyoloji Dergisi*, (41-42), 163-186.
- Batıgün, D. A. ve Sunal, B. A. (2017). TV dizilerinde yer alan karakterlerle kurulan parasosyal etkileşim: Evlilik doyumu, psikolojik belirtiler ve bazı sosyo-demografik değişkenler açısından değerlendirme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 52-62.
- Bayrakdaroglu, F. ve Özbek, Ç. (2018). Kadınların tüketim alışkanlıklarının kuşaklararası boyutu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(42) Kadın Çalışmaları Özel Sayısı, 1-12.
- Bilişli, B. (2022). “Beden güzellik ve tüketim üçgeninde dijital medya”. *Medya ve Tüketim I* (K.Çankaya Ed.). 81-97. Eğitim Yayınevi.
- Bourdieu, P. (2014). Simgesel sermaye ve toplumsal sınıflar, *Cogito Dergisi*, Sayı: 76, 192-204. Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet üzerine: College de France dersleri* (1989-1992). (A. Sümer, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik nedenler: Eylem kuramı üzerine*. (H.U. Tanrıöver, Çev.). Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Akademik aklın eleştirisi: Pascalca düşünme çabaları*. (P. B. Yalın, Çev.). Metis Yayınları.
- Canpolat, N. (2003). “Michel Foucault”. *21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar*. (R. Nurdoğan Ed). 75-130. Su Yayınları.
- Çetin, Y. (2019). Türk sanatı bezeme ikonografisi açısından tavus kuşu figürlerinin bir değerlendirmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, (9), 1-17.
- Çelebi, V. (2013). Michel Foucault’da bilgi, iktidar ve özne ilişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1).
- Çoban, S. (2011). Hegemonya aracı ve ideolojik aygıt olarak medya. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı İletişim Bilimleri Bilim Dalı.
- Dağlar, S. (2019). Biyoiktidar konteksinde güzellik endüstrisinin sosyolojik değerlendirmesi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Uygulamalı Sosyoloji Bilim Dalı.
- Eco, U. (2004) *Güzelliğin tarihi*. Doğan Kitap.
- Eşel, E. ve Eşel, G. P. (2017). Güzellik algılamasının nörobiyolojisi ve evrimsel temelleri. *Düşünen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences*, 30(4), 1.
- Erdoğan, İ. ve Korkmaz, A. (2010). *Öteki kuram: Kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi*. Pozitif Matbaacılık.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar*, (I. Ergüden, O. Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gerbner, G. ve Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N. (1986), Living with television: The dynamics of the cultivation process. *Perspectives on Media Effects* içinde, 17-40, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Güzel, E. (2013). Kültürel bağlamda kadın ve güzellik. Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Ana Bilim Dalı.
- Hall, S. (1998). *Anlamlandırma, temsil, ideoloji, Althusser ve postyapısalcı tartışmalar, Kitle iletişim kuramları*. (E. Mutlu, Der. ve Çev.). Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Hall, S. (2017). *Temsil: Kültürel temsiller ve anlamlandırma uygulamaları*. (İ. Dünder, Çev.). Pinhan yayıncılık.
- Hasekioğlu, S. (2008). Reklam ve ideoloji: Yazılı basında yer alan reklamlara göstergebilimsel bir inceleme. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı.
- Wood, J. T. (1994). *Gendered media: The influence of media on views of gender*. North Carolina University.
- Morley, D. ve Robins, K. (1997). *Kimlik mekânları*. (E. Zeybekoğlu, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Oktan, V. ve Şahin, M. (2010). Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Sayı: 2, 544-552.
- Öğdül, R. (2010). Sanatta güzel beden. *Sanat Dünyamız*. Cilt Sayısı 115, 9.
- Platon, (2000). *Şölen*, (C. Çetinkaya, Çev.). Bordo- Siyah Yayınları.
- Serttaş, A. ve Sarıkaya, T., Üngan, E. (2022). “Tüketim,

- güzellik ve medya üçgeni: Güzellik neden ve nasıl metalaştı?”. *Medya ve Tüketim I* (K.Çankaya Ed.). 99-113. Eğitim Yayınevi.
- Sezgin, S. ve Şenol, S. (2010). Medyadaki kadın imgesi: Anne. *21. Yüzyılın eşliğinde kadınlar: Değişim ve güçlenme* (Cilt IV), 460, İzmir Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi.
- Swartz, D. (2018). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi*. (E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları.
- Silkü, H., Aydan (2010). “Medyada kadının temsili”. *21. Yüzyılın eşliğinde kadınlar: değişim ve güçlenme* (Cilt IV). 104-114, İzmir Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi.
- Tunalı, İ. (2001). *Estetik*. Remzi Kitabevi.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: Klasik geleneğin genişletilmesi*. (M. R. Ayas ve L. Elburuz, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Yüksel, M. (2018). *Türkiye’de toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik* (L. Sunar, Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. (2014). George Gerbner ve Elisabeth Noelle Neumann’ın TV araştırmasındaki yönteminin karşılaştırılması. *Medya Araştırmaları Dergisi*, s. 3.
- Subaşı, Ş. (2022,14 Mart). Türkiye’deki 100 Medya Kuruluşunun 89’unu Erkekler Yönetiyor, Erişim adresi: <https://journo.com.tr/medya-yayin-yonetmenleri-erkek-kadin>, Erişim tarihi: 03.07.2024.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Bayraktar, E. (2023, 6 Haziran). Günümüz Medyasının Güzellik Algısı, Erişim adresi: <https://psikologeminbayraktar.com/gunumuz-medyasinin-guzellik-algisi/>, Erişim tarihi: 19.05.2024.
- Kabadayı, A. (2023, 19 Eylül). Geçmişten Günümüze Güzellik, Erişim adresi: <https://www.oggusto.com/gecmisten-gunumuze-guzellik>, Erişim tarihi: 11.06.2024.
- Şahane Hayatım (t. y.). Erişim adresi: <https://ayyapim.com/tr-tr/sahane-hayatim>, Erişim tarihi: 12.06.2024.
- İskandinav Medya Araştırmaları Merkezi (Nordicom, 2018, 26 Şubat). The Media Is a Male Business, Erişim adresi: <https://www.nordicom.gu.se/en/latest/news/media-male-business>, Erişim tarihi: 03.07.2024.

BIOPOLITICS AND COMMODIFICATION OF BODY AND FAITH IN ALTERED CARBON: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS

ALTERED CARBON'DA BEDENİN VE İNANCIN METALAŞTIRILMASI VE BİYOPOLİTİKA: ELEŞTİREL BİR SÖYLEM ANALİZİ

Arş. Gör. Kübra NİSANOĞLU

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İletişim Fakültesi

ORCID ID: 0000-0002-3271-5401, kubra.nisanoglu@yeniuyuzuil.edu.tr

ABSTRACT

This article examines the concept of commodification of the body and belief through the discourses in Netflix's science fiction series *Altered Carbon*. The series is set in a future where human consciousness can be downloaded and stored as 'cortical memories' that can be transferred to different bodies or 'synthetic bodies'. This technology creates a sharp class divide where rich 'Meths' can afford to take on multiple bodies and can effectively live forever, while poor 'synthetic bodiless' are often relegated to menial jobs or even used as disposable labor.

The article argues that *Altered Carbon*'s depiction of the commodification of the body and belief raises important questions about the ethics of technology, the nature of identity, and the meaning of life. In evaluating these questions, the intersection of theories regarding concepts such as biopower and biopolitics with the practice of the universe of the series is also examined. The program suggests that without caution, obsession with technology could lead to a future where humans are nothing more than commodities to be bought and sold.

Keywords: Science fiction, Biopolitics, Body and faith, Digital identity, *Altered Carbon*

ÖZ

Bu makale bedenın ve inancın metalaştırılması kavramını Netflix'in bilim kurgu dizisi *Altered Carbon*'daki söylemler üzerinden incelemektedir. Dizi, insan bilincinin indirilebildiği ve farklı bedenlere veya 'sentetik vücutlara' aktarılabilen 'kortikal bellekler' halinde saklanabildiği bir gelecekte geçmektedir. Bu teknoloji, zengin 'Meth'lerin' birden fazla beden almaya gücü yettiği ve fiilen sonsuza kadar yaşayabildiği, yoksul 'sentetik vücutsuz'ların ise genellikle sıradan işlere gönderildiği ve hatta tek kullanımlık iş gücü olarak kullanıldığı keskin bir sınıf ayrımı yaratmaktadır.

Makale, *Altered Carbon*'un bedenın ve inancın metalaştırılması tasvirinin teknolojinin etiği, kimliğin doğası ve yaşamın anlamı hakkında önemli soruları gündeme getirdiğini savunmaktadır. Bu soruların değerlendirilmesinde biyoiktidar ve biyopolitika gibi kavramlara ilişkin teorilerin dizinin evreninin pratiğiyle kesişimselliği de incelenmektedir. Program, eğer dikkatli olunmazsa teknolojiye olan takıntının, insanların alınıp satılacak metaldan başka bir şey olmadığı bir geleceğe yol açabileceğini öne sürüyor.

Anahtar kelimeler: Bilim kurgu, Biyopolitika, Beden ve inanç, Dijital kimlik, *Altered Carbon*

INTRODUCTION

Technological developments that may take place in the near future are seen as a candidate element that will systematically change social structures from their meaning as we know them. These developments, along with widespread use, accelerate communication and information exchange, thus, increasing the potential for change in daily life and culture. For example, the widespread use of television technology is a phenomenon that has caused major changes in daily life and family structure. As with all other technological developments in history, with this technology, users have encountered new opportunities, both in terms of communication and in matters such as entertainment consumption. The daily life practices of housewives brought about a series of developments, including the meanings attributed to technology and occult discussions. Collective monitoring activities have been added to in-home activities, and with the widespread use of electrical home appliances, there has been a decrease in routine tasks that require physical strength, therefore, the demand for electrical entertainment systems brought to the home has increased in order to utilize the remaining free time. With this development, in which electrical-based communication such as telegraph, radio, etc. evolved into visual and live communication, various reservations about technology also found a place in society. Individuals have developed various concerns about this new world that they welcome into their living rooms, not only as spectators but also considering the possibility of being watched. Therefore, "...as the development of television accelerated in the 1930s and the experimental technology became more widely known to the public, both scientifically 'factual' predictions and wildly 'fictional' prognostications of a future with television emphasized the new medium's astonishing qualities of visual presence in terms of electronic transportation" (Sconce, 2000, p.127).

The change of these structures is not limited to the cultural level only, it is expected to bring about some political changes as well. It is crucial to ensure the regulation of the usage of these innovations at the social level, regarding the legal and ethical considerations they may reveal. Educational and religious organizations opposed the principles of commercial broadcasting and raised arguments about broadcasting's philosophical

foundations and national jurisdictions. According to Sconce (2000, p.94), "Such concerns even took legislative form in federal regulations of the 1920s and 1930s that defined the airwaves as a 'public resource' and required broadcasters to be 'licensed' by the government". Based on these changes in the past, it is possible to see today's technology, which is rapidly developing and available to the public, as the harbinger of a future whose boundaries are unknown but only can be depicted by imagination. Therefore, it can be concluded that every new technological development shapes our understanding and expectations about the future.

Depictions of the future have long been the subject of works of art in different variations, and have been one of the main themes of science fiction cinema and television series. Screenwriters' different depictions of future times, utopias, dystopias, and the reflection of techno futuristic perception of space on the screen are some of the frequently encountered elements of productions. Again, with the widespread use of television technology, these elements found a place in many science fiction TV series such as *The Twilight Zone* (1959-1964), *Star Trek: The Original Series* (1966-1969), and *Doctor Who* (1963-1989). Likewise, those have been the subject of examination in many academic studies.

Adapted by Laeta Kalogridis in 2018 from the hard science fiction¹ book *Altered Carbon*, which is the first of Richard K. Morgan's Takeshi Kovacs trilogy of books, *Altered Carbon*, *Broken Angels*, and *Woken Furies*, the *Altered Carbon* TV series is a series designed in the cyberpunk subgenre of the science fiction genre. This series, adapted for the Netflix platform, remains faithful to the book in major points during the adaptation but has some minor changes in terms of characters and organization. The details of the story of the series, whose two seasons were published in 2018 and the anime film was released in 2020, and which takes place in a futuristic future with different social structures than today and where interstellar travel is possible, will be examined through processes.

¹ Hard science fiction prioritizes scientific accuracy and plausibility. Stories within this subgenre feature technologies and concepts that are based on established scientific principles or well-founded speculation. See also: Westfahl, G., 1996.

Throughout the study, how the body, belief, and social infrastructure issues are handled in the universe of the series and philosophical discussions about existence will be carried out by making use of theories on biopolitics, existentialism, philosophy of technology, and theology. The study is limited to examining the discourses in the script of the series, and critical discourse analysis will be used as a method to analyze the representations permeating these discourses. It was deemed appropriate to use it because it is a method that will serve to examine the data portraying clues about the social order that is processed into language and culture in microcodes and 'constructed' in a collaborative way with the participation of the individuals and the authority. This perspective not only opens doors for us to ponder the potential implications and the new opportunities of the rapidly evolving electronic, algorithmic, and medical technologies but also prompts us to question how we establish contexts at individual and societal levels within relevant concepts. Furthermore, it offers a reality check on the agenda-setting phenomena attributed to various types of art in the science fiction genre. Will humanity's current choices really lead future generations to such a point? Is it possible that this speculative future, which is open to debate by different disciplines, might not be so fictional after all? Could the final destination of these technologies, which are being prepared and will be available for use in the near future, be the *Altered Carbon* universe? In this depicted future, it will be examined how different these personal concepts are handled from the way they are today, and the answer to the question of why and how they are commodified will be sought. The factors that make these concepts 'expendable' elements, both separately and together, will also accompany the question to be answered. Seeking answers to these questions is very important in terms of shedding light on the relationships within the context of technology and society and our future in this universe. The difference of this study from other studies on similar themes or the same television series is that it discusses an example from different perspectives that talks about an alternative universe, a technologically advanced dystopian future, where physical, cultural, and moral values are subject to exchange. Examination of the work will be done not only on the body phenomenon that is the prominent subject of the work but also on beliefs and social values. The discussed elements are so intricately interconnected within a cause-and-

effect relationship that they cannot be independently assessed. Furthermore, the events portrayed in the series are predicated upon the interwoven nature of these concepts. As the name of the work suggests, 'Altered' Carbon, that is, carbon-based human life as we know it, is replaced by alternative life forms made possible by alien technology, bringing the end of an era and major changes in known values to the agenda. In this context, this series, as a sample, is a compatible example in terms of creating an in-depth pattern with the topics to be examined.

1. CONCEPTUAL FRAMEWORK: BIOPOLITICS THROUGH BODY AND FAITH

One of the patterns frequently seen in productions in the cyberpunk subgenre –regardless of its production type–, where depictions of the future are the subject, is the problematic of being human. Details such as the limits of being human, the elements that make a person human, self, consciousness, individuality, sociality, memory, and order are often discussed altogether. The mentioned elements each constitute complex subjects deserving focused discussion, as they are interrelated and collectively form a sophisticated system defining the essence of being human. Analyzing these elements in conjunction facilitates a comprehensive understanding of human existence. In addition, the material and spiritual consequences of being an individual, that is, a 'human', are among the elements included in this pattern. In this context, when examining a production designed in the cyberpunk subgenre, it is possible to talk about a conceptual clustering around certain topics and an intertwined structure. However, as Ersümer (2013) states that the dominant element within them remains the defining element of the relevant production and in order to distinguish it from other genres, it is necessary to distinguish common points. This process of differentiation takes place through the common themes that flow between productions.

In *Altered Carbon*, the theme of individuality and existence is reflected through the interplay of body and belief, illustrating the characters' connection to the space they inhabit. Cyberpunk productions often focus on body-mind duality and disembodiment, placing the body phenomenon at the center of the theme. In *RoboCop* (Verhoeven, 1987), a police officer is transformed into a cyborg without his consent and

has problems with his new body; in *Akira* (Otomo, 1988), children are exploited by changing their bodies for military purposes and individuals are dehumanized due to extreme body deformation; or as in *eXistenZ* (Cronenberg, 1999), there are many examples that blur the boundaries between the body and the machine, focus on the invasion of technology on the body, and put the human-body relationship at its center. Or there are examples, such as *Alita: Battle Angel* (Rodriguez, 2019) film and *Upgrade* (Whannell, 2018), that criticize the deformation of the body for technological development within an ethical framework. The same ethical framework appears in the *Transcendence* (Pfister, 2014) movie, when a person's consciousness is separated from the body, that is, after physical death, he continues his life with a virtual embodiment in a completely digital environment, and when all human characteristics are deformed one by one, by combining and strengthening human being with artificial intelligence. When it comes to the body and ethics, belief systems and traditions are among the topics that are explored, in fact, these concepts are so intertwined that, although this issue is not specifically touched upon in most productions, there are absolute connotations in the subtexts. Cyberpunk often challenges established norms and social structures, including traditional belief systems. Dystopian settings and heroes' struggles against oppressive forces can be seen as a metaphor for questioning established beliefs and authority figures. Some cyberpunk films, such as *Blade Runner* sequels (Scott, 1982 & Villeneuve, 2017), and *Ghost in the Shell* (Oshii, 1995), raise questions about the nature of consciousness and the possibility of artificial beings developing their own bodies, beliefs, or spiritual systems. In this example, we see that the imaginary future has an order that does not consist only of the forgotten ruins of the past civilization and that some people still prefer to remain attached to spiritual elements such as faith, family, and community.

While existence can only be taken with its physical or spiritual dimension, as seen in the example of the study, it can also find a place in the story within the framework of the integral relationship of both dimensions with each other. According to Küngerü (Küngerü, 2022, p.4), who conducted a study on the same sample in the context of transhumanism and biopolitics, "The series carries the scenarios of human healing and immortality in the future into a political

framework". But the extent of this political framework is not just limited to regulating relevant topics which are only related to the body. Both the phenomena of body and belief are functioning cogs of the biopolitics implemented by the power in charge. Additionally, the theme of faith takes place in this fictional reality, where the transhumanist elements mentioned in the relevant article take place, as a mediated result of these technological developments. Therefore, the evaluation of this political system in the universe of the series separately from the 'belief' dimension by concentrating on body and enhancement technologies, means that the conflicts with the ruling class experienced by various minority groups such as Neo Catholics² (Neo-C), Muslims, etc. -who are individuals with belief codes in their DHFs³ (Digital Human Freight)-, remain substantially pointless in the plot of the production and this will cause bridge connections in the storyline to fail. In the absence of the component of faith, would the content of the regulations enacted by legislators regarding the body and death, be as complex? Within the narrative structure of the series, conflicts that are inherent solely in a world where only the body is commodified could easily become simple narratives leading to straightforward resolutions, likewise watching the same event over and over again.

While posthumanism is a concept derived from the understanding of postmodernism, the roots of transhumanism are sought in the dialectics of enlightenment (Ferrando, 2019), therefore the understanding of transhumanism does not aim to displace the idea of humanism, on the contrary, it can also be defined as ultrahumanism (Onishi, 2011). Transhumanism should not only focus on physical and cognitive enhancements but also consider the potential impact on social justice, human equality, and the meaning of being human, regardless of the characteristics of their bodies (Hughes, 2004). Accordingly, development should take place in two directions simultaneously. Most of the results of

² Neo-Catholics are a future version of Catholicism who believe in the sanctity of the original human body. They reject 'stacking', considering it a violation of the soul, or they stamp their belief code into their DHF.

³ DHF (Digital Human Freight): This new technology is a biomemory in disk form, encoded and stored as DHF, which allows the pure human mind to be stored in it. It is a technology that allows consciousness to be transferred to any memory, to any body and to virtual spaces.

the studies on the Netflix-produced *Altered Carbon* television series in the academic index search consist of various studies examining the events and structures in the universe of the series in terms of transhumanist elements. This result is not surprising, because the understanding of transhumanism and the basic components of the series correspond exactly to each other. Technologies that make human life easier and remove the limitations of physical diseases and the short life of the body, as well as elements such as mind uploading and digital identity, are transhumanist elements in the series. Although transhumanism is actually a secular movement in theory, in practice its ideas and goals have certain implications in terms of ethical and religious elements. While traditional religious systems assume the supreme existence of a divine power, the physical and intellectual developments that transhumanism promises to provide to humans envisage a process in which humans can take an active role in their evolution, which contradicts God's attribute of 'one and mighty'. The problematic use of technology, digital immortality, morphological freedom and the idea of the separation of human consciousness from the body are diametrically opposed to the propositions of the Abrahamic religions regarding the nature of life, death, and the soul. Morphological freedom defends the concept of personal sovereignty over one's body, allowing individuals to transcend biological limitations and pursue self-determined transformations (Sandberg, 2013). This is consistent with biopolitical discourses that emphasize individual agency and choice in shaping one's life trajectory.

Michel Foucault (2008, 2014) and Giorgio Agamben's (1998, 2000, 2005, 2016) discussions on biopolitics include situations that can shed light on the discourse built in the universe of the series accompanied by visual arrangements. The introduction of stack technology to society and the existence of regulations regarding in what situations, when, and in which way body changes can be carried out are the exact equivalent of the concept that Foucault calls disciplinary power, and the existence of biopower is introduced to prevent technology-induced social order confusion. An armed uprising by certain segments of the population against the existing order and the control of those in power over access to immortality constitute the practical equivalent of biopower. Even though this biopower formation is at the top of an irregular and

unequal social hierarchy in the territories it manages throughout the two seasons of the series, as explained in detail in the first episodes of the first season of the series, the situation is different on paper, that is, in the legal texts that are the official contract made by the biopower with the public. According to Küngerü (2022, p.4), "the availability of technologies that enable life extension or death postponement is not available to everyone", which is one of the elements discussed within the framework of transhumanism ideals. However, on contrary to this suggestion, in S1E1 (Season 1/ Episode 1) *Out of the Past* (Kalogridis, et al., 2018), when the main character Takeshi Kovacs is released from Alcatraz prison, in the orientation program organized specifically for those released ones, the hologram of announcer woman's sentences "This is a cortical stack. As Protectorate citizens, we each have one implanted when we are one year old..." are included in the dialogue.

Image 1. Announcing the Orientation

Source: <https://www.netflix.com/watch/80097693?trackId=250375463/>, Access Date: 08.01.2024

Therefore, here, biopower has provided this opportunity to every citizen, even if they are religious –except for a very minority group who refuse to be registered– and has handed over the rights of use to individuals themselves. Therefore, the disciplinary elements regulated by law are mainly focused on the law of survival, not death, as Foucault stated. The corporate structures and characters whose discourses are examined in both seasons of the series bear traces from both periods of Foucault, where his thoughts on power extend in different directions. "While the first period covers the processes where the power is oppressive and panoptic surveillance is widespread, it is seen that the second-period studies use concepts such as 'governmentality', 'biopower', 'biopolitics' instead of

the term power” (Sejfula, 2023, p.18). While in the first season there was a more normal relationship between the individual and biopower, in the second season it is seen that the pressure of biopower on individuals and society has increased considerably. In addition to the binding contracts of biopower, the existence of a social order in which the state of exception, where normal rules are suspended and state of exception becomes the new norm and constitutes a “point of imbalance between public law and political fact” (Saint-Bonnet, 2001, p.28), as mentioned by Agamben (2005), is reflected in both the dialogues and the general discourse style of the series. The dominant power is also in a position of power that indirectly, ‘through Methuselabs (shortly Meths) and law enforcement officials’, some of whom take bribes, decides who can attain eternal life and who will be left to die. However, Agamben’s (1998) concept of ‘homo sacer’ describes people who are outside the protection of the law, who can be killed but not sacrificed. In this context, there is an upper class with a discourse that classifies people who cannot afford to buy a new sleeve as potential homo sacer and portrays them as disposable products.

The panopticon is a conceptual prison design proposed by the English philosopher Jeremy Bentham in the late 18th century. It’s a circular building with cells arranged around a central observation tower. Prisoners are constantly seen by a guard in the center, but they have no knowledge of whether they are being watched, which is the constant surveillance theme of the panopticon. This constant surveillance situation turns into a self-control mechanism over time. By design, the panopticon causes an imbalance of power because it holds all the power of the guard. “It is obvious that, in all these instances, the more constantly the persons to be inspected are under the eyes of the persons who should inspect them, the more perfectly will the purpose X of the establishment have been attained” (Bentham, 1995, p.34). This model has subsequently been used to describe many social situations and power dynamics. Here too, there is an endless control and supervision mechanism that the U.N. (United Nations) and the Protectorate have achieved through technology. The Settled Worlds in the *Altered Carbon* universe function as a massive panopticon prison, with every digitized movement and transaction occurring with the knowledge and control of the guardian at the top. There is involvement, not

just oversight. For example, when Danica Harlan wants to make an announcement to the people of Harlan’s World as governor, a giant hologram of her appears in the square, further reinforcing the fact that surveillance and control are carried out predominantly through technological means. This surveillance also intersects with Foucault’s concept of ‘governmentality’. “General surveillance of the population... it is the eye of the government ceaselessly open and watching without distinction over all citizens, yet without subjecting them to any measure of coercion whatever” (Bonneville, 1847, as cited in Foucault, 1995, p.280). It is the consideration of how power can be used to shape people’s behavior and desires, as opposed to the coercive aspect of power. Its most important source is information, it is a governmental way of thinking that reinforces its power through information sources flowing from everywhere (in that case, big data sets, cameras and AI).

Issues such as social inequalities and the use of technology to serve as surveillance mechanisms of authority are also ethical elements that transhumanist thinkers frequently discuss. In this context, it became necessary to criticize the commodification of bodies, belief systems, and the domination of authority –in this case, the United Nations and the Protectorate– over believer individuals and bodies, by making use of certain theories on related issues. Because, the political and body-related themes are dominant and the lines of social hierarchy boldly emphasized by faith, are clearly present. This study, which will be carried out on the axis of body, faith, and biopolitics, is thought to bring a different perspective to the literature in terms of examining the intertwined integrity of these elements in the work. The realization of this study is significant as it is one of the few to focus on this specific area, allowing for a more comprehensive analysis of the literature.

2. METHODOLOGY

This qualitative study, which focuses on the commodification of body and faith phenomena in the *Altered Carbon* TV series, aims to reveal the reflections of the relevant elements on the constructed discourse. For this purpose, the critical discourse analysis method is applied, and the ideological figures of biopower that penetrate the subtexts of written, spoken, and visual discourses are examined with examples from the

episodes of both seasons of the series. The reason for choosing this method in the research is, as Fairclough (Fairclough, 1995) points out, it is important to show how the order of data extracts and interactions depends on the taken-for-granted 'background knowledge' and how this background knowledge includes 'naturalized' ideological representation. Embracing critical objectives entails elucidating these naturalizations and, more broadly, clarifying the often opaque societal determinants and the impact of discourse on 'general' participants, in that case, the general audience. The theoretical underpinnings of the critical approach involve perspectives on the relationship between 'micro' events, including verbal interactions, and 'macro' structures. These perspectives consider the latter as both the conditions and the outcomes of the former and therefore reject rigid barriers between them. Social institutions or social structures contain various ideological-discursive formations associated with different groups within them. Although there is generally a dominant IDF (ideological-discursive formation) the IDFs of institutional structures are created by the individual, the smallest building block of which the institution is not even aware of their existence, because a subjective perception is being mentioned. In this context, instead of a general discourse analysis, it is necessary to examine the micro and macro dimensions and simultaneous realization of the discourse in detail, to look closely at how the discourses of the elements that are confronted and coded as 'sides' build an integrated structure, in order to ensure the reliability of the results of the study.

More generally, and unlike critical analysis, "critical discourse analysis is problem-oriented, it does not primarily focus on discourse and its properties, but on social issues and problems, such as racism and sexism or other forms of domination and power abuse, and then examines whether and how text and talk are involved in its reproduction" (Van Dijk, 2009, p.111). Specifically, the *Altered Carbon* example is chosen, because as it was mentioned in the introduction, general transhumanist works tend to have futuristic elements not only as visual elements but as a social system. Here in that regard, this layered structure was detailed through belief systems too, and those systems are used as tools to maintain surveillance. The data to be used in the study will be taken solely and entirely from the series universe, and information related to

the adaptation source mentioned in the introduction will not be included in the study.

The series also bears the basic characteristics of the cyberpunk subgenre in terms of genre. In cyberpunk narratives, characters generally experience processes of integration of technology with their bodies and minds. Again, cyberpunk stories feature political situations where powerful corporations and individuals dominate governments and governing systems through money and influence. Technological innovations and "altered" realities such as Virtual Reality/Augmented Reality/Simulation create situations such as self-confusion and existential concerns in individuals. Although Cyberpunk does not specifically emphasize religious institutions, it can include techno-world problems that develop around religious elements in a dystopian context. Giant skyscrapers and companies that divinely wield cutting-edge technology can be characterized as semi-divine religious entities. They contain issues discussed around ethical problems arising from institutional powers and technology. If we evaluate it in this context, the series we will examine covers the features offered and the subject of the study. It is an example of the successful implementation of the narrative of an order in which the body is commodified.

In examining this universe, where this commodification mechanism operates without a hitch, an attempt will be made to reveal a ground of thought that overlaps with the theme of the series, by making use of Michel Foucault and Agamben's thoughts on biopolitics and observation under the light of theological theories. In the section where the commodification of the body and its relationship with the concept of "death" are touched upon, what kind of social formation takes place in the universe of the series and its political connections will be examined within visual, written, and spoken discourses and the framework of the perspectives of thinkers who contribute to the biopolitical philosophy by using explanatory scenes and dialogues.

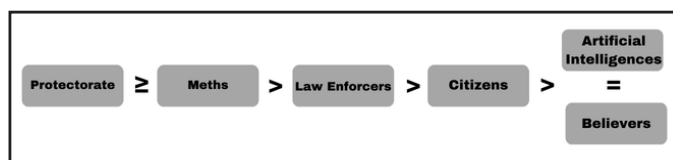
3. BIOPOLITICAL CONTROL, REGULATION, AND THE COMMODIFICATION OF BODIES

In the 17th century, which Foucault calls the period of classical power, sovereignty is a power established through law and holds the rights to kill and sustenance. Since the sovereign expects individuals to obey it, the contract of order between it and the society, that is, the control of the law, prevails (Foucault, 2008). The model of power we encounter in the *Altered Carbon* universe is the biopower mentioned by Foucault. Laws

and rules exist to ensure the continuation of life and to preserve the order between bodies. Factors such as the prohibition of double resleeving the fact that the penalty is real death⁴, and the fact that the organic body damage inflicted on stack users is less severe than the damage inflicted on the stacks of faithful citizens are indications that they aim to keep people alive.

Biopower continues with the production of the lives of subjects, giving them the right to speak instead of silencing and intimidating them. In this context, it has changed its connections with death and transformed the scope of the right to kill and the power to kill into the purpose of keeping alive, adding new missions such as enlarging, multiplying, producing, and developing. The Protectorate government's offer to apply cortical stack technology to every citizen who has turned one year old is to increase the efficiency of the newly born body and ensure the continuity of the power it produces, in case of acceptance. There is no obligation in the Cortical stack application, families of people from various faith groups, especially Neo-Catholics, have the right to refuse this application. However, the prevalence of the practice is so intense that every individual who is outside the scope of this dense network actually seems to be outside of society, and their access to most opportunities is restricted. This can be given as an example of the hidden social domination of biopower. Biopower individualizes individuals with the definitions it places within the body, categorizes and separates them into classes, and subjects them to hierarchically testing them. In this context, Altered Carbon's social hierarchical structure can be listed from largest to smallest as the government, Meths, Envoys, soldiers and police, and the local people.

Figure 1. Hierarchical Order Diagram

⁴Real Death: Unlike the resleeving of the organic body or sleeve with a stack attached to it after physical death, real death is when the cortical stack in which the person's consciousness is recorded is damaged physically or destroyed by an energy weapon, causing the recording to become irrecoverably corrupted.

The body functions mechanically under the control of biopower, and the aim is to obtain more power, resources, and energy from bodies in a short time. In this sense, the Protectorate's policy on imprisoned bodies can be exemplified. For example, the rights over the body of a prisoner who has already been sentenced to fifty years are transferred to the government and offered to other users with options such as rental and purchase during this process. Rather than waiting for the owner's return for fifty years in an incubator, the body continues to exist within the production chain. The government demands a certain amount of payment every month to ensure that the bodies of people sentenced to prison are not sold. An example of this is Kristin Ortega's ex-boyfriend, police officer Elias Ryker, who paid a monthly bond so that his body would not be given to anyone else when he was sent to cortical storage prison. In the other possibility, prisons make huge profits by selling organic bodies and sleeves that will fetch good money. In the biopolitics of the population, birth and death rates, health level, life expectancy and all conditions that may affect them have gained importance and governments have resorted to making regulations in this direction (Foucault, 2008). Individuals have been pacified because they constantly control each other within the society they belong to within the framework of the biopower relationship.

Agamben (2005) points to a concept that does not deviate from the rule in terms of being a situation where the state of exception, where the normal is determined, emerges and the law suspends its validity, but is formed by the rule suspending itself. Thus, ambiguity is created in the process, and it seems that in the case of exception, the ambiguity of the decision transforms itself into a lawless law, becoming an ordinary and normal process. In this context, Captain Tanaka, the director of the Fell St. PD (Fell St. Police Department), has developed an auto-control mechanism at the police station to meet the endless legal demands of the Meths, who have made a habit of exploiting their weakness of influence in the system. Although there is a legal right to intervene, in certain practices, in particular, the requests of the Bancroft family's lawyer, Oumou Prescott, is seen to be requested not through written documents approved by the sovereign after a while, but through verbal demands and threats to cause

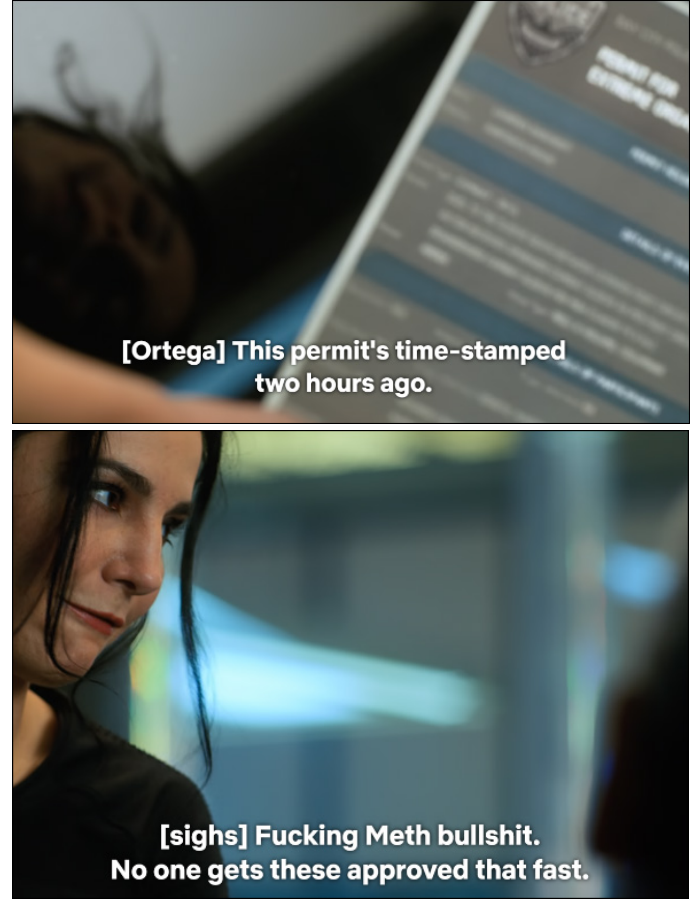
diplomatic problems. This is the manifestation of a lawless law, 'The wishes of the Meths will be dealt with without question and as soon as possible'.

In this context, Agamben (1998) questions the legitimacy of the political field on legal grounds. Contrary to Foucault, according to Agamben (1998), biopolitics is not the politics of life, but the politics of death, considering the fact that the human being, whose biological life is surrounded by various dominations by the sovereign, faces the threat of death at any moment. However, when we look at it within the framework of the series, characters such as Takeshi Kovacs' sister Reileen Kawahara, and Laurens Bancroft's wife Miriam Bancroft, who violate the rules and laws, get what they want as a result of systemic connivance. Still, they do not feel the threat of 'real death', which is the legal punishment for the crimes they commit, like ordinary people. Despite this, throughout the two seasons of the series, real death, which is the biggest death threat, is constantly mentioned, but it is not shown that this kind of punishment is given by the authority to either the main characters or the side characters – no matter what crime they commit. The characters are punished by 'people', the gears of the social self-control mechanism that Foucault (2008) mentioned. In this context, I think that the biopolitics in *Altered Carbon*'s universe is closer to a Foucauldian biopolitics of life, rather than a "death-centered" Agambenian view. Considering the endless queues of so-called free hospitals and the useless inventory bodies offered free of charge to local people called 'grounders'⁵ who have no money or influence, the government is at least 'ostensibly' prescriptive in encouraging the continuity of life.

However, the politicization of death and the transformation of life into a politics of death, which Agamben (2005) defines as an exception, is a valid concept throughout the series. If the individual comes from a politically 'expendable' socio-political level, even if his death occurs as a 'certain death', the validity of the lawless law that Agamben mentioned is still in question, depending on the socio-political situation of the perpetrator. Examples of this include legal documents that are too important to be signed in one

day, closed case files, and prostitute cases that were closed by changing the belief code to the believer.

Image 2-3. Kristin Ortega's Aerium Assignment, S1E3.

Source: <https://www.netflix.com/watch/80097695?trackId=200257859/>, Access Date: 11.01.2024

At this point, an example can be given in the series, where Kristin Ortega abused her position and cut off the cortical stack of a young girl named Mary Lou Henchy in order to uncover the mystery behind her murder, even though her belief code was committed in a 'faithful' manner. In targeted action, the opportunities provided by the system to certain segments, in this case, the police, resulting in the systematic abuse of the relevant advantage.

3.1. Commodification of Bodies and Digital Identity

According to Foucault (2014) the body is a biopolitical reality and medicine is a biopolitical strategy. In this context, the series' handling of the concept of "body" and the commodification of the body through

⁵ Grounders: Local people who live in ground-surface buildings unlike the Meths in skyscrapers.

technology is a strategic application of the power held by the government. Commodification refers to the process of turning something into a commodity, which is a good or service that can be bought and sold in a market. The renowned French thinker and activist, Guy Debord (2014) positions the commodity as a longstanding adversary in his famous concept of the 'society of the spectacle'. He contends that within this framework, everything, including our bodies, emotions, and experiences, becomes commodified and subsequently sold back to us. In the universe of the series, the practice of technological determinism shows its presence in almost all scenes. If evaluated in terms of internal logic, the technological possibilities offered in the field of "body" have a consistent structure in terms of efficiency and cost-effectiveness. It is also autonomous; even though there are masses of people who try to stay away from what is offered as much as possible, we see that some members of their families cannot help but join the rest of society. Ortega herself and her grandmother are the most important examples of this, and in the first season, her mother Alazne stated in a dialogue that she was uncomfortable with Ortega bringing various technological devices home such as her ONI (Online Network Interface⁶). And some technological advances were inevitable; newly discovered metals would be used in important projects one way or another. According to Falconer's memoirs, she wanted to travel interstellar very much, but the existing technology the limited lifespan of the human body, and the risk of disease were the biggest obstacles to this. When designing the cortical stack technology, the design was created with an emphasis on its beneficial aspects. In the statements in her memories, which she also mentions in flashbacks, the design process aimed to save the human being from the inefficient position of the body in situations such as intergalactic travel, from a transhumanist perspective. She could not think of the possibility of a group of elitist demigod billionaires obsessed with immortality and

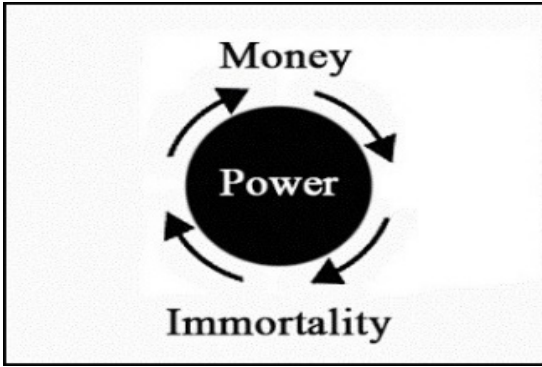
technological domination in the first place. Also, the fact that a hackable device was attached to everyone's spinal cord hit her hard during the Resistance days. Almost everyone had stack eventually, and everyone was potentially a ticking time bomb. With sleeve and clone technology, diseases were completely reduced or eliminated, but they were replaced by a parasitic software, the Rawling virus, and hacking, which corrupted the person's stack codes and forced them to harm themselves physically.

Stack is a unification of a consciousness and a soul in practice. That causes digital identity and digital memory because the software (consciousness) and hardware (human body – organism) are separated. As an example, we can give the married couple who were hired and brought by Bancroft himself to the party to reveal the murderer, held by the Bancrofts at Suntouch Mansions and were made to fight to the death in a zero-gravity environment. Even though they have two young children, every evening they go to work they return with different bodies that the renter promised at the end of the night. In fact, while the winner gets the new body, the loser gets into the other's sleeve. In this context, their gender and visual parental roles pose a very complex and unethical problem. Or Lizzie Elliot, who was tortured by the Meths, and Ava, the hacker mother of Lizzie, who works in a group called Dipper, who steals private memories from the Meths' stack records and sells them to the black market. After being released from prison by Kovacs for a job, it takes time for her husband to accept her when she is given a male body from the inventory. The person is still the same person but different in body appearance, so the identity is a digital identity based on the consciousness recorded in the stack.

If we consider it within the scope of body as a property, while the ultra-rich Meths have exact copies of their bodies and have the opportunity to infinitely resleeving in the same appearance, most of the local people are satisfied with resleeving as much as they can afford. A situation where a room full of clone bodies is waiting to be used is an important detail in associating the body with property. In this context, an endless cycle is provided between power, money, and immortality, as shown in Figure 2.

⁶ Online Network Interface: It is basically a lens technology that reflects information onto the person's retina, creating an AR (Augmented Reality) layer on top of the real world view. It has an interface that provides access to communication, information access, navigation, entertainment, data processing, video and photo capture, and other wearable equipment such as watches, wristbands, etc., and a battery that charges naturally through the body's heat.

Figure 2. Power Relations Diagram

The only property of those who is faithful is their innate organic bodies. People who, although they are not believers, cannot afford to constantly buy a new and young body even if they work throughout their lives, can only buy a new body financially after they get older, and they can choose to end their lives there rather than experiencing the difficulties of this natural aging process again. Meths have an auto backup system that transfers the data that has been recorded every 48 hours to a facility or a satellite. In this sense, they are similar to vampire families. Age is fixed, the body is fixed, and the body is not progressive (in the context of aging). In this case, these stacked bodies are not like an organic life form, they are just bleeding and dying, that is, they are thrown aside like a technological device that has broken down and no longer works. Physical upgrades are also property elements. Resistance to most diseases, increased physical strength, and improved sexual modeling can be evaluated in this context. In the universe of the series, the advertisements of the giant companies that sell clones to Meths and the discourses placed between the texts about “better bodies are deserved” confirm this theme. Image 4, a section taken from the Psychasecs Company scene where Kovacs goes for investigation is a visual example of this discourse.

Image 4. Psychasecs Company Scene, S1E2.

Source: <https://www.netflix.com/watch/80097695?trackId=200257858/>, Access Date: 12.01.2024

Also, there are crews stealing bodies to sell and there are many prostitution services available. In connection with this, the body has been fetishized as a sex tool (Kristeva, 1982). It refers to prostitutes who were beaten to death and thrown down from the sky in exchange for providing a new body during sexual advances.

In the scene where Kovacs first awakens and in the party scene afterward, there are clear discourses of viewing the body as property. Kovacs was told by the authorities that he was Bancroft's property from then on. While everyone had to bring a unique 'something' to the Meth party held afterward, Laurens Bancroft states that the item he brought was 'Kovacs'. Again, in the party scene, Clarissa Severin's statement that she bought a stack, a mind, from prison illegally and placed it inside a snake is also an example. This is a bad thing even by the standards of a society that sees “existence” as something that can be bought and sold.

Image 5. Suntouch Mansions, Aerium. S1E3.

Source: <https://www.netflix.com/watch/80097695?trackId=200257859/>, Access Date: 11.01.2024

In the Envoys' case, they are super soldiers taught to use their bodies as weapons thus body is weaponized, and adapted easily to high tech, and thus body is also mechanized and digitalized. In a plane where minds are recorded in cortical stacks and eyes charge the technologies attached to them, the body and soul have been transformed into electricity, in Foucault's words, an energy source. As Agamben mentioned, the body has changed its use as both a tool and property at the center of production and consumption. “... as with a transformation in the use of bodies and objects, of which originary paradigm is to be found in the ‘animate instrument’ who is the slave, which is to say, the human being who in using his body is actually used by others” (Agamben, 2016, p. 73), and assuming one

can afford these expensive embodiment procedures, a person's consciousness can be stored in a cortical stack at the base of the brain and easily transferred into a new sleeve; so death is nothing more than a small image on the screen and a brief malfunction.

4. COMMODIFICATION OF FAITH: EXISTENTIAL DILEMMAS AND RELIGIOUS CONTRADICTIONS

Altered Carbon depicts a world where death is no longer the ultimate end and can potentially lead to feelings of meaninglessness. The endless process of resleeving and the commodification of life as a whole creates an existential crisis for the characters as they grapple to exist in a world where there is no clear concept of an afterlife. The anxiety brought about by this ambiguity proceeds in parallel for the non-believer and believer characters in the series universe. On the one hand, there is the belief in a future full of torment in which the gates of heaven will be closed forever in case of resleeving, on the other hand, there is the anxiety of the end of the lifeline since there is nothing after real death. Both concerns are based on confrontation, suggesting that confronting our mortality can lead to a deeper understanding of ourselves and our place in the world. Death itself is a problematic element as well as life after death, because the concept of death has been undermined by the government strengthened by technology. Death itself is divided into two: physical and spiritual death, depending on the use of stack technology. "...when the enchantment of illusion is over...and what would you call this condition if you did not call it death, and how would you describe 'except as darkness?'" (Kierkegaard, 1980). In this case, which is especially true for the character of Kovacs, he has done many things as resleeved in different bodies, experienced death more than once, and has even been dragged into a complex mental state accompanied by the feelings and habits left over from the bodies' previous lives, as a result of the embodiment technology, such as Ryker's body's addiction to nicotine and his sexual attraction to Ortega. Hence, we see that the constant shifting of characters within their bodies leads to a kind of alienation and identity quest. This quest is also characterized by the artificial intelligence characters in the series, such as Poe and Mrs. Dig. It creates a vagueness as to whether they acquire clues about who they are from their consciousness or their physical

bodies, and this identity issue also infiltrates the realm of personal beliefs.

The *Altered Carbon* universe has masterfully managed to reflect the tension between established religious beliefs and new post-technology belief systems audiovisually in every sequence. While some religions emphasize predetermined fate, the new understanding of religion in this universe emphasizes free will with the influence of technology. This change bears the traces of technological determinism because these technological developments stand out as inevitable forces that shape societies, cultures, and even human values. According to Kierkegaard (2014) we are free to choose our paths, but this freedom also comes with the burden of responsibility and the fear of making the wrong choice. What is wrong for communities with religious individuals, led by neo-Catholics, starts with resleeving technology. They see this as challenging the natural order of life and death, potentially damaging to the soul. The religious codings in the stacks further emphasize this belief. In the series, data regarding these views are conveyed to the audience both in the dialogues and through scenes featuring opposing demonstrations.

Image 6-7. Halloween Celebration with Family at Alazne Ortega's Home. S1E4.

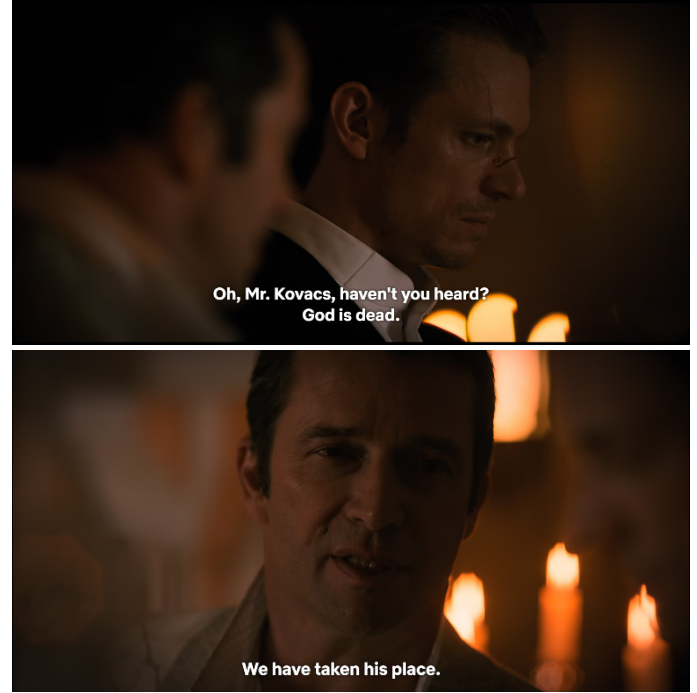
Source: <https://www.netflix.com/watch/80097696?trackId=200257858/>, Access Date: 13.01.2024

Faithful Protectorate citizens have a post-secular view in this context, and religion has been revived in the public sphere. The increasing interconnectedness of the world has brought various religious communities into closer contact, and religion has become a powerful source of identity, especially for marginalized groups. This is especially seen in Ortega's family. Many years after the death of his father, a faithful police officer, his mother Alazne fell in love again, but this time she married Ortega's colleague, Muslim Samir Abboud. In this context, the dichotomy is structured as those who have faith and those who do not, without a conflict between different beliefs. Individuals of faith are also characterized as belonging to ethnic minority groups, and having such a religious personality is marginalized. Despite all these labels, according to them, religion is a force that affects social, political, and cultural spheres. It is especially requested to be an effective factor in political arrangements, and this isn't a goal to be achieved through Resolution 653 which is a proposed law that would change how the justice system handles murder victims. Resolution 653 proposes allowing law enforcement to 'spin up' deceased murder victims – download their cortical stacks and put them into a new sleeve for questioning. However, citizens who believe in Abrahamic religions, are strongly against this, because they believe that they will not be able to go to heaven if they are resleeved, so in the event of a possible physical death, as required by their beliefs, the authorities and their relatives are informed so that they cannot be resleeved.

This invention, led by Falconer, brought about many ethical, religious, philosophical, and moral discussions. Since super rich stack users were resleeved through this technology and lived for hundreds of years, they were called Methuselah, or shortly Meth, in reference to their long life. According to Smith (2021), Methuselah is the patriarch credited with the longest lifespan – a whopping 969 years in total. Meths can have clones of themselves thanks to the financial advantage they have, spare data, and spare body waiting ready to be resleeved when needed, and a constant data backup system connected to satellites, therefore practical immortality is an example of dehumanization. As Reileen's assistant, the character Leung, a bigoted murderer, frequently states in the dialogues, the

illogicality of worshiping the old gods is emphasized when there are gods who hear prayers, answer them, and have advantages such as immortality, instead of a god who is invisible and never answers prayers. Again, as character Bancroft points out, the themes of dehumanization and deification of humans are reinforced with statements such as "God is dead and we have taken its place".

Image 8-9. Suntouch Mansions, Aerium. S1E3.

Source: <https://www.netflix.com/watch/80097695?trackId=200257859/>, Access Date: 11.01.2024

This phenomenon is also reinforced through the social structures and spaces realized throughout the series. The locations of the series are divided into two: the ground level, where ordinary people live, and the high buildings -which are called Aerium- in the sky, where Meths live. While there are buildings with very futuristic architectural designs in the center, there are suburbs as we know them today in the rural areas. According to Ortega, the Meths, who were uncomfortable using the same living spaces with ordinary people, moved their living spaces away from them, to the skies. Again, this theme can be reinforced with a sentence stated by the character Leung in one of his dialogues: "The one who looks from above sees the mud on the ground". Mega corporations, with their towering skyscrapers and god-like influence, may

serve as quasi-religious entities. By that declaration, Meths might be seen as a nascent digital religion.

On the one hand, while immortality is a phenomenon mostly guaranteed by Meths, the alien who infiltrated Falconer's DHF as a code in the second season, took over Falconer's body and forced it at intervals to kill all the super-rich Meths who approved the massacre of the aliens in the pods when the UN first arrived at Harlan's World. With one touch, they are completely erased from the stage of history with the Rawling virus that she infects their stacks and backups, which puts Falconer in the position of a god with the power to kill the immortals. They revere Quellcrist Falconer, the legendary Envoy, by suggesting a shift towards a digital deity. In that regard, in the universe of the series, we can consider that the religion concept is also digitalized.

The series portrays a society where even religious practices can be bought and sold. Religious coding on stacks can be bypassed for a price, highlighting the potential corruption of faith in a world driven by wealth. In Reileen Kawahara's case (the sister of Takeshi Kovacs), Reileen wanted to become rich and influential so that the family and financial difficulties she experienced in childhood would not repeat themselves forever in this world of immortality. For this reason, she established an ultra-luxury flying brothel serving Meths and began to provide unethical services that no one could provide, secretly from everyone. Unlike the brothels on the ground, when the young girls brought here were exposed to perverted fantasies to the point of harming their bodies or bodies, thanks to Reileen's influential connections, their belief codes in the system were changed to 'believers', preventing them from being reincarnated, questioned and exposed. She also served to prevent memories of Meth's kinky pleasures from being stolen from the girls' DHFs. After Lizzie Elliot was beaten to death by Laurens Bancroft, her belief code was changed, while Mary Lou Henchy was caught by Reileen while trying to escape after being frightened by what she witnessed, and she threw herself down from the flying brothel called 'Head in the Clouds', so she could not be questioned because her belief code was also changed. Thus, the culprit would never be found. Her mother, who had been desperately knocking on the police department's door for months, was told that she had changed her faith code without informing her family.

In this context, we see that the phenomenon of religion, just like the phenomenon of the body, has become a commodity that can be traded, personalized, and materialized for personal interests and money. The ability to program religious beliefs directly onto cortical stacks highlights the potential for religion to be treated as a product. People can choose and purchase specific religious beliefs or bypass them entirely for a fee. This undermines the essence of faith, turning it into a customizable service. Mary Lou Henchy's investigation process held by PD exposes hypocrisy, and how religion can be used as a social marker while its core tenets are disregarded for personal gain. The state of exception through the Protectora, suggests a potential shift towards a religion tailored to the desires and anxieties of the very rich, further emphasizing the commodification of faith. The series paints a cautionary tale about the potential consequences of technology on faith. It shows how religion can be distorted, manipulated, and ultimately commodified in a world where everything, even one's soul and memories, has a price tag.

CONCLUSION

From the scope of Bay City, known as the San Francisco of old, we witness not only the meeting of neo-noir cyberpunk with dark space but also the dark possibilities of the future of the posthuman era. This is a city where bodies become interchangeable sleeves, souls become digitized data in a pile of metal, and 'certain' immortality is the privilege of a few obscenely wealthy people, like all other cities of the Protectorate. A universe where emotionality has not completely disappeared, but is surrounded by existential concerns, and is full of ethical and social problems brought about by digitalization. In the series, class distinctions are a concept that is sharply differentiated through the body and faith systems. The concept of the body is depicted like wearable technology or expensive clothing, and faith is a tool for sweeping unwanted consequences. This increases the gap between social classes, pushing inequalities to a maximum level and signaling social rupture.

Another important issue is that there are few children in the universe of the series. We cannot clearly say that the Protectorate has a population policy, but this cutting-edge technological society perhaps no longer sees the idea of being a family and the idea of having children as simultaneous. The series does not provide extensive

information about reproductive policy. However, all of the children or young characters seen either belong to Meths or are seen in families whose faith code is 'faithful'. Meth families may have a tendency to have children to relieve the feeling of loneliness brought by almost unlimited financial power and long life, as a matter of fact, it is stated that the Bancroft couple has 21 children. On the other hand, the only chance for Neo-Catholic families to continue their lineage is to have children because they can not be resleeved back. It is also among the requirements of creating a community. In this context, a community is seen as united against the domination of the world of stack users. However, since the body is a compensable situation for stack users whose belief code is entered as a non-believer, if they are not influential individuals, they are seen as 'expendable' individuals, just like religious ones. Meths at the top layer of the domination pyramid are naturally depicted as the segment least affected or unaffected by the domination over the body.

The police officers who are responsible for protecting the legal order mentioned by Foucault are also from the minority in terms of both ethnicity and social class. As can be seen in this example, the minority functions as a tool to control the minority, which refers to Foucault's auto-control mechanism. There is a huge surveillance situation by using cameras, trackers in the size and shape of a fly, tracking devices, and complete camera control of cities and individuals with the help of technology. However, rural areas are out of control because of the lack of technology, so the technology here becomes the tool of both surveillance and commodification just like Foucault mentioned in his writings about panopticon.

Not only the body but also the memories have become commodities that can be bought and sold. For the rich, who have been freed from the 'fear of death' in the cutting edge technology, they have forgotten over time to experience feelings such as excitement and tension, since there is no threat to their existence, and in order to taste these feelings again, they have started to buy scary memories taken from the stacks of others on the black market, by creating a new commodity sector supply.

Based on this corruption, Quellcrist Falconer, who was the chief designer but was disappointed by the ethical and moral problems caused by the technology she created, started an uprising to protect the rights of those who were oppressed by these problems and

the Protectora & U.N. collaboration. As a result of this uprising, the former Envoys, who were now declared terrorists by the Protectora, organized under the leadership of Falconer and decided to further develop their military capabilities and use them to defend the rights of the oppressed segment of the population because they are believers or poor.

The series not only leaves us with a pessimistic future but also tells the story of family ties and people who put their lives on the line to fix things. In this context, the story of the series promises hope by touching on the ability of human values to remain intact even in the understanding of a universe in which everything is digital in the future, through the characters of Kovacs, Poe, and Falconer. It also suggests a possible future where all different colors could coexist together, by symbolizing a portrayal of city design in a harmony of old buildings and super skyscrapers at the center.

The use of cortical stack technology pushes viewers to different questions about identity, ownership, and existence. If the same stack is placed on a sleeve other than the body in which he/she was born, will that person still be the same person? Do we leave traces of our consciousness on our bodies? What ethical problems arise when a body is sold to someone else is a person valued by another person? What kind of psychological problems does it cause when some members of the same family become 'dead' forever due to physical death, while others resleeved over and over again and continue to live for hundreds of years? Do you have ownership rights over your child whose body you purchased, as Bancroft did? In this context, the series directs its audience to deep philosophical thoughts and questioning.

To summarize in general, the commodification of the body, faith, and the details of biopolitics, visualized in the Altered Carbon universe and sprinkled throughout the story, are the main factors that are very effective in the social construction and control of society, as Foucault stated. As a result of this commodification of the body and faith through the discourse, the weight of control mechanisms has shifted to these areas, and there is a mutually progressive relationship. In this context, the body and faith are both labor, energy, desire, money, and fabric, it is everything and nothing, it is a commodity.

REFERENCES

- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life*. (D. Heller-Roazen. Trans.) Stanford University Press.
- Agamben, G. (2000). "Means without end: Notes on politics". In, *Theory out of bounds*. (V. Binetti & C. Casarino Trans.) (Buckley, S. et al. Eds.). University of Minnesota Press.
- Agamben, G. (2005). *State of exception*. (K. Atell, Trans.) The University of Chicago Press.
- Agamben, G. (2016). *The use of bodies*. Stanford University Press.
- Bentham, J. (1995). *Jeremy Bentham: The panopticon writings*. (Božovič, M. Eds.). Verso Press.
- Debord, G. (2014). *Society of the spectacle*. (Annotated Ed.) (K. Knabb, Trans.) Bureau of Public Secrets.
- Ersümer, O. (2013). *Bilimkurgu sinemasında cyberpunk*. Altıkırkbeş Yayın.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. Longman Publishing.
- Ferrando, F. (2019). *Philosophical posthumanism*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: The birth of the prison*. (2nd Vintage Ed.) (A. Sheridan, Trans.). Random House, Inc.
- Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978-79*. (M. Senellart, Ed., & G. Burchell, Trans.). Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2014). The politics of health in the eighteenth century (R. A. Lynch, Trans.). *Foucault Studies*, No. 18. 113–127.
- Hughes, J. (2004). *Citizen cyborg: Why democratic societies must respond to the redesigned human of the future*. Westview Press.
- Kierkegaard, S. (1980). *The sickness unto death: A christian psychological exposition for upbuilding and awakening*. (H. Hong and E. Hong, Trans.). Princeton University Press.
- Kierkegaard, S. (2014). *The concept of anxiety: A simple psychologically oriented deliberation in view of the dogmatic problem of hereditary sin*. (A. Hannay, Ed., Trans.). Liveright Publishing Corporation.
- Kristeva, J. (1982). *Powers of horror: An essay on abjection*. (L. S. Roudiez, Trans.). Columbia University Press.
- Küngerü, A. (2022). In the context of transhumanism and biopolitics an example of TV series Altered Carbon. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 1-22. DOI: 10.26468/trakyasobed.995802
- Onishi, B. (2011). Information, bodies, and Heidegger: Tracing visions of the posthuman. *Sophia*, 50(1), 101–112. DOI: 10.1007/s11841-010-0214-4.
- Saint-Bonnet, F. (2001). *L'état d'exception*. Presses Universitaires de France.
- Sandberg, A. (2013). Morphological freedom: Why we not just want it, but need it. In *The transhumanist reader: Classical and contemporary essays on the science, technology, and philosophy of the human future*. (M. More and N. Vita-More, Eds.). 56–64. Wiley-Blackwell Publications. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118555927.ch5>
- Sconce, J. (2000). *Haunted media: Electronic presence from telegraphy to television*. Duke University Press.
- Sejfula, M. (2023). Body shaming and body positivity on social media within the context of biopolitics: A netnographic research on Instagram. Marmara University Social Sciences Institute Department of Communication Sciences.
- Smith, F. L. (2021). *The daily bible* (Large Print Ed.). Harvest House Publishers.
- Van Dijk, T. A. (2009). *Society and discourse: How social contexts influence text and talk*. Cambridge University Press.
- Westfahl, G. (1996). *Cosmic engineers: A study of hard science fiction*. Greenwood Press.

AUDIOVISUAL REFERENCES

- Cronenberg, D. (Director). (2021). *eXistenZ* [Film]. Alliance Atlantis Communications; Canadian Television Fund; Natural Nylon Entertainment; Serendipity Point Films; The Harold Greenberg Fund; The Movie Network (TMN); Téléfilm Canada (CA); Union Générale Cinématographique (UGC) (FR).
- Kalogridis, L. (Writer & Director) & Morgan, R. (Writer) & Densham, N. (Writer). (2018, February 2). *Out of the Past* (Season 1, Episode 1) [TV series episodes]. In Kalogridis, L. et al. (Executive Producers), *Altered Carbon*. Mythology Entertainment; Netflix.
- Oshii, M. (Director). (1995). *Ghost in the Shell* [Film]. Production I.G; Bandai Visual; Manga Entertainment.
- Otomo, K. (Director). (1988). *Akira* [Film]. Kodansha; Mainichi Broadcasting System; Bandai; Hakuhodo; Toho; LaserDisc Corporation; Sumitomo Corporation; Tokyo Movie Shinsha (TMS Entertainment).
- Pfister, W. (Director). (2014). *Transcendence* [Film]. Alcon Entertainment; DMG Entertainment, Straight Up Films.
- Roddenberry, G. (Executive Producer). (1966–1969). *Star Trek: The Original Series* [TV Series]. Norway Productions; Desilu Productions; Paramount Television.
- Rodriguez, R. (Director). (2019). *Alita: Battle Angel* [Film]. 20th Century Fox.
- Scott, R. (Director). (1982). *Blade Runner* [Film]. The Ladd Company; Shaw Brothers.
- Serling, R. (Executive Producer). (1959–1964). *The Twilight Zone* [TV series]. Cayuga Productions; CBS Productions.
- Verhoeven, P. (Director). (1987). *RoboCop* [Film]. Tobor Pictures; Orion Pictures.
- Villeneuve, D. (Director). (2017). *Blade Runner 2049* [Film]. Alcon Entertainment; Columbia Pictures; Scott Free Productions; Bud Yorkin Productions; Torridon Films; 16:14 Entertainment.
- Whannell, L. (Director). (2018). *Upgrade* [Film]. Blumhouse Productions; Goalpost Pictures; Nervous Tick Productions; Film Victoria; Automatik.
- Wilson, D., Newman, S., and Webber, C. E. (Executive Producer). (1963–1989). *Doctor Who* [TV Series]. BBC.

TEMMUZ 2024

YIL: 5 SAYI: 10

